

ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА
"РАДОЈЕ ДОМАЊОВИЋ"
ЈАНУАРИ

18.49.5
882-31

К. ФЕБИН

Грбе
радошти

1881

ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА
„РАДОЈЕ ДОМАНОВИЋ“
ЈАСЕНОВАЦ

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
ГРАДА ПЕСЧОВЦА

Бр. ~~9700~~

Одељење с

Струка Е/1

ШТАМПАРИЈА „ПРИВРЕДНИ ПРЕГЛЕД“
БЕОГРАД

КОНСТАНТИН ФЕЋИН

ПРВЕ РАДОСТИ

РОМАН

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
ГРАДА БЕОГРАДА

Бр. 18.495

Страна 882-31

МЕЂУНАРОДНА КЊИЖАРНИЦА
БЕОГРАД

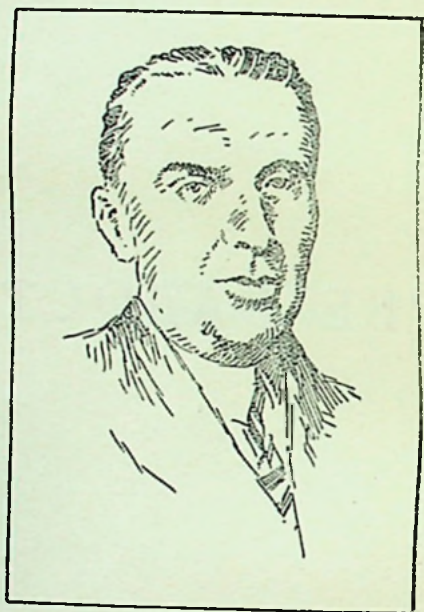
Наслов оригинала:

Первые радости

С руског превео
ЖИВОЈИН ПЕТРОВИЋ

ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА
„РАДОЈЕ ДОЖИЊЕВИЋ“
УБСКОВАЦ

ПРВЕ РАДОСТИ

К. Ф е њ и н

ПОСВЕЋЕНО НИНИ ФЕЊИНОЈ

1

Босонога девојчица од својих девет година цупкаше на коленима одојче, приљубивши га на груди и трудећи се да му зачепи разјапљена уста сажватаним хлебом у крпици. Дете окреташе главу, скупљаше голе ножице уз стомак и трзаше се од плача.

— Баво нека те носи, — љутито се осече девојчица и, спустивши дете на камену плочу веранде, устаде, отресе колена, прислони се уз топли зид куће и забаци руке на леђа као да хтеде рећи: можеш, вала, и да пресвиснеш од врштања, ја нећу чак ни да те погледам!

Беше један од последњих ускршњих дана, кад се народ већ нашврљао, али улица још одише уморном лепотом свечаника, па је човеку помало жао што је свечаник скоро на измаку и мило му је што није баш сасвим дошао крај и што ће се, можда, уграбити још која приличица да се мало шврљне. Оздо, са обале Волге, пробијаше се кроз делове града са дрвеним кућама арлаукање мамурне песме што час сасвим нестајаше, час одједном шибаше на велику висину, с које свака галама беше мачји кашаљ — и хармоника с прапорцима, негде далеко на води, и нехатна звоњава с цркве, и уједначена тутњава пристаништâ.

На калдрми се ваљаху изгњечене љуспе од обојених јаја — крмезне, плаве, алеве и жућкасте боје што се добија кувањем луковине. Видело се да се народ до миле воље нагрицкао семења од тикава и сунцокрета, да се накрцкао свакојаким ораха, да се насисао шећерлемица: ветар је одувао хартијице и љуспе са округлих ћела облутака у вододерине на путу и натерао их на плочник од опеке.

Девојчица гледаше право испред себе. Вода беше надошла, већ се под њом скриваху пешчана острва, лева обала под утринама као да се беше примакла, отежала, а мутна, као чоколада каљава Волга цепаше се попреко на два дела, са обале на обалу, живим, као од истуцаног стакла што се мнгољи, сунчаним путељком. Осећаше се мирис младог тополина лишћа, слатког муља са обале, трулежа распаднутих љубришта. Муве зујаху, летећи са зидова и поново слећући на њих. Све беше прожето топлотом пролећа, његовим дахом, његовим звуцима, његовом прашином с плочника од опеке, коју ветар беше усковитлао са земље заједно с празничним љубретом.

Природа често доживљава значајне промене и с много важности их обележава чудним неочекиваним стањем, које се преноси на целу околину и узбуђује човека. Пролеће, када преброди кризу, задржава се за извесно време, застајкује да би осетило своју победу. Пошто мало ликује, одлази даље. Али је тај положај чаробан. Природа посматра себе и вели: баш је дивно што се бескрајно понављам, да бих се стално обнављала испочетка!

Девојчица се обујми тим тренутним самопосматрањем пролећног дана. Имала је тамне плаве очи што се нису у потпуности слагале с плавом главом, крупне и не баш тако живе, тромије но што то бива у тако младим годинама, па јој због тога поглед беше сувише смирен. С прста дебела витица беше утегнута црвеном пантљиком, а хаљина са избледелим риђим цветићима беше чиста.

Дете стално вришташе и батргаше се ногама, а девојчица не могаше да одвоји погледа с невидљиве тачке, у којој не беше ничега и у којој се налазило све одреда — песма, звоњава, огромна река и сунце над њом, мириси дрвећа и зујање мува.

Она одједном окрете главу.

На улици без игде икога заори се клопарање потковица са звучним испрекиданим звекетом гвожђа о облутак. Сивац са шарама, покривен плавим покровцем с кићанкама унаоколо, избацујући ноге у касу, вукао је кочије с точковима на гуму, а кочијаш, у белом

кафтану као да је лето, пруживши напред руке, трза-ше дрхтаве плаве вођице с ресицама у средини. Он за-стави коња крај саме веранде, пред девојчицом, а с ко-чија без журбе сиђоше два путника.

Први имађаше на себи црн огртач, закопчан злат-ним ланчићем који држаху у чељустима две лавље гла-ве, мек црн шешир што се прелива у боју вранина пер-ја, а и сам је изгледао црн — црномањаст, с потшиша-ним смоластим брковима. Други лако носаше на себи светао, налик на боју грашка, широк чупав капут, пр-скан шешир са траком боје јоргована, а његово скоро сипкаво али младо лице као да беше прилично обојено сувим бојама и такође лако и бујно као капут и шешир.

— Ето, брате, — рече зејтињавим басом човек у огртачу, — то је та кућа.

Они подигоше главе и прочиташе натпис на плеха-ној зарђалој табли што је висила више веранде: „Кона-чиште“. Натенане осмотрише лице двоспратнице, киша-ма ишаран леп, прозорска окна што се преливају у бо-ју нафте, местимично излепљена китом, насрешницу отромбољена крова с поломљеним олуком.

— Па где су ти, дадиљо, очи, — очигледно строго рече човек у капуту, — помодрела ти, море, беба, отег-нуће папке!

— Неће, — одговори девојчица, — дрекавац је мој братић. Он вам, откад се мама породила, једнако дре-чи. Њега и мене увек терају на улицу, јер им се свима попео на главу.

— А где ти је мама?

— У коначишту.

Човек у капуту поче да трепће као да су га засвр-беле очи, чупну девојчицу за витицу, па упита:

— Ко ти је поклонио ту траку?

— Мама. Она их има много. Скупља крпице по двориштима и прави од њих разне траке.

— Шта ће јој?

— Па да шије ноћне капице. Она шије ноћне ка-пице и продаје их на Пешци.

— Како ти је име?

— Мени — Аночка.

— Шта ти је отац, Аночка?

— Носач на пристаништу. А ви — господо?

Господа се погледаше, а онај црни, раскопчавајући огртач, рече својим необичним зејтињавим гласом:

— Сјајна нека девојчица, дивота бојја!

Он је потапша врховима прстију по образу.

— А где ти је сада отац, на пристаништу или код куће?

— Ми немамо куће. Он је овде, у коначишту. Ма-
муран је.

— Хајде да почнемо одатле, Александре, — рече човек у огртачу. — Отпрати нас, Аночка, до тате и маме.

И он први, млатарајући ља на једну ља на другу страну огртачем што се разлетео, уђе у коначиште, а за њим утрча Аночка са дететом и пође размажени човек у капућу.

Кочијаш погледа за њима разроко као коњ, диже задњицу, извуче испод узглавља на боку коњски реп на краткој дршци, скочи на земљу, задену пешеве каф-
тана за појас и домаћински поче да стреса репом пра-
шину што се беше нахватала на крила кочија.

Млад, већ познат драмски писац Александар Пастухов дође пред крај зиме 1910 године у завичај, у Саратов, да прими наслеђе после очеве смрти, настани се код глумца градског позоришта Јегора Павловича Цветухина и спријатељи се с њим.

Наслеђа, ако ћемо право, уопште није ни било. Отац Пастуховљев, угледан човек у граду, живљаше прилично глупо, мувајући се на све стране да би дошао до неке зараде, вођаше се час као чиновник друштва за експлоатацију железница, час као чиновник друштва за транспорт, покушаваше да издаје неки јевтин лист и чак се беше кандидовао за другу Царску думу на листи кадетâ, али увек пропадаше и само једно чињаше као што ваља — носаше племићку капу с црвеним пољем, а све беше zaloжио, чак и старинску собу за рад, која је у своје време довучена са спахилука у град. Баш ради те собе за рад и долете Александар Пастухов на родитељско огњиште и настани се у старом стану, из кога је ранијих година одлазио у реалну гимназију.

Сад, кад је као изнебуха дошла слава и кад је једна Пастуховљева драма ишла у Москви, друга — у Петрограду, он у себи није гледао оног дечка што је доскора јурио за гимназисткињама, већ сасвим нова, одговорна, узвишена човека, па су га због тога сећања што су га обужмила на познатим улицама, у празним собама куће, у којој је некад кашљао и арлаукао пијаном октавом старац, узбуђивала, и он је за све време осећао нешто што личи на тужну заљубљеност. Откупио је собу за рад, позвао столара који је преплавио кућу нагорелом киселином туткала и љутим мирисом бунгура, и живео је тако, живео, не журећи се никуда, поми-

шљајући — да није он можда дошао на овај свет с нарочитом предодређеношћу и куда ће га одвести његова звезда, која му је намигнула са загонетне висине, ма да је тек почињао пипав књижевнички живот.

Пастухов се није зближио са Цветухином због тога што га је нешто привлачило глумцима. Он је открио у Јегору Павловичу човека који мисли својом главом, наоко је глумац несумњиве вредности, што му је признавала и позоришна публика, која је волела позорницу онако како се она воли само у унутрашњости. Цветухин беше сачувао у себи одушевљење богословца који је читао књиге крадимице од ректора и донео са собом из богословије у позоришни живот који је савладао — вечито пријатељство са школским другом који се звао Мефодиј, који је у позоришту играо прилично мрачне главне улоге. Али је Цветухин, за разлику од глумаца који су сви без изузетка пропали од таштине и слабости позоришта, бежао од своје славе у емпиризам — у проналажење ствари, у културу и тајне физичке снаге, у психологију и музику. То су били заноси простодушни и можда, на крају крајева, управо позоришни, али то позориште уопште није личило на служење импресаријима, уредницима листова, самољубљу глумица, дуговима крчмару, буновној чами дежурног помоћника члана кварта у другом реду партера. То је можда била проба, непрекидна проба необично занимљиве улоге у некој будућој непознатој претстави. Улога је сазрела из музичких, психолошки замршених појединости и претварала се у телесну снагу, у мишиће што су кадри да победе сваку вољу која би му препречила пут. Цветухин је често наилазио у својим сновима на некаква човека који је дигао руку на њ. И он лепо стегне ту руку злочинца, положи га на колена или га баци на под и пролази крај њега, миран, величанствен, са огртачем преко једног рамена. Ко је тај човек, због чега је препречио пут Цветухину, Јегор Павлович није знао и није се задржавао на такву питању, — победио је, натерао непријатеља да клекне и кренуо даље, можда проналазећи некаква крила, можда свирајући на виолини.

Али је Цветухин и право позориште, све до гужве

на каси и шаптача, схватао на свој начин. Он је сматрао да публика може преживети само оно што је преживљено на позорници, па су му се старији глумци потсмеваали, налазећи да је заражен московском модом у духу Станиславскога, а оно што ваља у Москви, по мишљењу старца, не ваља у унутрашњости, где гледалац више воли да му усталасају страсти него да му само узбуде осећања.

Цветухин је смислио одлазак у коначиште ради проучавања типова, јер је позориште спремао комад „На дну“, а где је човек ако не на Волги могао да види живе одрпанце, који су већ више од десет година владали у руској књижевности. У позоришту су се према Цветухиновој замисли понели с презрењем.

— Шта ти хоћеш да направиш од глумца? — упита трагичар. — Јеси ли гледао мене у „Краљу Лиру“? Ето ти, брате. Мене је сам Маријус Маријусович Петипа пољубио за мога Лира. Па зар ја играм краљеве, а нећу моћи да претстављам некаква дроњавка? То није тачно, Јегоре. Нека репортери одлазе у прчварнице да цртају сличице из живота. Глумац у души носи олтар, јеси ли разумео? Немој га каљати блатом живота. Ти, ето, ни бркове не бријаш, угледаш се на Станиславскога. Художественици ти не дају мира. А да ли знаш због чега је Художествени театр ишао на Хитров трг? Због тога што се препао од интелигенције. Интелигенти ће отићи, провериће — да ли су гоље направљене верно или лажно? А ја ћу играти тако да ће гоље долазити у позориште да провере — да ли живе тачно онако како их ја приказујем или погрешно? Ја играм за гомили, а не за интелигенте, Јегоре.

— Тако је већ играно како ти играш, — рече Цветухин. — Ваља играти друкчије.

— А зашто?

Цело позориште постављаше то питање — зашто? Можда ће бити јача навала на касу? То се не зна. Можда ће више волети глумце? То се не зна. Можда ће живот бити лакши? То се не зна. Зашто онда радити оно што се не зна како ће испасти?

— Треба тражити, — увераваше га Цветухин.

— Мудро речено, — одговарао би му трагичар. — Тражи у својој души. У њој ти је све. У њој ти је, брате, чак и царство божје. А гољу нећеш наћи.

Онда Цветухин исприча Пастухову шта намерава.

— Врло добро, — рече Пастухов, не размишљајући дуго и само одмеравајући пријатеља. — Хајдемо. А после ћемо на доручак. Уз ротквице.

— Наговорићу Мефодија, он ће спремити доручак, — обрадова се Јегор Павлович, — он баш станује близу коначишта. Хајдемо!

Попевши се на други спрат, гости се нађоше у великој соби, просто начичканој душемама. Аночка отрча напред, до ружичасте цицане завесице што је одвајала далеки угао и шмугну иза ње. Цветухин и Пастухов пажљиво се освртаху око себе.

Соба је била осветљена у изобиљу, кроз прозоре опране за свечаник видела се огромна ширина неба у светлобелим облачцима и онај стаклени пут што лежи преко реке, са обале на обалу. Али светлост није оживљавала њихову бедну и као мртвосану неуредност — хрпе дроњака, ведро са опраним боковима, андравоље нагуране по угловима. Видело се да је та старудија презирана, али да им је ваљала и да нису могли да се расту с њом.

Крај прозора је једна жена у доњој кошуљи брижљиво чешљала главу, спутивши на колена сјајну плаву косу. Крај другог прозора гласно је хркао на душеми човек у ритаму, раширивши босе ноге и руке — са жутиим рапавим судланицама нагоре. Глава му беше покривена поцепаним прслучићем, свакако — због мува.

— Цар природе, — рече Пастухов, одмеривши га лаганим погледом.

— Дошли смо у невреме: нигде живе душе, — рече Цветухин.

Ружичаста завесица се немирно отшкрину, нечије очи се зацаклише у процепини и сместа се изгубише. Цветухин стаде испред завесице и, са осмехом пуним поштовања, куцну у залелујани циц као у врата.

— Је ли слободно?

Омања жена, крупних очију, бришући мокром кецељом бело-ружичасте збрчкане прсте, стојаше крај корита што је с једнога краја напуњено сапуницом, а са

другога — гомилом дроњака у разним бојама. Поред ње је Аночка марљиво клатила љуљашку са братићем који је цичао као малочас. Подигавши се на лакат и спустивши једну ногу са душеме, смркнуто посматраше оне што су ушли сељак отромбољена тела, широких груди и рамена, налик на Самсона. Био је маљав, а његови светли увојци на глави, огумци браде и бркова, прожете светлошћу прозора, били су боје лике, били су танки и мицали су се на сваки његов тешки уздах.

— Дошли сте к нама? — упита жена.

— Да. Допустите, — рече Цветухин, показујући тамну косу, такође с преливом у боју вранина перја као шешир, тако да изгледаше да је место једног шешира ставио на главу други.

— Ми смо навратили — да се упознамо. Да погледамо како живите.

— Немам на шта ни да вас посадим, господо. Изволите бар овамо, — унезвери се жена и избриса кецељом крајичак душеме.

— Помери, море, ногу, — рече она сељаку.

Пошто је прегледао угао и одједном почео да брекће као у купатилу, Пастухов рече тако немарно и равнодушно као да ко зна откад познаје и тај угао и те људе и да живи с њима у сасвим пријатељским односима:

— Код вас има етра у изобиљу. Као на погребу.

— Прали смо прозоре — па су сви назебли и сад се плаше промаје. Овде вам се свет увек назими, па ваљда већ свако куња због нечега. И зими и лети живимо у прљаву ваздуху.

— Дошли сте да процуњате како изгледа сиротиња? — одједном промукло упита сељак.

— Да, да се упознамо с начином живота и положајем, — рече Цветухин, збунивши се отмено.

— Онда ми допустите да вам претставим породицу Тихона Парабукина, — рече сељак промукло, не мењајући положај но само заклативши спуштену ногу у широкој као сукња тежињавој ногавици и у опанку од лике. — Мадам Парабукина, Ољга Ивановна, неуморна радница, кћи Ана, прзница, син Павлик који се родио

пре шест месеца, а ово је главом Тихон Парабукин, лепотан од четрдесет година. С ким имам част?

Пастухов ситно затрепта очима и поче нетремице да одмерава Парабукина чудним, замагљеним погледом својих малих зеленкастих очију што се просто лепе за човека у својој упорности, од којих човек не може лако да се откачи. Цветухин није могао да издржи тајац.

— Ми желимо ближе да проучимо ваш положај. Боље речено, у вашу корист, у корист сиромашне класе.

— Нисте се намерили на оно што тражите. Ми — нисмо сиромашна класа. Ми смо се, такорећи, привремено увалили, — рече Парабукин, — увалили у невољу. Моја кћи, по материну савету, тврди да јој је отац — носач.

— И јесте носач, — умеша се Ољга Ивановна, — а шта је ово? — И она гурну ногом кожни самар што се ваљаше на поду — прибор сваког амалина.

— Опростите. Према положају у друштву — никада. Ја сам према положају у друштву службеник. И живим као сви службеници — у кругу породице, у своме стану, са својим улазом. Да знате — спровешћу електрично звонце и за завесицу ћу прикачити месингану плочицу као на главном улазу, да свима буде јасно.

— Ви говорите врло занимљиво, — немарно рече Пастухов и чучну на излизани крајичак душеме. — Слушајте шта ћу вам рећи. Ви сте образован човек, па ћете схватити шта ћу вам рећи. Ми — нисмо некакви добротвори који немају другог посла. Ми смо — глумци. Играмо у позоришту. Разумете ли?

— Тако, тако, — одазва се Парабукин и брижљиво спусти са душеме другу ногу.

— Молимо вас да нам покажете најистакнутије људе коначишта. Лавове, знате, који би се прочули дуж целе Волге. Ви ваљда имате својих знаменитости?

— Лавове тражите? Немамо лавова. Имамо паса. Зар вам пси нису потребни? — упита Парабукин и, обривши главу, поћута неко време. — А, је л' те, нећете да купујете костиме? За позориште.

— Шта продајете?

— Је ли по вољи? — предложи Парабукин, ушти-

нувши врховима прстију обе своје као вреће широке ногавице и тресући их на испруженим ногама.

— Не, костиме не узимамо, — рече Пастухов озбиљно.

— Их, брате, ваљда ћете жртвовати нешто за подизање храма свете великомученице Политрењаче! — поклони се Парабукин.

— Молим лепо. Чиме ћете осладити уста?

— Молитвом за ваше здравље. На спасеније Христово, — опет се поклони Парабукин и то овом приликом много дубље, тако да му се увојци отегоше до колена.

Пастухов дуго преврташе по џеповима свога лакога и дивнога одела, а домаћини запећка нишчекиваху шта ли ће он то да пронађе у њима, пратећи његове молитаве и сјајне покрете.

— Слушај, Јегоре, — рече Пастухов с невероватним запрепашћењем и тихо, — чини ми се да ја немам ни копјејке!

Парабукин цикну победнички.

— Исти татица. Пљунути он.

— Чекајте, какав татица? — изусту Пастухов незадовољно.

— Ваш татица, покојни Владимир Александрович господин Пастухов. Он је целога живота заборављао паре код куће. Приђеш му: Владимире Александровичу, дајте ми једну рубљицу за лекове. Он ево овако принесе прстић уз капу: опрости, брале, вели, оставио сам новчаник код куће.

— Аха, — проговори Пастухов неодређено. — А да ли вас је Владимир Александрович познавао лично?

— Него како? Кад је био чиновник у друштву за експлоатацију железница, ја сам се налазио под његовом управом — као контролор брзих возова. Ево, мадам може да посведочи: Парабукини су путовали искључиво другом класом... А вас сам ја одмах познао — самити татица, сушта његова слика. Али ви сте се, чини ми се, као и ја увалили у неку невољу — отперјали сте у глузце, је л' те?

— Лепо, ево вам лепте за зидање вашег храма, —

рече најзад Цветухин, стављајући пола рубље на крајичак корита.

Тек што Парабукин пружи руку да узме пола рубље, а Ољга Ивановна брзо зграби новчић и стеже га у песницу.

Сва Парабукинова добродушност оде као руком однесена. Он скочи и, као мачак, нечујно пође према жени.

— Остави то. Дај ми то овамо.

— Стиди се од људи, — рече Ољга Ивановна, узмичући.

Парабукин наваљиваше:

— Мени су их дали, а не теби. Паре су моје. Дај ми их!

Он је говорио потмуло, са блесастим уздржавањем што не даје наде на попуштање.

Онда неочекивано, као да истрчава испред догађаја и да се труди да увери све и себе да ни она никада неће попустити, Ољга Ивановна дрекну:

— За све време ускршњих празника си пијанчио! Крвопијо! А ја, је ли, по цео боговетни дан да скупљам крпе на помијарама и тебе да храним?! Да не излазим из ђубрета, да се не одмичем од корита, из ноћи у ноћ да не пуштам иглу из руке!

— Дај ми то, кад ти кажем, — с претњом прекиде Парабукин њен врисак.

Он хтеде да шћапи жену за лакат, али се она изви, испружи руку, отвори песницу, и у исти пар Аночка зграби с њена длана пола рубље и стрпа је у своја уста, између зубâ и образа.

Поднапитост као да се пробуди у Парабукиновој глави. Он се заљуља у месту, млитаво тело му се отромбољи, руке му се подигоше без икаква смисла и тромо ладше. Он затресе својом великом чупавом главом и промрси, можда самом себи:

— Ах, то ти хоћеш, мајмунице... Чекај само...

Он одједном заурла:

— Узимај свога дрекавца, брзо! Вуци се напоље с њим! Јеси ли чула? Вуци се у двориште!

Павлик вришташе у љуљашци што игда могаше. Аночка га извуче са уобичајеном спретношћу и одлете иза завесице.

И не погледавши у госте, Парабукин се одлучно стушти за ћерком.

— Куда ћеш, куда? — врисну Ољга Ивановна.

Она му препречи пут, али је он одгурну и откиде крајичак завесице.

— Задржите га, господо, задржите га! — викаше Ољга Ивановна.

Она одјури за њим.

Цветухин и Пастухов, разгрнувши завесицу, ћутке гледаху за њима.

У соби је као малочас чешљала главу она жена. Она се чак не беше ни макла. Онај одрпанац, раширивши се исто онако, хркаше под прслучићем.

Парабукин се сакри иза врата.

Ољга Ивановна трчаше између душама вичући:

— Помозите ми, господо! Он ће је тући, он ће тући девојчицу!... Бежи, Аночка, бежи!

— Хајдемо, -- рече Цветухин, — шта смо се удрвенчили?

— Претстава, — одазва се Пастухов са осмехом што пре личи на замишљеност, — и нас двојица гледамо, драги Јегоре, гледамо претставу.

Чим је Аночка чула да се за њом надао отац и да мати виче — бежи, гурнула је између зуба и образа већ извађено пола рубље, спустила на веранду Павлика и ухватила маглу. Она заобиђе коначиште и јурну нагоре уз успон, додирујући у трку ограде и зидове, као што то чине сва деца.

Парабукин је гребао устопце за њом. Опанци од лике с тутњавом су трупкали по сасушеној земљи, плава конопља панталона лелујала се као заставице сигналиста, прашина се ковитлала за њим. Перјао је с таквом брзином као да је од тога трчања зависила сва срећа његова живота. Са сваким кораком се смањиваше отстојање између њега и Аночке, и он већ пружи руку да је шчепа, а она, ухвативши се за угао куће, главачке сави у другу улицу.

Тркач под плавим покровцем, осетивши снажне вођице и цоктање газдина језика, брзо сустизаше Парабукина. Придржавајући се за бок, ставши на папучу, спреман да учини бог ће га знати шта, висео је с кочија Цветухин. Његов пријатељ ни за длаку није реметио своје достојанство, као да је у неку руку на слици, седећи мирно и право, и само му се по очима могло видети да с телесним уживањем и до миле воље храни, засићује своју незајажљиву радозналост. Двоје-троје пролазника беху бленули у буран, ма да ђутљив догађај. Девојчица што бежи од дроњавка не би привукла на себе богзна какву пажњу, да није тркача са значајним путницима, какви су се ретко појављивали у том слабо насељеном кварту.

Кућа поред које је трчала Аночка беше градска школа — глوماзна окречена зграда с каменом оградом

са страна, одакле су узмицале увис у облику пирамида три одртавеле тополе што су једва пупољале.

На отвореним вратанцима школе стојаше младић у капутићу на два реда средње техничке школе преко беле кошуље од пуплина с позлаћеном дугмади на око-вратнику.

Спазивши преплашену девојчицу и носача који је јурно за њом, он се одмаче и показа јој вратанца. Аночка у трку скочи преко прага у двориште, а он одједном стаде на раније место, препречивши својим телом пролаз кроз вратанца.

Парабукин је бректао, глава му је дрхтама, увојци су му се преливали на сунцу као испревртани навиљак сагорела сена, а пуно бледо лице лаштило му се од зноја.

— Пуштај ме, море, техничару, — извали он, пружајући руку да склони с пута неочекивану препреку.

Није смео тога тренутка показати неодлучност — тако је крвничка била потеря, тако је Парабукина распињала ватрена жеља да зграби девојчицу коју је скоро сустигао и која му се одједном измигољила.

— К себи руке! — мирно и тихо одврати младић.

— Ко си ти... да ми ту заповедаш?...

— Ја станујем овде.

— То ме брига... где ти станујеш... Мичи ми се с пута... То је моја кћи... Што је ти кријеш?

— Свеједно ко је она. Нећу те пустити у двориште.

Парабукин одмаче назад једну ногу, засука рукав и диже руку.

— Хајде покушај, — рече младић исто онако мирно, али оштрије.

Оштрина избијаше из целог његова снажног тела што се већ мушки уобличио. Није био висок, био је чак омален — један од оних људи које називају набијенима: хошкасто су му стрчала груба рамена, вилице су му биле круто истурене, праве паралелне линије косе на челу, обрва, уста, подбратка као да су биле извучене пером за цртање, и само му је можда поглед окрзнула сликарска кичица, дотакавши га врелом загаситом жутом бојом. Он се није мицао, завукавши песнице у појас, затварајући вратанца избоченим лактовима,

и по његову дурашну, одрешиту ставу видело се да га неће лако померити с места.

Парабукин спусти руку.

— Откуд ли се само створи, враже врашки!

Кочијаш заустави разигранога тркача који није могао да се ражцилита. Цветухин скочи на плочник.

— Колико вас је то полетело на једнога? — с презрењем баци поглед на њ Парабукин. Још никако није могао да се издува. С нестрпљењем, љутитим трзајима спушташе засукани рукав као да објављује капитулацију.

— Русвај није пошао за руком, — рече Цветухин. — Ипак је срамота да отац застрашује своје дете.

— Допустите ми, господине глумче, да плунем на ваше мишљење, — одговори Парабукин, бришући рукавом лице и у исти мах правећи нешто налику на поклон. — Друго пола рубље нећете жртвовати за мене, је л' те? Или ћете, можда, жртвовати? Да ли човек треба да се поднапије? Да ли је човеку потребно, питам вас, да се поднапије, а?

— Видите ли ено онде ону плаву кућу, — упита неочекивано Цветухин, — ено онде на углу, на крају квартара?

— Кућу Мешкова, је л' те?

— Не знам чија је...

— Ја баш знам: то је кућа Мешкова, нашега газде, његово је наше коначиште.

— Е, па поред ње је кућерак са два прозора. Отидите одмах тамо, ја ћу платити да се поднапијете.

— А да ли ви то... изистински?... Или терате шегу?

— Одлазите, ми ћемо одмах доћи тамо.

Ипак се покаткад на човека насмеши срећа, и то можда баш кад он понајмање може да рачуна на осмех! — та нада пристојно обасја Парабукиново лице и, погледавши у младога човека, он одмахну руком, опет сасвим добродушно.

— Успео си да се извучеш, техничару, захвали богу.

— Ево чему ја захваљујем, — рече младић и извуче песнице иза појаса.

Цветухин, ширећи огртач, крочи к њему.

— А ја хоћу да вам захвалим на одважном поступку. Ја сам — Цветухин.

— Извеков, Кирил.

У здрављењу осетише како им се стегоше прсти и за трен ока одмерише један другом снагу.

— Охо, — насмеши се Цветухин, — ви се, је л' те, бавите гимнастиком?

— Помало... Ја сам вас познао, — одједном поцрвене Кирил.

— Е? — приупита Јегор Павлович са оном узгредном, рекло би се, искреном неверицом с којом се глумци ишчуђавају кад им ко помене да их познаје и која треба да значи — шта ли то они у њима, у глумцима, налазе толико необично да их сви знају?

— Ви попричувајте девојченце док му прети опасност од родитеља, — са отменошћу промени он разговор. — Сјајно девојченце, зар не?

— Одвешћу је к нама. Моја мати је овде наставница.

Опростили су се онаквим истим снажним мушким стиском руке, и Кирил је са одушевљењем гледао неко време за кочијама док су одлазила према кући Мешкова. Затим уђе у двориште.

Крај ограда, у густим изданцима багремова, седела је на земљи Аночка. Обујмивши колена и спустивши на њих главу, она је као укопана пиљила у Кирила. Туга и радозналост крупних очију чиниле су њен поглед још тежим.

— Препала си се, је ли?

— Нисам, — одврати Аночка. — Тата ме, брате, не туче да боли. Он је добар. Он само застрашује.

— Према томе, ти си трчала због страха?

— Ма не! Трчала сам да ми не узме паре.

И она, отворивши песничницу, показа пола рубље.

— Е, онда иди својој кући!

— Поседећу још малчице.

— А због чега?

— Па страх ме је.

Кирил прште у смех.

— Хоћеш ли онда до нас, да останеш мало код моје маме?

Она обриса о голо коленце новчић од пола рубље, сва устрепта од среће кад виде његов неочекивани сјај на сунцу, па одговори, оклевајући неколико тренутака:
— Мало? Па хајде баш.

Он је ухвати за руку и, као победник, поведе је преко дворишта до старих једнокрилних врата. Аночки падоше у очи рачвасте увојнице великих гвоздених баглама што су заковане у врата ексерима са главићима што се сјакте као новчићи од пола рубље, и она уђе у мрачан трем са хладним подом од опеке.

Пастухов и Цветухин уђоше у Мефодијеву кућу — његову дашчару од једне једине собе и кујне, коју њен газда одмах назва онако како је такве дашчаре звала сва Волга:

— Најзад сте изволели доћи у моју кућу, у моју сандучару. Молим лепо.

— Клањај се, — рече Цветухин.

— Клањам се, — одговори Мефодиј и наже се преко појаса, додирнувши прстима обојени под.

— Држи, — рече Цветухин, покривши с рамена збаченим огртачем целога Мефодија као абајлијом.

Мефодиј узе у шаку ланчић огртача, поче звецкати њиме, трупну ногом као коњ и тихо зарза. Да би илузија била потпуна, он крете четвороношке.

— Ђи, раго! — рече Цветухин као кочијаш.

Пастухов снисходљиво баци свој сјајни капут на Мефодијева леђа, натакари озго шешир, и Мефодиј опрезно однесе одело на кревет, у угао.

Кад се врати, он стаде крај својих пријатеља, осмежујући се дебелим уснама, које га нису чиниле ружним, али су биле најруменије на његову лицу, унакаженом једном блегом испод повија. Та белуга му је била казна за радозналост: још као дечак пратио је кроз пукотину један породични догађај, па му се рука омакла, одгурнувши сандук на који се наслањао, и Мефодиј ти лепо падне носем на кључ што је стрчао из браве на вратима. Доцније се он целога живота, ако и није причао о њему, добро сећао тога догађаја.

Сва тројица — гости и домаћин — сјали су од среће посматрајући сто, који се налазио наред собе. Ротквице се црвенеле сочним главицама, или кријући или помаљајући беле репиће својих коренчића. Црни лук је

избацивао из тањира плавичасто-зелена ваздушаста перца. Краставци су били толико нежни да се зелена боја њихове кожице, створена у стакленим баштама, прелигала белином. Ружичаста парчад насецкане шунке с крајева је била превучена сивкасто-седефастом омаглицом, а сланина се на њима белела као порцелан. Две боце од стакла што се жути као злато, спуштене у чорбалук с растопљеним снегом, биле су искићене коврџавим лишћем ротквица. Сто је постављала мушка рука — то се јасно видело. Из кујне је с руске пећи наљуту струјао у собу мирис врелога соса с месом.

Пастухову су се надимале ноздрве. Промењеним гласом, још мало па кроз нос, он промрси надвенатри:

— Слушај, Мефодију: ти си — Фламанац.

Он принесе руку боци, али се трже и поново баци око на сто:

— Масла?... Има... Соли?... Има... Слацице?... Аха! Хлеба?... Хлеба! — дрекну он. — Мефодију, где ти је хлеб?

Мефодиј примаче корпу за хлеб с московским плетеницама, попујући отегнуто:

— И похвалих весеље, јер нема лепше ствари за човека под сунцем него да једе, да пије и да се весели... Дакле, иди, једи с весељем хлеб свој и пиј у радости срца вино своје. Тако је рекао Соломон.

Цветухин поповским гласом узе ноту више:

— Наслађуј се животом са женом коју волиш у све дане бесмисленог живота својега, у све бесмислене дане своје, јер је то дужност твоја у животу и мукама твојим, које мучиш под сунцем. Тако је рекао Соломон.

— Попови несрећни, — уздахну Пастухов са гримасом бола и, извадивши брзо боцу из снега, зави је у убрус и насу ракије.

Искапише чаше сложено, изговоривши здравицу једном речју: одосмо! — опет озбиљно погледаше трпезу, као не решавајући се да покваре на столу дивну мртву природу, па се бацише на ротквице. Пастухов је јео различито слатко — грубо и просто, без пренемагања, као што једу сељаци или господа: с вруштањем би гризао ротквицу, мазао на њу масло, умакао је у со на тањиру,

кидао би прстима дршку плетенице и стављао парчад у уста одлучним али лаганим покретом. Образи су му били бледи, сав се предавао јелу, сладно га је свим својим бићем.

— Ти личиш на певача, Александре, — прште у смех Цветухин, посматрајући га са уживањем.

— А шта ћу? — рече Пастухов и широко пређе руком преко стола: — Награда живота. Ја волим људе који ме госте као рођени добротвори.

Он са одобравањем погледа у Мефодија, поћута мало и додаде:

— Паметна реч... У здравље Мефодија!

Куцнуше се, изговорише своју кратку здравицу: одосмо! — и у тај пар чуше шкљоцарање резе на вратима. Мефодиј изиђе у трем и, вративши се одмах, рече да неки дроњавко вели као да му је наређено да дође.

— Носач, сав у увојцима, је ли? — упита Цветухин. — Позови га овамо!

— Шта ће ти кога ђавола? — намршти се Пастухов.

— Позови га, позови.

Парабукин уђе сагнувши се, као да се бојаше да не удари главом о довратак. Осмех с којим се он обраћаше својим новим познаницима беше молећив, али у исти мах и подругљив. Очи му се отпрве зауставише на најважнијој ствари — на боцама са ракијом — и он више не могаше да се одвоји од њих као од неке осовине свемира што чаробно беше искрсла пред њим. Било је јасно да нису потребне никакве речи, и све се после тога догодило у општем ћутању: Мефодиј донесе чашу за чај, Цветухин је напуни до врха, Пастухов метну комадешку шунке на плетеницу, Тихон Парабукин брзо обриса уста песницом и узне чашу из руку Цветухина тихо као да се моли богу. Он престаде да се осмехује чим почеше да му сипају ракију, лице му изражаваше страх и потпуну прибраност, као код човека који је саслушао своју пресуду после тешког дугог сужења. Пио је лагано, гутљај по гутљај, зашкиљивши очима, обамревши, и само су праменови његових светлих увојака неосетно подрхтавали на заваљеној глави.

— Ожежи, — одобри Пастухов, пружајући му мезе.

Али Парабукин не узе да једе. Он се најежи, затресе главом, снажно обриси судланицом лице и рече очајнички:

— Боже, боже!

— Кајете се? — упита Пастухов.

— Не. Захваљујем господу и богу својему што ме је умудрио.

— Одавно пијете? — упита Пастухов.

— Уопште или у последње време?

— Уопште, — рече Пастухов, прснувши у смех.

— Уопште пре једно десет година. Управо се поклапа с мојим породичним животом. Али није он разлог томе. Није на то довела породица мене већ, тачније речено — ја њу.

— Јесте ли покушавали да се борите?

— Против пијанчења? Нисам. За борбу је много згоднија Ољга Ивановна. Јесте ли видели како ми је конфисковала оно нешто цркавица? Али ја се не борим. Зашто?

— Пијете свесно, је л' те?

— Добро, а како ви пијете, несвесно?

— Док му не мркне свест, — рече Мефодиј.

Парабукин се осмехну већ сасвим неустрашљиво. Лице му се озари, Самсонова снага оживе у њему, па стојаше некако испрсивши се и пораставши. Пастухов не скидаше с њега свој лепљиви поглед, већ га, без снебивања, нетремице посматраше, као да се пред њим диже камени Атлас.

Цветухин спусти руку Тихону на груди.

— Дивота, Александре, је ли?

— Тачно, — сложи се с њим Парабукин. — Ољга Ивановна, кад ми опрости, ево овако спусти главу (он шљепну по руци Цветухина и притиште је на своје груди), па онда каже: Тиша, мој Тиша, зашто стављаш себе на муке, лепото моја! И онда удари у плач.

У очима му засјаше сузе, и он уздахну жалобитно.

— Ради ракијица? — упита Пастухов радознано.

— Зашто стављаш себе на муке? — настави Парабукин сањалички. — Заустави се, Тиша, каже ми Ољга Ивановна, врати се прошлости: баш лепо — бићеш кон-

тролор возова, ја ћу ти поштиркати јачице, Аночка ће поћи у школу, а ја ћу чувати Павлика. Заустави се.

— А шта јој ви на то велите? — упита Цветухин.

— А ја јој кажем: ех, Ољга Ивановна! Кад иде мешовити воз живота, како ћеш га зауставити? И можда је твој и мој воз наишао у ћорсокак, у коначиште Мешкова, и за тебе и мене нема излаза. Она ће онда мени: можда то, вели, није ћорсокак већ станица? Да, велим ја, станица. Али ја морам на тој станици носити вреће. Не, вели Ољга Ивановна, они који наше коначиште сматрају за станицу, они се бију за живот, а ти се не бијеш. Биј се, вели, Тиша, молим те, биј се.

Парабукин опет зајеца и потеже за иразном чашом.

— Допустите ми још један гутљајчић.

Пастухов му истрже чашу.

— Не, — рече он, — доста вам је.

Он одврати главу од Парабукина, на лицу му се за цигли тренутак појави израз одвратне досаде и он тужно посматраше још ненарушени сто.

— Ви ћете нам, дакле, препоручити неког овејанца од станара ваше куће? — упита Цветухин сасвим нежним гласом.

— Та кућа није моја, та кућа је — својина Мешкова, — љутито одговори Парабукин. — Њему се лепо и обратите. Он станује овде, ви сте на његову мајуру.

— Довиђења, — рече Пастухов, окрећући се отсечно на столици и скоро гурајући Тихону у руку мезе, које овај не беше ни лизнуо — плетеницу са шунком. — Мефодију, отпрати га.

Парабукин оде, истуривши груди и тако силовито закорачивши преко прага у трем, да се затресе и шкрипну у угловима куће оплата од дасака.

— Бестидник! — прослови Пастухов.

Када Мефодиј седе за сто, обед беше настављен у побожној тишини. Заврушташе под зубима краставци и ротквице, осу се мирис испревртаног зеленог лука, узмуваше се ножеви око шунке, заклокота ракијица. „Одосмо“, — рекоше пријатељи први пут — тихо, „одосмо“, — прословише други пут — нешто јаче, „о-до-

смо“, — отпеваше у хору — трећи пут. Пастухов после тога прште у смех, завали се на леђа мале наслоњаче и поче говорити, крцкајући ротквице као орахе:

— Будала си ти, Јегоре Цветухине! Будала! Сви ти одрпанци су — ништавни нерадници. А неко је измислио да су они — романтичари. И сви су поверовали и створили од њих моду. И ти си се ухватио на удицу — заједно са осталима улеваш у главу дроњавцима да су они — некакви поетични генији. Сад си видео овога косматога покварењака? Покварењак и алкохоличар, ништа више. Зар си ти нашао у њему ишта ново? Познате личности.

— Ја их не поетизујем, Александре, ја све то чиним ради уметности, — рече Цветухин кудикамо озбиљније но што захтеваше снисходљиви тон Пастухова.

— Како то мислиш? Ти хоћеш тачније да обновиш на позорници баш таква косматога испичутуру? Шта ти треба тачност? Да створиш на даскама друго коначиште? Шта ће ти то? Иди лепо на Горњу пијацу, тамо ти је друго коначиште. Шта се то тиче позорнице, позоришта, уметности?

— Знам, знам — узвикну Цветухин, — ти то мислиш — на мопса: Гете је рекао да ће испасти два мопса место једнога, ако сликар нацрта мопса с потпуном тачношћу, а уметност неће добити баш ништа.

— Гле, како си ми ти образован! Пре двадесет, тридесет година Зола је свим својим делима проповедао тачно преношење стварности у романе. Он је путовао возом да би доцније приказао у књизи машиновођу, силазио је у рударска окна, одлазио у јавне куће. И ја сам ту скоро прелиставао старе француске часописе и нашао сам једну карикатуру, која је штампана после изласка његова романа „Париз“. На калдрми, под копитама коња лежи кукавни Зола, у своме цвикеру са врвцом, без цилиндра, а испод карикатуре пише: господин Зола се бацио под фијакер да би доцније истинито описао осећања човека кога је оборио кочијаш...

— Дивно, — отпева Мефодиј сав срећан и насупракије.

Мало се насмејаше, испише пиће, прожвакаше по

неколико залогаја — и апетит већ беше утољен. Пастухов понуди цигаре из велике кожне дувањаре, и у диму што обави пријатеље сивим млитавим колутовима Цветухин рече са искреним запрепашћењем:

— Ти си — конзервативац, Александре. Понављаш оно што говоре најназаднији позоришни људи, рутинери. Како можеш тврдити да глумац не треба да проучава истински живот? То је — мрачњаштво!

— Немој ме плашити речима, Јегоре. Ја сам — уметник и не бојим се речи. Речи се боје само продавци новина, јер им они придају већи значај но што га оне могу имати.

Пастухов извади из џепа на грудима неку црвену књижицу, прелиста је, али не нађе шта је хтео и настави мирно, не журећи:

— Причали су ми као да је Лав Толстој неком негде, можда за столом док се пио чај, ту скоро рекао: да би човек био уметник речи, треба особито високо да се издиже душом и ниско да пада. Онда су, рекао је Толстој, познате све узгредне степенице, па уметник може живети у машти животом људи који стоје на разним степеницама.

— Баш дивно! — узвикну Мефодиј, лативши се опет ракије. — То је лепше, лепше од онога о Золи! Снажније. То је — врло дивно, је л' да? Је ли тако, Јегоре, а?

Он слушаше разговор са усхићењем, отворивши велика уста са дебелим уснама, али се у његову погледу не скриваше само жеља да не пропусти ништа од разговора, већ и осмех човека који види више но што му показују.

Пастухов опет заби нос у књижицу и неосетно поглади победнички потребну страницу коју је пронашао.

— А ево шта сам ја преписао из Балзака: „Једно од зала којима подлежу славни умови лежи у томе што они и нехотице схватају све, — не само врлине већ и мане.“

— Какве везе то има? — узмаче раменима Цветухин. — И шта ту говори против проучавања живота?

— Ти не видиш везу? Толстој вели да уметник треба особито високо да се издиже душом и ниско да па-

да. Балзак вели да славан ум схвата врлину и порок и нехотице. Веза је у оним двома речима — особито и нехотице. Обојица говоре о нечем што је урођено уметнику или славном уму, говоре о томе да се успех високога и нискога јавља као њихово природно обележје, да они добро и зло схватају против своје воље. Живот маште — ето ти суштине уметника или славнога ума. И — пази добро — Толстој вели: издизати се и падати душом. Душом, драги мој Јегоре, односно — такође маштом, а не чиме ти ја још све знам. Иначе ће се добити Золина карикатура. Испашће да пасти ниско — значи учинити неку подлост не у машти већ стварно, украсти да би се разумела душа лопова. Управо се против таква проучавања живота Толстој и Балзак и буне.

— А због чега Балзак назива злом то нехотично улажење славног ума у врлину и порок?

— Због чега? Ја мислим...

Пастухов се одједном насмеши и извали просто-душно:

— Ја, додуше, нисам мислио. Мени је то тренутно пало на памет, изненада. Али ево шта ја утврдо знам: реалисти Балзак и Толстој су нас преварили. То су ти — најфантастичнији уметници од свих што их је игда било. Они су све измислили, све изумели. Они се уопште нису бавили пресликавањем истинског живота. Њихове књиге су — плод најтачније уобразиље. Баш због тога оне убеђују човека боље но сам живот. И ја признајем једно: мој мисаони поглед је божица уметности. Мисаони поглед, свеprisутна мисао, разумеш ли? Ја видим мисаоним погледом свако коначиште, као што видим египатског фараона, као што видим сељачко кљусе или члана Царске думе. Свеprisутном мишљу се издижем и падам, чиним добро и зло. У образиљи својој, у фантазији подлежем лепом и гадном, јер ја сам — уметник.

Он диже чашицу.

— У здравље уметника, против подражаваоца. У здравље Толстоја, против Золе. У здравље божице уметности — уобразиље!...

— Одосмо, — заврши Мефодиј.

Пиће поче да их хвата. Мезе је све више разбацано по столу, претварајући се од примамљиве парчади у отпатке, онушци су се ваљали по тањирима, не доспевајући у пепељару. Мефодиј извуче из пећи мангал с пирјањеним месом, дим од дувана се одби под притиском паре из соса што жеже мирисом лорбера и паприке, огладнише, гласови се извише и зажагорише, реченице постадоше краће, глупости почеше бивати духовите, веселе.

— Пијан си као клис, Мефодију, — рече Пастухов, — али имаш укуса. Ја те обожавам.

— Ја пијаница? — упита Мефодиј лакомо. — Никада! Пијаница пије да би пио. Ја пијем да бих јео. Ја владам собом, ја сам — господар своје речи! А зар пијаница има реч?

— Има реч, — смејаше се на сав глас Цветухин. — Он каже: квит, нећу више да пијем! И два дана неће метнути у уста ни капљицу за лек!

— Чујте, глуви тетреби, — говораше Пастухов. — Ослушните! Зар није диван језик, а? Капљица за лек! Кад бих ја имао фабрику ракије, пустио бих у продају ракију под именом: — „Капљица“. А доле, испод те речи, на етикети, написао бих у заградама, ситно да се једва види: „За лек“.

— Постао би Крез! — викаше Цветухин. — Огроман извоз! „Капљица“!

— Хоћете капљице? Да вам наспем капљице? — мрмљаше Мефодиј и, пунећи чашице, додаваше: — говеђина слана, а шунка без мана! Душа моја чиста као роса блиста!

Због галаме нису одмах чули куцање у прозорче — упорно, снажно. Мефодиј изиђе у трем и дуго се не враћаше. Онда и пријатељи изиђоше за њим.

На вратима стојаше човек у пристојном жакету закопчаном на сва четири дугмета, у круту шеширу, са штапом по коме су се осуле очи чворића и то са сребрном дршком. Његова брада, рашчешљана настрану, густе обрве и под њима пригњечене укочене очи, стаситост округлога тела — све беше испуњено строгошћу и нарочитим достојанством људи што су уверени да

не могу да се варају. Беше нешто превалио четрдесету, а у његовој плавој бради лежале су прве две седе власи.

— Меркул Авдејевич, наш газда, — рече Мефодиј. Мешков подиже крути шешир.

— Опростите, господо, што вас узнемирујем. Овај братац вели да сте га тобоже позвали овамо. Али изврдава да одговори — каквим послом.

На веранди је седео Парабукин, раширивши колена и спутивши на њих лактове. Он још држаше плетеницу са шунком, начету с једнога краја, и растериваше рој мува што се врзаше око привлачнога залогаја. Подиже главу. Било је нечег скрушеног у његову погледу одоздо нагоре.

— Зар ми нећете донети пола чашице? — замоли он.

— Ни капљице за лек, — пресече га Пастухов.

— Јеси ли чуо, брале? — јави се Мешков, овлаш додирнувши дршком Тихоново раме. — Чисти се са мајура, немаш овде никаква посла, чисти се, кад ти кажем!

Парабукин се гломазно диже и одмери све рсдом. Ваљда му се Цветухин учини душевнији од осталих, те задржа на њему поглед и осмехну се молећиво, али глумац одмахну главом, — не, није се смео надати богатој милости од тих бездушних људи!

— Па смажите тај сендвич, што га гњавите у рукама! — рече Цветухин.

— То је... то је искључиво моја ствар, биће — како се мени прохте, — одговори Парабукин и, клатећи се на спуштеним коленима, кораком носача упути се према вратанцима.

Цветухин се окрете Пастухову и затресе кажипрстом.

— Јеси ли разумео?

Пастухов ћутке намигиваше на њ очима што тобоже ништа не схватају.

Мешков отпрати Тихона до вратанаца, брижљиво удари на њих гвоздену резу и опет скиде крути шешир, праштајући се.

— Не, не, изволите сад к нама, — навали Мефодиј.

— Ма не, немојте се отимати, изволите кукавном стана-
нару, бар једанпут годишње.

— Молимо вас, молимо, — с лакоћом претставља-
ше срдачност Цветухин.

— Немојте одбијати, молим вас! Сркните, поводом
празника што одлази, капљицу за лек!

Тако они, клањајући се и лупајући пету о пету, уве-
доше у собу Меркурија Авдејевича Мешкова, који се
одупираше достојанствено.

На разне начине се може живети. Али ће се ретко намерити човек који би на питање савести — како он живи? — одговорио да живи потпуно правилно. Чак ће и онај што је навикао да заварава себе наћи на свом животном путу некакву зачкољицу, неравнину начињену погрешним кораком, урођеном маном или незајажљивом страшћу. А људи који оу кадри да сами са собом разговарају правично тако добро виде своје погрешке да — у интересу самоодржања — више воле да теше себе оном узречицом о сунцу на коме, као што је познато, такође има мрља.

Меркуриј Авдејевич отворено признаваше да није без греха, уколико су сви смртни људи грешни. И он не само да је сматрао себе за грешника већ се и исповедао искрено за своја сагрешења, и то сваке године. покаткад прве, покаткад четврте крстопоклоне, много ређе страсне недеље за великога поста, према томе како му је кад било zgodније због послова. Оно, ако трезвено размислимо (а Меркуриј Авдејевич је размишљао врло трезвено), кад је већ реч о исповедању — не богу и духовном оцу, наравно, већ себи и људима, нарочито људима, — није имао због чега да се исповеда. Због тога што је Меркуриј Авдејевич живео правилно, односно онако како му је наређивала савест, и то ослањајући се на ослонце што подржавају земаљско битицање.

Он је говорио да главни такав ослонац претпоставља вредноћу, па је одистински од свих захтевао вредноћу и сам је волео да ради, не пропустивши ни дана, још од дечачких година, без рада, док данас не метне камичак на онај камичак што је био остављен јуче. Такав начин живота беше прожет његовом крвљу

тако дубоко да му сваки други изгледаше неприродан као голубу — живовање под водом, и он могаше да цени само људе који у раду одвајају камичак по камичак, који прогресивно и некако математички теже у такву послу одређеној међи, коју претставља мирна смрт човскова.

Меркуриј Авдејевич имађаше радњу лекарија и бакалске робе на Горњој пијаци и два појаса земље што су се налазила у близини, недалеко од Волге. Он је те појасеве називао „плацевима“, један — малим плацем, други — великим. На малом плацу се налазио лични мајур Мешкова, сав од дрвених зграда што су обожене плавом масном бојом. Ту се дизала двоспратница — станиште сићушне породице Меркурија Авдејевича (имађаше само једну кћер — Лизу) и младих трговачких помоћника из радње Мешкова; затим — две сандучаре — прва мала, у којој је становао Мефодиј, и друга у дворишту, нешто већа, издата под закуп бравару железничког спремишта Пјотру Петровичу Рагзину; најзад — зграде за домаће потребе — подрумчићи с малим сушницама, у које су преко лета прелазили на становање трговачки помоћници. Велики плац је често остајао неупотребљен и обрастао у травуљину и ружичасти слез, а један део заузимаху камена зграда, у којој се одавно налазило коначиште, и велика мрачна житница до које је Меркуриј Авдејевич дошао заједно са ужарском производњом. Одатле, из житнице, расплињаваше се за топлих дана голицљиви, опојни и смоласти мирис дрвенога шлепа и извијаху се песме жена које су дрдале старе конопце у кучину.

Имања је Мешков нагомилавао све да нико не види и све на парче, али не без трзавица. Њему, на пример, није много годило коначиште — прљаво и немирно домаћинство, али би преправка зграде за неку другу потребу изискивала претеране трошкове. Житница једва подмириваше годишњи приход од њива, а још не беше дошло време да се место ње подиже нова грађевина. Али је најосетљивија трзавица лежала у томе што би Меркуриј Авдејевич желео да прошири велики плац на површину читавога кварта, а иза коначишта, до саме чистине, покривене травуљином и слезом, пр-

жаше се земљиште са старинском зградом основне школе, и општина — власница тога богатства — није ни мислила да га отуђи. Због тога Мешков није волео школу, са дреком и несташлуком дечака, са учитељима — као што му изгледаше — сувише слободнога изгледа, па та нетрпељивост запањиваше чак и њега који је ценио писменост и нарочито — ученост.

Он је истински ценио ученост сваке врсте и, називајући лекаре медикусима, судске чиновнике — јуриспрудентима и наставнике природописа — натуралистима, изговараше та звања с некаквим плашљивим поклоном у гласу. Али световна образованост беше за њега недостижно страна и можда се његово поштовање према њој ограничаваше на спољашњу бојажљивост, ето на то неочекивано попуштање, на поклон гласа. Он је с проницљивошћу ценио духовну ученост: људе од књиге, познаваоце Светога Писма слушао је још од младих година, када је почео да одваја настрану прве копјејчице. Још као шегрт код дрогериста, цртајући млазом воде из чајника осмице по поду, пре него што ће помести радњу, Мешков је волео да се присећа мудрих речи из проповеди које је чуо у цркви и које су постале први извор његова просвећивања. Сада би, у зрелим годинама, свратио, неке зимске вечери, у кеновију — тескобно калуђерско станиште — да чује разголитљиве спорове мисионара с противницима свога мишљења, у чијим се разноврсним значењима он разумевао као у банкнотама. Насред ниске цркве, за налоњама, у треперљиву сјају воштаних свећица, бришући зној с пуначких лица, калуђери су извргавали руглу једноверце или староверце који су стојали за истим таквим налоњама. По цело боговетно вече би се ту орнло арлаукање на „развратнике православља“, а људи зарасли у браде, бркати и с курјуцима до рамена, доказивали би бесомучно да се „бријање браде и шишање бркова нимало не противи богобојажљивости хришћанској, већ да је чак покаткад и потребно, а нарочито бркова шишање“. А исти такви космати људи, који су убрајали себе у „поборнике браде“, млатарајући књигама Крмчије, закона са сто глава, Јосифовим требником, доказиваху да „грех за бријање браде мученичка

крв исправити не може“. Мешков пажљиво слагаше у чуварну своју памет токове таквих препирки које су углавила братства — са утврђивањем истине и са одрицањима, са „понеже првоје“ и „понеже фтороје“. Он би многа омиљена расуђивања запамтио од речи до речи и, дошавши кући, понављао би их тачно својој жени — врло смерној Валерији Ивановној, на пример, овако:

— Слушај, Ваљуша, како јеромонах Зиновиј објашњава разлог рашћењу косе природному. Понеже је коса дело природе, а не сила вере, она у нас расте као трава оштрица и трска на местима влажним; према томе, сама по себи спас или светост не претставља. Може и ошишани имати добру душу, али се, напротив, са брадом и са брковима јављају безбожници и злочинци. Дакле, какву гадост чине они што се бријају и шишају? Је ли то мудро, Ваљуша? А отпадници изврдавају, не желе да се покоре истини. У бради, веле, лик божји почива и незаконито је бријати је. Онда их отац Зиновиј пресече одговором: нипошто; јер а) бог је дух нетелесни, па због тога ни браде ни бркова нема; б) зар ако одојчад и жене браде немају, ни лика божјега у себи не носе? Врло мудро речено, Ваљуша, врло мудро!

И дивећи се оштрини своје памети, ликујући над јеретичима сатераним у Њорсокак, Меркуриј Авдејевич би гладно браду, смејао се и узвикивао:

— Баш је то ружно од заштитника браде!

Он је сматрао да је верска ученост старија, а световна наука млађа, и кад би међу њима постојала нека зависност, слична породичним везама, с његове полице за књиге свакако би биле проређене црквенословенске књиге. Али је наука била, по његову мишљењу, блудни син који не сме да се врати у родитељски дом. Због тога је уз поштовање образованих људи у Меркурија Авдејевича ишла опрезност: бог ће свети знати да нису нешто баш ти медикуси и натуралисти у сродству са онима што не признају попове, с некаквим „некрштеницима“ или „подрумарима“? Мало даље од њих — па ће ствар бити поузданија.

И због тога је у кућу Мефодију, веселом своме

станару, Меркуриј Авдејевич улазио са интересовањем, али опрезно, утолико пре што не само да није познао глумца Цветухина и не само да у Пастухову није одмах укебао ретку тичицу, можда чак и тичицу какве није видео, већ се уза све то и збунио кад су га позвали да попије нешто, а у тим тугаљивим стварима није владао собом баш као што треба.

— Изволите, — рече Мефодиј, пружајући му бокасту чашицу, тако превршену да му је ракија цурила низ прсте.

— Немојте, — одговори он, и његов глас начини поклон. — Ја не пијем ракију. Скоро је уопште не пијем.

И ту се он сrete очима с Пастуховом.

Пред Меркуријем Авдејевичем сеђаше млад али — због дебљине и видљиве млитавости тела — на изглед за своје године старији човек. У развијености и мирноћи његова лица скриваше се извесно преимућство над оним кога он у тај пар посматраше, али му уста и образе надимаше мио, гипсан осмејак, а очи уопште нису имале везе ни са мирноћом лица, ни са обавезношћу осмејка — радознале као у штукe, појудно-хладне очи. Завиривши у њих, Мешков се нађе у положају који би могао изразити речима: е, сад сам награисао! Али му је било пријатно и скоро му је ласкало што ће ево сада гипсани осмех да зацепти и тај необични човек ће му се обратити, свакако, с неким просвећеним разговором.

И заиста, Пастуховљево лице оживе, поглед му се стопи са свима осталим његовим цртама, и он пружи чашицу према Мешкову.

— Маните, молим вас, трабуњања! — рече он отмено и у исти мах пријатељски. — Али ко ће вам веровати да не пијете ракију? Да нисте нешто ушкопљеник или госпођа из Војске спаса?

Не, Мешкову се учини као да није ни чуо такве речи! Говор није нимало лично на оно што је он очекивао од образована човека, па ипак је био пун неке неуобичајености. Нарочито га запањи „ушкопљеник“, и он се даде у смех.

— Онда срећан празник! — рече он, отклонивши зановећања.

Он засука у страну бркове и испи надушак.

— Где сте слушали светло јутрење? — упита Пастухов, уверен да се управо с таквим питањем треба пре свега обратити Мешкову.

— Навикао сам да отстојим ускршње јутрење у цркви старе богословије, — одговори Меркуриј Авдејевич, уверивши се са уживањем да је наишао, и то сдистински, на врло паметну главу.

— Богословци, је л' те, нису заборавили да певају?

— Нису, држе се обичаја. Христос воскресе отпевали су на грчком трубно: Христос анести ек некрон.

— Е, трубно? — осмехну се Пастухов.

— То је — наша реч, богословска: трубним гласима дозивамо, — рече Цветухин.

— Сећам се, ви сте још као богословац певали „Разбојника разборитога“, — рече Мешков с пуно поштовања.

— Ви сте ме познали?

— Па како да не познам тако гласовита човека? Ја у позориште не одлазим, али ви наилазите и овамо, а и у цркви сам имао прилике да вас видим. Реците ми, молим вас, јесте ли ви и о овом Ускрсу изволели певати на клиросу?

— Да, певао сам.

— Шта кажеш, Јегоре? — запрепасти се Пастухов.
— Певао си стихире?

— Стихире.

— А зашто то?

— Зато, Александре, што смо ми — богословци. Нешто нас вуче. Младост се сећа богословскога распуста. Ускрс — то је велико узбуђење, — сви се обуку свечано, намотају ево овакве вратне мараме, спреме корпе за пут, завежу постеље: јутарња и подневна молитва — то је последња служба. Отпеваш и — хајде кући, на отсуство, куд који, — у срез, по селима, изван богословије, на слободу! Татама. Сав некако дршћеш од среће.

— Врло тачно, Јегоре! — рече ганутљиво Мефодиј. — Стварно, сав дршћеш. Преживљаваш као на позорници.

— Ништа ти никад на позорници ниси преживљавао, — насмеши се Пастухов.

Али је Мефодиј говорио и не слушајући га.

— И дандањи, ако не обучем реденгот као некад, у богословији, ни Ускрс ми не личи на Ускрс.

— Замисли, молим те, глумац! — тврдоглаво га прекиде Пастухов. — Преживљава на позорници! Шта преживљава? Преживљава реденгот!... Е, а ја у твоју, Јегоре, богословску лирику не верујем. То је једноставно — мода. Данас сви велики глумци одлазе на клирос. Читају апостол. И ти се поводиш за модом. Од художственика својих — ни да се макнеш. Они у коначиште — ти за њима. Они на клирос — ти за њима. Њима на послужавнику доносе просфору — и ти чекаш кад ће донети и теби. Од свега тога мука да те ухвати. Разумеш ли?

— Не, не разумем, — одговори Цветухин трезвено и у недоумици. — Не разумем због чега си се назољио?

— Због тога што се поводиш за модом. Због тога што лажеш да певаш стихире тобоже из преживљавања. Ти их певаш из таштине.

Он протрља прстима репић ротквице, помириса прсте, баци репић на сто, па рече с неким гађењем:

— Смрди.

Мефодиј љутито насу свима ракије, као за казну.

— Глумцу ништа не смета таштина, — рече он поучно, дижући високо и спуштајући чашицу. — Ако код нас не буде таштине, какви смо ми онда глумци?

— А какав си ми ти глумац? — опет га пецну Пастухов.

— Ја сам — сенка глумца. Сенка великога глумца — Цветухина!

Пастухов дуго не прослови ни беле, проучавајући Мефодија укоченим погледом.

— Сенка глумца? А таштина код тебе — није сенка.

Поводећи се за његовим погледом и исто тако правећи тајац, Мефодиј рече:

— Па ни код вас она није мала, Александре Владимировичу...

— И ми морамо волети славу, — признаде Пастухов. — Иначе се од нас нема никакве користи. Слава је — наша локомотива.

— А ко ви оно бесте, опростите што сам радознао? — упита Мешков, не пропутивши из разговора ни зву-

ка и нарочито заголицан Пастуховљевим начином говора — заповедничким и потцењивачким.

— Ја пишем свакојаке глупости ево за ова два гњаватора, — он махну главом на оба глумца, — а они ме даве.

Сви прснуше у смех и дигоше чашице да се куцну, а Мешков рече до шапата сталоженим гласом:

— Према томе, ја се налазим међу талентима. Допустите ми онда да дигнем чашу — у здравље талената.

Он и ту чашицу испи надушак и одмах осети као да му однекуд кроз уши утрча у главу струја што увећељава, опомиње.

— Ипак, — рече Мешков већ упорно, — с ким имам част?...

— Ах, никако да се смирите! Ја сам Александар Пастухов. Да ли вам то казује нешто?

Меркуриј Авдејевич се ухвати обема рукама за крајичак стола. Како отпрве није могао познати у томе снисходљиву лицу јединог наследника Владимира Александровича Пастухова? Исти бестидни поглед, исти нехатни говор као и у оца. И чак се кикоће као отац: непосредно из озбиљности — удари у кикот, као да прсне нешто у њему. А образи, разнежени образи, без обзира на младост, стално му се опуштају на подбрадак. Да, да, види се да су све гадости прешле са оца на синчића, па није никакво чудо што Меркурија Авдејевича поче да гризе неутешна увреда као нека подвалица.

Паде му на памет да је Владимир Александрович умро као његов дужник, не признајући дуга, а није ни имало смисла приморати га да призна дуг. Ствар беше почела још кад је Пастухов био чиновник у Дирекцији железница. Пастухов беше издао налог да се наручи нешто домаће робе, коју је Мешков имао да испоручи за железницу, и добио неки постотак од набављача, наравно, да нико не зна. Роба је била испоручена, али железничка контрола није хтела да призна нарудбину у целости. Мешков је дуго тражио да му железница намири штету, али му ништа није помогло. Пошто је ствар била изиграна, он је предложио Пастухову да му врати постотак, али, прво, Пастухов дотле беше напу-

стио железницу, а друго, није се могло доказати да је добио постотак, што је он врло мирно скресао Мешкову право у очи. Немоћ пред неплеменитошћу таква поступка беше лишила Меркурија Авдејевича мира. Он је живео правилним, поштенним животом и крвнички је захтевао то исто од свакога. Добијање постотака за поруџбину било је обична смицалица железничких чиновника, а то што је набављач давао паре а наручилац узимао паре — није им сметало да сматрају један другога за честите људе. То је чинјено центлменски, на обострано уживање, и личило је на музичко избијање часовника што само прати ток времена, али не може имати никаква утицаја на време. Међутим, ако би ход самога времена био заустављен, зашто би се онда човек забављао музичком игром? Мешков је тако и мислио да, у смислу уговора који не постоји, природно мора отпасти и пратња његова пратиоца. То је захтевало управо центлменско схватање ствари. Али Пастухов беше потпуно лишен таквих идеалних појмова. Он је налазио да је трговина ризик, а да за ризик одговара само трговац. И он рече Мешкову: шта ви хоћете од мене, Меркурију Авдејевичу? Хоћете да кажете да сам ја од вас примио мито? Али ја се никада не бих усудио да вас окривим да дајете мито: ја сувише ценим вашу репутацију поштена човека. И после тога је и даље са осмехом поздрављао Мешкова на улици, приносећи најљубазније два прста уз црвено поље на својој племићкој капи.

Баш тај осмех и позледи увреду Меркурија Авдејевича чим чу име — Александар Пастухов. Не пуштајући из руку крајичак стола, он рече:

— Наравно, Александре Владимировичу, наравно — ваше име ми је веома познато. Покојни Владимир Александрович има код мене нешто дуга.

— Па шта ви то говорите, — насмеши се Пастухов, — ваљда не мислите да наплатите од мене то нешто очева дуга?

— А шта ви велите, Александре Владимировичу? Јер наследницима се ставља у дужност да ушчувају покојнике у лепој успомени.

— Најбоље ће бити за успомену мога оца — ако се манете бригае о њој.

— Једино на вашу бригу рачунам, Александре Владимировичу.

— Онда узмите на знање ово што ћу вам рећи, — не баш без љутње рече Пастухов. — Ја сам од оца добио само расушене ормане и наслоњачу на три ноге. Не примам никакве његове обавезе, пошто ништа не наслеђујем. Хајдете да испијемо по чашицу за покој његове душе и онда смо квит.

— Не, — одговори Меркуриј Авдејевич, одмичући своју чашицу, — не, отац ваш о моме миру није водио рачуна, и за покој његове душе пијте без мене.

— Е, па ви, брате, не поступате хришћански! — узвикну Пастухов као да се обрадова, а заједно с њим ударише у смех и његови пријатељи.

— Не поступам хришћански? — рече смркнато Меркуриј Авдејевич, придижући се и одмичући ногама столицу. — Желите да ме учите хришћанству?

Дође, као што се види, ред да прсне у смех, и изгледаше да покрет његова лица поче правити осмех, али стаде. Крв му замути очи, оне се исколачише из раширених капака, и у исти мах му се густе обрве спустише изнад повија као прави мрачни штит. Поново осети Меркуриј Авдејевич навалу вреле струје у уши, као да је надушак изврнуо шпиртуљу, али у тој струји не беше више никакве веселости. Мешков је знао: ваљало је само да дигне глас, пошто више неће смети да задржава крик што се отима из груди, и ако покушају да спрече крик, онда ће у њему да залелече оно најскровитије и најнепослушније живо биће: бес. Он се уздржава напрезањем што опија јаче но она струја. Он не врисну. Угуши глас ракије. Пусту језику на вољу да промрси иза стиснутих зуба речи што изобличавају, што су можда кадре некога да упропасте: — образована господа, уметници, јуриспруденти! Гле, гле, — јуриспруденти! Он пође кроз сићушну собу што шкрипи, одмери те јуриспруденте — слободну господу, погледа кроз прозор на улицу, окрете се, проговори врло тихо, тек да не би вриснуо:

— Не, господо... кад је у питању хришћанство... ја не допуштам...

Он опет погледа кроз прозор, трудећи се да сагледа себе, и, ма да му поглед беше превучен љутином, спази необично јасно своју кћер — Лизу, која је ишла, не журећи се, у пратњи младог човека, да, да, младог човека, ученика техничке школе Кирила Извекова, ишла сунчаном страном улице, у празничном гимназиском мрком хаљетку, с машном боје јоргована на грудима, према пропису Маријинске гимназије, ишла с кавалером као да не постоји родитељски дом, који је гледа свим својим прозорима и модрим вратима, и вратанцима, и обамрлим, укоченим очинским погледом Меркурија Авдејевича, — ох, боже мој, виде је, да, виде њу, своју Лизу што се шета с кавалером, сином учитељице Извекове — такође слободне као и та господа, независне, а можда и непоуздане жене — натуралисткиње, наравно, натуралисткиње! Сви су ти они — натуралисти. Јуриспруденти! Кћи Меркурија Авдејевича смуца се по улицама с кавалером! — да, молим вас, друга реч не паде на памет Меркурију Авдејевичу, а није му ни могла пасти на памет, и он одвали љутито:

— Ја јој нећу допустити, господо, опростите, нећу јој допустити да се смуца!

Рекавши то, он излете — не изиђе и не истрча већ излете напоље, зграбивши крути шешир и штап, савијајући се, клањајући се тек у трку:

— Част ми је... господо!

Пастухов се живо диже и оде до прозора. Он спази како Мешков широм отвори вратанца и како она лупнуше, звецнувши резом што беше отскочила.

— Ето о коме треба писати! — брзо рече он, грубо прелазећи судланицом преко лица, као да се брише пошто се умио хладном водом.

— Па ово — није уобразиља но сам живот! — узвикну Цветухин.

Пастухов кресну жижицом, баци је у угао, не запаливши цигарету, пренесе поглед на тамну таваницу и зидове, не видећи ништа, али удаљавајући се иза границе ниске собе.

— Свеједно, — рече он умирено. — Прашина утисака наталожила се у камен. Уметнику се чини да може мирне душе да исклеше из камена шта му је воља. Он ће исклесати само живот. Уобразиља — то је плод запажања.

— Дакле, хоће ли ваљати гоље, шта мислиш?

— Ваља све што се свиди публици.

— А уметност, Александре?

— Прво — публика, па онда — уметност.

— Александре! Ах, Александре!

Пастухов рече као снисходљиви наставник:

— Јегоре, драги мој, ја те волим! Ти си диван паланчанин!... Али разумеј — мора се попуштати публици. И ти ћеш јој ваљда попустити својим гољама... Је ли ти јасно?

— Чак и врло јасно, — рече напиту Мефодиј, — чак и апсолутно разумљиво...

Стољњак од тепиха беше ишаран лишћем и цвећем, а његова блага површина потсећаше на песковито речно дно под ногом кад се улази у воду. Аночка прелиставаше неку велику књигу, па кад би наишла на сличицу, завлачила би руку под корице и миловала судланицом тепих.

— Је ли код вас сваког дана тепих на столу или само о празницима? — упита она.

— За обичне дане имамо други тепих, — одговори Вера Никандрозна, смећећи се. — Шта ти се више свиђа, тепих или сличице?

— Сличице ми се свиђе ради памети, а тепих — да га чупкам.

— Не рече нам због чега не идеш у школу.

— А ви ме и не питасте — да ли учиш или не учиш школу? Нисам вам ни рекла да не учим.

— Ех, што си ти тачна!

— Не чиним ја то због тога што сам тачна, већ због тога што одговарам на оно што ме питају.

— Ти би свакако била добра ученица.

— Зар ви то знате?

— Ја сам — учитељица.

— Зар учитељице све унапред знају?

— Све, наравно, не знају. Али ја видим да би ти лако учила школу.

— Мама ме је баш јесенас, пред ову зиму, била сасвим дала у школу. Али је онда хтела да роди Павлика и вратила ме кући да чувам братића. Јер тата зими не ради на Волги, па мама шије што може више. Она, знате, ноћне капице, ако су са уметцима, продаје по двадесет копјејака, а ако су без уметака, онда по десет копјејака. Мама ме је научила да отварам рупи-

це кад прави капице за закопчавање, а кад их прави с пантљикама, ја онда удем да пришивам пантљике.

Аночка престаде говорити, загледавши се у слицицу насликану преко целе стране у књизи. Вера Никандровна и њен син стојаху лево и десно од ње, посматрајући њено лице, промењено радозналошћу, с надигнутом горњом усном и обореним тешким капцима што подрхтавају. Она се осећаше као код своје куће и, уздишући гласно, до ситница прегледа стан Извеквих кад је Кирил доведе. Сутерен са гвозденим решеткама на прозорима, као на старим црквама, учини јој се необично занимљив. У великој соби застаде пред ормариом за књиге и просто се запрепасти што у таквој собици нађе чак на читаво брдо књига.

— Јесу ли ово све прочитане књиге, или су ту тек онако? — упита она и, када дознаде да има свакојаких књига, па чак и по неколико пута прочитаних, рече:

— Мама вели: кад не би радила, за све време би читала. Ви свакако никад не радите?

Она у обема собама најљубиво посматраше постеље, покривене белом ћебади, па затим упита потврдно:

— Тамо свакако спавате ви, а овде ви, је л' те? А ми спавамо овако: тата с мамом и с Павликом, а ја — на сандучету, одвојено.

Код Кирила она разгледаше на зидовима неке слицице, али јој се не свидеше: висили су некакви брадати старци у једној боји и врло велик цртеж од неразумљивих белих цртица на плавој хартији.

— Шта је ово?

— Пресек пароброда, — рече Кирил.

— Како — пресек? — запањи се она, преносећи поглед са цртежа на Кирила и на његову матер. Њих двоје се насмејаше, а Кирил упита:

— Не верујеш да пароброд може да се пресече?

Аночка оде ћутке од пароброда, завири у кујну, па са уздахом махну главом на широку руску пећ:

— Ми у коначишту немамо кујне, а још кад смо живели у стану, кад сам ја била мало већа од Павлика, мама вели — да смо имали кујну. А сада, пошто се родио Павлик, мама је купила пећ за кување на петролеуму и кува за Павлика попару или кашницу. А када тати

и мени купи пастету са цигерњачом, исто тако је подгрева на тој пећи. У целом коначишту једино ми имамо пећ за кување на петролеуму. Сви редом је траже од нас, али је мама не да' ни за живу главу. И право има: не може она о свима да води бригу...

Предложише јој да разгледа књигу са сличицама, и она брзо седе на диван, поравна хаљину на коленима, показа Вери Никандровној редом раширене шаке, преместивши новчић од пола рубље из једне руке у другу руку:

— Чисте су. Ту скоро сам их опрала.

И обриса руке још мало, за сваки случај, о стомак.

Сличица, у коју се она беше загледала, претстављаше улицу, у коју се сручила гомила шарено одевних људи што су махали рукама и поигравали. У ваздуху над њима лебдели су сјајни зелени и црвени балони, лепршале се и ковитлале као змије пантљике од хартије, које су други људи сручили на гомилу, са балкона великих кућа.

— Они се то играју жмуре? — упита Аночка.

— Не, то је — карневал, — одговори Кирил.

— А због чега су сви повезали главе?

— Нису повезали главе. То су на њима образине.

— Шта ће им?

— Да не би познали једни друге.

— А зашто су провртели рупе? Па они све виде.

— Ипак не могу да познају једни друге.

— Јесу ли они — глумци?

— Због чега — глумци? — упита Вера Никандровна. — Зар ти знаш шта су то глумци?

— Знам. Они што се измотавају, — одговори Аночка без икаква размишљања.

— Што се измотавају? И ти си некад видела глумце?

— Видела сам. Само што су били код нас. Један од њих је сво овакав, црн.

Она показа прстом на једну црну маску, која игра у огртачу што се лепрша, и одједном дуну у песницу као ученица на часу.

— Он је поклатио тати новчић од пола рубље, а мама и ја смо га лепо отеле од тате.

— Он се сажалио на тебе, а ти му се потсмеваш, — рече Кирил, осмехујући се такође.

— Дакле, у позоришту ниси виђала глумце? — испитиваше је Вера Никандровна. — Ни у циркуским ша-трама ниси била, је ли?

— Ја сам молила маму да ме води на окретаљку, али она само обећава и обећава, а овамо никако да крене.

— Кириле, па ти си се спремао да идеш на окретаљку, хајде поведи је са собом. Када идеш?

Он оклеваше, чупкајући боре на блузи, надевајући их на леђима у набрани репић што је стрчао испод утегнутог опасача — као што је била мода код свих дечака.

— Ја сам мислио — сутра. Али ја свакако нећу ићи сам.

Он то рече просто, али Вери Никандровној очас би јасно да он не жели да разговара о томе, да се она умешала у његов лични живот, који се све осетније поче развијати изван куће, а где то управо — она још не могаше да прокљиви. Било је несумњиво да Кирил заобилази разговоре који могу да истерају на чистину њене претпоставке о његовим новим интересовањима, или наклоностима, или заносима. Она се у души поносила што је васпитала сина на темељу узајамног поштовања, односно тако да се њих двоје нису само волели, већ су и поштовали једно друго, и нарочито, наравно, тако да је она поштвала свога сина. Она му је у раном детињству улевала у главу самосталност, наговештавајући му неосетно да независност сина по својој природи не може пореметити слободу матере, да се жеље родитеља и деце природно подударају. Она је била уверена да ће то лукавство уродити извесним плодом. И заиста, Кирил је увек радио онако како је хтео, па због тога није имао потребе да ишта крије. Лаж се рађа онде где се појављује принуда. Она је — горки плод насиља. Вера Никандровна никада није принуђавала свога сина на оно што он није желео. И Кирил јој се одужио за своју слободу потпуним поверењем.

Она такво васпитање сматраше за мушко и држаше тај успех на цени, нарочито због тога што беше очува-

ла сина без мушке помоћи (Кирилов отац се удавио у Волги, била га ухватила олуја на чамцу).

Вери Никандровној беше јасно да је настала зрелост: син је узео деветнаесту годину, требало је да пређе у последњи разред. Њој беше јасно да зрелост — доноси промене. Она чекаше промене. Али јој никада не падаше на памет да ће с тим променама ишчезнути, на пример, искреност. Да ће појава прикривања и бити нека промена. Она није могла да заподене с Кирилом разговор о томе да он није искрен. Њој беше јасно да ће таква слобода, изражена гласно, пољуљати зграду коју је она марљиво градила толике године. Она се правила као да се ништа није променило, али се запањи кад осети да је Кирил кадар да лаже и да прикрива ствари. То се испољило овако. Заболеше га нешто очи. Почеше да му црвене капци, а црвенило одудараше небичним преливом сивкасте, покаткад пурпурне боје. Болест их испрва препаде, затим јој пронађоше узрок, после чега она више не беше тако страшна — очи му се беху затвориле, али им искусни људи посаветоваше да му их испирају чајем у зделици за испирање очију. Али кад му домаћи лек не поможе, одоше у болницу. Лекар постави потребна питања и, између осталог, хтеде да зна да није болесник имао посла са оловом, с неким реагенсом олова или, можда, са оловним прахом. Кирил рече — не, није имао, али — промисливши — присети се да су се у гимназиској стругарској радионици, стварно, бавили израдом предмета од цинка. Доктор погледа у њега сасвим нетремице и упита — какви се оно предмети точе од цинка, он нешто није чуо за шта? Ако ћемо право, ни за шта, у технолошке сврхе, ради проверавања инструмента на лакоме металу, — одговори Кирил и летимице погледа у матер, која је такође била ту, у соби за преглед очију. И по томе како је он погледао у њу и затим очас одвратио поглед, Вери Никандровној одједном би јасно да је слагао. Она се препаде од свога открића, сместа закључи да се вара, али од онога тренутка како закључи да се вара, и нехотице поче да мотри — да ли јој син увек говори истину. Доктор одреди болест као тровање оловом и изрази намеру да ће јавити куд ваља да у средњој тех-

ничкој школи мало боље поведу рачуна о здрављу својих питомаца. Вера Никандровна се нађе у чуду што докторова изјава некако збуни Кирила, али одмах виде да он уопште није збуњен већ растројен болешћу, па и она беше уваљена у страшну бригу о његову здрављу. Болест је срећно прошла, али се утисак о оном открићу у лекаревој соби није губио. Искреност односа између матере и сина, наравно, није пропала, није могла пропасти, али је као једва приметном мрљом било означено ново доба у неразорљивој близини, као што се крај лета означава првим жутим листом, још сакривеним од погледа сјајним зеленилом.

Тако и сада — као да се завртео жути лист што пада, потсећајући на то да све пролази, заблистао, изгубио се, и опет, као увек, Вера Никандровна гледа сину у лице оним чистим погледом што говори: ја у тебе верујем као и некад и убеђена сам да ништа не кријеш од мене.

— Ја идем мало у шетњу, — рече Кирил, заогрћући се кратким капутом.

— Па малочас си био у шетњи.

— Само сам мало стојао пред вратанцима.

Кирил пође из собе важним корацима још неусклађена хода. Он уопште даваше своје телу очигледност неке тежине, иако оно беше лако, а његови покрети — по природи брзи.

Он не стиже да изиђе на врата. Отвори их нека непоуздана рука, и Парабукин завири у собу из помрчине трема. Његова мека грива неприметно се мицаше на промајници, чакшире му се лелујаху као сукња, а он се једва назираше и потсећаше на цина.

— Ко је то? Шта сте хтели? — промрси Вера Никандровна.

— Тата! — цикну Аночка, скочивши иза стола.

— Где куд си се забила! — рече он питоמו, прелазећи преко прага. — Добар дан, домаћини, опростите, ја сам дошао — по ћерчицу. Шта радиш ти овде?

— Показују ми сличице.

— Сличице? И то је — гостопримство, хвала вам. На ти, узми.

Он даде Аночки с крајева начет сендвич са шунком.

--- Хајдемо кући. Захвали на гостопримству.

— Можда је ми нећемо пустити с вама, — рече Вера Никандровна с неверицом.

--- Нећемо је пустити? А ко сте ви то да не пуштате дете родитељима?

— Ви с њом поступате сурово. Зар то има смисла?

— Нека она сама каже како се с њом поступа. Њу упитајте. А? Па што је не питате, је л' те?

— Реци да ли желиш да идеш са оцем или не желиш? — проговори Вера Никандровна тихо и љубазно.

Аночка откиде зубима комад плетенице, уста јој беху пуна, она поче да клима главом и, шљапкајући стопалама по поду, примаче се оцу. Стојећи поред њега, она гледаше у Веру Никандровну као у човека кога угледају први пут и не желе нарочито да се зближе с њим. Парабукин победнички привуче Аночку уза се.

--- Једи шунку, шунку, море, једи, — поучаваше је он, додирујући прстом сендвич, — што гризеш само плетеницу?

Он затресе гривом и забаци главу, потврђујући без икаквих речи своју очинску власт, своју надмоћност над сганим људима.

— Реци хвала на гостопримству, — понови он упорно и изазивачки.

Онда Вера Никандровна пронађе своју строгу учитељску notiцу:

— Ви говорите о правима родитеља, а шта ће вам та права? Ви својој кћери чак не допуштате да иде у школу. Она је — способна девојчица, она треба да иде у школу.

— Хвала лепо. И ја сам образован човек, али ако нешто не чиним као остали, то није због тога што сам глупљи од њих.

— Баш би требало да приупитате своју савест.

— Чим се коме прохте да живи по својој памети, одмах га плаше савешћу.

— И ви то — пред ћерком? — запрепасти се Вера Никандровна. — Дакле, ви сте својом памећу одлучили да ваша девојчица остане неписмена?

— Па кад сте ви већ тако савесна жена, узмите је, научите је писмености.

— Узећу је и научићу је.

— Баш је научите.

— Баш ћу је научити.

Кирил неочекивано гласно прште у смех, а на његов смех одмах одговори Аночка, одвративши главу и зачепивши судланицом уста. Одрасли се уверише да су немоћни и свакако би скренули разговор на нешто друго, да се у тај пар не заори дечји плач и да Ољга Ивановна, с Павликом у наручју, не улете из дворишта у трем и затим у собу.

— Опростите, молим вас, као бога вас молим, — отпоче она у трку, једва дишући, поправљајући уздрхтаним прстима разбарушене вितिце и жмиркајући својим врло крупним исколаченим очима, — као бога вас молим да опростите Аночки... Ја сам је тражила за све време, куд ли је то она могла да стругне?... Опростите што није обучена... Ни ја нисам обучена... Тише, Павличе, пст-пст-пст! Узми га, Аночка, код тебе ће се смирити... А како си ти то, душице, дошла страним људима, па то није лепо! Ах, јаднице моја!... И то све због тебе, Тиша, како те није срамота? Шта је ово, шта је ово, је ли?... Опростите нам, врло смо вам захвални! Ја видим — ви сте измирили оца и ћерчицу. Ах, каква срамота, Тиша!...

Она не могла да заустави говор што навираше из ње, упињући се за сваку ствар редом, преплашена и срећна што се, стварно, све свршило не баш онако лоше као што је она мислила. Сви су гледали у њу, укипљени и збуњени њеним неодољивим осећањем.

— И ви је храните, ви је чак и храните сендвичима, — не престајаше она, клањајући се Вери Никандровној, — хвала вам, и опростите, молим вас, свима нама. Хвала, хвала. Аночка, дај Павлику мало плетенице, престаће да њишти. Хајдемо, хајдемо...

Она узе да испраћа на врата кћер и мужа, осврћући се и молећи за опроштај. Вера Никандровна је прекиде:

— Ја сам обећала да водим вашу ћерчицу на окре-

таљку. Ви немате ништа против тога? Онда ћете је послати сутра к нама, је л' те?

— Ах, тако сам вам захвална, тако сам вам захвална! — кидаше се Ољга Ивановна.

Извекови изиђоше да их испрате. Парабукин, неспретан и некако збуњен, упита на растанку Кирила са детињском радозналошћу:

— Јесте ли ви оно малочас одистински хтели да се тучете са мном на вратанцима?

— Да сте навалили, наравно да бих се тукао.

— Баш си ти чудан, млади човече! Па ја на пристаништу носим цакове од дванаест пудова. Сам приметнем клавир на грбачу.

— Е, па шта, — слеже раменима Кирил, — сваки је петало на своме буњишту јачи. Некако бих се снашао...

Он се насмеши и поче гледати како се отеже преко дворишта необична поворка: девојчица са одојчетом што јој вришти у наручју, огромни, млитави Самсон одмах за њом и најзад — мала живахна жена која је стално говорила, говорила, говорила.

— Чудна породица, — рече Вера Никандровна.

— Да, тачно, чудна, — одговори он. — Е, ја сад идем мало у шетњу.

— Иди мало у шетњу.

И баш као што су они удвоје гледали за Парабукинима, тако је она сад сама посматрала свога сина док је прелазио преко дворишта, стојао неко време на вратанцима, избочивши лактове, и док се није изгубио на улици.

Зар је он ипак могао да крије нешто од ње?

У граду је био булевар са две цветне баште и са енглеским сквером, с павиљоном у коме је свет јео сребрним кашичицама сладолед, с кућерком у коме су људи пили преврело кобиље млеко и јогурт. Алеје, засађене јоргованом и липама, брестовима и тополама, водиле су на дрвену естраду направљену у облику шкољке. Недељом би у шкољци свирао пуковски оркестар. Цео град је долазио овамо у шетњу, људи свих сталежа, свих година. Али је сваки узраст и сваки сталеж имао своје време за посећивање булевара и своје место, које је приличило једнима и није било допуштено другима. Булевар се звао Липице, па је под тим именом улазио у животопис свакога грађанина, макар он био не знам како велики или мали. У новој цветној башти, изложеној са свих страна сунцу, чули су се пискутљиви узвици: „гори, гори, ватро, сјај ти се не затро“ и чаврљање неуморних језика: „одело вам госпа дала, у оделу — рубљи сто, шта хоћете то купите, црно с белом не узмите, па и „не“ говорите, шта желите купити?“ На енглеском скверу, после заранака, наслађујући се густим опојним мирисом дувана, ћутке су седеле даме са сунцобранима и озбиљни мушкарци, у блузама од сирове свиле, који читају романе Амфитеатрова. Ујутру би кућерак у коме се продаје преврело кобиље млеко привлачио људе са slabим плућима, а мрље сунца, које би продрле кроз лишће на сточиће, обасјавале би крај неискапљених чаша бледе мртвосане руке што леже непомично. О празницима су долазили да мало слушају војну музику трговачки помоћници, мајстори и у чопору су стојали пред шкољком, пљескајући, вичући „бис“ кад би оркестар отсвирао марш „Воз“. На алејама су се мували као лагани потоци што се сусрећу —

парови шетача, припијени једно уз друго, утапкавајући ђоновима стазице и посматрајући како у павиљонима отварају боце с лимунадом, како се роје лептирице под гасним фењерима и како се као дим лелуја са земље подигнути пудер прашине.

Не, нису се ту састајали Лиза и Кирил. У граду је био други булевар — мали правоугаоник са зеленилом у једној споредној улици, недалеко од обале Волге. Ту су се исто тако тискали поткресани багремови крај дрвене ограде, а јоргован је упредао гајтане својих стабала што су потсећали на разголићене мишиће и расли су брестови и стареле липе. Али ту није продаван сладолед и није било павиљона, није свирао оркестар и људи нису пили преврело кобиље млеко. Ту се налазила само стражарева кућица са сандуком за ђубре у облику пијанина, уз који је стражар прислањао метлу и двоје весала, а било је пободено у земљу неколико ниских зелених клупица дуж једине алеје, која је парала булевар с краја на крај као ваздушна стрела. Булевар је носио у граду опште познато име — Псеће липице, и у његову сенку су завиривали само случајни пролазници — да махну неколико пута испред носа капом или марамицом, да обришу ћелу, да се издувају и — да крену даље својим свакидашњим пословима.

Псеће липице уђоше у историју Лизе и Кирила као што су велике, праве Липице улазиле у историје силесије младих људи — као незаборавно, скоро судбоносно обележје најдражих доживљаја на прагу младости. Ту јој он, кад ни Лиза ни Кирил још не беху напунили шеснаесту годину, предаде прво писамце, написано на гимназиском тавану, где су била гнезда голубова, уз лепет крила тих домаћих птица, на дневној светлости баце. У писамцету је подрхтавало његово потајно осећање, али кад би га прочитао професор књижевности, пукла би друга тајна: пре него што се беше попео на таван, с хартијом, пером и мастионицом, он тек што заврши читање „Јунака нашега доба“, и писамце Лизи по речима испаде трагично бар као и опроштајно Верино писмо Печорину, а по смислу беше пуно сунчаних нада. Кирил јој га предаде на растанку, из руке у руку, и Лиза упита у страху:

— Шта је то?

— Писамце, — рече Кирил, једва чујно.

— Ко ме?

— Вама.

— Зашто?

— Прочитајте код куће, — једва извали он, бојећи се да га она неће узети.

Али она поцрвене, стрпа писамце под кецељу, у недра, и одмагли, а он стојаше као човек који је на једвите јаде изронио из воде.

Нису се састајали врло дуго, а кад су се опет нашли, Лиза му врати писамце и рече љутито:

— Како сте смели... како сте смели да ми пишете „са ти!“ Препишите све „са ви“!...

Сада, после две године, он већ беше толико матор, да се осмехиваше сећајући се историје са писамцетом, али је онда захтев назољене Лизе побудио у њему нечувену одговорност, и он га је остварио пажљиво — преписао је своју исповест „са ви“.

Тсга првог лета својих састанака пронађоше они у Псећим липицама своју сопствену алејицу — у огумцима старог јоргована и зида багремара — узан путељак, сакривен чак и од очију стражара. Ту Кирил првипут ухвати Лизу за руку, и она је не истрже, те њих двоје почеше ходати својом алејицом, узбуђујући се због оних плашљивих додира тела о тело, весели и срећни. Ту, пред крај лета, Лиза изговори ону реч, која је почетком лета беше узбудила чим је спази написану на прчету хартије: — ти. Ту, идућег лета, Кирил откиде грозд белог јоргована што је истерао пупољке и, спутивши га опрезно на Лизине груди, крај њене гимназиске машне, рече да на хаљини мрке боје врло добро стоји бели цвет. И кад Лиза узе јоргован, она притиште његове прсте на своја мала прса, и обоје су за тренутак стојали као заглушени. А она онда гурну грозд под кецељу, да га не би видео стражар.

Имали су омиљену клупицу у удаљеном крају алеје, иза стражареве кућице. Њих двоје су тамо водили разговоре о врло спорним питањима, на пример: да ли се савест јавља као апсолутан појам или има разних савести, рецимо — савест убогих, савест гимназиста и тех-

ничарâ, савест жена и мушкараца. И, уопште, да није то нека измишљотина — савест, — одједном посумња Кирил. И Лиза узврати шапатом:

— Ти си полудео! Кад човек црвени, већ га мучи савест...

— Не, ја говорим филозофски.

— И ја говорим филозофски. Чим ти крв јурне у лице или не можеш да спаваш од кајања, значи да нешто постоји! То „нешто“ је савест.

— Е, ако је кајање у питању — то је функција... — говораше он, обузет мислима, и разговор се расплињаваше у ситногорици апстракција, као једрењаче што замичу у маглу.

Чешће је било говора о томе шта ће бити кад њих двоје буду заједно. Тако су то и називали, из године у годину: када нас двоје будемо заједно. Свако је замишљало под тим шта је хтело, али су обоје мислили да одлично схватају једно друго. Њима је уопште изгледало да све знају једно о другом и да већ врло давно живе једно за друго. Обоје су крили своје састанке од родитеља, Кирил — због тога што је сматрао да мати не треба да води рачуна о његовим личним стварима, Лиза — због тога што се бојала оца.

Али трећега лета, или, тачније речено — на помолу трећега пролећа, претресосе најважније питање — да ли је време да открију своју тајну? Лиза је завршавала гимназију, Кирил је имао да учи још годину дана, обоје су већ замишљали да су студенти, да живе у собицима, или можда — зар не? — у једној соби, негде у Москви. Решише да се најпре Лиза исповеди матери. То неће бити нимало страшно: прво, Валерија Ивановна већ штошта наслућује, друго, она је тако добра и, према томе, треће, она ће припремити на новост Меркурија Авдејевича. За Кирила неће бити никаква потежица да све саопшти Вери Никандровној.

— Ја ћу просто да јој кажем истину, — рече он чак донекле нехатно.

— Теби је уопште лако, — примети Лиза, — ти си и тајну лако чувао. А мене она стално тишти. То ти је ипак исто што и говорити неистину.

— Огромна разлика! — одлучно се успротиви он.
— У првом случају се ћути, а у другом се говори.

— Ја мислим — да је свеједно: кад се прећуткује истина или кад се говори неистина... Је ли, да ли би ти могао да сакријеш од мене истину?

— Е, па... ако је у питању неки врло важан циљ... свакако бих могао.

— А да кажеш неистину?

— Због чега ме питаш?

— Не, реци ми.

— Да слажем? Зар сам те ја икад лагао?

— Никад! — љутито рече Лиза, али одмах упита улагљивим гласом: — И нећеш?

— Због чега ме питаш? — понови он већ увређен.

— Тек онако, — одговори она скоро и нехотице и, поћутивши неколико тренутака, поче говорити као о нечем сасвим десетом:

— Да ли ти познајеш Пјотра Петровича?

Кирил се одједном збуну, брзо погледа у њу, одврати очи и пође лаганије.

Разговор се развијао на улици, онога дана који они назваше даном Независности. Кирил спази Лизу баш кад се враћаше ујутру кући са службе божје, приђе јој, и то беше тако неочекивано, одважно и весело да њих двоје изненада донесоше три одлуке: да прогласе дан Независности; да прођу истога дана отворено улицом поред куће Мешковâ; а сутрадан, у част Независности, да оду удвоје на окретаљку. Лизи је лупало срце кад су њих двоје — намерно полако, ногу пред ногу ишли улицом, у којој је она знала сваку опеку на плочнику и сваки чворић на огради и у којој се налазила њена родитељска кућа. Она је стално чекала — сад ће је позвати очев глас, неумољиво строги глас чији је звук могао да преокрене њену судбину, и она је била уверена да је добре очи матере, у које су навреле сузе, тужно прате с прозора. И обузе је неки страх и нека срамота. Али они прођоше поред куће, а ништа се не догоди. И идући тако достојанствено улицом, Кирил исприча Лизи шта му се десило са Аночком, како се упознао са Цветухином, и затим закључише да је боље

да открију тајну код куће, па заподенуше разговор о истини и неистини, и Кирил се одједном збуни.

— Који ти је то Пјотр Петровић? — одазва се он на њено питање, рекло би се, мирно.

— Рагозин, — рече Лиза.

— Да, — одговори он равнодушно, — познајем га. Онако како се сви ми познајемо са суседима у кварту. Јављамо се један другом.

— Ти не одлазиш к њему?

— Зашто да му одлазим?

— Баш слага! — узвикну Лиза победнички и изненађено.

— Нисам, — рече он грубо, још више успоравајући корак.

— Видим ти на лицу! Пребледео си! Што кријеш? Ја знам да си био код њега.

— Ето ти сад, — рече он тврдоглаво. — Откуда ти то паде на памет?

— А јеси ли долазио на наш мајур са чопором дечака? Сећаш ли се кад нам је, на други дан Ускрса, дошао онај Бугарин с мајмуницом и с верглашем и довукао за собом читав чопор зазјавала, сећаш ли се?

— Е, па лепо — долазио сам. Погледао сам мало мајмуницу и отишао сам. Ја сам чак, ако хоћеш, долазио више из жеље да мало погледам у твоје прозоре, можда ћу те, мислио сам, спазити, а нипошто не због мајмунице. Баш ме брига за мајмуницу!

— То није истина. Утолико пре није истина. Ја сам стојала на прозору и гледала претставу. Могу ти испричати шта је радила мајмуница, све по реду. Прво је показивала како шета госпођа са сунцобраном, затим — како баба иде на воду, затим — како се пијани сељак ваља под плотом...

— Видим да си стално пиљила у мајмуницу. Није ни чудо што си мене изгубила из вида, — насмеши се Кирил.

— Ја сам те врло добро видела док си стојао иза гомиле. А ти ниједном ниси дигао главу на прозор. Ниједном! Иначе би ме спазио. Позвали су ме за тренутак из куће, и ја сам отишла с прозора, а кад сам се вратила, тебе више није било.

— Дојадило ми да гледам керефеке, па сам отишао.

— Куда?

— На улицу, кући.

— Ја сам одмах истрчала да погледам на улицу, али тебе није било. Изгубио си се, не одлазећи с мајура. А куд си шмугнуо? Могао си отићи само Рагозину.

— Добро, Лиза, шта мешаш Рагозина? — живнувши насмеши се Кирил, и његова нежност је размекша. Умирена, али с преливом разочарења, она уздахну:

— Ипак сам се уверила да си ти кадар да сакријеш истину од мене.

— Ја сам ти рекао — постоји истина коју не треба говорити.

— Како, — опет узвикну Лиза, — зар могу постојати две истине? Коју треба и коју не треба говорити?

Она се напречац окрете према њему, па пошто су баш савијали у Псеће липице, пред њом, као на преврнутој страници књиге, пуче улица, пуста улица којом је ишао један једини човек, и она познаде тога јединога човека за трен ока:

— Отац! — шапну она, заборавивши одједном на све о чему је говорила.

Она уђе у вратнице булевара, изгубивши сву виткост тела, позеленевши у својој прописној хаљини, истегнута у танку жицу. Али она сместа одјури у јоргован, који је густим изданцима грлио алеју.

— Тихо! — строго рече Кирил, трудећи се да се не шушти за њом.

— Тихо, Лиза! Сети се — дана Независности!

— Он подиже на раме смакнути капутић, којим би се упролеће само огртао, чиме су се разликовали мужевни одрасли техничари од гимназиста, реалаца, трговаца, и лагано се сакри тамо где је шуштало, немирно пуцкарало лишће, које је Лиза разгртала.

Кад је Меркуриј Авдејевич стигао на булевар, алеја је била празна. Он се сместа врати. Мерећи улицу непоколебљивим корацима, забадајући потпетице и штап у земљу, као да је спреман сваког тренутка да застане и чврсто да стоји онде где му нареди невоља, он смишљаше и смишљаше узнемиреном маштом шта да

каже, када дође кући, својој жени, Валерији Ивановној. Казаће јој:

— Попустљивице! Па где су ти очи? Кад би се твоја кћи смуцала с кавалџерима у Липицама, на великом булевару — била би несрећа, а не би била срамота! Ко не зна да су Липице уточиште лакомислености и разврата? Али су Липице, брате, друштвено збориште. Тамо ти не шврљају само заводници, тамо ћеш наћи и пристојна посетиоца. Тамо одлазе чак и сушичави људи, ради здравља, а не само — голотиња-босотиња и компанија. А шта су Псеће липице? Како да изговориш такву реч пред скромним човеком? Грмље — ето шта су твоје Псеће липице! Грмље и ништа више! И у грмље се завлачи с неким дераном бестидница твоја Јелизавета. Ето какво си благо однеговала својом попустљивошћу. Нема твоја кћи ни стида ни савести!

Тако ће јој и рећи Меркуриј Авдејевич: нема кћи ни стида, нема она ни савести! Нема.

Блиставо бео, огроман као брдо пада облак с неба на земљу, а ветар му фијуче у сретај — са земље на небо: то колевка покретне љуљашке узлеће увис и затим слеће доле — ој! ој! ори се девојачка цика, лелечу верглови, дерњају се младићи:

Лутах горе, лутах ниже,
Мотанин се дворац диже...

Бубњеви се надали у потеру за вртоглавим окретањем окретаљки, верглаши су одавно оглувели, звонцад у шатрама се упињу да надвичу једно друго — трг урличе, бучи, тутњи, парајући ваздух и одвлачећи гомилу у неки далек свет, у коме је све обојено, све вештачки начињено, све измишљено, у свет што не постоји и што се јавља утолико чвршће уколико мање личи на живот.

Паноптикум у коме лежи воштана Клеопатра, и жива змијица што се час примакне њеним шећерним грудима што се надимају, час се повуче. Панорама што претставља потапање храбре крстарице на пучини океана, а наред пучине океана — натпис: „На палубу, друго, на места сви, — на смотру последњу, смели! Неће се предати горди „Варјаг“ наш, милости нико не жели!“ Одељење „Паука-девојке“ и одељење „Рибе-девојке“. Шатра с папагајем, атлетом и балерином. Шатра у којој се отсеца, на очиглед публике, глава црнога гусара. Шатра у којој играју болоњски кучићи и пудлице. Позориште у коме се мушкарци претварају или трансформишу у жене, а такође и обрнуто. Позориште лилипутанаца. Дресиран шкотски пони. Човек-акваријум. Хиромант или претсказивач прошлости, садашњости и будућности. Американски биоскоп. Орангутан. Факир.

Сва та чуда су посакривана по тајанственим дубинама — иза натписа, завеса, свежих дасака, али се делимично — с покретних прозорчића, са скела и веранди — помаљају ради намамљивања гледалаца, па свет гмиже пред позивачима, крећући се лагано од шатре до шатре и дуго рачунајући на шта да потроши своје драге петаке — на Клеопатру, крстарицу или орангутана?

Кроз светину тапкају продавци са циновским стакленим боцама на раменима, напуњеним отровно-жутим и наранцасто-црвеним пићима што се преливају у ватри сунца. Опасани мокрим прегачама, за које су заденуте лепљиве чаше, они подвикују тенорчићима: „срце хлади, уста слади, лимунада, оранжада!“ А из разних буцака им одговарају продавци кваса и сладоледа, па-стета и медањака, и гласови лете као чункови на разбојима, продирући кроз букву народног весеља, изнад капа, марама, шешира и повезача на три пера. Кроз мирни вео прашине што се пружа преко те бесмислене тарапане, зграде на тргу изгледају превучене флором, и Кирил се окреће на све четири стране и види иза тога флора — касарне, фабрику дувана, тамницу, универзитет. Дошло му већ да се одвоји од шаренила утисака, изводи Лизу из гунгуле, застају пред колицима сладоледарâ, а он пита:

— Какав ћеш — од јагода или са кремом?

Узимају „мешавину“, и он, хватајући коштаном кашичицом по тањирићу лоптице сладоледа што му беже, вели:

— Ја се сећам шта се овде догађало кад сам био мали. Знаш, ујесен би се овде заглибљивали кочијаши. Конопцима су извлачили коње из блата. А упролеће би се дизала таква прашина да не можеш да разликујеш шатру од шатре. Окретаљки је било много више него сада. Мене је још отац доводио овамо, пре толико година. Одавно...

— Ти не волиш да гњечиш сладолед? — упита Лиза. — Онда је укуснији.

— Не, ја волим чврст.

— Иди, молим те! Кад се отопи, просто клизи.

— Универзитет је баш притерао шатре у ћорсокак, — рече Кирил. — Ускоро ће сасвим да истисне одавде на-

родна весеља. Можда нас двоје гледамо последње окретаљке. Да ли ти се свиди зграда универзитета? Да? И мени. Тако је слободна. Знаш, њени блокови ће порастати, прећи ће преко трамвајске пруге, истиснуће са трга окретаљке, затим касарне, затим тамницу...

— Шта ти је? — рече Лиза. — Тамницу никад неће истиснути.

— А ја мислим — да хоће. Погледај како се све креће, стално напред и напред. Па нас двоје смо се све доскора возили трамвајем с коњском вучом. А сада смо се већ навикли на трамвај са електричним погонном. Чак и не примећујемо да иде пет пута брже. И већ живимо у универзитетском граду. И можда нећемо стићи ни да се обазремо, а оно неће више бити никаквих касарни, никаквих тамница...

— Уопште?

— Уопште.

— Не, — опет узврати Лиза, — то се зове утопија.

— Ја знам да се то зове утопија. Али ја сам својим ушима слушао како су се у нашој кући свађали да ми никад нећемо стећи универзитет. А све се догодило тако брзо. Зар није тачно?... Хајде да поједемо сладолед још од чоколаде и шљиве, хоћеш?

— Биће ми жао шатри, ако их угуши универзитет, — рече Лиза.

— Универзитет ништа не угушује. Он ће ширити слободу, — извали Кирил, приближивши се Лизи.

Она погледа у беле зидове тамнице дугим тужним, помало сузним погледом и, нехотице гњечећи сладолед, упита:

— Због чега су на прозорима једне зграде решетке, а на прозорима друге зграде некакве врећице?

Он стиша глас колико је могао.

— Оно с врећицама је робијашница. Тамо су већином — политички кривци. Светлост допире до њих, али они не виде ништа, само — крајичак неба, ако стоје под самим прозором. А оно с решеткама је — обичан затвор. Ја сам деветстопете године видео како су кроз решетке махали црвеним марамцама. Да ли ти познајеш кога политичкога кривца?

— Не. Ја бих се страшно бојала.

— Бојала би се? — приупита он пола са запрепа-
шћењем, пола увређено.

— Ја бих свакако такву човеку изгледала недо-
витљива.

— Због чега? Ти би могла да разговараш с њим о
чему хоћеш. Баш као са мном.

— Какво ти је то поређење? Ја ни с ким не бих
могла разговарати као с тобом. А зар ти имаш таквих
познаника?

— Имам, — одговори он, гледајући око себе. — Ја
их имам.

— Рагозин? — упита она бржебоље.

— Презимена се не казују у таквим разговорима.

Њој се учини да је он то изговорио с неком ва-
жношћу, и, похутавши мало, она обори очи на тањирџи.
Сладолед се већ беше отопио на сунцу.

— Ја нећу више, — рече она.

— Па ти волиш такву кашу.

— Али сад нећу.

Платише сладоледару. Неосетно их поново повуче
упорни талас људи, ваљајући их од једне шатре до дру-
ге, и, да их светина не би раздвојила, њих двоје се ухва-
тише за руке.

— Ако не буде народних весеља, ипак ће ми бити
жао, — заподену разговор Лиза.

— Главно је да се ствари развијају, — одазва се
он баш у тренутку кад их гомила заустави пред једном
шатром, у којој су претстављали како португалски краљ
одрубљује главу црном гусару.

Прикљештише их са свих страна врела, суштала те-
ла и, окренувши Лизу лицем према Кирилу, прибише је
уз њега тако да није могла ни прстом да мрдне. Она
осмотри из необичне близине његове тамне праве обрве
и грашке зноја као главићи у чиода над њима и над
горњом правом и одважном усном. Он је био озбиљан,
и њој се то учини смешно.

— Да, главно је да се ствари развијају, — понови
она за њим, још пажљивије пиљећи у његове усне. —
Ти имаш — бркове. Ја тек сад видим.

Он рече, не примећујући да се она осмехује, скоро
строго:

— Све се развија. Када ишчезну шатре, свет ће поћи у позоришта.

— Ех, позориште је — нешто сасвим друго! Ја страшно волим позориште. Тако га волим да бих дала за њега све.

— Зашто? — упита Кирил још строже.

— Да будем у позоришту.

— Да играш?

— Да.

— Никад ми ниси говорила.

— То ионако неће бити, то је тек тако, машта, — рече она уздахнувши, и он осети њен врели и лаки дах, који му засу цело лице и неосетно замириса на млеко.

Баш као и она њега, он је посматраше сасвим изблиза. Свака њена трепавица видела се посебице, зеленкасто-плава боја њених очију била је чиста и нежна, приметно уздрхтали подбрадак — танан, коса — танка, сувише танка и пуна ваздуха. Жмирила је због сунца и једва приметно заваљивала главу да га боље види, а он је њу видео тако лепо, тако јасно. Она покуша да ослободи своје руке, али их он намерно држаше и беше му мило што их гомила и даље гњечи повијајући се.

— Ти не личиш на глумицу, — рече он.

— А какве су глумице?

— Друкчије. Ти си лепша.

Она успе да се окрене, и обоје су сада добро видели шатру. Кад се размакоше платнене завесе на улазу, отуда неочекивано поче излазити светина, жмирећи после мрака и наваљујући на гомилу. Звоно за узбуну, обешено о дрвена вешала, поче звонити за почетак нове претставе, а на високој скели, као на губилишту, појави се португалски краљ. Одевен у кафтан од броката, с круном на коси од лике што је оплетена у курјук, он седе на престо, испод самог звона. Пребацивши ногу преко ноге — у белим кончаним чарапама и у позлаћеним папучама с носићима што су посувраћени на татарски начин — он се усекну у црвену марамицу и поче натенане да брише мокри врат. Имао је брадицу у облику лопате за вејање што се беше одлепила с једнога краја, а на образима — црвене маснице као кинеске јабучице.

Тек што се звоно стиша, из светине неко викну:

— Пале Захаричу, реци како је?

Павел Захарович, у цицаној кошуљи и у качкету, очас пронађе онога што га позва и силовито поче да млатара лактовима, трудећи се да се измигољи из гомиле која је већ гледала како је извршена казна над гусаром и да се угура у гомилу која није гледала како се врши казна.

— Отфикарише му је, — са уживањем и отегнуто рече он, тако да се сви људи око њега окренуше и почеше да га слушају. — Отфикарише му је као што треба! Шта му је крви истекло, брајане мој! Целат, онај што одрубљује главе, ево овако намота на руку његове бујне увојке и одалами га секиром по врату поште-ено — и тинтара одлете! И он је лепо баци у корпу — трас, она ти, брате, паде на дно — буп, као клада, а тело без главе тресну и више се диже! Покварише му весели живот, учинише му крај, према томе, нема више провода! Целат ти лепо скиде рукавице и — баци их у корпу, одмах за тинтаром. И обриса ручице — ја, вели, нисам крив, радим што ми се нареди. А краљ...

Ту Павел Захарович попрети прстом краљу португалском, и гомила одмах окрете главе, према покрету његове руке.

— Ено га, седи са круном — ни носем није мрдноу: наредио да казне разбојника и своју царску реч није променио ни за длаку. Гледа, чангрисало ниједно, како непослушна крв капље са секире на земљу и ништа га се не тиче... Ех, брате! Иди сам да видиш, кад ти кажем. Неће ти бити жао, тако ми бога, кад ти кажем...

Звоно опет поче да звони на узбуну, и на скелу пред светином изиђе бркати целат у црвеном хитону више колена, у цилиндру, и стаде пред краља. Светина као талас нагрну ближе скели.

У тај пар Лиза спази Веру Никандровну, која је излазила са гомилом света из шатре. Сетивши се одмах оца и тога да јој он дотле ни речи не беше рекао о јучерашњици и да је чека оно најтеже, она осети неки тужан бол, који јој навали у срце. Није могла ништа да каже и, да га опомене, стеже Кирилу руку, али он свакако не схвати ствар и одговори јој племенитим сти-

ском. Никуд се није могло побећи у томе кркљанцу од разговора, о коме се Лиза трудила да не мисли. Не скидајући очију с Vere Никандровне, она најзад помисли да их она такође гледа и да се гура према њима.

Кирил се одједном зарадова:

— Ево маме! Баш дивно! Сад ћу те претставити.

Vera Никандровна није била сама — она је водила Аночку, испеглану и празнично одевену, трудећи се да је заштити од гурњаве. Све док Кирил не рече: ово је — Лиза, упознај се с њом, — Vera Никандровна гледаше у њу оним проницљивим, бездушним и плаховитим погледом, којим гледају само матери кад пије у девојку, која може све да пољуља и да побрка у судбини сина. Лизу обли румен, дође лепша због збуњености, али она не потраја ни минута, јер напречац заподенути разговор умањиваше значај мисли, које су мучиле све сем Аночке. Њено присуство дође баш као поручено, привлачећи на себе општу пажњу.

— Да ли ти се свидело? — упита је Кирил.

Она није могла да одговори ништа: у очима јој се још црсно тек напуштени мрак, обасјан жутиим, шкиљавим сјајем, и у том сјају су јој се и даље привиђали страшни, тихи људи, као у ноћном привиђењу. Њихов живот је — у том сјају — летео тако брзо и у исти мах био тако чудно спор, да би Аночка могла да понови сваки корак целата, сваки уздах гусара, сваки краљев миг. Они су били величанствени и страшни. Да ли је она могла да одговори на питање — јесу ли јој се они свидели? Они су је пригњечили.

— Она је чак и вриснула, кад су разбојнику отсекли главу, — рече Vera Никандровна. — Ја се кајем што сам је одвела у ту ужасну шатру. Много се препала. Али ме је она тако молила, да нисам могла да се одбраним.

— Не, не! Немојте се кајати! — узвикну Аночка, ухвативши за руку Веру Никандровну и приљубљујући се уз њу. — Нисам се препала, заиста, заиста. Уопште ме није било страх.

Она је подрхтавала, уста су јој се стално мицала, па је час оближавала усне, час се уједала за њих.

— Наравно, Аночка, немаш чега да се бојиш, — рече Кирил, — па ти знаш да је све то кобајаги.

— Не, није кобајаги већ изистински, — одлучно одговори Аночка.

— Ништа није изистински. Шта ти имслиш — да су гусару стварно отсекли главу? Ни крв, море, што се лије — није права већ од барушнице.

— Не, није од барушнице.

— Него од чега је?

— Од крви.

— Ех, ти си сасвим балава!

— Не, нисам балава. Тамо су седели и матори људи и све су проверили. Према томе, истина је. Тамо су били и они глумци што су јуче долазили до нас.

— Да, — рече Вера Никандровна, — Цветухин је седео поред нас. И, знаш, Кириле, много је пљескао. Ја сам се чак нашла у чуду — зар и њему може да се свиди?

— Ево баш излази, — прекиде је син, испривши се, као да се плаши да могу да га не примете.

Цветухин је држао под руку Пастухова, који се кидо од смеха и тресао прашину са белог одела, — обојица су били у белом од пета до главе и упадљиво су одударали из гомиле, нарочито — панама-шеширима са жутом траком у једнога и наранџастом у другог. Излазили су последњи и не заједно с публиком, и то из некакве рупе покривене завесом, кроз коју су се пробијали на скелу пеливани. Народ се већ беше распрштао и тискао се у гомили само пред краљем и целатом, разгледајући њихова одела и секиру са запекнутим траговима нечег црвеног на извијеној оштрици. Прикљештени том гомилом зајавала, Цветухин и Пастухов застадоше пред Извсковима. Кирил скиде капу, Цветухин се поздрави с њим, познаде Аночку и потапша је по рамену:

— Јучерашња познаница, Александре, хоћеш ли је познати? Ви сте се, као што видим, спријатељили? — рече он Кирилу.

— Да. Ово је моја мама, допустите да вам је претставим. Ово је — Лиза Мешкова. Ваше име не казујем, јер вас сви познају.

— Мешкова? Кћи онога Мешкова? Меркурија Авдејевича? — упита Цветухин.

— Да, — уздахну Лиза једва чујно.

— Александре, — кћи онога Мешкова, — рече Цветухин.

Пастухов, пружајући руку, и даље отресаше прашину и загледаше своје одело. Он се обрати свима у исти мах, као давнашњим пријатељима на које се не мора обраћати пажња кад се разговара:

— Ишли смо да гледамо губилиште. Страшна машина, кажем вам. Ђаво ће знати како му то иде! Намазали се барушницом, ни за иглу им није остало места. Страхота једна!

— Чујеш ли, Аночка? Рекао сам ти ја — нема ту никакве крви, у питању је барушница, — рече Кирил.

Аночка погледа попреко у Пастухова скоро душмански. Он намигну на њу, пренесе поглед на Кирила, па рече поучно:

— Нема никакве барушнице, млади човече, то да знате. То је права гусарска крв коју је пролио прави целат његова величанства. Право си рекла, девојчице. Људи само зову крв барушницом да не би било сувише страшно.

Он ухвати Аночку за подбрадак.

— Погледај, Јегоре, — лице. Сирена. Риба-девојка, а!

— Ми смо видели рибу-девојку, — похвали се Аночка са изразом неког преимућства, уверена да с њом нико не може да тера шегу.

— Добро, хоћеш ли да будеш риба? — упита Пастухов.

— Ви побијате себе, — прихвати Кирил прилично хладно. — Ако је крв права, онда је и сирена права. Па како се Аночка може претворити у сирену?

— Мислите? — озбиљно упита Пастухов, и онда Кирил настави достојанствено:

— Наравно. А сви ипак знају да су те смицалице засноване на игри огледала...

— Е? — рече Пастухов још озбиљније и затим, по-

ћуtavши неколико тренутака, изненада, на свој начин, прште у грохотан смех, обриса судланицом лице и скоро немарно, цедећи речи кроза зубе, извали:

— Саветујем вам, млади човече, да одбаците сву сумњу што вас мучи. Претеран рационализам, да се научно изразим, ето шта је то. Ја верујем у оно што нам показују са скела. Верујем да се жена може претворити и у рибу, и у шта вам је воља. Хоћете ли да будете риба-девојка? — смешећи се, одједном се он окрете Лизи.

— Што се тиче темперамента — не, — одговори она, поцрвеневши.

Сви погледаше у њу. Боја се још више осу по њену лицу, она спази да се и Кирил зарумене, те пожури да се поправи.

— Ја сам се просто сетила да су једну другарицу у нашем разреду прозвали Црвенперком због њена хладног темперамента. Ја баш нисам сасвим хладна, је ли тако, Кириле? И ако већ треба да се претварам, онда у нешто друго.

— Хоћете ли у паука? — пословно предложи Пастухов.

Сви се разгалише. Вера Никандровна осети навалу гордости због сина и расположења према Лизи, као да је он полагао неки важан испит, па му Лиза помагала у томе.

— Да ли вам се заиста свидела пантомима? — насмеши се она на Цветухина.

— Много. Одушевио ме гусар, нарочито кад је, пре него што ће изићи на губилиште, одбио да моли за помиловање. Како је он то одглумио! Дивота!

Цветухин се лупи у груди, показа на ноге, на земљу, принесе руку уз Пастуховљево лице и кажипрстом пређе тик испод његова носа с једнога краја на други. То је значило: ти хоћеш, твоје португаглско величанство, да ја клечим пред тобом? — Убрисаћеш се ти за то!

Краљ спази са своје скеле Цветухинову игру, погледа у целата, обојица ударише у смех, а неко из гомиле рече: — гледај, и оно су глумци!

— А у којој шатри ви претстављате? — упита Аночка.

— Ја? — узвикну Цветухин уз општи смех. — Ја претстављам у највећој шатри. Кад порастеш, дођи да гледаш.

— Ви сте — разбојник?

— Опасан разбојник. Мене се сви боје.

— Ја се не бојим, — рече Аночка, дижући главу.

Цветухин је загри. Говорећи с њом, он је за све време гледао у Лизу. Било је нечег општег у томе како су га слушали. Само је код Аночке било више неповерења, а код Лизе — устрептале радозналости.

— Ви волите позориште? — упита је он одједном.

— Много, — рече она опет једва чујно и беше јој мило што звоно, које поново отпоче своју очајничку узбуну, скоро заглуши њен одговор. Некако ишчекујући да ће га она поновити, Цветухин дође до ње и рече гласно, али тако да је питање да ли га је ико чуо сем ње:

— Кад будете у позоришту, навратите до мене. Право — иза кулиса.

Она не одговори.

Пастухов га ухвати за лакат:

— Хајдемо. Нас двојица смо одлучили да обиграмо све шатре, — додаде он, почињући да се здрави.

Кад они одоше, Цветухин упита:

— Јеси ли приметио, Александре, како она обара очи?

— Девојчица?

— Не девојчица већ девојка.

Пастухов не рече ништа. Преваливши неколико корака, Цветухин се осврну иза себе. У гомили се више нису видели ни Лиза ни Извекови.

— Дивна девојка, — рече Цветухин.

Пастухов се направи као да не чује.

— Заиста, кажем ти, баш је дивна девојка она Мешкова!

Пастухов намигиваше успут на продавце кваса,

дрангулија, на вашарска зајавала. Он одједном заустави Цветухина и, не говорећи ни речи, показа прстом на једну слику. На слици беше претстављена црна пудлица како чучи, са штапом и белим рукавицама у зубима.

— Јеси ли разумео?

— Шта?

— Јеси ли разумео шта је ово?

— А шта ће бити? Пас са штапићем.

— Е, видиш, то си ти! — рече Пастухов уверено.

Они се погледаше испод очију и обојица се насмешише, али Цветухин — с неосетним преливом збуњености.

У октобру деветстопете године, за време прогањања Јевреја, Пјотра Рагозина беше ухватила полиција на улици са гомилом устаничког одреда који је пуцао у провалнике. Приликом хапшења код њега није било никаква оружја, али је неки улагљиви сведок тврдио да је Рагозин пуцао и ранио у светини једног возара. Међутим, није се могло доказати да је ухапшеник припадао устаничком одреду. Пошто су држали Рагозина годину дана у тамници, послали су га — због учествовања у уличним нередима — на три године у изгнанство.

Онога дана када је он одлазио са изгнаничким чопором, умро му је од шарлаха двогодишњи син, али он за то сазнаде много доцније. Његова жена, ситно неко чељаде — Ксенија Афанасјевна, или Ксана — белолика прилика с надигнутим обрвицама и шиљастим носићем, са оштрим малим лактовима и јако истегнутим, као чунак у разбоја, ручним зглобовима, могла је крај Пјотра Петровича проћи као његова кћи. Он беше широких костију, сув. На његовим штркљастим, донекле извијеним ногама дизаше се позамашни труп с нешто осетнијим нагибом напред, тако да изгледаше да ће свакога часа да се сруши с ногу на земљу. Кад га ухапсише, имао је око тридесет година, али на његову крупном лицу под густим чекињем плаве браде и с коврџавим брчићима, поиграваше неки добри, неми осмех што све разуме, какав се среће код искусних, годинама сазрелих људи, тако да су му давали и четрдесет. Клатећи се крај своје Ксане, он би је родитељски чувао својим нагнутим телом, а она би ту заштиту примала природно, као биће слабо, трошно. Улица је волела да зазјава за њима, исмевајући их и мрморећи надимак Рагозинић: Вавилонска кула или просто — Вавилон. То исмејавање изгуби сва-

ку заједљивост, па чак испаде и дирљиво кад Ксана до- би дете и кад о празницима Пјотр Петровић, нагињући се напред више но некад и ходајући на прстима, поче да га носи, умотано у дроњави јорган, с крајичком пелене од чипака што означаваше место на коме је требало да се налази бебина глава.

— Ево Вавилона, потегао је своју породицу, — шегачили су се суседи.

Они сматраху Рагозине за срећне, чак и нежне сугруге. И заиста, Ксана бше запамтила једну једиту грубост свога мужа — оног несрећног јутра за време прогањања Јевреја.

Она је тада стојала са суседима пред вратницама, држећи икону — да прогониоци не би мислили да је кућа у којој она станује јеврејска. Црна гомила, млата-рајући батинама, звиждећи и завијајући попут курјака, ваљаше се путевима, а понеки савесни ловца би утрчавао у дворишта и пео се чак на таване, нањушио трагове посакриваних Јевреја или станове које су они напустили, и гомила би јуришала на ишчепркани плен и мрвила све редом — људске кости, ћерчива, децу што пиште, полице с посућем — остављајући иза зебе смрад пожара што пузи. Одједном иза угла излете неколико људи, развијајући се као ланац преко друма. „Пуцај право у њих“ — тихо нареди нечији глас. Ксана и не примети како Пјотр Петровић, који за све време стојаше поред ње, на вратницама, оде у кућу. Она га спази тек кад се он неочекивано појави као крајњи у ланцу и брзо пође с људима, не осврнувши се ниједном. Ксана гурну неком икону у руке и стушти се за њим. Она га ухвати, али он корачаше и даље, не вадећи руке из џепова, не окрећући се, клатарећи се као шеталица на сату. Она зари прсте у његов жакет. Он корачаше и даље. Она се обеси о њега, вичући — „Пећа, Пећењка! Мили мој!“ Он ју је вукао као да не осећа тежину. Она цикну: „Помисли на детенце наше, Пјотре!“ Он се окрете, отрже њене прсте са жакета, огорчено је гурну на плочник и оде. Лежећи на земљи, она јасно чу клоцотање револверске паљбе и, заривши лице у дланове, поче плакати.

Пјотр Петровић се не врати кући. За Ксану то бе-

ше, наравно, изненађење, али га она схвати као неминувност, припремљену другим изненађењима — тиме што он оде од ње, не рекавши јој ни беле, тиме што је одгурну с необичном суровошћу, тиме што пуцаше у људе из револвера, тиме што јој се никад не изрече за тај револвер. Читаву годину дана о свечаницима одлажаше у затвор, до вратница обложених гвозденим лишћем што је обојено немилосрдном зеленом бојом као затворски кров, и кроз четвртасто прозорче с решетком плашљиво протураше стражару смотуљке понуда да их преда истражном притворенику Пјотру Рагозину. Мали лактови су јој бивали све оштрији, прсти — све тањи, али она се чудила својој издржљивости и говорила за себе да је постала жена са два живота. Погодивши се да ради у радионици чарапа, она пређе у нови стан — у сићушну дворишну сандучару Мешковљеве куће, а када сазнаде да јој мужа шаљу у прогонство, као да се још јаче наоштри у тврдоглавој жељи да савлада судбину.

У рану оловну јесен после тешке болести умре јој дете. Оно умре преко ноћи, а она ујутру оде да испрати мужа.

Изгнанички чопор је одлазио са теретне станице, и Пјотр Петровић још једном виде задимљено сместиште и своју радионицу, у којој је радио као бравар све до хапшења. Један високи стари радник из радионице дође да му каже збогом и предаде Пјотру Петровићу за пут мало дувана. За теретни воз прикачише два затвореничка вагона. У један од њих уведоше злочинце који одлазе на робију. Дошли су у ланцима и кад су прелазили преко пруге, с напором дижући ноге преко шина, звекет гвожђа је био јачи од свих звукова на станици, али није могао да их заглуши: као пре је пиштала локомотива-кукавица за маневрисање, лупали су одбојници, као у лову су одјекивали рожићи заквачивача, у сместишту је пиштала прерађена пара да те подилази страх. И то је била необична препирка: живот је прохујао, прохујао — тврдило је гвожђе ланаца, живот тек наилази, тек наилази — викало је и певало гвожђе станице. И та препирка распињаше, распињаше Ксану, и она мишљаше само једно: да се одупре, да се одржи

на ногама, да не љосне на земљу, као оног несрећног јутра за време прогањања Јевреја.

— Он ваљда већ добро говори? — питаше Пјотр Петрович за сина.

— Да, добро говори, — одговараше жена.

— А да ли пита за мене?

— Пита.

— Је ли несташан?

— Да, несташан је.

— А како спава? Мирно?

— Спава врло мирно.

— Не смета ти као некад?

— Не, не смета ми.

— Пољуби га место мене.

— Пољубићу га.

— Израсли су му сви зуби, је ли? Пољуби га, брате, још јаче.

— Пољубићу га још јаче.

И они се растадоше. Воз са кажњеничким вагонима неприметно се изгуби између других возова, који су стојали као укупани или су се кретали натенане. Пјотров друг, онај старац, пре него што ће да каже збогом Ксенији Афанасјевној и да оде у своју радионицу, завири у њене суве очи и запрепасти се: изгледало је да је она одувала годину дана у тамници а не Пјотр Рагозин. И одједном му се Ксенија Афанасјевна обрати с неочекиваном молбом: нека јој помогне да сахрани детенце.

— Какво детенце?

— Синчића мога покојнога.

— Шта синчића? Зар ниси оно о њему малочас разговарала с Пјотром, обећала му да ћеш да га пољубиш?

— Када дођем кући — пољубићу га. Он ми лежи код куће на столу.

Старцу се лепо одузе језик.

Нађоше се добре душе, које јој помогаше у невољи. Али су је у невољи и упознали, и њен углед се ни-

је задржао само — на томе што су прекраћена зуцкања, — већ је неосетно ишао од уста до уста и дошао, свакако, до паметних људи.

Тек треће зиме, откако Ксенија Афанасјевна живљаше без куће и кућишта, наврати до ње онај исти високи старац, који испрати Пјотра Петровича и затим јој поможе да сахрани дете. Отпочевши разговор издалека, он најзад изјави да има један посао за који је потребан одан човек.

— А шта ће му та оданост?

— Ваља да ћути.

— Ја умем да ћутим.

— Видео сам. Знаш. Због тога сам и дошао.

Сутрадан Ксенији Афанасјевној дотераше на саоницама две качице, увијене у стару ћебад, и спустише их у подрум, метнувши их на брезове цепанице, као што се чини кад се спрема зимница. И тако су те качице стојале увијене у ћебад, и оне су Ксенији Афанасјевној падале на памет само кад би силазила у подрум по кисели купус. Улаз у подрум био је затворен, право из трема.

Надомак пролећа, некако пред мрак, приђе јој на улици један ученик средње техничке школе и упита кад је најзгодније да навири до ње — наређено му је да јој преда неки смотуљак. Какав је то смотуљак — он као да није знао утврдо, — замолили су да га однесе, јер станује сасвим близу. Ксенија Афанасјевна успе само да примети да техничар говори испрекиданим гласом и да једнако кашљуца, као да храбри себе. Касно увече он донесе нешто налик на поштанску пошиљку. Раскопчавши се и скинувши капу, он снажно брисаше мокро чело згужваном марамицом и ћуташе.

— Смотуљак ваљда није баш тако лак, кад сте се тако уморили? — насмеши се Ксенија Афанасјевна.

— Ако вам је тешко — да га сместите, ја ћу вам помоћи, — одговори гост.

Ксенија Афанасјевна покуша да подигне смотуљак и једва га помери с пода.

— Па шта је ово? Има ваљда више од пуда?

— Не знам, — одговори гост. — Само су ме замо-

лили да кажем да ви знате куда треба да склоните смотуљак.

Он поче да закопчава шињел, прибран, особењачки одбијајући сваком цртицом лица којекаква запиткивања. Ксенија Афанасјевна се опет насмеши.

— Да ли се одавно бавите тиме?

— Чиме?

— Гимнастиком, — рече она, показавши главом на смотуљак.

— Ја још од детињства волим гимнастику.

— Још од детињства разносите тајанствене пошиљке?

— Чега ту има тајанственог? Мени је наређено, ја вас познајем, донео сам, предао сам вам — и квит.

— Е, али ако ја не примим? Па ја, брате, и не знам од кога је ово?

Место одговора, он јој пружи руку, опраштајући се и одбијајући тиме на неки начин шале онде где је све било сувише озбиљно. Он застаде за тренутак на вратима, промисли се нешто, па упита полугласно:

— Је ли тачно да ће се ваш муж вратити идуће зиме?

— Треба да се врати. Јесенас му — истиче казна.

Тиме се заврши први сусрет Ксеније Афанасјевне и Кирила. Он јој донесе још један такав смотуљак, и она га после није виђала неколико месеца. Приликом тих посета он је као и пре избегавао поверљив разговор, и она помисли да он можда стварно и не слути — какво јој благо предаје. Али она је то благо примала мирно, јер јој је било речено да га прима и чува заједно с качицама у подруму.

Кад се Пјотр Петровић вратио, почело је оно нарочито раздобље узајамног упознавања, које је обична појава за блиске људе који су силом били раздвојени и који су дуго живели далеко једно од другога. Одлике карактера, свакодневне навике, па чак и телесне црте и особине, које су некад изгледале важне, за време растанка претвориле су се у незначајне, а оне које су биле незначајне — заузеле су главно место. Уз одгонетање промена, уз оно до чега се долазило погледом,

пипањем, нагоном, ишле су читаве приче о ономе што се претурило преко главе, у најизненаднијим, најситнијим и — кад се гледа туђим очима — најнепотребнијим појединостима. Било је све јасније због чега се више Ксенија Афанасјевна не би смела сматрати за Рагозинову кћер, због чега је она изгубила своју ломност и постала витка, некако окретна и због чега се у неку руку променио сав изглед Пјотра Петровича: нагнутош његова трупа се смањила, ход очврсноу, скоро без икаква клаћења.

Било им је јасно да њихова љубав није прохујала, већ се управо обогатила временом и да је у осећању с којим су ишчекивали једно друго био непотребан само страх да ће се оно угасити. Они су признали и страшно су се обрадовали што у својој невољи матере и оца нису гледали само изгубљенога сина, већ и оно дете које су обоје хтели имати и што се сада туга за њим одједном испреплетала са страшћу која је дочекала потпуну слободу. Тој радости осећања придружило се и то што су обоје дошли до нарочитог схватања онога што су препатили, као до нечег неизмерно драгоценог. Ксенија Афанасјевна ниједном није рекла мужу да не би било ни затвора, ни прогонства да он није падао устаничком одреду или да није изишао са одредом на улицу и да није пуцао, а да — можда — не би било ни синовље смрти, и они би живели мирно. А Пјотр Петрович ниједном не замери жени што је тако дуго прикривала од њега детињу смрт. Она се нимало не препаде што ће њен муж морати да живи под присмотром полиције, и сматраше за част што се он вратио из прогонства као члан радничке партије. Кад јој он то рече, она одврати: „Да, тако и треба“.

Она није имала јасну претставу о партијама, али је осећала неутољиву личну мржњу према зеленим вратницама, према прозорчету кроз које је предавала у затвор завежљаје за мужа. Она се с тугом сећала богомољице крај тих зелених вратница, где су паљене свеће пред иконом Христа с трновим венцем и где је висила плехана кутија, опасана затегом и затворена гломазним катанцем као на слагалишту оружја. Изнад кутије црквенословенским словима беше нацртан натпис:

„За побољшање хране затвореника“. Чекајући једном на степеницама богомољице — кад ће да отворе прозорче на вратницама и почети да примају смотуљке, Ксенији Афанасјевној паде на памет да, ето, кад не би било затвореника, не би се морала скупљати ни милостиња за њихову храну. Али, гледајући у богомољицу, она спази на икони, у смерном светлуцању свећа, руке Христа везане ужетом и неочекивано ишчепрка из торбице некакве бакаруше и спусти их у кутију, па је после цео дан није напуштала нека мука, — и све је нешто терало на плач, али никако не наилазе сузе, као и за све време док је живела сама. Место суза у њој се беше обелоданило и постало врло јасно — осећање да је њен муж хтео да учини добро дело, да је он правичан човек и да га због тога киње. Све више се привићавала да мисли да је у његовој природи да ради само исправно, само правично. Она се забрину — да се није огрешила о мужа што је пристала без њега да чува оне опасне ствари, али јој он одобри поступак. То узајамно повлађивање отвори пред њима ново битисање на земљи које је, у исто време, онакво какво су они само желели.

Свим ситницама живота што личи на уобичајени живот обасипаше Ксенија Афанасјевна тај други живот, који у одломцима, од једног zgodног случаја до другог, поче водити Пјотр Петровић.

У тај други живот био је убрзо допуштен приступ Кирилу Извекову. Сањаличка ишчекивања, која су га довела овамо, нашла су овде оваплоћење у стварност, претворила су се у задатке, али је најважнији од свих задатака била неминовност да се од целог света прикрива тајанствени други живот. Можда то није био други, већ неки четврти, па чак и пети живот. Али је он био сасвим особен, и Кирил је с његовим доласком осетио да су други животи отишли подаље од тога живота, као да га се прибојавају и да му се склањају с пута. Најтеже је било тајити ствар од Лизе, јер је и сама Лиза била нека тајна што се родила из снова. Обе тајне су имале сродности између себе, и Кирилу је покаткад изгледало да су оне спремне да се слију у једну тајну. Он је био запањен кад је Лиза натрапала на траг њего-

ва дружења с Рагозином, али се донекле умирио кад је у томе спазио први корак у будућност, када ће се за њих двоје све слити у једну целину и када ће Лиза свакако доћи до онога до чега је он дошао.

Пошто је најтеже било крити се од Лизе и после — од матере, и нехотице се наметала очигледност да је онс што се сакрије од њих сакривено од свих. Пријатељи су познавали Кирила сувише добро, могли су му прочитати мисли. А ко ће од страних људи да обрати своју оптерећену пажњу на некаква ученика средње техничке школе — с његовом златном ситном дугмади на оковратнику блузе, с његовим плавим ширитима, с његовом недуховитом значком на пољу око капе — укрстице стоје чекић и француски кључ? Чиме би могао да привуче к себи тако млад човек, рецимо, Меркурија Авдејевича Мешкова? Уосталом, за Меркурија Авдејевича, откад је видео Кирила на улици с Лизом, чекић што стоји укрстице с француским кључем престаде да претставља просто школску значку, и плави перваз на рупицама и капи доби привлачну садржину.

Онога дана, кад је Лиза ишла на окретаљке, Меркуриј Авдејевич, враћајући се из радње, очас распознаде у вечерњој помрчини по стасу запамћену четвртасту прилику у нешто краћој блузи са белим оковратником кошуље што му вири. Кирил Извеков дође до куће Мешкова, не осврћући се, тихо отвори вратанца и брзо се изгуби у дворишту, нечујно спутивши за собом резу.

Меркуриј Авдејевич застаде. Зар је ствар отишла тако далеко? Зар јучерашња вакела, прочитана Валерији Ивановној, није имала утицаја и попуштање се наставља? Он истрча на вратанца. Двориште беше празно. Он завири у ћошкове и буцаке. Не беше нигде живе душе. И он уђе у своју кућу на прстима, пригушујући дах, осећајући како му преплашено куца срце.

Он се упути право у собу своје кћери. Лиза лежаше на кревету, ослањајући се на лактове, у домаћој халџини са светлоплавим пругама на модрој основи. Око ње су биле разбацане књиге, она је грицкала крајичак оловке и чекала када ће на столици, крај узглавља, да

се разгори тек запаљена лампа под шареном капом од картона.

— Јеси ли код куће, ћерано? — упита Меркуриј Авдејевич.

— Код куће сам. Што си се ти тако задувао?

— Ишао сам брзо. Кад полажеш први испит?

— Кроз два дана.

Он је нежно помилова по рамену и насмеши се.

— Добро, хајде да пијемо чај.

Затворивши врата, он одахну: „хвала богу“. Али да га ипак нису превариле очи? Он изиђе у ходник и, шетајући се кроз стаклено стубиште, поче извиривати у двориште.

На Мефодијевим прозорчићима беше мрак. Код Рагозинџа устрепта слабачак сјај, и Ксенија Афанасјевна одмах навуче на прозор мрку, скоро непробојну завесицу. Све беше тихо. Ноћ је помало изједначавала земљу и кровове, кровове и небо. Куд ли је могао да шмугне Кирил Извекон? Само у сандучаре. Шта су Меркурију Авдејевичу и биле потребне те сандучаре — чатрље од дасака што му донесу прихода — грош, а главобоље — до миле воље? Један станар пије ракију — не зна се због чега. Други не пије ракију — не зна се због чега. Ваља срушити те сандучаре и место њих подићи уносну житницу. Или још боље — развалити сандучаре и место њих не дизати ништа. Него само опасати имање добром оградом и држати вратнице под катанцем по читав боговетни дан. То је кудикамо лакше него лупати главу и бринути бригу о станарима.

Тако размишљаше Меркуриј Авдејевич на своме стубишту мрачне пролећне вечери. А што се тиче Кирила Извекон, оно му се заиста могло само причинити да је млади човек ушао у двориште. Све је било тихо, све је било као што треба у дворишту Мешковљеве куће. Као што бог хоће.

О мајалосу је свет ишао у шетњу иза града. Поседали би по шумарцима, кланцима, брежуљцима, пропланцима, у породицама, са децом и својтом, с кумовима и друговима, око самовара, лонаца, тигањица. Кували су ваљушке, пржили овновину. Разређени дим са ватара обавијао је искосице околних брда, ветар је носио мирисе изгорелога лишћа, водом угашенога жара, нагорелога сала. Пили су монополисану ракију, извијали песме, свирали на хармоникама, гитарама.

Рагозини кренуше у шетњу рано ујутру. Ксенија Афанасјевна носаше самовар, Пјотр Петровић — корпу с посуђем. Успут се удружише с једном пријатељском породицом што се натоварила јелом и пилом. Пођоше у брдо правом улицом дрвених кућерака што су се отегли скоро до врха и стално се смањивали у обиму, као да велики кућерци нису имали снаге да се попну у брдо, па су заостајали, а мали су се пентралли све више. На крају улице су стрчале кућице с једним прозорчетом, затим — земунице испод људскога раста, и код тих рупчага је улица сасвим престајала. Даље је голет брда у иловачи била опасана прокрченим гредама за задржавање влаге, а на гредама је било засађено у пристојним редовима младо дрвеће. Оно беше чврсто ухватило корена, истеглило се увис, једно — ижцигљалим стабљикама, друго — косматим грмљем. Иза врха, на њима је већ шуморило лишће, човек се у њима губио, поједино дрвеће је високо узмахивало крошњама над коврцавом травуљином као да претсказује каква ће бити шума. Ту су се кланци укрштали са стрмим обронцима и са изворима на песковитом дну.

Место за одмориште изабра Пјотр Петровић. Он рече: „одавле ћемо бити страх и трепет за Швеђане“ и

седе негде на крају најокомитијег обронка, обесивши ноге у кланац. Одавде се на све стране видела ситногорица зелених изданака коју љуља ветар. Донесоше воде, распалише самовар, сви одреда почеше љуштити кромпир за чорбу.

Кад вода у лонцу поче да ври, дође Кирил. Он зви-зну из шипражја, Рагозин му одговори и, чим се помо-ли његово лице из размакнутог лишћа, упита:

— Лако си нас нашао?

— По самовару.

— Има много самовара.

— Твој пишти.

Они се насмешише.

— Хоћеш ли јести чорбу, витеже?

— Хоћу.

— Ево ти онда ножића да љуштиш кромпир.

Он је говорио заштитнички, али са добротом душе, и Кирил га подражаваше у томе начину опхођења, баш као што га подражаваше у гломазном, пачјем ходу, па је изгледало да исмејавају један другога.

— Како ти то љуштиш? Као да оштриш оловку. Кад се нађеш у прогонству — смејаће ти се у брк.

— А зашто да се нађем у прогонству?

— Зашто? Да научиш како се љушти кромпир. Гле-дај како ја то чиним: једна пантљика од целога кром-пира. А кожаца му је врло танка — прозире се на све-тлости, гледај. Гледај, кроз њу се види како нам Ксана сипа ракијице, видиш ли?

Он је учио Кирила како се сецка кромпир у лонац и како се прави запршка од брашна са сунцокретовим уљем, и како се меша, и како се соли, и како се прире-ђује са младим луком. На слободи свако јело весели срце и нема укусније хране од оне што је скувана на сацаку и што удара на дим од суварака. Сва осећања се надимају и помаљају у човеку, треба само да чучне пред ватром и да принесе нос парици од чорбице што је почела да ври. И ваздух је слађи, и даљине су при-јатније, и људи дражи, и живот лакши. А ваља ти да имаш само — лонац.

После доручка, изваливши се на леђа и гледајући

у небо, кроз зеленило гранчица што поигравају на ветру, Кирил се сећаше гласно:

— Сваком од нас беху дали по ведрицу, ашовчић и дрвени кочић, зашиљен на једном крају и с ракљом на другом. У ведра нам угурали по снопић садница — ситне некакве стабљике. И цела школа кренула у брда. Ту је све било расподељено, и кад смо ми дошли, свуда су стојале друге школе, нема им краја. Сађење је било просто. Провртели бисмо кочићем у земљи рупу, увукли у рупу стабљику и затрпали је ашовом. Затим смо одлазили на воду и свако је заливао оно што је посадио. Стабљике су ми биле до колена. Усукане, суве, у граду нису веровали да ће се примити. А већ да ће из њих да израсте шума — то их је гонило на смех. Кад смо се вратили у школу, сликали су нас, онако како смо се затекли — с ведрицама, кољем, ашовима. Ја и дандањи чувам слику. Седим татарски, на земљи, пред ногама учитеља цртања, а испод слике — натпис: „Празник сађења дрвећа“. Чудно је да је прохујало већ девет година, а човек просто не може да верује да то шуморе, да се њишу оне исте стабљике. Занима ме шта ће ту бити тек кроз девет година. Шта ти мислиш, Петровићу? А? Знаш ли ти шта ће бити кроз девет година?

— Знам.

— Реци — шта?

— Ја ћу имати четрдесет четири године.

— То знам и ја. Него реци ти мени — хоће ли бити добро?

— Биће добро.

— А шта ће бити добро? — упита Кирил, оборивши глас. — Хоће ли бити револуција?

— Како је он препреден, — насмеја се Рагозин, — ако кажем — неће бити, ти ћеш очас — у шипражје, је ли?

Кирил се дуго не јављаше, жваћући откинуту гранчицу лешника. Вилице су му се издвајале оштрим угловима на заваљеном лицу. Поглед му се укочи, у жутини зеница огледаху се зелене мрље лишћа што пливају. Скупљене обрве му се лагано исправљаху, скупљајући младе борице на лицу. Он рече сасвим тихо:

— Ја сам изабрао пут и нећу скренути никуда. Свеједно колико ће ми година требати — девет или деведесет девет.

Рагозин се придиже на лакат. Због тога што су нос и образи Кирила били неосетно осути пегама од сунца, он се учини Рагозину млађи но икад. Он га зграби за руку, стежући је својим чворноватим прстима.

— Остави, — рече Кирил, — трудећи се да ослободи руку.

Рагозин му је не пусти.

— Остави. Знам да си јачи.

Рагозин и даље стезаше Кирилово снажно доручје што се отима, осећајући како се смањује његова отпорност, и осмехиваше се.

— Па боли ме. Остави. Шта хоћеш?

Он истрже руку, протресе је и раздрма прсте.

— Време је, — рече Рагозин, — време је, драги мој, крупна ствар. Кад боли један дан — то је једно. Кад боли сто дана — то је друго. Народ пати. Њему није свеједно — да ли ће бити девет или деведесет девет.

Он се окрете, не дижући се са земље, према ватри и рече гласно:

— Ксана, могли бисте мало да се прођете.

Ксенија Афанасјевна одведе пријатеље на извор, њихово дозивање и смех дуго су се чули, док су силазили у кланац по иловачи што се вуља.

Кад остадоше сами, Рагозин упита:

— Јеси ли донео?

Кирил извуче из џепа од панталона смотуљак ле- така. Исправише га и помешаше са свежњем који Рагозин извади из корпе с посућем.

— Одбрајај по десет.

Листићи танке ружичасте хартије за летке били су слагани начетворо и враћани натраг у корпу, под убрус. Посао је текао лако, нечујно, и убрзо је и последња свешчица, величине пола шаке, лежала где треба. Рагозин одмаче корпу под један грм и опет леже.

— Ранијих година је увек о оваквој мајској прослави могао некако да се одржи збор, — рече он. — Данас живи као пуж — тегли на грбачи целу своју кућу, и кујну, и поличицу с књигама. Пиј чај, свирај на хар-

моници, али да се нађеш с људима да поразговараш — аја: покварићеш сав посао.

— Тако ћеш, наравно, и двадесет девет година ишчекивати, крај самовара и с хармоником, — рече Кирил.

— Па теби се свидео мој самовар како пишти, — насмеши се Рагозин и разговетно понови звиждук којим је дочекао Кирила.

Ослушнуше. Нико се не одазва. Шуморила је, преливала се таласима мирисна ситногорица што блиста на сунцу, а јастреб је извлачио над њом бескрајне кривуље, парајући с времена на време простор својим оштрим криком као да прелази дијамантом преко стакла.

— Ја сам се ту скоро упознао с Цветухином, — рече Кирил. — Знаш ли га?

— Чуо сам о њему. Гле куд си ти заошијао!

— Нисам заошијавао. Просто — случајно.

— Де, не љути се.

— Не љутим се. С њим је био и Пастухов. Некакав драмски писац. Познат.

— Тако, тако.

— Запима ме њихов начин мишљења.

— Разговарао си с њима?

— Мало. О уметности. Управо, о шатрама. Пред шатрама смо се и срели.

— Па?

— Ништа нарочито. Они слабо воде рачуна на каквим научним основима почивају илузије. Да, била је у питању паук-девојка и друге смицалице. Запазио сам неку збрку.

— Нису образовани? — прихвати Рагозин са осмехом.

— Ја мислим — да су равнодушни према питањима физике.

— Аха...

— Добро би било да им дамо летак...

Рагозин прискочи и, разгнурвши с лица косу, приштиште је судланицом на главу, да му не би сметала да што боље гледа Рагозина.

— Ти си им дао летак?

— Нисам. Сад ми то паде на памет.

— Можда су они пристојни људи, — рече Рагозин,

стишавајући се, — не знам. Али ту вреди оно — прво испеци, па тек онда реци. Какав интерес може да их вуче к нама? Радозналост? Радник одлази у револуцију као у свој стан. А они се могу размишљати.

— Мени баш сад сину мисао у глави — какав би став они заузели? — рече Кирил.

— Треба бити мало обазривији. Зар не можеш да се повериш својој матери — али прећуткујеш ствар и пред њом, је ли тачно?

Лаки звиждук се заори негде у близини, и Рагозин климну главом:

— То је он, мој самовар, брате.

Он узврати звиждуком. После неколико тренутака, с краја клисурице изиђе из шипражја висок мршав старац са шиљастом брадицом, у црном празничном оделу, и обазре се око себе.

— Залутао си? — гласно викну Рагозин.

Старац приђе без журбе, поздрави их, придигавши црни изношени качкетић са узаним поклопцем.

— Лепо си месташце изабрао, Пјотре Петровичу, за сркање чаја.

— Изволи.

— Хвала. Већ сам јео.

— На свежем ваздуху се пије весело. Седи.

— Наседео сам се.

— Онда стој, ако те држе ноге.

— Ноге су оуглале. Двадесет година стојим у радионици, а шездесет жипчим по земљи.

Он се поново обазре. Грмље беше у висини његова качкетића.

— А овде је, како која година, све зеленије. Шума се диже, — рече он с повлађивањем.

— Па трудила се омладина, садила је и заливала, — рече Рагозин.

— Тако, — превали старац преко језика, шкиљећи у Кирила. — Некад су, чини ми се, старци садили за младе људе, а сад се, је ли, преокренула ствар?

— Има младих људи који не мисле само на себе, — одједном одговори Кирил, гледајући право у зашкиљене старчеве очи.

— Тако... Желе да саде барабар с нама?

— Барабар, — рече Кирил.

— Тако, — опет повлади старац и пренесе поглед на Рагозина. — Шта ћемо то ми садити с њима, с тим младићима, Пјотре Петровичу, некакве малињаке?

— Дај де корпу, — замоли Рагозин Кирила.

Он извуче испод убруса једну свешчицу, па је даде старцу. Овај је узе, проврте је кроз прсте као да проверава чврстину и тежину хартије, наже се, задуже до колена једну ногавицу, пажљиво угура листиће у саре црвене рапаве чизме и исто тако пажљиво поправи панталоне.

— Да не буде мало? — упита Рагозин.

Старац поћута, затим искриви главу.

— Молим, да не ћопам на једну ногу.

— Ево ти, да не мисле да си пијан, — рече Рагозин, пружајући му још једну свешчицу.

Старац је стрпа у другу чизму.

— Хвала на гостопримству. Бог ми хране дао — не било вам жао, — намигну он на Кирила и насмеши се нежно.

— Бићемо, дакле, пријатељи. А како ћете ме звати, то ће вам рећи Пјотр Петрович. Је ли тако?

— Тако је, — пристаде Рагозин. — Имамо ли нешто да разговарамо?

— Разговор ће искрснути сам.

— Онда седај. А ти, Кириле, зађи криомице од дворишта до дворишта. Само иди паметно.

— Сићи ћу на Волгу, — рече Кирил и пружи руку старцу.

— Довићења, друже драги, — рече старац опет са изненадним нежним осмехом.

— Довићења, друже, — промрси Кирил, осећајући како му се из груди изви пламен, за трен ока захватајући и палећи образе, слепоочице, уши, целу главу.

Он јурну у честар широким кораком, разгрћући пред собом испрсплетане изданке што се лако хватају за одело, као да плива по зеленоме мору што бучи и као да чује како се у разгаламљеним преливима шуморећи понавља реч: друже, друже! То су њега, Кирила Извекова првипут назвали таквим именом — друже — а и он је првипут назвао таквим именом — друже —

старца — једног од оних људи с којима је убудуће требало да живи. Он је корачао и корачао, или — пливао и пливао, док га хладни, шуштави таласи зеленила нису изнели на острво — на ћелаво слеме брда и док одагле није угледао — у обручу узгорица — огромни град, с кућама од балвана с крајева, с каменим кућама у средишту, као пирог — на парчад, исецкан улицама на квартове. Доле је лежао тај неначети дрвени пирог с каменим надевом, горе су путовали по плаветнилу неба праменови облака које је ветар рашчерупао, а под Кириловим ногама повијала су се као грива овршја брежуљака, и преко те гриве он пође на Волгу.

Сјурио би се низ падину једног брежуљка и успео би се уз стрмину другога, да поново јури доле и да се опет пење. И то је било исто онакво пливање као и по младом зеленилу шипражја, само што су таласи брежуљака били већи и што је он место лишћа просецао горко-слатки мирис свежег пелена, који је преливао брда својим наљутим опијумом. Тако он дотрча на провалију која се спушташе у Волгу, па седе на провалију, раскопчавши оковратник кошуље, скинувши капу, бацивши опасач.

Срце му удараше у груди строгим откуцајима, и он се смејаше и, због тога што није знао — зашто се смеје, — не могаше да заустави смех, већ сеђаше, пруживши ноге с провалије, клатарећи се, и смејаше се, и тај смех га потсећаше и на разговор, и на песму што се пева на Истоку — на песму о томе шта је видео и чуо.

Он виде неизмерну долину кроз коју је текла река. Виде Зелено острво, покривено огумастим ивама, што су до пола стабла поплављене и што су послушно сагибале своје беличасте крошњице под таласима ветра. Виде наранџасту бељану што се скоро мртвосала на сред реке, налик на кућицу од жижица, па негде врло далеко један за другим два каравана шлепова као петље опараног реда. Сенке облака што пузе бацале су мрље на успенушану површину реке, на усталасано поље огумастих ива на острву, на шћућурему гомилу лађа крај градске обале. Све се кретало и испуњавало далеким говором рада, путовања — говором који је доносио ветар и који није нимало реметио тишину што је све стапала.

Одморивши се, Кирил скупи ноге, обујми колена и, снажно увукавши подбрадак између тврдиx чашица, поче сређивати мисли. Он постављаше себи озбиљна питања: — шта ја хоћу? — шта ћу ја бити? — шта је најважније у животу? Али, ма да се он упињаше да у речи унесе добро погођени одговор, речи су одмицале из јаве у неки полусан и претварале се у расплинуте пријатно обојене поплаве. Чинило му се да помера, премешта необично велика мноштва материја: он је својом руком подизао реку увис и она је текла у небо; снежни сметови облака одлазили су у ходник опустелога речногa корита коме се не зна дна; црно храшће се намештало по обалама у алеју; по алеји се ваљала бељана, одмотавајући се с клопарањем као клупче невиђених размера и остављајући за собом равно калдрмисани пут ћилибарским балванима. Кирил стојаше пред школском таблом и црташе нешто својом раскрупњалом руком, а наставник цртања климаше главом у повлад и збациваше са свога меснатога носа цвикер — један, два, три, све брже, брже, и хиљаде цвикера прекриваху светлוצавим набрчкавањем стакала врло далеку воду. „Добро, — говораше цртач, — али, да би положио испит, мораш нам показати у пресеку град у коме желиш да живиш.“ Онда Кирилов цртеж поче да расте, да расте, излазећи изван граница табле, и табла је бескрајно расла, а на њој су се појављивале, подједнаке као саће, собице над којима су јуриле сенке облака, и у једној собици је стојала Лиза. И Кирил уђе у ту собицу. „Ја сам положила све испите, — рече Лиза, — окрени леђа“. „Зашто?“ — упита Кирил. „Окрени леђа, кад ти кажем.“ „Па ти си — моја жена“, — рече он. „Свеједно, окрени леђа“, — понови она и сама окрете леђа. Хаљина јој на леђима беше закопчана силесијом копчица, и када она, подигавши руке више главе, поче да их раскопчава, њена дугачка коса се заплете у копче и он приђе и поче да јој расплеће власи из копчи и да јој размршује косу. Коса мирисаше на пелен, а мирис је био тако јак да је гушио и све се више згушњавао и загревао. Лиза се скреташе врло лагано, а кад се окрете, Кирил спази мило лице своје маме, са осципама на горњој усни и на челу, и мама му рече: „Дај ми само реч да никад нећеш

ићи чамцем на Зелено острво. Запамти да је твој отац нашао смрт на чамцу, Кириле!“ Необично јој се беше променно глас, и његово име — Кирил — она изговори грубо, као мушкарац.

— Јеси ли заспао? — исто тако грубо рече неко ту негде крај њега. — Јеси ли заспао, Кириле?

Он отвори очи и, не дижући се са земље, држећи главу на руци, виде на једно десетак корака од себе Рагозина на крају провалије, лицем окренута према Волги.

— Немој да устајеш, немој да ми прилазиш, — рече Рагозин. — Иди кући — немој да се вуче реп за тобом. Овде се, по брежуљцима, шета један ђидија, с пуним туром. То је — машкара. Гледај.

Рагозин лено пређе погледом преко видика и пође даље, рекавши на растанку:

— Sprema се кишица. Немој да назебеш.

Тек тада примети Кирил да је свуда унаоколо мрак. Он се придиже на лакат. На предградској обали и на острву још су светлוצале топле жуто-зелене боје, али, што се даље гледа према ливадама, преливи су били све хладнији, река се плавила, гребени пенушавих таласа на њој постали су сивкасто-плави, а поред саме обале се отегла сјајна црно-љубичаста пруга, као да је на дну размућен туш, па је испливао на површину. Иза реке се ваљао облак с посребреним крајевима. Бељану је струја пренела далеко доле, она је од наранцасте постала сива, као да је нахватала гар на диму. Каравани шлепова, као да су се препали, журили су да се примакну граду. Заорило се све разговестније мумлање пролећне олује, и Кирил је чуо у њој ликовање пуно претње и победе.

Он се обазре. Ка провалији корачаше слободним кораком један ђидија, у црвеној кошуљи и кратком дрсканом испегланом жакету. Чакшире од дабровине беху му завучене у чизме и испуштене над сарама што су овиксане и што падају у узаним наборима на лубове. Жућкаста коса младићева била је уредно потшишана, на прћастом отеченом носу чучао му је цвикер с мутним стаклом и с врпцом. Личио је у исти мах на трговачког помоћника и слушаоца вечерњих курсава. Он за-

стаде на провалији и поче са уживањем да посматра природу кроз цвикер.

— Аха, тичица! — рече у себи Кирил, осећајући немирну гордост због тога што га прате, и што он то зна, и што сасвим прозире одвратнога ђидију у чизмама и са цвикером.

Кирил се извали на леђа, протеже се што је игда могао, покри капом лице и са уживањем изговори у мирисну, загушљиву атласну поставу поклопца своје капе:

— Ђаво нека те носи! Мени кишица не може ништа. А шта ћеш ти да радиш — испеглана кладо?...

Спремати се за испите — није тако проста ствар. Нарочито — кад се положи девет и кад остану још три, цела три! — зар ће икад остати један, а затим — да не буде ни једнога? Не, још цела три, цела три!...

Оглодана је трећа оловка, а колико је свески исписано, колико је крстића стављено на програм, колико пута је Валерија Ивановна рекла: „Лиза, престани, треба да спаваш, боље ће бити да пораниш!“

Одједном застане мисао и — ни макак. Глава набијена поштено, као џак брашна — не може да се пробије. И негде дубоко у брашну заглавио се и ни да макне одломак неке реченице — „три елемента“. Каква три елемента, због чега три елемента, зашто три елемента — никако да се утуви! Можда — три испита? Можда — три оглодане оловке? Можда — три питања у програму што још нису одметнута крстићем? Не. Просто — три елемента, па се убиј од плача! Можда — три света? Не, постоји само један свет, један те исти свет пред очима, потпуно разумљив свет: стаклено стубиште у ходнику, а иза њега доле — двориште с плавим сандучарама, подрумом, сушницама. Лето што је тек почело, непокретно сунце, тишина. Затим — балалајка. То млади трговачки помоћници, који су се преселили у сушнице, припремају свој летњи репертоар: „Сија месец јасни“, па онда „На брежуљцима Манџурије“, па онда песму што пара срце —

У граду Кузнецку има — крчма „Кита“.
 Келнера позивам — дај ми боцу вина!
 Дајте ми вина, дајте ми пива,
 Дајте ми драгог што љубав скрива!

Лупају вратанца, Бугарин што проси у црвеном поцепаном гуњу прилази Рагозиновој сандучари. Он куца у прозор подигнутом коштуњавом руком. Ксенија Афанасјевна му износи комад хлеба. Он раскопчава гуњ. Под дроњцима му се види — бакарно-мрко тело. Он тужно стење, отвара уста, прстом показује унакажени језик. Цела улица зна да су му језик отсекли Турци, да се то односи на оне мутне далеке године, које сви називају временима турских зверстава, знају да тај Бугарин — није једини, да сви они иду у неопасаним гуњевима и да богораде за рубље. Лиза чује како он стење у дворишту пред једним вратима, затим пред другим, затим вратанца јављају да је просјак отишао и, као да смењује његово стењање, над улицом се разлеже хармоника у три гласа што шишти. Сећање распоређује према интервалима тужне песме из детињства познате речи:

Волела ме мати као кап воде,
Била сам јој чаробна кћи,
Али јој кћи са драгим некуд оде
Док мрачна ноћ јесења бди.

С последњег прозора на стубишту види се угао школе, камена окречена ограда, а иза ње — три тополе што врховима својих пирамида показују у непомично небо. Хармоника са звекетом што личи на шкљоцање затварача у пушке мења песму за песмом, а Лиза гледа у тополе. Зеленило се упадљиво издваја од плаветнила неба што га окружује, али ако се гледа нетремице, плаветнило неба почиње да зелени, а лишће добија боју плаветнила, и свет постаје плавкасто-зелен, и бела школа, бела ограда лагано се загњурују у тај свет, и Лиза почиње да разазнаје у њему оно што је заклоњено од погледа оближњим крововима и ситним дрвећем на улици.

Она види сутеренске прозоре на школи с тешким решеткама, види собе — онако како их је описивао Кирил — види собу с плавим цртежом више кревета и сликама великих људи. Он рече једном: „Кад мислим и гледам у њих, учини ми се да они могу са мном да за-

подену разговор, нарочито — кад ми се сан хвата за очи. Да ли ти волиш велике људе?“ Она му је одговорила да ваљда сви воле велике људе, али да је та љубав — само у машти, јер се до њих не може доћи. „Због чега се до њих не може доћи? — не сложи се он. — Одлазе лепо људи Толстоју у Јасну Пољану, и он разговара с ким хоћеш.“ „А да ли би ти отишао к њему?“ „Не бих. Ја се не слажем с њим. Он сматра да у човеку треба неговати добро, а ја сматрам да се треба борити са злим.“ „То је једно исто.“ „Није. То зависи од поретка. Прво треба уништити зло.“ „А у твојој соби виси Толстојева слика?“ „Некад је висила, сад сам је обесио код маме.“

Лиза види његову маму пред Толстојевом сликом, разгледа јој лице, из непосредне близине, као онда — пред шатрама, и оно јој се чини добро, а оспице на горњој усни и на челу — необично миле. Лиза мисли да би могла пољубити Кирилову маму и свакако ће је пољубити чим се нађе с Кирилом. Наравно, своју маму ће она волети по старом, као никога на свету.

Лизина мама је — проста жена. Не треба замишљати да више њена кревета виси Толстојева слика. Лиза се чак осмехује — толико то не иде једно са другим: мама и брадати, с косматим обрвама, намргођени Толстој. Иако ваљда у маминој души баш и лежи оно на шта позива Толстој: она би, наравно, свуда гајила само добро. Она зна за један закон, који није казивала никад и за који нису потребне речи, али би Лиза с поузданошћу могла да га изрази: љубав је лепа, а мржња је гадна — ето како Лиза осећа своју матер.

Опет се сети приче о њену разговору с Меркуријем Авдејевичем, који јој беше читао вакелу, као што сам називаше своје бескрајне разговоре.

— Ти одговараш за Лизавету, ти си јој — мати, — говораше Меркуриј Авдејевич. — У какву душу си је то васпитала? Данас се вуче по Псећим липицама с једним дрипцем, сутра ће — са другим, с трећим, је ли?

— Па зашто си запео да је вређаш — са другим, с трећим!? — узвраћаше Валерија Ивановна.

— А ти хоћеш да кажеш — с једним? Шта, море, то треба да значи — роман?

— Ето ти сад, роман!

— Па како ти мислиш, ако је данас — с њим, сутра — с њим, шта је то онда?

— Лепо, поразговарај с њом шта је то.

— Срамота ме је да говорим са ћерком о романима.

— Ах, Меркуша, па шта ћеш ти радити ако девојка заволи некога? Да нећеш да јој забраниш?

— Нико не мисли да јој забрањује. Када дође време, кад се нађе пристојан мушкарац, кад се ожени њоме — молим лепо, нека га воли. Зар сам ја — против њене среће? Али јој ти мораш избити из главе романе.

— Ма нема она у глави никаквих романа. Она же-ли да учи школу.

— Гледај, молим те! Ти хоћеш од ње да направиш студенткињу! Јесу ли то оне потшишане, оне што седе у Липицама? Хвала лепо! Мало јој је гимназија. Хајде чак и на студије. А на какве? На студије медицине или, можда, јуриспруденције? У Москви или, можда, у Петрограду? Ако ми допустиш да те упитам — у којем циљу? Да оде од родитеља и да станује у намештеним собама? По каквој памети? Из какве потребе?

И тако — целе вечери, ходајући из угла у угао, лупкајући о сто и о леђа столица, дижући глас до крика и спуштајући га до шапата што прети и опомиње, изваљујући свакога часа „ја то нећу допустити!“ и „ја то нећу да трпим!“, док Валерија Ивановна није ућутала и није бризнула у плач.

Причајући о тој вакели Лизи, она је отплакала још мало и, притиснувши Лизину главу на груди, с јецајем јој шапну у увце:

— Него да се ниси ти одистински заљубила, бог нас ушчувао и смиловао се на нас!?

И Лиза јој, пошто је загрли, рече такође на уво да мисли — да се заљубила, и исто тако бризну у плач. И обе седоше на Лизин кревет, плачући, грлећи се, бришући сузе крајичцима једне марамнице, док се она не овлажи цела и док им не престадоше сузе. Онда мати поче да запиткује — ко је он, исти тај Кирил, и како су то могли да се крију читаве три године, и шта сада

мисле да раде, и како да кажу све то оцу, па да се ствар сврши само вакелом.

Сада, уз тужно завијање хармонике, гледајући кроз стакло на стубишту у расплинути модро-зелени свет — Кирилов свет, Лиза поново преживе то седење на кревету, када су све мисли почињале и завршавале се слатко-плашљивим слутњама о судбини, а осећања се сва без изузетка топила у материној нежности. Лиза се од једном одмаче с прозора и одјурн у одаје.

Валерија Ивановна показиваше служавци како се пеглају мушке кошуље: прво се пеглају леђа и слабине, затим рукави, манжетне, рамена, па тек после свега поштрикане груди, а на грудима не сме бити — не дао бог! — ни борице, ни браздице, ни шавића. А пре него што се почну дотеривати груди, свакако треба одувати пеглу, и то мало даље, да пухор не би пао на даску — цаба ти онда све пеглање.

— Ево како треба дувати, ево како! — викну Лиза, из залета причучнувши крај матере, грлећи јој колена и почињући да дува што игда може кроз усијану пепељару пегле.

— Престани, престани! Погледај шта радиш? — викну Валерија Ивановна, трудећи се да одмакне пеглу од Лизе, бранећи се од ње, одувавајући пухор са даске и вичући служавци: — покупи рубље, склопи га што пре! Мећи га у корпу, у корпу!

Прискочивши с пода, Лиза загрли Валерију Ивановну, посади је на столицу, седе матери у крило.

— Мила моја, ти си ми се намучила, — рече Валерија Ивановна са озбиљним узбуђењем.

— Нешто ми је, мамице, одистински застало у глави. Ја сам мислила, ако мало подувам, можда ће да излети?

— Знам ја шта ти је застало. Изиђи лепо на улицу, освежи се...

Иза вратница, као увек, Лиза погледа у строге зелене зидове и ограду школе. Тополе су стојале као неумитни стражари мртвила и тишинс. Оне су чувале Кирилов свет, његову собу са сликама великих људи. На раскршћу се појави дежмекасти сеља с малим дрвеним стругом за оштрење преко рамена, гласно викну „о-

оштрим ножеве — маказе!“ — постоја неко време, разгледајући ћутљиве куће, па и нехотице одгега даље. Иза угла изиђе нека окретна жена са девојчицом. Њосиле су неке смотуљке. Девојчица још издалека даде главом знак Лизи, и она познаде Аночку.

— Добар дан, госпођице, — рече жена необично присно, избивши на Лизину висину. — Аночка, пружи ручицу. Она ми је причала да се упознала с вама на окретаљкама. Ја сам — њена мама, Ољга Ивановна. Врло ми је мило.

— А знате ли куда ћемо? — рече Аночка. — У позориште.

— Да, да, — прекиде је Ољга Ивановна, — носимо одело за позориште, наручили су нам.

— Одело? — упита Лиза тихо.

— За претставу, — рече Аночка.

— Знате, разне прње, — скоро замоли за опроштај Ољга Ивановна. — Ми већ други пут идемо. Ја сам прво скунаторила нешто пристојније, код разних познатика. Мислила сам да није сувише изношено. Однела сам, а они ми веле — шта је вама! Носите, веле, на траг. Нама су, веле, потребне рите што не вреде ни пишљива боба, укратко — старудија.

— Претстављаће нешто из живота сиромашних људи, — озбиљно објасни Аночка.

— Ја сам изишла у шетњу, па ћу вас отпратити, — одједном плашљиво проговори Лиза.

— Врло ми је драго, — и даље је журила Ољга Ивановна, — време је такво да просто вуче човека у шетњу. Аночка, промени руку, иначе ћеш се уморити! Узми ево овај смотуљак, лакши је. Па ми један глумац, стар неки човек, али врло занимљив, каже: хоћемо да претставимо истину живота, па су нам због тога потребне прње на које ће се згадити и последњи проби свет. Ја сам сад скрпарила такве рите да ме је срамота да их носим. И, можете мислити, кад су у коначишту сазнали да се траже дроњци, одмах су сви почели да се цењакају — никако да се нагодиш! Искрено ћу вам рећи, ја не разумем зашто у позоришту претстављају сиромаштво? То је ипак ружно, је л' те? Ја сам некад ишла у позориште, још док смо мој муж и ја били

имућни. Ја вам онда, знате, увек изаберам најлепшу претставу. Гледа човек — и после се врло дуго сећа и мисли — ма да он лично никад неће живети тако лепо, ипак је видео праву лепоту. Је л' те да је тако?

Лиза је слушаше са уживањем, и нова познаница, са својим неоодољивим, пријатним говором, учини јој се врло занимљива, али се њој иза тога говора није причињавало оно што је хтела да изрази Ољга Ивановна.

Лиза је ретко одлазила у позориште, јер јој је Меркуриј Авдејевич допуштао да посећује само претставе које би препоручила гимназија — с васпитним циљем. Сећања на претставе била су празнична, а градско позориште је изазивало побожно поштовање. Помало би је хватала омаглица, кад би се, притајивши се, пела уз клизаве обојене асфалтне степенице са галерије на галерију, поред разводника, и улазила у ониску ложу. Листа би јој се тресла у руци, доглед би јој просто пекао судланицу. Она се није налазила ни у згради ни у дворници већ у некој нарочитој сфери, иза границе живота. Свет куће, па чак и Кирилов свет нестајали су пред тим трећим светом што је недостижан као божанство. Кад би се дигла завеса, божанство је допуштало смртницима да му се приближе лицу. Тада би се заставио дах, срце би престало да куца и почело би чудо. У таквим тренуцима што светлуцају Лиза је осећала да би могла да буде не оно што јесте већ шта му драго — лепша или пакоснија од себе, боља или гора, старија, узвишенија, тужнија, ништавнија, веселија. Могла би да припада свима и да господари свима. У свим својим замишљеним преображајима она је давала себе људима и људи су се потчињавали њој. Она је постајала оно исто чудо које је гледала. Она је постајала глумица.

Нико није знао за те Лизине муке, и она никоме није хтела да прича о њима. У дубокој самоћи са својим срцем она је признавала да позорница за њу претставља исту онакву немогућност као што је лет преко океана на лабудовима. Било јој је мило што је пред шатрама завршила неочекивани разговор о позоришту с Кирилом истинитом речју — уобразиља. Али онај други разговор, који поче још изненадније но с Кири-

лом, разговор с Цветухином, њено сећање понављаше грозничаво, изражавајући сав свој смисао истом оном речју којом се беше и завршио: „иза кулиса“, — „навратите до мене, право иза кулиса“. Лиза је некако добила сасвим одређен утисак, као да је Цветухин те речи изговорио шапатом. У сваком случају, он се беше толико нагао према њој да су то ваљда сви приметили, и њој падоше у очи врани прелив његове отворене праве слепоочице под панама-шеширом и његови црни потшишани бркови, скоро из исте непосредне близине као пре тога — млади неприметни бркови у Кирила.

Лиза с тужном завишћу погледа у Аночку. Та девојчица је тога часа требало да уђе у позориште, у тренутку када су главна врата чврсто затворена и кад је све закључано, сем бочног тајанственог улаза поред баште, а она, Лиза, морала је да се врати натраг, кући. Аночка јој одједном стеже прсте својом сувоњавом руком и промрља:

— Хајдете да погледамо! Тамо има сијасет ствари!

— Заиста, ако сте радознали, хајдемо у гардеробу, врло је занимљиво, — прихвати Олга Ивановна.

— Па шта да вам кажем? — упита Лиза, очас решивши да пође и уплашивши се своје одлуке.

— Рећи ћемо — да идете с нама.

Код Лизе су се брзо рађала и нестајала некаква колебања, али се врата већ беху отворила, и на улицу проструја влажна хладовина као од тек опраног рубља.

Ту све беше у полусенкама или у мраку — прелази узаних ходника, степенице, веранде степеништа посути су сањивом светлошћу електричних сијалица као цветним прахом. Затим се појави једна светла соба са дрвеним стубовима, о које су, у два реда, били обешени, као да су се замрзли, омотачи некаквих живота, од бруката, од атласа, од чоје, свилена острва на пучини перваза, чипака, ћинђува, пантљика. Кретање ваздуха, које би створила Олга Ивановна која је својим смотуљцима обележавала пут усред тога космоса од крпа, покатак би откравило понеки омотач, и он би, заклативши се, потсећао Лизу час на неког бољара на издисају, час на неког Шпанца што гори од нестрпљења, час на

неку смешну француску маркизу. Аночка застаде крај једног шареног кафтана што се љуљаше на обесачу, додирну прстом бродат, па шапну Лизи:

— Ово је злато.

— То је — цар Фјодор, — рече Лиза исто тако шапатом.

Уђоше у радионицу. Кројачи с наочарима, претрпани дроњцима у разним бојама, седећи на столицама, тихо су извлачили игле. Ољга Ивановна развеза смотуљке. Два човека у прслуцима почеше да преврћу донете прње.

— Ја се заиста стидим, не умам да вам кажем како се стидим, — ћућорила је Ољга Ивановна.

— Ово је добро за Барона, — рече гардеробар, разапињући за рукаве убрљани поцепани жакет.

— Ах, шта вам је, — за барона! — запрепасти се Ољга Ивановна.

Аночка живахно намигиваше Лизи да се нагне и да чује нешто на уво.

— Да сиђемо тамо.

— Куда?

— Где претстављају.

Лиза одмахну главом. Али је Аночка повуче за лат, и оне неопажено почеше да узмичу према вратима.

— Ја сам се овде већ верала, — рече Аночка, кад се нађоше у неком узаном пролазу, у коме струјаше помешани мирис мастикса и власуљарнице. Сиђоше низ неке мале степенице, поново се попеше и уђоше у неки замрачен процеп необичне висине. Налазиле су се на самом дну тога процепа, а озго, одакле је непоуздано провиривала дневна светлост, над њима су висили крајеви непокретних конопца и огромна мртвосана платна у мрљама боја. Лиза је ишла напред, као да је променила улогу са Аночком, која је пиљила и застајкивала крај сваког предмета на који би наишла.

Одједном Лиза чу лагане кораке. Из полумрака се помоли неки мушкарац. Ишао је право на њу. Место је било узано. Она се припи уза зид са десне стране. Он пружи ногу на исту страну. Она се помаче лево. Он хтеде да јој ослободи пролаз и направи исти покрет. У тај пар обоје одлучише да поправе грешку, пођоше за-

једно, сударише се, и он прибрано прослови дубоко зејтињавим гласом:

— Добро, допустите да станемо мало.

Она познаде глас Цветухина. Познаде његово лице, — било је у длаку онакво какво се беше појавило у њеној глави пре неколико минута, док је ишла у позориште, само што је био без панама-шешира и што се на његовој црној зализаној коси ширио преко целе главе неразговетни отсјај.

— Ви? — нежно упита он и устукну. — Ви? Лиза Мешкова? Како сте ви доспели овамо?

Она је стално мислила — шта да одговори, ако је неко запита како се створила иза кулиса, и учини јој се — да ће одговорити онако како и јесте. Али је стојала ћутке, уочено гледајући Цветухину у очи. Он се насмеши, ухвати је под руку, окрете и поведе.

— Хајдемо к мени, — рече он.

Испетљаше се некако из декора, попеше се гвозденим степеницама у ходник, и он отвори врата до себе.

Лиза застаде на улазу. Сунце је ударало кроз прозор, одбијајући се у стаклима и малим рамовима слика што су обешене око великог огледала. Свуда су треперили ти одблесци, умножавајући сијасет драгулија што су разбацане по дугачком столу. Листе што боду очи словима оцртавале су име Цветухина, дижући се по зидовима све до таванице, обавијене тракама што позлаћеним натписима понављају исто име. Мач са бронзаним балчаком лежао на наслоњачи преко које је пребачен сиви огртач. Цветухин узме мач, премести огртач на столицу, показа на наслоњачу:

— Изволите.

Лиза се не мицаше.

— Како сте ушли овамо дању? Имате познаника у позоришту?

Она га гледаше скоро молећиво. Он се опет насмеши и упита, лупкајући мачем по својој испруженој ноzi:

— Хтели сте да видите мене? Је л' те?

Она одврати очи. Он понови тише:

— Хтели сте да се нађете са мном? Признајте.

— Не.

— Ви не говорите истину.

— То је неучтиво, — извали она бржебоље.

— Опростите, — рече он, смешећи се још јаче, — али ја видим да ви не желите да кажете истину.

— А зашто ме ви приморавате да говорим?

— Ја вас не приморавам. Ја молим. Шта вас је довело овамо у ово време?

— Пуки случај.

— Ах, пуки случај! — прште он задовољно у смех. — Срећан пуки случај. Срећан за мене. А за вас?

Лиза неочекивано седе у наслоњачу. Снажно стежући једном руком приручје, она придиже другу руку, са суданицом према Цветухину, као да га опомиње да јој се не приближава.

— Ви разговарате са мном као са девојчицом, — рече она. — Варате се. Тешко да би девојчица могла да схвати да сте ви — размажен човек. А ја видим — да је то тачно. Мени се чини да сам и раније знала да сте размажени. Мислила сам да то долази вероватно отуда... вероватно отуда што сте глумац. Али нисам мислила да сте — покварени. Пришли сте ми друкчије. Ако сам се варала онда и ако се не варам сада, врло ми је жао.

Она је била бледа, усне су јој још подрхтавале кад је заћутала. Цветухин је посматраше са запрепашћењем. Почекавши мало, он се неприметно наже и прослови брижно:

— Ја нисам хтео да вас увредим. Ви сте се свакако уморили? Је л' те? Имате испите?

— Да.

— Је ли вам остало још много?

— Три.

— И онда — крај?

— Крај.

— Сасвим?

— Сасвим, сасвим! — рече она, лако уздахнувши.

— И настаје слободан живот, је л' те? А куда ћете? На студије? Или, можда, у позориште? Је л' те?

Она одмахну главом.

— Бојите се? — упита он с радозналошћу и, не сачекавши одговора, сави мач у лук, запара њиме ваздух уз фијук и оде до прозора. — Бојите се, — рече он потврдно, — ја вас разумем, бојите се. Чувајте се позоришта, чувајте се уметности. То вам је звер која не зна за милост. Она или прождере целог човека или га избљује. Њој је потребно све или јој није потребно ништа, сем себе саме. Хвала богу ако те прождере како стојиш. Тешко теби ако те избљује.

Пред Лизом није уопште стојао онај Цветухин који се малочас осмехиваше на њу. Сунце га захваташе сјајем што тече кроз прозор, стас му се осецаше црн, непомичан, с руком спуштеном на балчак мача чији је вршак забоден у под.

— Даље, даље од те звери, — говораше он, дивећи се улагљивости свога гласа. — Боље је живети простим животом неприметног рада него овде, крај овог огледала, са овим бојама, у овим огртачима. А жени, нарочито жени је потребна свакидашња, неулепшана срећа. И ако бисте ме запитали шта вам ја желим, вама, младој девојци која сутра ступа у слободан живот, ја бих рекао — љубави, најобичније женске љубави.

Он приђе Лизи и рече, ниско оборивши глас:

— Међутим, можда ви већ носите у себи оно што вам ја желим? Ви, можда, волите?

— Какав вам је то мач? — упита Лиза тако гласно, као да је јачином звука хтела да стресе са себе чаробност његова гласа.

— Ви ме нисте гледали као Хамлета? Нисте? Ја бих желео да ме видите.

Он заузео припремни став, изведе један ударац и рече донекле разочараним и потсмешљивим гласом:

— Овај мач пробада простоту и сићушност што се крију иза завесе племенитости.

— Не бојите се да он не прободете вас? — упита Лиза, упиљивши у њега намргођено.

— Охо, — прште у смех Цветухин, — ви ћете бити опасна жена!

Он се наже према Лизи, али неко куцну у врата, она се отшкринуше, и у собу провири човек у прслуку.

— Јегоре Павловичу, хоћете ли да дођете на пробицу?

— Шта ћу вам?!

— Да пробамо Барона: просто памет човеку да стане какве смо дроњке набавили! Баш као што сте ви желели.

— Ја идем, — рече Лиза, устајући.

— Причекајте, молим вас, — задржа је Цветухин, бранећи се од човека у прслуку и затварајући му врата испред носа. — Хтео сам да вас позовем... ви, је л' те, волите шетње под ведрим небом? Дођите у моју вилу, ја станујем на Кумисној чистини, с вашим познатником, с Пастуховом. Навратите, је л' те?

— Па како могу?

— Ех, како можете... па тако, просто — пуким случајем. Срећним пуким случајем, — насмешни се он без икаква прелива лукавства, чак скоро молећи за опроштај.

— Не, не, не могу. Довиђења!

— Залутаћете, поћи ћу с вама.

— Не, не. Ја — нисам сама.

— Онда навратите, — викну он за њом и, заставши на вратима, чу како уситнише њене потпетице преко асфалта у ходнику и даље — звечећи — преко гвоздених степеница.

На некаквој увојници пред њу испаде Аночка.

— Шта је било? Онај црни је терао шегу? — упита она, пригушујући до шапата своје ужурбано мрморење.

— Не, не. Црни није терао шегу! — одговори Лиза, не успоравајући корак и у ходу стежући уза се разбарушену Аночкину главу. — Али ти иди мами, а ја ћу сама. Не, не! Немој да ме пратиш. Ја ћу — сама.

И ето — она је на улици, на звучној светлости дана — каква дана! Она иде право преко трга што је поплочан незграпним облацима, али се гураво плаво камење глатко вуља под њеним ногама, као нашарани асфалт у позоришним ходницима, и изгледа да сунце сија само зато да пред њеним очима, не ишчезавајући, блешти прозор с непомицном црном сенком и да она

види ону исцртану руку, која је тако музикално спуштена на бронзани балчак мача. Трећи свет, свет чуда био је испуњен врло тешком крвљу, и Лиза га је осећала и носила у себи у она два друга света, у које се враћала непомућена и необично набрекла срца.

Запевши о неки нахерени камен, она прште у смех: три испита — трице и кучине! Један корак, један весели корак — па ће пући слободан живот, прозрачан као ваздух, бескрајан! А Кирил — драги Кирил! — чак и не сумња колико је у праву: велики људи су, можда, приступачнији од обичних смртника!

Духови су слављени код Мешкова по обичају предака. С пијаце би дотерали пуна кола брезнице и биља, — па би брезницу порастурали по угловима соба, окачили о довратке; биљем би по целој кући застирали под, испод прозора би раширили мирисну богородичину траву и ставили у црепове и чаше цвеће. Опојни дах шуме и ливада још уочи празника би испуњавао кућу, а преконоћ би цело станиште постало отужно-укусно као медањак.

Али је човек чезнуо више него о другим свечаницима да изиђе из собних шума и ливада у право дрвеће и цвеће. Лиза је осећала како је нешто вуче да изиђе у природу удвоје: била је положила испите, требало је само да се обави свечани последњи чин, Духови су били први дан када се пробудила и није више била гимназисткиња. Кирил јој даде на уздарје бележницу повезану у црвену свилу, с позлаћеним монограмом у крајичку — „Ј. и К.“ — што је значило: Јелизавета и Кирил. На првој страни беше извио пером „рондо“, као што је чинио на цртежима, тушем, две речи: „Слобода. Независност“.

Договорише се да оду изван града. Лиза предложи — на Кумисну чистину. Код куће рече да одлази са другарицама — повод за шетњу беше сувише очигледан чак и Меркурију Авдејевичу.

Довезоше се трамвајем до последње излетне постаје и кренуше у брдо, кроз густу ситногорицу храшка, леске, глога. Ћутали су. Тренутак није могао ни да се упореди с прохујалим доживљајима, могло се говорити само о значајним стварима, о резултатима или плановима, или чак и о поузданом осећању, али само нарочитим речима. На забаченом шумском путу без коло-

течине, на његовим странпутицама преко којих се размилела млада пузавица, у лишћу што затвараше небо као потмула пећина, крило се тако много прибраности да она није хтела да је нарушава разговором. Друга огромна, неизмерна пећина од пупавих, топлих облака надвијаше се све више преко шуме, па се све унаоколо беше притајило, једва дишући и послушно ишчекујући промену што се спрема. Смркавало се, и кад изиђоше у проређен брезик, стабла им се учинише као светле беле пруге од хартије прилепљене на љубичасту помрчину, а исто тако се као хартија беласаше у трави прва рана бела рада.

Кирил откиде један цветић, коракну у страну да дохвати други, коракну још једном и још једном, и то брање цвећа постаде циљ без садржине што ослобођава ум свих мисли, и Кирил зађе далеко у шумарак, а кад се врати, у рукама држаше неспретну китицу беле раде, па се и он, с том китицом, учини Лизи такође неспретан, и — као никада детињски млад, налик на онај слатки здепасти храстић. Она га је чекала онде где је он беше оставио, одмичући се да бере белу раду, и некако ишчекујући га на истоме месту, док је он лутао по шумарку, учини јој се да је понарасла, а он — мали, и због тога јој постаде још дражи. Он јој даде цвеће, а она га притиште на груди заједно с његовим прстима и упита:

— Да ли се сећаш?

— Сећам се, — одговори он. — Само је онда био јоргован.

— Да, — рече она, — и хаљина ми је била мрка, прописна. Никад је више нећу обући.

— А за последњу свечаност?

— Обући ћу ову плаву.

Она је још увек држала његове прсте. И онда схватише да обоје од тога дана очекују нешто неминовно.

— Киша ће, — рече Кирил. — Осећаш ли каква је запара?

— Не мари, — прословила је она тако да он није чуо, али је наслућивао ту реч и иза те речи — не само спремност на непријатност због кише већ на све што би можда искрсло.

Шума се налазила на граници опрезности, кретање беше замрло, изгледало је да сваки листић заувек тражи у свемиру своје место. Затим издалека дотрча преко овршја бреза неки преплашени шумор, па се одједном проби између стабала самовољни ветар, и све поче да се креће, да говори у забуну: ми смо били опрезне, опрезне, — фијукале су гране, њишући на себи устрептало лишће, — ми смо чекале, чекале, и сад нам је дошла, дошла олуја! Љубичасту помрчину изненада прогута неки сунчани усов, брезова стабла очас поцрнеше, затим се све збрка у мраку, и шума одједном усцепта, и весели топовски плотуни јуначки почеше да се ваљају, јурећи у потеру један за другим.

— Она је — близу, — рече Кирил, — само што није плъуснула, бежимо.

Он зграби Лизину руку с китицом, и обоје одјурише у једну клисурицу заогрнуту храстовом огумастом шумом. Сагнувши се, они се подвукоше под густу покровац и, мешкољећи се у тесној и топлој пећини од лишћа, чуше изнад себе како, као кад се лупкара у добош, бобоњају прве тешке капи кише.

Седели су, припивши се једно уз друго, и Кирил загрли Лизу.

— Наше прво станиште, — рече он. — Неочекивано, је л' да?

— Хоће ли бити другог? — рече она. — Јер све се у свету догађа неочекивано.

— Хоће ли те отац пустити у Москву?

— Чини ми се да хоће. Он се много устручава пред људима. Па он ни у гимназију није хтео да ме да. А после се нашао у шкрипцу: па зар су Мешкови — гори од осталих? Али је ипак непопустљив.

— Ако те не пусти, — рече Кирил прибрано, — а ти причекај годину дана, ја ћу завршити школу, наћи ћу неки посао, почећу да радим. И ти ћеш прећи к мени. Хоћеш ли прећи?

Лиза се замисли. Пљусак је већ шибао и млатио шумицу — сва покисла, она се повијала под његовим потоцима, уз грготање и роморење млазева што бију непрестано. Да би се надвикао жагор, ваљало је гово-

рити гласно — у том лишћу што, преливено водом, шишти као да је начичкано свиленом бубом, и Лиза место одговора обори главу. Кирил је упита поново, скоро додирнувши уснама њено уво, сакривено праменом танке косе.

— Хоћеш ли прећи?

— Да, — рече она.

Он је пољуби у образ, врло тихо, затим, после неколико тренутака, још једном, јаче и дуже. Њих двоје нису ни примећивали како земља прелази из мрака у искрице светло-белога сјаја и опет — у мрак, и опет у сјај, и нису чули пуцњаву што радосно одобрава то пољубљивање из светлости у мркли мрак, — били су као укопани.

Они су осетили шта се догађало око њих тек када је завладала тишина и када је сунце посуло све унаоколо блиставим мрљама и кад су са дрвећа окомито почеле да се круне троме миришљаве кишне капљице.

— Шта, зар је већ све прохујало? — запањи се Лиза и прва изиђе испод настрешнице, жежећи се од капљица што јој падоше за врат.

— Све је сасвим друкчије, — рече она, тражећи одакле ће лакше да прескочи поток што је брзао у клисурицу. Трава, коју киша беше оборила на земљу, исправљаше се, омаглица се дизаше изнад ње, превлачећи барице млечним платама. Брезе су биле чисте као новорођенчад.

Пут брзо изби из шумарка на чистину, и они одједном чуше коњски топот и њиштање. Чопор кобила са својом ждребади излазио је лаганим касом на пут, али се предња грла уплашише кад угледаше непознате људе, застадоше, затим у скоку савише и пођоше збуњеним, опрезним трком, секући чистину. За њима се нададоше и остала, и када су окретала своја гојазна, али спретна тела, на мокром сјају њихових слабина и сапи светлуцаше отсјај сунца.

— Изгледају као да су однели победу, — рече Кирил.

Из шумарка истрча на касачу Татарин са избуљеним очима, издиже се у узенгијама, удари у ситан кас да препречи пут чопору и брзо задржа и истера коње

на друм. Кирил га упита — где се продаје преврело кобиље млеко, а он показа бичем далеки окрајак шуме, дивљачки, бездушно звизну и отперја.

У чатрљи што је помодрела од кише, одмах до брањевине за мужу кобила, били су пободени у земљу сто и клупа. Распасани Татарчић климну неколико пута тек избријаном ружичасто-сињом главом под кечетом, слиндари пешем капутића воду са стола, па отрча у подрум. Чаше се ознојише од преврела кобиљег млека, његова на киселост потсећаше на вино и штипаше грло. Као да су се договорили, Кирил и Лиза застадоше попивши по пола чаше. Пружише једно другом чаше и куцнуше се преврелим кобиљим млеком.

— Једном, — рече Лиза, — једном ћемо нас двоје попити по чашу правога вина.

— Већ убрзо, — одговори он, — ја сам уверен — убрзо.

Док су испијали другу боцу, Татарчић, срачунавајући шта је издао, весело зазвекца дувањаром с парама.

— Долазе глумци да пију преврело кобиље млеко, — рече он враголасто, показујући од задовољства ситне тамне зубе.

— Па то су Цветухин и Пастухов, — рече Кирил.

Лиза је истресала остатак преврела кобиљег млека, nelaгодно изваљујући чашу одмакнутом руком, као да се трудила да се закони лактом.

Пришавши ближе, Цветухин је спази, засја од среће, хтеде да скине панама-шешир, али га Пастухов задржа и, заставши, гласно залелека:

— Погледај, Јегоре, што су дивни заљубљеници овај младић и ова девојка! Како је дирљиво мислити о њиховој тужној судбини! Девојка, мило створење, још се нада да ће живети и да ће одлазити да пије преврело кобиље млеко, али се немилосрдна бољетица већ пришуњала до ње и неодољиво је вуче у разјапљену провалију непостојања. Природа блиста свим својим цвећем, а њено лице је бледо, прсти јој дршћу, она је осуђена. Јадна девојка! Јадни младић! Јадни заљубљеници! Јадни нас двојица!

Цветухин се одбрани од њега, они приђоше са смешом, пружајући преко стола руке, а Лиза и Кирил су им одговарали смешом, и Татарчић је показивао све зубе, рачунајући ваљда да се не може ни замислити да те необичне људе не прати весеље.

— А шта бисте рекли кад бих ја стварно била болесна? — упита Лиза с неочекиваним каћиперством.

— Боже мој, зар ја толико личим на будалу? — прослови Пастухов озбиљно. — Па ви својим изгледом побијате постојање болести. Ја сам отпевао парастос

природи: она се гаси пред вашим бојама. Де, немојте више, немојте више црвенети! То већ постаје неприродно!... Ахмете, што си зинуо као клопка? Три боце шампањца, али старијег!

— Ово је — срећан пуки случај, — рече Цветухин. — Где сте били док је падала киша? Због чега нисте свратили у нашу вилу?

— Ви мислите да сви знају да ви имате овде вилу, — рече Кирил.

— Ја сам се обратио Лизи.

— Је л' те? — запрепасти се она. — То је било тек узгред. Некако нисам запамтила... Ми смо се склонили од кише испод дрвећа.

Она застаете за тренутак и додаде:

— Било је врло лепо. Изишли смо сасвим суви.

— Суви из воде, — рече Пастухов.

Он скоро лено посматраше све својим лепљивим погледом. Изгледаше да је уверен да се од њега не може сакрити ништа, и ако би хтели, он би им, као врача, раширио карте будућности. Он је видео да дивном младићу претстоји прва повреда осећања. Ох, наравно, та повреда неће бити учињена злом вољом; откуда ће да се излегне зло у тој нежној и помало плаховитој девојци? Али судбина има у рукама — ћудливо перо. Шта ће оно да нацрта? Па његова је најомиљенија разонода — превара. Цветухин — ето ко је предодређен да испита још неодлучни занос младих људи. И зар ће он опстати крај његове опробане игре? Он се већ латио своје улоге и играће је, бар из досаде, а ако је баци на пола пута, онда ће Лиза ионако више волети несрећу с њим него не знам какву срећу. Па каква ли је то срећа и чека с тим младићем, који ће постати цртач на железници и који ће недељом тражити пироге са сушеном јесетром? Види се, додуше, да је он човек јаке воље. Али тешко да ће Лиза наћи утехе у његовој непопустљивости, с којом ће закерати да му се створе недељом пирози. Њена склоност ка сањарењу захтева велике радости, срећне муке, она предосећа да ће јој их донети Цветухин, она више не може да га гледа мирно. Судбина је отима и смеје се њену младом пријатељу. Пастухов све види јасно на картама

будућности, немилосрдна је и тужна њихова оштроумна веза.

— Шта ви то тако гледате? — упита Кирил.

— Гледам како сте ви озбиљан човек.

— Због чега тако мислите?

— Па бар због тога што разговарате осорно.

— Не, не, — јави се Лиза, — он се просто збунио... баш као и ја. Мени се чини да не говори он, већ да ви говорите врло... сурово.

— Ох, не познајете ви њега! — скоро запева Цветухин. — Александар је изузетно нежан човек.

— Нисам нежан него добронамеран, — поправи га Пастухов. — Ја сам врло добронамеран према вама, — рече он Кирилу, климнувши главом.

— Захваљујем.

— Молим лепо.

Сви поћуташе неколико тренутака. Пастухов попи чашу преврела кобиљег млека и незадовољно обриса уста.

— Ја мислим, — прослови он гласом који захтева неподељену пажњу, — ја мислим да...

Он занеме и насу још мало преврела кобиљег млека.

— Говорићемо једноставно, — поче он, схватајући да га чекају. — Ви ми се стварно много свидите. Ја сам десетак година старији од вас. Је ли тако? Али ја сам млад, душевни живот младости још ми је близак. Ви сте сада у годинама кад човек на све гледа с неповерењем. Нарочито на оно што проистиче од старијих. Свака реч старијег човека личи на неку поуку и вређа.

— Не свака реч, — рече Кирил, — и не сваког старијег човека. Да је тако, не бисмо могли да учимо.

Пастухов начини тајац, који је могао значити да га не треба прекидати.

— Ви сте у годинама када се туђ покушај искреног разговора прима као напад на душевну слободу. Стидљивост прелази у неверљивост. Сећам се да сам у вашим годинама и ја био нељубазан, намргођен. Нисам могао да разговарам, чинило ми се да ме нико не разуме, да су се сви дигли против мојих наклоности, да мрзе моја уверења.

— Али Кирил уопште није такав! — увређено рече Лиза.

— А што је главно, — рече Кирил, — не може се тврдити ко је од нас искрен, ко — није: ми се једва познајемо.

— Ја говорим о себи.

— Ви говорите о себи, али хоћете да кажете да сам ја исти онакав какви сте били ви. А ја нисам такав. Ја не мислим да сви из извесних разлога треба да мрзе моја уверења.

— А каква су ваша уверења? — упита Пастухов, налакћујући се брзо о сто, као да се спремио да слуша дуго.

Чак се и на јаком сунцу виде како крв јурну Кирилу у лице и како се он одједном укочи.

— Па ви сте изгубили дар говора, — насмеши се Пастухов.

— Нипошто га нисам изгубио. Али ја не разумем... шта вас управо занима? — узвикну Кирил с неочекиваним изазивањем.

— Занима ме омладина, — прибрано одговори Пастухов. — Волео бих да знам да ли она очекује нешто више, или се просто — вежба у бацању ђулади, чита „Васпитање воље“ од Жила Пајоа, одлази са госпођицама у Липице. Ја сам бар тако живео. А када је дошла деветстопета година, ја нисам знао одређено шта треба да радим — да ли да идем да шетам са госпођицама или да обијам некоме ђулад о главу. Односно, ја сам од срца желео да одем на барикаде. Али нисам знао пута што води на њих. Да неће то и вама да се деси?

— Мени лично?

— Да, пријатељу мој, вама лично.

— Не. Ја ћу урадити друкчије.

— Односно, ви ћете знати којим се путем иде на барикаде? — упита Пастухов, одвајајући реч од речи врло значајним прекидима.

Кирил погледа у Лизу, а она се неосетно придиже, запрепашћена, као да не верује да је пред њом — онај исти Кирил с којим је она преседела пљусак у клисурици. Он рече разговетно:

— Ја већ и сада знам.

— Честитам вам, — рече Пастухов без икаква ачења.

— Завидно поуздање, — рече Цветухин. — И врло лепо. Пут што води на барикаде. Пут што води на губилиште. Може да се одглуми.

— Ја нисам глумац, — одједном плану Кирил, — мене не примамљују ефекти. А што се тиче губилишта, добар војник не мисли на смрт кад иде на непријатеља. То је прво. А затим, ја знам, ви хоћете да кажете ону стару истину да се историја понавља. Не зна се. Још се не зна ко ће отићи на губилиште.

— Леле мени! — извали Пастухов кроз нечујни шапат.

Кирил попи надушак остатак преврела кобиљег млека, као да тиме хтеде да угаси своју ватреност.

Цветухин не одвајаше очију с Лизе. На њену лицу се не огледаху само преливи разговора већ и целина свих њених осећања — нешто што личи на страх за Кирила, и на гордост, и на срећну недоумицу, скоро на збуњеност због његових јуначних речи. И било је у њену зајапуреном лицу и у целом тананом стасу немира неког уживања, чак и среће. Цветухин је могао, наравно, да припише тај немир себи — већ и због тога што се Лиза трудила да не гледа на његову страну. Али се ваљда ни он ни Пастухов не би могли досетити да се она наслађује својим учешћем у нечем књижевно-узвишеном — у сусрету на чистини, у необичном разговору који је обелоданио неслагање у погледима и који можда обећава свађу. Не, не простачку свађу, не размирицу, већ управо књижевну свађу, као код Тургењева, кад се људи различитих схватања свађају око нечег споредног, али врло важног и кад се разилазе поштујући себе много више. Изгледа да такви људи нису могући само у књигама, и Лиза се налазила међу њима. Цветухин је мирне душе могао да објашњава њен положај само својим присуством. Он намерно не одговори на Кирилово упорство: Пастухов је смислио препирку, па нека је и настави, а њега, Пастухова, кудикамо више занимају Лизина простодушна преживљавања. Наравно, њега исто тако голица и препирка и он је прислушкује, утолико пре што се води разговор о оми-

љеним стварима, али је његово достојанство било увређено оном неоправданом примедбом о глумцу, кога тобоже увек треба да привлаче ефекти. И како је учињена та примедба? Заиста, према Тургењеву — са правом детињском озлојеђеношћу. Уосталом, из уста тога дечка као што је Кирил чудно би било очекивати ишта дубоко. Он чак и не сумња да се Пастухов игра с њиме као мачка с мишем. Па ипак Цветухин, заједно с Лизом, не пропушта ни речи од разговора што се наставља.

После неког двоумљења Пастухов изведе закључак да је Кирил чак озбиљнији него што је он мислио. То признање оживе Кирилову младу радозналост, и он зајеле да сазна: ма због чега ли се управо Пастухов потсмева за све време, — не, не! не своме саговорнику (Кирил уопште не пати од хипертрофије самољубља, — он се баш тако и изрази: од хипертрофије), не своме саговорнику већ самој садржини расправе, као да себе ставља много више, изнад свога разговора. Онда Пастухов упита: да се није нешто Кирил увредио због оне ђулади, или, можда, жели да узме у заштиту васпитање воље? Испоставило се да се Кирил марљиво вежба у бацању ђулади и не види у томе ништа смешно, тим пре што се баш и Јегор Павлович Цветухин бави гимнастиком према Милерову систему. А што се тиче васпитања воље, то може бити смешно једино у случају да се не зна у коме циљу се воља васпитава. Ту већ Пастухов не могаше да се одупре искушењу и пакосно ушкиљи очима у Лизу:

— Вежбате се у бацању ђулади и читате о васпитању воље. А зар не одлазите са госпођицама у Липице, је л' те?

Кирил пребаци ногу преко клупице, скочи и заузев став којим се неке припређује и који ваљда најбоље брани права личног живота, али се савлада и чак се насмеша:

— Ако ћемо поштено, најпријатније од тих занимања су — баш Липице.

Сви ударише у смех, али Кирила не утеши та хладна прскалица, којом сам себе поли, и он рече натупшено, као увређени супруг:

— Ваља нам ићи, Лиза.

Он не хтеде ни да чује за позив да оду у Цветухинову вилу, тврдио је утолико тврдоглавије уколико се Лиза више колебала: ваља нам ићи, ваља нам ићи. Одавно већ беху попили преврело кобиље млеко, платили Татарчићу и кренули преко чистине, — напред Цветухин и Лиза.

Пастухов, чупкајући и растрљавајући прстима лањске махунице коњскога кисељака, говораше можда више за себе:

— Оно што сам ја некада називао вољом — данас ми личи на очајање младости. То је — одважност која се рађа из туге за недостижном, бољом судбином, када човеку огади све око њега због своје лажи и кад му дође или да све баци и да бежи главом безобзирце или да све разбије у парампарчад. Поступци који се учине у таквим тренуцима јављају се као производ воље. Али они су стварно баш производ очајања. Неодговорни су пред собом и пред људима. И младе године су лепе баш због такве неодговорности. Њих се, брате, с тугом и сећа одрасли човек, подјармљен дужношћу и претрпан одговорношћу.

— А ја мислим, — рече Кирил, — да младост има своју одговорност. Јер, на крају крајева, није тако важна природа воље — да ли је то очајање или одважност. Значајно је — на шта је воља употребљена. Значајан је резултат напора. Опростите, ви рекосте да сте свега десет година старији од мене. Али ви сте некако кудикамо...

— Старији? — прихвати Пастухов, чак и некако радосно. — То је због тога што се ја упињем да схватим младост. То човека чини старим.

Он откиде једну белу раду, удену је у рупицу свога широкога, налик на блузу, плавичастога капутића.

— Свиди ми се како говорите. Одасвуд код вас стрче бодље и трње.

Он хтеде да ухвати Кирила под руку, али овај отсечно убрза корак. Опет се нађоше све четворо, и Пастухов се пожали, насмешивши се тужно:

— Знаш, Јегоре, толико сам се наумовао да су ме назвали старцем, И, молим те, зар то није близу истине? Кад су у питању традиције, ја сам покаткад према

њима прожет побожним поштовањем. Кад сам последњи пут путовао на очев спахилук, он је већ био продан на добош. Ишао сам туђим, жалобитним алејама, завиривао у старе дупље дрвећа, које сам познавао још из детињства, и мислио сам: липа, коју је некад био посадио Пастуховљев дед, није просто липа већ г о с п о ђ а липа. И ја сам врло чуваран кад је реч о изворима, које наши људи затрпавају безобзирно, чиме стигну...

— Ти си ваљда из Аткарскога среза? — упита Цветухин.

— Не, с тим Пастуховима нисмо род, — узврати Александар Владимирович са узгредном разметљивошћу. — Ми смо они Пастухови из Хвалинскога среза. Па отуда су родом Радишчеви, Богољубови.

Он с висине погледа у Кирила и Лизу и одједном виде да обоје не слушају ништа ни о липама, ни о изворима. У Лизиним очима је сјактила бујица изненаднога страха, сваког часа је у њих требало да навре прозрачна детињска суза, а Кирил је био просто запањен њеном збуњеношћу, и нешто прекорно, као у судије, помоли се на његову челу, оштро осенченом тамним власима. Обоје су у томе тренутку били обујмљени једно другим, и Пастухов, као увек, брзо, слободно променивши тон, рече Цветухину:

— Хајдемо, старче, у нашу вилу: наши пријатељи, — он овлаш загрли Кирила преко рамена, — дошли су овамо да буду сами. Дојадише им наша меланхолија и којекакве глупости.

— Ја сам мислио — да су хтели да буду с нама, — рече Цветухин, обраћајући се Лизи бајаги простодушно.

Али она не примети његову препреденост: као и пре не одвајаше погледа с Кирила.

Када, опростивши се с њима, остадоше сами, она рече бржебоље:

— Ја ћу да се вратим.

— Зашто? — јави се Кирил тихо.

— Одмах ћу. Оставила сам, на столу, беле раде.

— Видим. Али зашто да се враћаш?

Направише неколико лаганих корака, напето и право, као да се боје да додирну једно друго.

— Ти си данас говорио тако неочекивано... И ја сам се некако ушепртљила, разумеш ли? Па шта сам ја крива што си ти сасвим, сасвим други!

— Али си и ти друга, Лиза!

Ућуташе и пођоше брже. Чистина беше заклањана од њих тананим стубићима брезових стабала која као да су се окретала — ближа су заостајала, даља су истрчавала напред. У дубини шумарка беху се раштркали и стојаху као укопани коњи са главама обореним према земљи. Омаглица после кише беше ишчезла, само су у бурјану светлוצале и трнуле у природним бојама крупне округене капи. Клисурица, у којој су Кирил и Лиза чекали да прође непогода, беше покривена миротворном сенком, а овршја дрвећа, опрана кишом, просто грцаху од блештања зеленила.

Али, док је Кирил брао између тога дрвећа белу раду, причинио се Лизи као дечак, а сада, погледавши га испод ока, она осети његову невероватну надмоћност: он је био матор, а она — девојчица. Он је, као отац, могао нешто да је запита, а она, као оцу, није могла нешто да му каже. Ишли су без речи усред оштрог светлוצања изобиљем напојеног, засићеног лишћа, сећајући се како је нежно било њихово ћутање пре једнога сата, на истом забаченом путу, под покровцем оне исте пећине од клена, глога, храшћа.

Најзад, тек надомак трамвајске постаје, Кирил наруши неподношљиви тајац:

— Ти си се састајала с Цветухином?

И Лиза опет пожури:

— Знаш, сасвим случајно. И чак смешно. Једанпут. Ти и ја се после тога још нисмо виђали, па сам се баш спремала да ти причам. Али ми је данас крај тебе било тако лепо, Кириле... и ја сам све, све смела са ума. Да ли ме разумеш? Ти си данас био сав тако нов!

Он не одговори. Уђоше у трамвај — у светлозелени, као лишће опрани вагон чији је кров закићен духовском брезницом — и Лиза предложи да седну на слободна места. Кирил онда опет као нарогушени муж истури рокове:

— Седи, ако ти се седи. Ја ћу мало да постојим на платформи.

Мефодиј, одевен као Татарин, сеђаше поред Цветухина, гледајући како се он шминка, и говораше, увеређено шљапућући раширеним уснама:

— Кад је сушно лето, на рибизли се напати овако ситан црвић и плете лепљиву мрежицу — све огумке излепи, не можеш да их пипнеш. А од бобица нема више ни трага, сама цвоточина, а он стално плете ли плете. Ми смо се баш, у нашим заједничким гардеробама, у таквој лепљивој мрежици потпуно убрљали и не можемо да се искобељамо.

— Хоћеш да се чистим? — упита Цветухин, не одмичући се од огледала.

— Ти си — нешто друго. За тебе мрежица неће да се прилепи. Ти, ако и прођеш кроз наша задња дворништа, одмах се окренеш иза себе — да ти се није случајно пришљамчио неки крпигуз, и опет одлазиш у своје дворе. Ти си, Јегоре, — талент.

— Тако, тако. Глади ме, пријатељу, глади, сад ћу почети да играм.

— А шта ћу — ја? — настављаше Мефодиј. — Добио сам улогу Татарина: изиђи на позорницу са завезаном руком, помоли се богу, поарлаучи мало и то ти је све. А већ шта сам све скијао од драгих пријатеља због тога арлаукања: откуд сам ја, брате, бољи од њих, па да ми стоји име на листи? Улога, брате, Татарина је — велика улога, који је оно глумац игра у Художественом театру? Само мало поарлауче — цело позориште јеца. Ваља умети поарлаукати. Никад ни довека ја не бих видео такве улоге да се нисам као дављеник ухватио за пешеве Цветухинова капута. Ти си, веле, љигави роб. Будале! Ја и Цветухин смо на истој клупи трљали

панталоне, појели смо пуд соли. Он ми је пријатељ, а за вас га није брига.

— Ти си — мамуран? — упита Цветухин.

— Ја не пијем. Ја читам. Откад Пастухов исприча оно о Лаву Толстоју, отад ми Толстој не избија из главе. Набавио сам књиге и чини ми се као да испирам очи. Још више ме вређа: црв на рибизли, мрежица! Он прстом својим животворним љушти кору с мене, да напипа моју племенитост и да ме уздигне. А ја гледам у страху — дубоку, дубоку клисуру, и ја лежим у њој, не могу да се испетљам. Час ме спопадне очајање, час ме обузима срамота да ми навру сузе, и лепо чујеш — како ти се ноге саме батргају, хоће некуда да иду, и онда се као из клисуре помаља неки путељак што води горе и мами: корачај одважније! Па ти ћеш се ипак, мислим, Мефодију, помамити, море, помамићеш се! И ухвати ме, знаш, такав страх, — да ме све жмарци подилазе по телу.

— То „помамићеш се“ треба разумети као — напићеш се, — рече Цветухин, овлаш пудрујући своје бркове, и одједном се окрете према пријатељу и упита наљољаним гласићем:

— Поштована испичутуро, да ли личим на вас?

Ужагреним, замагљеним погледом гледаше он испред себе. Борице на лицу му се опустиле, усне увенуле, глава му се тресла, али су се на њој, подрхтавајући, ћудљиво кострешили проређени сиви праменови косе, и у томе кострешењу је било и презрења према јадноме лику који је дотеривао и увређене гордости несрећника.

— Нека причају да сам ја — љигави роб, — потеже Мефодиј с много побожног поштовања, — али ти си, Јегоре, можда, чак и геније.

Цветухин се испрси пред огледалом отмено и надувено, па рече тихо:

— Мир, леди!

— Геније, — понови Мефодиј неосетним дашком и изиђе из гардеробе, подигавши кабаницу, смерно оборивши главу.

Цветухин не примети кад он оде. Док је мењао своје лице, ћаскање с Мефодијем било му је пријатно,

затим је почело да му смета: завршавао је посао око свога прерушивања на огледалу, и сад је огледало почињало посао око њега. Измењено лице је уверавало Јегора Павловича да он више не постоји, и Јегор Павлович је губио своје одлике, једну за другом — став, склоп тела, раст, док се у огледалу није кењкаво појавио Барон — надувени стални гост коначишта и — ко ће му га знати? — можда одиста некадашњи власник позлаћених кочија с лакејима на папучама.

— Мир, леди! — рече Барон још једном и прште у танан сићушан смех.

Излазећи на позорницу, он би увек носио у себи предосећање гледаоца као предосећање промене што се спрема у природи — нежног рађања планете, или немилосрдне олујине, или првог пахуљања снега. Радозналост, наслада, страх од неизвесности — он не би могао да изрази речју то предосећање гледаоца, то мучење с којим је он очекивао да изиђе пред гомилу, али он није ни видео гомилу већ само на њеној црној пучини — нечије очи које ће га гутати непрестано, и он ће играти само за њих, играће нарочито, оваплоћено, и оне ће оправдати и ослободити његово предосећање промене. Као такве очи у гомили причини му се неочекивано поглед оне девојчице, која беше дотрчала ту скоро иза кулиса с некаквим пошиљкама, с некаквим глумачким порубинама — с цигаретама из крчме или с марком из поште — поглед тром, сувише замишљен за њене године — плави поглед Аночке. Додуше, њене очи само блеснуше и одједном их заменише друге — нежне, некако преплашене, зеленкасто-плаве очи Лизе Мешкове, и с тим тренутним осећањем гледаоца као што су Лизине очи Цветухин изиђе на позорницу.

Лиза се налазила у гомили, негде у гледалишту, али се осећала као да је изван гомиле, јер је била уверена да очекује да се Цветухин појави на позорници као нико други у гомили. Свечаност гледалаца који су дошли на премијеру комада изгледала јој је непотпуна, и она је то објашњавала тиме што гледаоци не познају тако добро Цветухина као што га познаје она. Крај ње је седео Кирил. Она први пут беше дошла с

њим у позориште, и код куће су знали да иду заједно. Меркуриј Авдејевич је дуго дотеривао судланицом браду пре него што је рекао:

— Не иде ми у главу зашто приказују такво дело — „На дну“. Чуо сам да су жипчили чак у Петроград да добију допуштење. Погрешили су што су им дали допуштење.

— Па ти, тата, ниси читао комад.

— Зашто да га читам? Људи из петних жила запињу да се одрже на површини, а позориште нас вуче на дно. Пишу бог те пита о чему. Тамо некакви Пастухови. Не познају живот.

Најбоље је било узвратити оцу ћутањем — попуштање би га разгаљивало, а због упорности би беснео.

— Ти треба сама да се сналазиш, велика си, — рече он опрезно, као да се прибојава — да можда не разубава сувише кћер кад јој признаје да је велика. Затим упита, зашкиљивши врло препредено:

— А ти ћеш... да идеш са оним својим... младим човеком?

Уздахнувши пуним грудима, она одговори једва чујно:

— Да.

— Тако, — рече он, после дугог ћутања.

Почињао је да попушта: данас се помирио с Кириллом, сутра ће се помирити с Москвом. То је била победа. Лиза је седела у позоришту, не бојећи се никога и ничега, надимала се од неустрашљивости као одојче. Она је од тога тренутка била слободна и могла да бира свакојака уживања, и учинило јој се несхватљиво да чин за чином може да седи сасвим непомично, док је у њеној души све ускомешано потоцима покрета и док је врело надолажење крви штима у очима.

После претставе, пробијајући се у врви клицања ближе позорници, усред гомиле која није хтела да се разилази, Лиза је говорила:

— Али ја сам, брате, стотинама пута видела људе из нашега коначишта. Па због чега нисам знала да су они — такви? Ја их ни малчице нисам жалила. Они су ме чак одбијали од себе. А овде ти се чини да све оне прње на њима изазивају завист, је л' да?

— Према томе, Цветухин ти се свидео, — рече Кирил.

— Па и ти ћеш признати да је његов Барон најнесрећнији од њих, и да је њега човеку понајвише жао. Али је најважније да их је свих човеку жао.

— Не, најважније је — да они стварају у теби побуну.

— Да, они стварају побуну против... против свега... Управо због тога што их је човеку жао. Али Барона понајвише од свих. Видиш, стално кличу Цветухину.

— Кличу му због тога што је љубимац. То је вечита појава код публике. Можда му пљескају зато што им се свидео прошле године.

— Не, пљескају му за Барона.

— Или можда зато што улицом иде у огртачу.

— Па ваљда чујеш: сви зову — Барона! Он је све гануо, и сви су осетили да су дроњавци несрећни као и остали људи.

— Ја све то друкчије замишљам, — рече Кирил набусито.

Лиза онда дрекну заједно са осталим ушорним гласовима: „Цвету-у-хин!“ и поче да пљеска дланом о длан, намерно приносећи руке ближе Кирилу. Скоро у исти пар неко ухвати Лизу за лакат, као да јој стишава одушевљење. Она се окрете. Пастухов се смешкаше блажено:

— Тачно, тачно: Цветухин је диван!

Зарадовавши му се као неочекиваном савезнику, она скреса:

— А ја никако не могу да уверим Кирила да је Цветухин својим Бароном учинио проналазак.

— Писац је учинио проналазак, сагледао је шта у животу треба ишчепрати; — прослови Кирил сасвим у тону поука Меркурнија Авдејевича, тако да Лиза подиже обрве: откуда то?

— Мени је, наравно, мило што чујем такво мишљење, — рече Пастухов с потсмехом, — јер и ја сам писац. Али добар глумац дели заслуге са драмским писцем.

— Не види сваки драмски писац шта у животу треба ишчепрати, — такође као у наук и некако љутито

и обраћајући се лично Пастухову, настављаше Кирил.
— За то је чак мало бити и песник, за то треба бити...
— он се наже према Пастухову, — револуционар!

— Ко о чему, баба о уштипцима! — рече Пастухов, насмешивши се опет. — Боље ће бити да одемо да честитамо Јегору Павловичу.

— Хајдемо! — само што не цикну Лиза.

— Ја нећу, — рече Кирил.

— Маните дубока размишљања, пријатељу мој, — очински га посаветова Пастухов, хватајући обоје под руку, — радујте се дивној претстави и квит.

Завеса се више није отварала. Само су се са галерија стрмоглавце ваљали неодољиви узвици, а партер већ беше празан, и дворница беше сјајна: под неугашеним полијелејем, као угљевље, тињаше црвени изгужвани сомот на седиштима и на оградама галерија. Затим одједном све нестале и доби се утисак као да се свршио бал с великом гужвом и да је у тихом полумраку лебдео само мирис врло танане прашине и намирисаног одела.

По мрачној позорници мували су се декоратери, петљајући нешто око декора који је чаробно узмицао на таваницу. Шкргутали су ексери које су вадили из пода. Ватрогасци су раскопчавали опасаче, њихови бакарни шлемови су већ висили на зиду.

Кроз ходник, поред широм отворених врата од гардероба, ишао је трагичар који је играо Глумца, и бришући лице крпом што се шарени од шминке као мермер, гласно понављао речи своје улоге:

— Позориште се проламало и љуљало од одушевљења публике!

Он уђе Цветухину и трипут се пољуби с њим у чело, завукавши прсте у његову разбарушену косу.

— Како си играо, старче, како си играо! Честитам ти. Али немој мислити да ти је помогло оно твоје коначиште. И ја сам играо добро, а нисам се мувао по коначиштима. Варница божја ти је помогла, да знаш, старче, је ли ти јасно? И мени такође.

Пастухов загрли Цветухина и поћута неколико тренутака, стежући му руку. Затим се одмаче, показујући Лизу и Кирила који се беху задржали на улазу.

— Дошло ти је изасланство у име публике.

Цветухин рашири руке у загрљај с таквом неодољивом срдачношћу, као да и не сумњаше да у њ треба да му падне свако. И ма да Лиза устукну од њега, он је притиште на своје груди, у ритама Барона, дирљиво и великодушно понављајући: хвала, хвала! Затим поново рашири руке да стегне њима Кирила, али овај шмугну на врата и пружи му руку из ходника.

— Не ваља преко прага! — узвикну Цветухин, увлачећи га у гардеробу и питајући у исти мах: — Па како вам се чини, па како вам се чини?

— Необично лепо, необично лепо! — одговараше Лиза са очима што су блистале, биле влажне.

— Збиља? Збиља?

— Необично лепо!

— Е, хвала, хвала! А вама, — обрати се он Кирилу, — да ли се вама свидело?

— Уопште узевши — да, — рече Кирил тихо, тако да сви обратише пажњу на њ, одмеравајући тога критичара који је нарушио општи тон одушевљења.

— А шта вам се то, појединачно узевши, није свидело? — упита Цветухин с радозналошћу и помало подбодљиво, као што се питају деца.

— Ви ми се нисте свидели.

— Дивно изасланство! — грмну басом трагичар.

— Ја? А због чега то? — запрепасти се Цветухин.

— Играли сте сладуњаво и све сте тронули. А ја сам читао комад, у њему уопште нису тако постављене ствари.

— Занима ме шта сте то ви прочитали, — већ подругљиво рече Цветухин.

— У комаду су сви ти људи пркосни и одважни. А ви мислите да су они просто жалосне пијанице.

Трагичар махну својом мермерном крпом као да тера муве:

— Уметник је дужан да узбуђује. Јесте ли чули како је публика арлаукала? Нисте? Пошто смо то постигли, значи да смо победили. И ти си, Јегоре, ђидија! Па зашто онда да мудрујемо?

Одједном се заори нови глас: Мефодиј као Татарин, који је седео у једном кутку, прсећи се и лагано

прилазећи Кирилу у својој страшној масци, кроз коју пробијаху крупне грашке зноја, поче бесно:

— Да нисте сувише забраздили, млади човече? Дошли сте великоме глумцу у свечаном тренутку, кад су му гледаоци приредили овације, и усуђујете се да му дајете поуке! Па знате ли ви да ће сутра о овој претстави говорити град? Да ће сутра престонице чути за њу? Да је то — друштвени догађј? Знате ли да нам је иза кулиса дошао комесар и да нам је забранио да играмо пандура у униформи полицајца, јер се тиме у публици извргава руглу полиција?

На то сви зинуше од чуда, погледавши се и подигавши главе, као да из ведра неба удари гром, и Мефодиј, гледајући ратоборно унаоколо, прошапта:

— Па после тога ће нам певати здравицу! Ова претстава ће ући у историју, у историју, млади човече!

— Ја не говорим ништа о претстави, — рече Кирил, издржавајући с прибраном тврдоглавошћу пун претиње Татаринов поглед.

— Па како вам пада на памет да учите глумце!?

Цветухин оде на огледало, слежући раменима:

— Остави га, Мефодију. Сваком је допуштено да казује своја уверења.

Увреда у његову гласу као да подбоде Мефодија, он коракну напред, спремајући се да поново излије бес на Кирила, али се баш у тај пар између њих створи Пастухов.

— Ја узимам публику у одбрану од глумаца.

— Ја ћу умети да одбраним себе, ако ми се допусти да говорим, — рече Кирил, пропињући се иза Пастуховљевих леђа да опет укрсти поглед с противником.

— Охо, непопустљива гордост! — окрете се к њему Пастухов.

— Па он просто воли препирку! — проћућори Лиза у страху. — Баш ме је срамота! Ја вас молим...

Она притрча Цветухину. Бледа, с пруженом уздрхталом руком, она застаде испред њега, као да за тили час онеме. На лицу јој, као у детета, беху размазане сузе. Она процеди кроза зубе, муцајући:

— Опростите ми... опростите нам! — и излете из собе.

За њом почеше нешто да вичу Пастухов и Цветухин, за њима још неко, затим она чу бат нечијих корака што је сустиже, али се не окрете ниједном, већ као слепа перјаше кроз полумрачне ходнике, низ степенице, заобилазећи некакве људе, док не виде над собом као угаљ мрачно небо у млечно-плавој прабини звезда што се укочила.

Она пође преко трга без живе душе, и кад јој се ноге почеше омицати са облик хела облутака, она се сети како се враћаше преко тога трга по сунчаном дану, после првог сусрета с Цветухином, и до бола јој би јасно да је тај сунчани дан неповратан.

Дошавши кући, она се брзо свуче, леже и, покривши се преко главе, бризну у плач.

— Све је пропало, — рече она у узглавље, — ја сам мислила да сам слободна, и преварила сам се. Кирил ће ме кињити целога живота. Страшан, страшан човек!

Учини јој се да у кући ходају. Некакво шушкетање се разлеже у претсобљу, нешто паде.

— Ја бунцам. Ја сам несрећна, — прошапта она и, још јаче затиснувши уво покривачем, заспа.

Ноћна узбуна у кући Мешковâ поче тиме што куварица Глаша, цептећи, јави да је дошао некакав „човек од чина“, који је тражио Меркурија Авдејевича. Обукавши се на брзину, Мешков сиђе у кујну и у дрхтавој светлости фитиља у лампи спази дугмад и сребро на нарамницама неког високог црног човека. Дошљак се претстави као жандармериски коњички капетан, рече да је навратио да изврши претрес у Рагозинову стану, па позива Мешкова као газду да буде присутник и моли га да се, без задржавања, обуче и да пође заједно с њим у сандучару. Ноћ се учини Мешкову хладна и оштра, иако му пре тога беше врућина — спаваше покривен само креветским чаршавом. Валерија Ивановна никако не могаше да се сети — куда се део капут Меркурија Авдејевича, и док се муваху без икаква смисла од ормана за одело у претсобље, у ћилер и натраг до ормана за одело, коњички капетан двапут викну оздо: молим вас да пожурите! После тога се исто тако затре траг и крутом шеширу Меркурија Авдејевича, који је у брзини био бачен на под и који се откотрљао под сто. Најзад, Валерија Ивановна прекрсти мужа с леђа, док је силазио, прочита изнад степеништа молитву „Милосердија двери отверзи нам“, ослушну да јој се није пробудила кћи и оде на стубиште — да гледа у двориште.

У мраку Меркуриј Авдејевич не могаше одједном да разликује сенке жандарма што су се претопиле у ноћ. Оне се назираху по зидовима, и он не могаше да их изброји, јер су се врзали час по тројица, час по двојица, док се не скупише у гомилу на веранди сандучаре. Он слушаше оштро зveckање мамуза, чангрљање

висуљака на врцама, шиштаво шмркање носева — јер беше тишина. Одједном се заори Глашин глас:

— Ваше благородство, ја сам неписмена.

— Шта ће ти писменост! — дрмну је коњички капетан. — Реци онако како сам ти наредио, па квит.

Гурнуше је напред, на врата, и она куцну.

Ксенија Афанасјевна одмах изиђе у трем (као што се види, није спавала) и упита:

— Пећа, јеси ли то ти?

— Ја сам, — рече Глаша.

— Шта ћеш? — јави се Ксенија Афанасјевна.

— Елем, ево шта је... Донели су нама, али то је — за вас. Наредили су ми да донесем вама.

— Шта?

— Па ово...

Коњички капетан мораше да јој добацн шапатам:

— Телеграм.

— Телеграм, — процеди Глаша плачљиво.

Нико не дисаше, и Меркурију Авдејевичу се причини да расту звезде у небо и да се цео мајур, са зградама, диже и пође тихо увис. Затим изненада, са страховитом буком, мајур као да се стрмоглави и крете под земљу, и тек онда Меркуриј Авдејевич схвати да је то у живинарнику његових суседа лупнуо крилима и кукурекнуо сањиви петао. „Неће кукурекнути петао трећи пут, а ти ћеш ме се одрећи“, — сети се Мешков и у тај пар чу како сасвим другим гласом, дубоким и очајничким, рече Ксенија Афанасјевна:

— Само да се обучем, — и јурну из трема у кућу.

— Дедер, Пашченко! Навалите! — нареди коњички капетан у исти мах и већ гласно.

Два жандарма, причучнувши олако и исправљајући се затим брзо, треснуше раменима у врата одоздо нагоре и извалише резу. Сви одједном упадоше преко трема у собе и почеше кресати шибицама. Меркуриј Авдејевич посматраше сенке капа разних величина и бркате профиле што су се врзмали на руској пећи, — стојаше иза свих, крај довратка, и не могоше да пређе преко прага: ноге му беху тупо гломазне као да су десет пута теже.

— Где је Пјотр Рагозин? — упита коњички капетан.

— На послу, — одговори Ксенија Афанасјевна.

— Је ли отишао одавно?

— Јутрос.

— Није рекао — кад му се треба надати?

— Није.

— Ви сте му жена?

— Да.

Глас Ксеније Афанасјевне поново се промени — Меркуриј Авдејевич осети у њему непријатељство, па чак и неко изазивање. Не треба тако да разговара човек који је крив, јер ваљда неће човеку који није крив долазити ноћу да врше претрес. Човек који није крив, наравно, почео би да моли: ваше благородство — погрешка, пањкање, клевета! Меркуриј Авдејевич, на прилику — уопште није крив. Па ипак је спреман да залече, на колена би могао да падне! Смиљује се! Јер се срамота сручује на његову главу. Јер сутра неће моћи да прође улицом: код Мешкова су пронашли разбојничку јазбину, уточиште зла и безбожника. Мешков је давао крова злочину, склањао побуњенике. Код Мешкова врше ноћне претресе, траже издајнике. Ма ту је мало да се човек стропашта на колена, ту му неће бити жао не знам каквих пара, само да умилостави судбину.

А Ксенија Афанасјевна одједном сасвим престаде да одговара на питања. Она сеђаше, налактивши се на кујнски сто, скупивши своје надигнуте обрве, и Меркуриј Авдејевич је посматраше иза довратка опрезним погледом, у коме се огледаше наранџаста светлост фењерчића које запалише жандарми. Да није те ситне жене за столом, с плетеницама праве беле косе што су бачене иза ушију, с песничницом коју је гурнула у подбрадак да што чвршће затвори уста, да није било ње, — Меркуриј Авдејевич би хркао у својој соби за спавање, под креветским чаршавом, а не би се грчио крај туђег прага пола као просјак, пола као изгнаник. Власт заборави на њ — шта ће Мешков власти? Наредила му да стоји у трему — стој, па кад ти се нареди да се чистиш — ти се чисти. Не, одавно је ваљало раскрстити са станарима. Зар има много користи од некаква Пјо-

тра Рагозина? Девет рубљи месечно — зар су ми то неке паре? Наравно, требало би је издавати скупље: сандучара није баш наодмет, има кујницу, две собице, споредне просторије. Да му је да прима једно дванаест или бар једанаест рубљи, па да се усели неки деловођа или нека удовица с пензијом. А овако — девет рубљи! Зар ће пристојан човек добити стан за девет рубљи? Хајде сад истерај камату од сто осам рубљи укупно: изнесоше Мешкова на рђав глас, оговорише га, окаљаше му поштено име. А како га чуваше Меркуриј Авдејевич! Није ни спавао као што треба, ни јео као што треба, ни петака није потрошио на трамвај с коњском запрегом, већ је стално ишао пешице, пешице, и то заобилазећи сваки облук, да би му дуже трајала пенцета.

— Па шта је ово? — уздахну Меркуриј Авдејевич. — Зар сам ја свој живот стварао ради Пјотра Рагозина?

Почеше да му отичу ноге, а сести се могло само на праг, јер су собе биле претрпане разбацаним стварима и жандарми су се нагињали преко њих својим гојазним телима као да жању. Он се умори гледајући како се они савијају и исправљају, како им сенке трупова, глава и руку миле са зидова на таваницу и како падају с таванице, журећи за фењерима што се померају, преплављење светлошћу. Очи су се затварале од тога успављивања сенкама што титрају, и одједном ноћна стварност криомице замени свој смисао што утерује страх невероватношћу сна.

— Присутниче, ходите овамо, — позва га коњички капетан.

Ксенија Афанасјевна више не седи за кујнским столом, већ се шћућурила у једном кутку, покривши рукама лице. Са стола је дигнута даска и под њом, сатеран у оквир стола, лежи раван сандук, подељен преградама на подједнаке ћелијице, свака једва ако је већа од кутије за шибице.

— Слагачка комора, — рече коњички капетан Меркурију Авдејевичу, — типографска слова. Видите ли?

Он узима из ћелијице оловно слово, превлачи њиме преко прста и, показујући свима црни траг боје, вели:

— Свежа. Недавно су радили.

Сенке се премештају на подрумчић и, као да су се развеселиле, живахно скачу по зидовима од дасака. Празне качице се с тутњавом котрљају из угла у угао. Вика је све јача, као да се борба прса у прса примиче отсудном крају. У трем извлаче тешки поклопац подрумских врата обложен рогозинама, фењери ишчежавају под земљом и као восак жута светлост струји кроз отвор нагоре, обасјавајући таваницу.

Опет зову Меркурија Авдејевича. Жандарми, размакнувши се, праве му пут што води до светлога квадрата отвора, и он напипава дрхтавом ногом стрме лествице. Насред рупе стоји врло ниска машина. С ње је збачен и ваља се на земљи убрљани јорган с троугластим дроњцима. Коњички капетан притискује ногом подножицу машине, она оживљава, послушно гунђајући подмазаним погонским точковима.

— Дивне се стварчице налазе на вашем мајуру, — рече коњички капетан шаљиво. — Горе — словослагачница, доле — штампарија.

Меркуриј Авдејевич се с муком упиње да се прене иза сна и у ужасу долази до закључка да не спава: додирнувши струг, осећа оштру хладноћу метала и стреса се целим телом. Лествице се тресу под њим док излази из подрума.

Петало се опет дерња и победоносно удара крилима. Пукло праскозорје. Ксенију Афанасјевну, са завежљајем у руци, два жандарма оведоше преко дворишта.

Дошавши до вратница, она се окрете — да погледа напуштену сандучару и скоро неприметно климну главом Меркурију Авдејевичу, ваљда због тога што ни с ким више није имала да се опрости. Он не одговори. Није му било до Ксеније Афанасјевне. Он се примаче коњичком капетану и нежно прочепрка кажипрстом по његовој блузи испод нараменице.

— Испрљали сте се, ваше благородство, — рече он, — на много места сте се испрљали. Хоћете ли да на вратите до мене да се очистите четкицом?

— Молим лепо, — пристаде коњички капетан.

Стојећи насред кујне и врпољећи се помало око

прозора да би видео где чисти, коњички капетан говораше уморно, али благоданклоно:

— Па шта је ово код вас, чико?

— Просто да човек не верује, — одговори Мешков као убијен.

— Непријатна ствар.

— Ударац!

— Сад тек има да пукне брука.

— Шта да радимо, шта да радимо, ваше благородство?

— Хм.

— Можда бисте сркнули чајчић? Из самоварчића?

— Шта вам је! Сад ми није до тога. Сада треба писати. Ствар је изванредно важна. Пуковнику морам смета поднети извештај. Али ће тек онда да пукне брука. Пуковник ће јавити — губернатору, губернатор — министарству. Ствар је изузетно значајна. За такву ствар се иде — на робију.

— Господе боже! За чије грехе?... Можда ипак желите да се мало загрејете, ваше благородство?

— Како то мислите?

— Па мислим да попијете коњачић или њежинску оскорушовачу. После овакве ноћи.

— Је л' те? Оскорушовачу?... Не. Ваља спремати извештај. Штета што не ухватисмо Рагозина. Свакако је побегао. Шта ви мислите о њему?

— Не знам шта да вам кажем. Није давао повода сумњи. Једино што — није пио. То је у њему било необично. Али је у осталим стварима био уредан човек. Зар ми је могло пасти на памет?

— Па он је, море, под присмотром! — рече прекорно коњички капетан.

— Чуо сам. Али сам мислио да се човек поправља.

— Поправља се? — пресече га коњички капетан као власт: — Нисам чуо. Нисам чуо да се такве тичице, такви овејани зликовци поправљају!... Је ли готово?

— Готово је. Још само посувратак рукава. Сад је све чисто.

— Али, молим вас, не брбљајте о овој ствари... Јесте ли разумели? Ником ни речи!

— Како да нисам разумео! Али шта ће бити са мном?

— Позваће вас.

— А зар не би било добро, ваше благородство, да ја одмах потпишем као присутник и да после не долазим?

— Не, чико. Не треба да долазите. Позваће вас. Ваше је, велим вам, — да ћутите. И онда она... како јој оно беше име? — Глаша? — да ми није писнула. Ништа није видела, ништа није чула. Јесте ли разумели? Иначе...

Он попрети пруженим прстом, махну њиме под штит на капи, окрете се војнички и оде, остављајући за собом отегнут кристалан звекет мамуза.

Меркуриј Авдејевич се попе у одаје. Ход му беше отежао и клонуо, леђа му се савила. Валерија Ивановна га посматраше уплашено. Учини јој се да је свуноћ попињчио на пристаништу као носач. Он пређе у собу за спавање, помолн се богу, поклонивши се трипут до земље, чучну у наслоњачу и, поћутавши неколико тренутака, као пред одлазак на велико путовање, рече с тугом:

— Наишла је невоља, Ваљуша.

— Владичице небесна, — тихо проћућори Валерија Ивановна, — па шта су они, лопови, је ли?

— Ах, камо среће да су лопови!

— Нека ми је бог на помоћи! Да нису убили кога?

— Можда су и убили, ко ће му га знати. Али да су штампали лажне паре — то сам видео рођеним очима.

Обоје се прекрстише и проведоше неколико тренутака као укочени. Затим ће рећи Меркуриј Авдејевич:

— Ксенију, брате, одведоше.

— Па она је бременита! — запрепасти се Валерија Ивановна.

— Али у тамници је свеједно — каква је... Лиза се није будила?

— Нешто ми се стално врпољила у сну.

— Да јој ниси ни зуцнула о претресу! — припрети Меркуриј Авдејевич. И обоје се поново укочише.

Беше се већ одавно разданило, али је лампа стално горела димљивим слабим сјајем. Вера Никандровна сеђаше на испретураној постељи, држећи руке на коленима са судланицама одозго. Покаткад би погледала собу са запрепашћењем, које би, пренувши се за тренутак, лагано нестајало. Сви предмети је посматраху својом обратном непознатом страном и изгледаху јој чаробни. Сличице беху нахерене, плави цртеж пароброда држаше се на једном ексерчету. Душек беше распарандан, његова празна пругаста навлака падаше с кревета. Под беше присут трињама лике, и на њему се назираху трагови чизама. Уцбеници, свеске ваљаху се разбацани по угловима. Зелено-црна „Јудита“, смакнута са ексера, беше прислоњена уз довратак с ногама увис. Насред собе лежаше столица.

Некад су све те ствари биле Кирилове. Некад је он писао по тим свескама. Некад су уцбеници стојали на поличици за књиге, плави цртеж је био брижљиво прикуцан на зиду, душек — прекривен белим покривачем. Некад... Не, баш овог тренутка је Кирил седео на тој столици, насред собе, он само што је преврнуо ту столицу, устукнувши од Vere Никандровне, кад она, опраштајући се с њим, беше дигла руке према његову лицу, али се он намргоди, остаревши за тили час за врло много година. Она само што беше притисла на раме његову главу, али јој се он отимаше из загрљаја и у исто време до бола стезаше и миловаше њене прсте. У њеним ушима још одјекиваше тресак столице што пада, али све беше отишло, одмакло се некуда за петнаест година, када Vere Никандровној дођоше да јаве да јој је Волга избацила мужа на песак и да треба да препозна његов леш. Она је онда преседела целу боговет-

ну ноћ, баш као и сада, опустивши руке, бојећи се да се макне. Али је онда крај ње, под белим покривачем, спавао четворогодишњи Кирјушка, и ма да смрт беше изопачила сву прошлост, живот је остављао Вери Никандровној острво, на коме су пчеле зујале око медног дрвећа, шеве лебделе у ваздуху, извори жуборили у хладовитим шумарцима. Острво је цветало, расло, обухватајући собом целу земљу, захватајући свет, а сад је, ето, одједном потонуло, прогутано баруштином без дна. Бели покривач је бачен на под, кућа је празна, Вера Никандровна сама.

И тај догађај јој се привиђа у свој досадној мртвосаној очевидности.

Тек што жандарми беху почели претрес, Кирил се врати из позоришта. Они му сами отворише врата и опколише га. Вера Никандровна стиже да му завири у лице и да види како му за тили час поцрнеше обрве, очи, слепоочице и како му, као да су израсли напречац, више усана избише бркови у облику тамног правог потеза кичице. Они му изврнуше џепове и опипаше га све до пета. Изгњавише прстима све шавове његова капутића. Посадише га на столицу наред себе. Почеше да завлаче нос у његову постељу, у његово рубље. Искуцкараше зглавцима прстију сандуке и ноге стола, довратке врата. Ишчепркаше из пећи пепео и прекопаше љубре. Бацише се на књиге и док прелиставаху дебелу, испрљану „Механику“ — испадоше и нежно се размилеше по поду, разлетевши се на све стране, седам малих, величине шаке, ружичастих летака, и стари жандарм, са оштрим залисцима, натенане покупивши хартијце с пода, рече са добродушним уживањем:

— Аха!

Кирил сеђаше испршен, дечачки заденувши стопала за ножице столице, а руке — у џепове.

— Одакле вам ово, млади човече? — упита љубавно жандарм, показујући му летке.

— Нашао сам, — одговори Кирил.

— Не сећате се на коме месту?

— На улици.

— А на каквој ли то улици?

— Далеко.

- Од кога места далеко?
- Недалеко од техничкога факултета.
- И далеко и недалеко. Разумем. А ваљда су овако заједно и лежали?
- Нису лежали већ су се ваљали.
- Овако у гомили су се ваљали свих седам комада?
- Тако су се ваљали.
- И ви сте их подигли?
- Подигао сам их.
- Непосредно са земље сте их подигли?
- Наравно, са земље.
- А они су овако сасвим свежи, сасвим чисти, без иједне мрљице, на земљи, према томе, једноставно лежали?

Кирил поћута неколико тренутака.

— Ах, тичице драга, па како нисте мућнули главом што ћете говорити, а?

— Ја могу чак и да вам не одговарам. Нисам обавезан.

— Али томе вас је неко научио да можете да не одговарате, — пребаци му жандарм и поново се даде на прелиставање књига. Он цео разговор вођаше у тону пакосно-љубазнога професора који је уверен да ће ђак лагати. Вери Никандровној дође да му подвикне да не сме тако да говори, да њен син никада не лаже. Али је Кирил упорном прибраношћу својих одговора натериваше на ћутање. Код ње се појави осећање да он управља њоме, да она мора да потчини њему своје понашање. Учини јој се да је он немо позива да се с њим брани од лопова, који су превртали по његовим стварима. Бол и страх за њега као да устукнуше пред дивљењем њему. Он је знао како треба да се држи у тренутку увреде што пара срце и што је незаслужена. Сада је она својим очима видела промену која му се догодила. Ох, да, он се променио, али се променио тако да је могла да се поноси њиме више но некада! Све што се догађало у њиховој кући било је, наравно, тешка погрешка, коју треба поднети управо онако како ју је подносио син. Он је учио матер да се држи са оним достојанством, о коме је она сањала да види у њему, ко-

је не изазива — не, оно није сурово, већ непопустљиво, оштро, мушко. Боже, како је порастао, стасао! И због чега је Вера Никандровна схватила то тек сада, у том тужном тренутку?

— Па шта је ово, млади човече, — рече жандарм, скидајући са зида слику Пржеваљскога, — играте се револуције, а више кревета сте обесили официра?

— Ви се не можете мерити с тим официром, господине жандарме, — одговори Кирил. — Он је Русији донео славу.

— Саветујем вам да помислите на своју матер, ако сте већ дигли руку на себе, — прослови он, и чу се како стиша глас да не би дрекнуо.

Кирил треба да помисли на матер — то су биле туђе, хладне речи, али оне опекоше срце Vere Никандровне очајањем. Што јесте — јесте, Кирил није помислио на њу! Он ће је казнити својом бездушношћу, он не осећа њен бол! Он је навукао на њу страховиту несрећу, упропастио је себе, преки, јадни, мили, мили дечак!

— Кириле, — позва га она немоћно-плашљиво, — због чега не истераш ствар на чистину? Ипак је све то страхан неспоразум!

— Опростите се, — рече жандарм, — треба да пођемо.

— Како? Спремате се да га одведете? Хоћете да га узмете... од мене? Али...

Она устаде и учини један корачић.

— Ја сам му — мати... И како то може бити? Ништа нисте утврдили...

— Ви не желите да се опростите?

Два жандарма приђоше Кирилу. Тада она, још мало па да врисне, појури према њему са испруженим рукама.

И, ето, она сада не зна — да ли је много или мало времена прошло одонда кад је грлила његову главу што је сва горела. Она седи на постељи, окружена разбацаним предметима који су некад били Кирилови. Али њега нема. Њега више нема.

Сунчани правоугаоник, исецкан прозорском решетком, постајући све краћи и јаснији, креташе се по поду, обасјавајући оловни нанос пепела, праменове и уво-

јице лике. Муве су зујале све живље, усрећене топло-
том. Одморно су шумеле крај прозора старе тополе, а
грлати врапци су се свађали и брзо се мирили око тога
ко ће на коме грму да чучи.

Привикавши на јутарње звуке, примајући их као
безвучје, Вера Никандровна неочекивано примети ка-
ко нешто нарушава тишину — као да се неко прикра-
да кроз суседну собу и да плашљиво кашљуца. Она се
трже.

На вратима стојаше Аночка. Зинувши, она посма-
траше Веру Никандровну исколаченим укоченим очима.

— Шта ћеш? — упита Вера Никандровна шапатам.

— Ја ништа, — журећи и одмахујући главом, ре-
че Аночка. — А ви сте с неким разговарали?

— Разговарала? Ја нисам разговарала.

— Е, онда сте... тек онако. А ја сам мислила да је
неко ту.

— Па како си ти доспела овамо?

— Код вас је отворено.

— Врата су отворена?

— Баш овако широм. Уђем, чујем — ви разгова-
рате врло тихо.

— Да, да, значи да сам заборавила. Ето шта је.

— А зашто вам гори лампа?

— Лампа? Ах, да, да! — рече Вера Никандровна,
упињући се да устане.

Аночка отрча столу, уврну фитиљ, дуну у стакло
и из њега сукну риђа лопта гара. Намрштивши се, она
као кривац погледа у Веру Никандровну и одједном јој
приђе и додирну њено опуштено раме.

— Јесу ли војници направили сав овај лом? —
упита она љутито и сажаљиво.

— Какви војници?

— Па они што су га одвели.

Вера Никандровна зграби Аночку за руке и, не пу-
штајући их, одгурну од себе њено мало лако тело.

— Откуда ти то знаш? Откуда? Ко ти је рекао? —
поче она, стежући и дрмусајући јој руке.

— Мама су рекли...

— Шта су јој рекли? Ко, ко?

— Један наш ујо што живи у коначишту. Он је рекао мами да је ишао ноћас улицом баш кад је свитало. И да је видео недалеко од школе како су војници ухватили неког ученика и одвели. А мама га упитала — кога? А он је рекао — ех, ђаво ће га знати кога! У прописној капи. Онда мама вели — можда ће то бити учитељичин син? Мислила је на вас. Он опет помену ђавола и рече — можда ће бити и њен син. И ја сам исто тако помислила.

— Боже мој, боже мој! — уздахну Вера Никандровна и пусти Аночку из руку.

— А наш Павлик ноћас није спавао, али је доцније заспао, ја сам га намирила и дотрчала до вас да видим шта радите.

— Сви већ знају! Зар заиста сви знају?

Вера Никандровна опет зграби Аночку, примора је да седне поред ње на кревет и, милујући јој разбарушене вितिце, притиште је чврсто уза се.

— Не, не, нико још не зна сем твоје маме и тебе. Је л' да? И ти ником немој говорити. Не треба говорити, разумеш ли? То је све случајност, њега ће пустити, он ће убрзо да се врати. Вратиће се, разумеш ли?

— Па да, разумем. Он је заиста добар.

— Он је врло, врло добар, — узвикну Вера Никандровна, пољуби из све снаге Аночку у образ, и одједном јој говор дође озбиљан, скоро прибран.

— Слушај, девојчице. Ти се сећаш оне Лизе Мешкове? Сећаш се, је ли? Па лепо, отиди одмах до ње и реци јој да је молим да наврати к мени. Али јој само ништа не причај о Кирилу, знаш? Јеси ли разумела? Нека одмах наврати к мени. Иди. А ја ћу дотле да поспремим, да почистим.

— Немојте, — рече Аночка, — немојте чистити: ја ћу одмах да тркнем, вратићу се и почистићу све као што треба.

Вера Никандровна је још једном пољуби, затвори врата и поче да поспрема. Покрети су јој били живахни, као да је хтела да надокнади своју дугу мучну непокретљивост. Мисли, које се код ње беху нагомилале у току ноћи и које као да се беху следиле под свешћу,

сада су се топиле, копнеле и — оживевши — кидале преграде. Она је имала готов план рада, и била је уверена да ће се све остваривати онако како је она замислила.

Али је на првом кораку Веру Никандровну очекивао неуспех: вратила се Аночка и рекла јој да ју је срео Меркуриј Авдејевич, запитао за шта је дошла и наредио јој да јави да, ако госпођа учитељица Извекова жели да разговара с ким било из породице Мешковâ, онда нека изволи доћи лично, а Лиза нема никакве потребе да одлази к њој. Аночка је изабрала и запамтила од његових речи оне најважније:

— Рекао је да ви дођете, а Лизу, вели, неће пусти ни за живу главу.

Вера Никандровна се замисли за тренутак, дође до огледала, заглади на раздељак очешљану косу, сувом марамицом избриса лице и обазре се око себе: не, ништа није могла да заборави, све што јој је било потребно налазило се код ње — њен план рада, њена воља, њена мисао источена у саму оштрицу. Она спази Аночку, и са брзином што тишти, први пут за тих тешких часова, навреше јој сузе на очи: засукавши тесне рукаве, идући натрашке и правећи на сваком кораку нагле мале поклоне, Аночка гребаше метлицом, пажљиво терајући на гомилу триње од лике. Прашина је овијаше од ногу до главе веселим ковитлацима, треперећи у мирној, топло-наранџастој светлости.

— Девојчице, мила девојчице, — тихо рече Вера Никандровна.

— Идите ви, — јави се Аночка, испривши се, — а ја ћу бити домаћица. Не брините: знам вам ја све.

Вера Никандровна скоро истрча на врата.

Она превали кварт који је делио школу од куће Мешкова тако брзо као да пређе из једне собе у другу. Плави мајур ћуташе у јутарњој тишини као мирна лађа у пристаништу, спремна за утовар, — над вратницама стрчаше мотка за заставу, прозорчићи су намигивали одбијеним сунчаним зрацима, веранде су биле чисто опране.

Мешкови примише Веру Никандровну учтиво-званично. Меркуриј Авдејевич је претстави својој супру-

зи, а Валерија Ивановна се чак мало и збуни што је одевена обично, јер није била обавештена.

— Ви ми опростите, — рече Мешков, — што сам вас у неку руку приморао да дођете: не знам шта вам је рекло оно девојче које сте ми послали. Али ја сам, брате, доконао да, кад су већ наша деца склопила познанство без знања родитеља, ми не треба да се угледамо на своју децу. Ми немамо разлога да се кријемо.

— Зар се они крију? Па ја познајем вашу Лизу.

— Е, то онда значи да она није закопчана личност као ваш син, — насмеја се Мешков. — Мени баш нешто и паде на памет да ће бити пристојније да њихово тајно познанство учинимо јавним.

— Тачно, — рече Валерија Ивановна, — наша Лиза никада од нас ништа не крије. Тако смо је научили још од мала малена... Изволите право за самовар. Али нам немојте замерити, ништа нисмо спремили. Да смо знали... А овако ћемо, што има реч, голи чај...

Они су још седали за сто, када уђе Лиза на доручак. Сан, баш и кад није врло чврст, умивање, кад се додају девојачкој свемоћној природи, као да је тек првипут беху створили за то јутро. Забуна, која је обујми кад угледа гошћу, даде јој још више лепоте, и док се здравила, седала, додиривала шољу, салвету, узимала хлеб, као да тражи предмет који би јој помогао да сачува равнотежу, све троје су се подавали њеној дражи.

— Ја вас још нисам видела, Лиза, откад сте завршили гимназију, — поче Вера Никандровна.

— Да, — рече Лиза.

— Па шта је, јесте ли се одлучили за студије?

— Она пре свега очекује моју одлуку о тој ствари, — изјави Меркуриј Авдејевич, — као и о сваком другом крупном послу.

— Наравно, — сложи се с њим Извекова, — о тако важним стварима се не одлучује без родитеља.

— Управо родитељима и припадају такве одлуке, — рече Мешков с нагласком.

— Како вам се, Лиза, свидео јуче комад у позоришту?

— Много.

— Који је од глумаца најбољи?

— Цветухин.

— Славан човек, — рече Меркуриј Авдејевич.

— А да ли се свидео Кирилу? — упита Валерија Никандровна.

Лизи се скоро омаче с језика: не! — али се она за-
кашља.

Дакле, Вера Никандровна већ зна шта се догодило јуче у позоришту. Она је ваљда и дошла да поразговара о оној страшној сцени код Цветухина, о Лизину бекству без пратње кроз град ноћу, о чему оно још? О ономе што Лиза не зна и што је тренутно понајважније. О томе — шта је с Кирилом. Јер Лиза га је оставила сама с људима који су били бесни на њ. Свакако се догодило нешто непоправљиво. Каква несрећа — то познаство с Цветухином! Зашто је Лиза пристала да му оде иза кулиса? Да није било оне свађе с Кирилом, сад би било лакше. Наравно, било би исто тако страшно, али не баш овако. Јер Лиза се одавно спремала за неизбежан сусрет оца и Вере Никандровне. Она је предосећала да ће то бити одлучан, судбоносан тренутак. Али зар је могла и да замисли да ће у томе тренутку бити у завади — зар баш у завади? — с Кирилом, да неће знати шта је с њим?

— Ах, како ти то кашљеш! — рече Валерија Ивановна. — То ти је свакако — од позоришта, тамо увек бије промаја.

— Да, позориште, — рече Меркуриј Авдејевич, мешајући кашичицом чај у шољи, — шта све неће да направи позориште? Претставља личности које се врзмају по коначиштима.

— Да, приказује све стране живота, — као да не схвати Вера Никандровна.

— А зашто да приказује? Човеку ваља дати пример, да би видео куда да иде. Тако нас учи и црква Христова. А ту вам одједном износе свакојаке нискости — ево вам, веле, гледајте како је човек одвратан!

— Да, наравно, црква и позориште су — различите ствари, — примети Вера Никандровна.

Меркуриј Авдејевич промигољи брковима надмоћ-

но и прекорно: на шта све људи, стварно, неће доћи кад разговарају!

— Заиста, различите ствари! — рече он, смешећи се. — Ваш син се свакако придржава ваших погледа? Баш ме занима шта вам је рекао о јучерашњој претстави?

— Није могао ништа да ми каже о јучерашњици, — рече тихо Вера Никандровна.

— Још нисте разговарали с њим?

— Нисам, — одговори она и, оборивши очи, упита. — Ја бих волела да поразговарам с Лизом насамо.

Сви ућуташе за тренутак, затим се Меркуриј Авдејевич опрезно навали на леђа наслоњаче и рече:

— А зашто? Ја сам мислио да смо се састали да уклонимо све тајне одреда. А оно му сад испада, је л' те, да сте ви на страни тајанственог понашања младих људи?

— Добро, — рече Вера Никандровна још тише и, узевши салвету, лагано је разви и затим је опет склопи тачно по прегибима.

— Хтела сам да вам јавим, Лиза, да се... догодио један страشان неспоразум... с Кирилом. Њега су ноћас из извесних разлога... он је ноћас ухапшен.

Лиза се испрси и устаде, држећи се врховима прстију за сто.

— Хоћу нешто да вас замолим, — настави Вера Никандровна, не мењајући гласа, једнолико и некако несвесно, — јер ви добро познајете Цветухина. Кад бисте му се нешто обратили... не сами већ можда заједно са мном. Он ће, наравно, учинити ради вас. Ако га ви замолите да се побрине за Кирила, ја сам уверена... Он је врло утицајан човек. И онда ће све врло брзо изићи на видело. Па ви познајете Кирила... То је све глупа случајност, и, наравно, видеће се да Кирил... И онда Цветухин — другује с Пастуховом, који је такође врло познат... Ја сам уверена...

Лиза поче лагано да се савија, као да је требало нешто да дигне с пода. Глава јој се нежно спушташе и одједном немоћно клону на сто, ударивши о шољу. Прамен танке косе се залепи за столњак што потамне од просутога чаја, и лице јој се укочи.

— Лизињака! — узвикну Валерија Ивановна, притрчавши кћери.

Меркуриј Авдејевич с муњевитом одлучношћу узне Лизу под мишке, без напора је, како изгледаше, диже и однесе у њену собу. У кући настаде узбуна. Валерија Ивановна дозиваше Глашу, истрчавајући на степениште и лупајући у ограду: боца с водом беше у кујни, орманче с лекаријама закључано, а кључа нигде ни од корова. Лизи раскопчаше хаљину, наквасише јој слепоочице колоњском водом. Али је мати стално расхлађиваше упреденим календаром с царском породицом на корицама.

Мешков затвори врата Лизине собе и приђе Вери Никандровној. Она се беше прислонила уз узани појас зида између прозора. Закачен њеним раменом, фикус, који беше израстао до таванице, њихаше своје тешко лишће, а његови шарени одблесци бледо су јој милели по лицу и рукама притиснутим на груди. Она посматраше Мешкова погледом немирним, али некако далеко занетим тим уједначеним њихањем одблесака.

Мешков стојаше према њој, чврсто раширивши ноге и трзајући на прслуку ланчић с кључићем за сат. Глас му шишташе кроз одмакнуте бркове, брада му отишла у страну.

— Допустите ми да вам изјавим, госпођо, — рече он на оној потмулој и ниској ноти, на коју се спушташе кад би хтео да савлада љутину, — да моја кћи није имала никакве везе с вашим сином и да их никад није могла имати. И ја нећу допустити да се на њу диже рука. Ви се за своју ствар нисте обратили где треба. У мојој кући нико не узима у заштиту злочинце. И ја сам трам за своју дужност да скинем сваку сумњу са своје кћери. А ви изволите сами кусати оно што сте надробили. Ми вам не можемо помагати. Част ми је.

Он се измаче, правећи Вери Никандровној пут према излазу.

— Шта ћете, — рече она, оборивши главу, — не може ништа да се учини. Мени је само много жао ваше Лизе.

— Како вам је воља. Она има своје родитеље, и они је не жале на ваш него на свој начин. То вам је мој

одговор, а ово су вам... — и он показа пруженим прстом на степенице.

Не дижући главе, Вера Никандровна сиђе и изиђе у двориште. Мешков је ишао за њом. Хтеде да је отпрати до вратанаца, да би се уверио да ли ће она заиста да изиђе из његове тврђаве.

Али не стиже ни да прекорачи кућни праг, а стаде: не, још се нису свршиле трзавице овог несрећног дана. Преко дворишта му се примицаше — корачајући самоуверено и страшно, у белој летњој униформи с наранџастом врпцом око врата и на зарукављу, с наранџастим нараменицама, с тршаво рашчешљаним и такође наранџастим брковима, цаклећи се новом плеханом кокардом на капи и очишћеним балчаком — дежмекасти, жут као наранџа полицајац. Зар су се и најави настављала страшна ноћна привиђења? Зар никад више Меркуриј Авдејевич неће имати мира? Зар ће стално тако да иду устопце за њим час жандармске, час полициске униформе? И морао је, морао је на сву муку тај проклетник с плеханом кокардом да набаса баш на опасну гошћу, за коју Меркуриј Авдејевич није хтео ни да чује ни да зна!

Али, изгледа, неће тако бити — полицајац није приметио Веру Никандровну. Он је чак и не погледа. Ишао је право на Мешкова, и што је растојање између њих бивало краће, крајеви његових наранџастих бркова су се све више привлачили очима, све су се дубље скривале врло оштре тачкице зеница у пукотинама отечених капака.

— Здр-раво и живо, Меркурију Авдејевичу, — грмну полицајац, и Мешков познаде у њему заменика члана кварта у своме крају.

— Здраво, пријашко, — одговори он са уживањем и чак са оним поклоном у гласу, који се код њега јављаше само у разговору с врло угледним људима, — како те то ја нисам познао?

— Одавно ме нисте видели, Меркурију Авдејевичу. Од месојеђа вам нисам долазио. Ишао сам у село на отсуство.

— Аха, лепо! Па како је у селу?

— Хвала на питању. Моји су врло задовољни. Сељаци чувају поредак.

— Па наравно. Сељаци нису као градски проби-свети.

— Право велите.

— А што си ти дошао?

— Да вас погсетим, Меркурију Авдсјевичу: сутра је — царев рођендан, па да не заборавите обесити заставицу. Наредите да то не пропусте учинити и на коначишту.

— Добро, пријашко, хвала ти.

Мешков претресе прслук, изброја тридесет копјејака и даде их полицајцу.

— Хвала лепо, — рече полицајац и окрете се нале-вокруг.

„Можда ће све некако да се претури преко главе“, — помисли Мешков, уздахнувши као дете после плача.

Јегор Павлович се договори с Пастуховом да до-
ручкују на пароброду: око једанаест часова озго би до-
лазио путнички пароброд „Авион“, дуго би стојао ради
утовара у пристаништу, па би људи који су знали шта
је кујна волели да проведу који часац на палуби.

Време испаде убого, са измаглицом. Чак ни до под-
не Волга не могаше да се откачи од магле, вукући је
својим укоченим водама. Ваздух се преливаше у досад-
ном треперењу као песак бледога крепа, сирене с па-
роброда би се заглибљивале у њему, сав град беше за-
немео. Тупо су ударале по рампама потковице што су
изгубиле звучност.

Цветухин иђаше, могло би се рећи — пустивши мо-
зак на отаву: мисли су му расле као гране на дрвету —
на разне стране. Подигавши главу и спазивши на крову
телеграфа мрежу вешто изукрштаних жица, он се сети
својих проналазачких страсти. Он никад ништа не бе-
ше пронашао и није могао ништа ни да разради, али су
му падале на памет разне техничке идеје, као, на при-
мер, електроакумулатор, који треба да буде мали, лак
и силан. Кад би Цветухину пошло за руком да нагази
на сасвим непознату врсту изолације, наравно, ствар би
била ујдурисана. Случајност је требало да му помогне
у трагању, као и у свима открићима, али му случајност
нскоко није помагала.

На дрвеном плочнику близу Приволшке станице Је-
гора Павловича сустиже нека девојка, лупкарајући са-
свим новим потпетицама. Гледајући у плаву машну на
плетеници, која је пљескаше по мрављем пасу, он поче
да размишља о Лизи. Њено узбуђење му се свидело,

јучерашња сцена у гардероби давала му је наде: он је Лизи нанео дубоку увреду и она је одјурила у таквој забуни, да се сад, ваљда, ни за живу главу неће помирити с Кирилом, који ју је натерао да пати. И — ко му га зна — можда сад, у овај жућкасти данак, она исто тако размишља о Јегору Павловичу, и у њој исцветава осећање које ће у њему створити одговор, и затим ће се обелоданити да су они предодређени једно за друго, па ће се Јегор Павлович оженити и биће срећан.

Сви су, вероватно, уверени да глумац Цветухин треба свакако да буде срећан човек у приватном животу. Ваљда сматрају да, ако је познат, није потребит у топлини и нежности, да љубав и радост иду устопце за славом. Али само Цветухин и још, можда, Мефодиј — знају како је то далеко од стварности.

Јегор Павлович беше ожењен глумицом Агнијом Љвовном Перевошчиковом, али је већ пре три године отишао од жене, и она је лутала по позориштима сама. Као пакосна жена, без нарочитог дара, одликовала се слабом памећу и рачунала је на Цветухина као на једрилицу која ће је изнети на поље успеха, али једрилица није могла ни да је макне с места, а мрка капа да би то пошло за руком и читавом удружењу лађара. Она га је кривила за равнодушност, а кад би он хтео да јој помогне — дусала се, јер је била кадра само да учи, али не и да научи. За све време кратког заједничког живота с њом Цветухин се стално осећао као неким кривцем. То није био брак већ судски претрес, и, тек кад оде од жене, вечити окривљени осети да је ослобођен као невин.

Али су у тридесетим годинама чак и добри пријатељи — рђави утешиоци у самоћи. Мало-мало, па тек Јегору Павловичу падне на памет да је окривљени, насмеши се и упита: па зар је баш све било рђаво? Па ако је једном испало рђаво, зар други пут неће да се исповрти нешто боље? И, ето, силазећи на обалу, он слуша како лупкарају сасвим нове потпетице по дрвеним степеницама, и никако не може да одвоји погледа са плаве машине што поиграва на мрављем пасу, и гледа, гледа за њом, док она, прхнувши, не ишчезне негде на пристанишном стоваришту, иза брда рогожина. Тре-

бало би, најзад, да покрене питање развода брака, али му други послови не дају да потрчи.

Рад у позоришту са својом вревом и горко-слатком утехом час је пунио, час празнио Јегора Павловича. Он беше навикао на ту грозницу и помало се прибојаваше да случајно не забране комад у коме је он тако дивно играо Барона, и да се тиме не заврши сезона што се отегла, па да он све до октобра самује као кукавац сињи.

Размишљајући тако о овом, о оном — Јегор Павлович стиже на пристаниште и пође преко колебљива моста за искрцавање, склањајући се од носача који су се равномерно кретали у два ланца — једни, поваљени теретом — на пароброд, други, испршени, с празним самарима — на обалу. Улазећи на доњу палубу пароброда, Цветухин застаде.

С леве стране беше отворен капак на најдоњем делу пароброда на кљуну, кроз који су котрљали низ углачане даске робу и где се, у дубини, обасјан електричном светлошћу, досадно дерњао на носаче боцман, скинувши капу и чешући потиљак. Са десне стране, испред машинског одељења, дизаше се необична по гломазности и у исто време ваздушаста справа од врло великих равних површина, летвица, жичаних утега и спона. Цветухин се одмах досети да је то — расклопљени биплан, и на брзину се распита и дознаде да то авијатичар Васиљев превози свој апарат за летење. Машина заузимаше страшно много места, али тако да изгледаше као да и не заузима никакво место: свуда се човек могао провући, и сва се видеде кроз, и оздо, и озго, и са страна, и сва је она била јасна, једноставна, али се у њеној једноставности, у свакој њеној жичици скриваше нека загонетка, и платно за једрила на њеним крилима, премазано лаком, разапето као за добаш, беше тајанствено. Цветухин, задигавши свој огртач, поче да обилази биплан са свих страна, да завирује под крила, да их пипа, да куцка по платну за једрила, да мирише лак, да мери као дрводеља — педљем — дужину и ширину равних површина. Срце му је куцало из неких разлога, он га је чуо. Панама-шешир му се омаче и паде му под ноге, он га нагази, диже га, бржебоље га

упреде, и стално ходаше, и причучкиваше, и пропиња-ше се, испитујући леђа апарата. Он сметаше носачима да баратају пред отвором, и они су једнако викали на њ:

— Молим те! Мо-олим те!

Најзад га један од носача озбиљно очепи балицом о раме и дрекну:

— Их, дођавола! Господине, ударићу вас!

Он онда лагано оде од биплана, и, стрмим лествицама са углачаним бакарним плочицама, поче да се пење на путничку палубу.

Пастухов је седео окренут лицем према реци, за једним сточићем, пио жигулевско пиво и као мезе јео ракове.

— Ја сам мислио да нећеш доћи, — рече он и зазвони келнеру.

— Да ли имаш парче хартије за писмо? — нестрпљиво упита Цветухин. — Или исцепај из бележнице.

Пастухов дуго брисаше прсте салветом и претураше по џеповима, па затим баци на сто неко излизано писмо. Јегор Павлович стаде да склапа од хартије некакву фигурицу, пажљиво савијајући углове, одмеравајући и откидајући стране. Пастухов је пратио шта он ради и сисао рачје вратиће. Дође келнер.

— Још једно туце ракова, — рече Пастухов, — и добру кечигу.

— Са паре? — наже се келнер.

— Са паре.

— На прстенчиће?

— На прстенчиће.

Цветухин направи фигурицу, диже се и рече Пастухову:

— Ходи овамо да видиш.

Стадоше крај оgrade на палуби, и Цветухин баци фигурицу. Она је летела све даље и даље од пароброда споро, уједначено и лагано се спустила на воду, раширивши своја криоца. Пастухов посматраше неко време како је захвати струја, затим погледа равнодушно у пријатеља, врати се за сто, задену салвету за прслук, рече:

— Занимљива птичица, — истрже раку штипке и лако их изгризе.

— Тебе то не нагони ни на какве мисли? — упита Цветухин.

— Ни на какве.

— Жалосно.

— Неосетљив сам.

— Ти си — ленштина. А ту ти, брате, није потребан богзна како напоран рад памети. Птичица је прелетела хипотенузом троугла која је три пута дужа од његове висине. Дакле, ако ја скочим на таквим крилима с висине од једне врсте, прелетећу три врсте.

— Ако ти скочиш с такве висине, зарскаћеш као рак под мојим зубима.

— И узми у обзир, — озбиљно настави Цветухин, — да птичица лети без мотора. А ако би је човек снабдео мотором с лаким снажним акумулатором, њен лет се може повећати много пута.

— Ти си, је ли, видео доле биплан?

— Да. Али се мени, Александре, чини да су наши авијатичари на погрешном путу. Сматрају да птица треба да се одбије од земље да би полетела. То није тачно. Ако држимо птицу за ноге, она ће ипак полетети. Није јој потребан ни потстрек ни залет. Она може да прекине конач којим је вежу за земљу, може да подигне у ваздух тежину једне јачине својих крила. Треба измислити две ствари: како се дићи у ваздух без залета и како направити што лакши мотор.

— Расхлади се, мислиоче, — посаветова га Пастухов, сипајући му пива. — И хоћеш ли да ја кажем нешто о твојим проналасцима? Ти си јуче играо сјајно. То је твој посао. Бави се њиме. Леонардо је пронашао крила. А ми га знамо само као сликара.

— Ми смо криви.

— Не. Прелистај његове „Кодексе“. Када пише о своме „Потопу“, његов језик потреса човека. Он вели: нека буде видљив мрачни ваздух. То ти је — као оно бог на дан стварања света: нека буде светлост. А цртежи његових машина су — светиња достојна поштовања, ништа више.

— Ти би хтео да летиш? — прекиде га Цветухин.

— Ја стално летим.

— Па ти чак ниси ни видео аероплан у лету.

— Видео сам. Изнад тркалишта се беше дигао један зрикавац, направио круг изнад кровова и насео на телеграфске жице. Авијатичар је ишчашао вилицу.

— Голуждравац прво испада из гнезда, Александре!

— Јасно је то мени. Голуждравац ће бити птица. Али ја ћу увек летети боље. Ја седим, једем рака и гледам како се твоја птичица расквасила у води, како се отегла као љигави поцепани опанак с весла које је подигао лађар. Зевајући, лађар гледа на обалу. Ја видим обалу. Она се наклубучила отекинама робе, у рововима што иду кроз њу миле човечуљци. Ено, двојица су застали крај камаре црвенперки, одгурнули један крај платна за једра, изабрали мало крупнију рибу, ударају је о сандук, офикарили јој главу, чисте је. Чујеш ли како пуцкара кожица коју јој гуле с леђа? Видиш ли како из кожице светлуца сребрна крљушт? А пред мојим носем и даље стоји исти рак.

— Ти се не бојиш да не наседнеш на телеграфске жице? — упита Цветухин.

— Врло вероватно, чак и њушком у бару. Али су такви летови — мој позив, и ја други не желим.

Цветухин ућута. Као малочас му је излазио пред очи мали модел од хартије, он је пратио његов лет у мислима, а очи су скоро понављале пут на који га беше гурнуо Пастухов: кроз жуту маглу је назирао обалу у брежуљцима и клисурама робе што је прекривена платном за једра.

У то време је почињала смена носача — једна група је одлазила са утовара, друга се спремала да је замени и поткрепљивала се пред почетак рада ужином. На земљи, међу гредама што су подупирале огромно стовариште, одакле се недавно беше повукла пролећна вода, клечали су носачи, кусајући из лонца чорбу. Њихов ћаћа, Тихон Парабукин, беше без кошуље, његово крупно тело с крстом злаћане длаке између сиса, сијало је у полумраку. Он је по реду као и његови другови спуштао кашику у лонац и брижљиво је приносио устима, подмећући комад хлеба да се не покапље.

Ближе светлости, наслонивши се на балван и раширивши на земљи босе ноге, Аночка пришиваше дугмад на очеву кошуљу. Ољга Ивановна беше послала кћер

на обалу, с пирогом, са иглицом и навоштањеним концем, јер је она била љута на мужа: Тихон је пијанчио целу недељу дана, смуцао се по обали, а кад би залутао у коначиште, ударио би у галаму, бусао би се у груди, викао би: не буди у мени звер! — и потегео би за боцом што му је вирила из џепа. Једном га она пронађе у крчми, други пут — натрапа на њ под баченом кацом са дном озго. Сав се беше поцепао, пропио самар, а кад је опет отишао на посао, беше га срамота да изиђе Ољги Ивановној на очи и поручи по људима из коначишта да кажу Аночки да га треба прикрити. Аночка нахрани оца његовим омиљеним пирогом са џигерњачом и баци се на шивење. Дугмад је пришивала што те нема, мушки, онако како је учаше отац — не затежући конач већ правећи под дугметом намот у облику ножице; закрпе је стављала попуштајући крајичке на рупицу. Лице јој притом беше пословно, као код свих жена које су крпиле на обали носаче.

Парабукин завири у лонац, лупну кашиком о крајчак, па нареди:

— Срчи све редом!

Људи почеше да лове у чорби сићушну парчад меса, пазећи да нико не узме више. Убрзо дођоше до дна, скоро га исушише кашикама и стадоше, крстећи се, да се дижу. Стављајући у ходу самаре, млатарајући кукама, они су излазили испод стоваришта на светлост својим широким и стаситим ходом. Парабукин навуче искрпљену кошуљу, па врло благо, скоро с неким неверицом, помилова Аночку дланом по коси. Она пође заједно с њим, задовољна што га је услужила и што може да остане мало на обали и да дане душом од чувања Павлика који јој се попео на главу.

Група је требало да подигне на пароброд котву за пристајање од сто лудова. Парабукин је загледаше са свих страна, док су носачи ћутке стојали унаоколо. Сви су они знали како да се подухвате тешкога посла, али су чекали да нареди ћаћа.

— Хватај, — рече Тихон мирно.

Петорица издигоше са земље једну шапу котве, подметнуше под њу крај цаламара и, пришивши дру-

гој шапи, учинише то исто и с њом. Затим везаше крај у чвор на пети котве, и цела група заузео места у једној линији, са обе стране паламара.

— На посао, — рече Парабукин.

Они подигоше паламар.

— Е, неће баш, е неће баш! — запева Парабукин својим промуклим гласом, и дубоки гласови поновише за њим исте речи, леним, нескладним изговором, као да се обраћају котви, која лежаше мртвосано, забивши се у земљу. Одмах дубоким гласовима одговорише високи, њихов звук уједини групу, она се слошки сави, запевши паламар и налазећи снажног ослонца ногама што су подједнако обувене у опанке од лике.

— Е, хоће баш, е хоће баш! — ударише у песму високи гласови.

— Е, неће баш, е неће баш! — узвратише дубоки.

— Е, пође, пође, пође баш! — одједном звонко запеваше високи, и котва се гломазно покрете с места, мрзовољно излазећи из уеглине и размазујући успут петом у земљи сакривену као песак жуту влагу. Онда се сви гласови поуздано и складно слише, и као необичан талас полете изнад обале песма у два гласа што радује и теши душу лађара на Волги, чије недуховите речи задиркују и завађају, али арија уједињује и води, води у ногу људе из године у годину, из столећа у столеће. Котва се вукла по земљи, тупо застајкујући на свакој неравнини и поново полазећи преко воље послушно, као да се чак њено гвоздено тело развеселавао свемоћношћу песме.

Пастухов и Цветухин, завршивши доручак, дуго и непомично слушаху певање, које је долазило са обале на воду час са једне, час са друге стране пароброда, час прикупљајући снагу и звонећи као звоно, час нежно тонући у магли поречја.

— Хајде да погледамо мало, — распаливши се одједном, рече Пастухов.

Прођоше кроз салон и застадоше на палуби са супротне стране, баш над мостом за искрцавање што је пребачен с пристаништа на пароброд. Налактивши се на ограду, они видеше како чеони носачи наиђоше на

мост и како цела група, држећи се за паламар као јелове гране — за стабло, поче да урашћује у пароброд, ишчезавајући под палубом.

— Погледај, — рече Цветухин, — да ли га познајеш?

Парабукин, нагнувши се, иђаше последњи. Он само реда ради држаше једном руком паламар и пажљиво надгледаше како иде котва, чији су краци својим распоном захватили целу ширину моста. Увојци му косматом скриваху лице и врат, подрхтавајући од гломазних трзања тела.

— Дивота! — прште у смех Пастухов. — Страшно би било да те такав човек зграби за гушу.

— Зашто да те зграби?

— Тек онако. Зато што му је огадио живот.

— Мучно да му је огадио. Видиш, ту му је и кћи, Аночка! — викну Цветухин.

Аночка ситним корацима иђаше за главом котве, у гомили као и она босоногих дечака што су дотрчали на утовар и занели се њиме као маршем војног оркестра. У тај пар песма престаде. Настаде најтежи део посла — котву је ваљало наместити са ушицама увис и вући је усправно преко палубе, на кљун пароброда. Аночка диже очи на Цветухина, климну главом као старом пријатељу, па, искористивши гужву, имугну на пароброд. Она се није одмах појавила на путничкој палуби, морала је мало да цуња по ходницима, да гура нос у подједнака врата кабина, и мало је збуни раскош политура што се цакле, бакарних ограда на степенцима, полијелеја и стакала. Али се она с Цветухином поздрави без околишења: она је већ имала додира с њим као и са другим глумцима из позоришта, у које се она неколико пута увлачила за време дневних проба и где су на њу почели да се навикавају. Она и сад, очекујући неку поруку, упита без предомишљања:

— Треба ли да тркнем по нешто?

— Не, не треба ми ништа. А ти си, је ли, дошла да помогнеш оцу? — упита Цветухин, мислећи на утовар.

— Да, — одговори Аночка сасвим озбиљно.

Пастухов је повуче за витице, смешећи се. Она се одмаче од њега и додаде врло независно, показујући на иглу удену у хаљину и омотану концем:

— Ја сам му пришила сву дугмад до последњег. А ускоро ћу почети целог да га крпим, рекла ми је мама. Она ми је обећала да ће ме научити да шијем кошуљу. Она ће скројити, а ја ћу сашити.

— Можда ћеш и мени да сашижеш? — упита Цветухин:

— Не знам. Ја ћу прво помагати мами. А после — Вери Никандровној. Вера Никандровна ће ме учити пшмености, а ја ћу јој помагати.

Аночка баци живахан поглед редом на Пастухова и Цветухина, диже се на прсте, па гласним шапатам, тако да је чују обојица, дуну:

— Вери Никандровној су ухапсили сина.

— Којој Вери Никандровној? — упита Цветухин. И одједном, окренувши се нагло, рече: — Александре, да нису то Кирила, је ли?... Кирила? — опет се обрати Аночки, — Кирила Извекова, техничара, је ли?

— Па да, — рече Аночка, — а зар Вера Никандровна има још неког сина?

— Шта ти трабуњаш? Како велиш — ухапсили га?

— Уопште не трабуњам. Ја сам јуче код Vere Никандровне провела цео дан. А још пре тога, преконоћ, један наш ујо је видео како су га ухапсили и одвели.

— Ко га је одвео? Куда? — распитиваше се Цветухин, па схвативши одмах да она говори истину, ућута и — с подигнутим обрвама — опет погледа у Пастухова.

Александар Владимирович стојаше, не мичући се. Доњи део његова крупног лица отежа, очи му жмиркаху и немирно трептаху. Свака његова црта на свој начин изражаваше разочарење. Он као да одлажаше некуда далеко и да се враћаше да би опет этишао с неком непоузданом мишљу. Цветухину се учини да је Пастухов ухватио себе у некој непријатној заблуди и да није кадар да поверује да је у заблуди.

— Па шта је то, Јегоре, дечицу хватају? — рече он, најзад.

Ухвативши Аночку за подбрадак и силовито јој подигавши главу, он испитивачки гледаше у њене одважно исколачене очи.

Доле опет почеше да удешавају складну препирку:
— Е, иде баш, е иде баш!

Али се ту певање распаде, неко га прекиде командом: — стој! — затим — држи се! — затим силесија људи с брда с дола и неразговорно поче да жагори, да псује, и Аночка — вриснувши некако тужно — очас пређе преко грудобрана, скочи на пристанишну ограду и оданде јурну, окретно као мишић, међу ноге људима који се скупише на мосту за укрцавање.

— Несрећа! — рече Цветухин, надневши се преко грудобрана и трудећи се да види шта се догодило доле.

— Парабукину се догодила несрећа, — рече он брзо и дуну са свога места, задигавши једном руком огртач.

Парабукин лежаше наузносице, склопивши очи и дишући кратким уздасима као да задржава плач. На челу му се лаштио зној. Око њега стојаху сабијено носачи, препирући се како је пао Тихон — наузносице или насатице.

— Па како то? — понављаше Цветухин, гурајући се кроз гомилу и обраћајући се сваком ко му прави пут.

— Оборили смо га шипком, — рече један.

— Каквом шипком?

— Па котвом смо га преврнули. Хтели смо што пре да је тргнемо, — објасни други. — Овде је тесно.

— Ми бисмо се раширили, — рече трећи, — али су овде, дођавола, учепрчили ову плашичавку, — лупну он песницом о крило биплана, које се одазва пчелињим зујањем жица.

— Треба звати доктора. Пошљите по доктора или лекарског помоћника. Да га освести, — журио је Цветухин, сагињући се заједно са Аночком, која беше чучнула крај очеве главе.

— Не мари, жилав смо ми народ, — мирно рече пристанишни агент, поправивши оловку за увом.

— Дајте апотеку, ваљда на пароброду има апотека, — не смириваше се Цветухин.

— Ма не петљај се, господине. Није нам првина,
— рече усукани носач у оштрој шареној бради. — Носимо га, браћо, у писарницу, на крму.

Носачи се савише и подигоше Тихона.

— Отромболио се ћаћа, — уздахну неко.

Понесоше га, неуједначено и често мењајући корак. Аночка трчаше иза њих, лупкајући стиснуте песничнице једну о другу. Цветухин иђаше за њом.

На крми спустише Тихона, метнуше му под главу самар. Онај носач са шареном брадом скиде са ексера пожарничко ведро, веза га за конопац и, бацивши га преко ограде, захвати воде.

— Дедер, ћерчице, — рече он, — склони се мало!
— и поли Тихона водом.

Парабукинови увојци потамнеше и чврсто се прилепише за главу, те она дође мала, и као у покојника се помоли бело чело с квржицама. Али му одмах уздрхташе, отшкринуше се љубичасти капци, нејасно извирише испод њих још слепе зенице, груди почеше да се надимају, Парабукин поче да јечи. Подвукавши лакат под себе, он хтеде да се придигне, али не могаше.

— Станица..., — рече он промукло.

Аночка га ухвати за руку.

— Где те боли, татице? — врисну она гласићем што цепа срце и опет нестрпљиво стеже песничнице.

Он пређе преко ње погледом што блесну бледо, образи му задрхташе.

— Матери... не говори, — процеди он испрекидачно и првипут уздахну слободно и шумно.

Онај са шареном брадом пљусну преко ограде остатак воде, обеси ведро на место крај осталих, од којих је на сваком истим словима била написана реч „АВИОН“, и махну руком:

— Хајдемо, момци. Прегрмео је ћаћа, одморио се.

Они почеше да се разилазе, извлачећи и развијајући дувањаре.

Цветухин подиже очи. На крми пароброда, мало даље од гомиле путника који су озго пратили догађај,

стојаше Пастухов. Пушио је цигарету, немирно и често избацујући колутове зеленога дима. Цветухин, као да се боји да не скине маску, пажљиво испритиска марамицом слепоочице, чело, подбрадак и погледа марамицу. Марамица беше мокра. Он постоја неколико тренутака као укопан, па се одједном окрете и приђе Аночки.

— Узми, обриши му лице.

Аночка, као да га не разумеве, одгурну марамицу, али одмах брижљиво и нежно поче да брише оцу главу својим закрпљеним, врло тесним рукавом.

У суботу, некако у поноћ, код државног тужиоца Апелационог суда играло се карата, у присном кругу, за два стола. Између партија виста мушкарци су излазили на терасу да попуше по цигарету и да се мало опруже. Терасу је обавијало непокретно лишће дивље лозе, позлаћено светлошћу електричне сијалице на којој су се врзале ноћне лептирице. Занесењачко треперење њихових крилаца, која би час блеснула час утонула, наглашавало је нему тишину ноћи.

Државни тужилац шеташе под настрешницом лозе, застајкујући при окретању и с радозналошћу посматрајући вештице. Крај њега ходаше и такође застајкиваше стални гост његове куће, један од његових млађих чиновника, судиски кандидат Анатолиј Михајлович Ознобишин. Он беше склепан скоро као кенгур — имађаше прилично кратке руке са ситним, скоро женским зглобовима, штркљасте ноге, доле одебљали труп што при ходу помало заостаје. Доброћудан и предусретљив у понашању, он се свидео не само државном тужиоцу већ нарочито његовој жени и уопште целој женској половини куће — теткама и младој сестричини, која се према њему држаше сањалички. Колеге га сматраху за улизицу и беху уверени да му извесна туњавост не смета да престигне у служби чак и врло окретне људе.

— Чудна ствар, — рече државни тужилац, — мене ово дрхтуруење ноћних лептирица увек умирује. Чак боље него преферанс.

— Преферанс узбуђује, — примети један од гостију.

— Онога ко седне за сто без четири адута у рука-

ма — насмеши се државни тужилац. — А ја играм на сигурно, па се због тога одмарам.

— Да видимо, да видимо шта ће рећи наредна партија, — одговори гост, одлазећи у одаје.

— Заиста, ваше превасходство, — рече Ознобишин, оставши сам са својим шефом, — од ових вештица је тешко одвојити око као и од ватре.

— Варнице се гасе у лету, — прослови државни тужилац замишљено.

— Необично потсећају на варнице, сасвим тачно. И гоне човека на размишљање.

— Замисли се човек над таштином битисања, — уздахну државни тужилац. — Чује ли се нешто ново?

— Ништа нарочито. У граду се још увек прича о лецима.

— Ах, о дечацима? Добро, како тече истрага?

— Не могу тачно да вам кажем. Па ви знате, ваше превасходство, да господин помоћник државног тужиоца није наклоњен према мени. У два маха сам га молио да ми допусти да га пратим кад иде на саслушање. Он обећава, али...

— Хм-м. Ви, је л' те, хоћете да му ја предложим?

— Ако вам није тешко... За мене би било поучно, а можда бих био и од користи. Изгледа да ће ствар бити веома занимљива. Одједном се, на пример, у нашој канцеларији пронео глас да је у ту ствар умешан Цветухин.

— Глумац?

— Сасвим тачно.

— Страхота! Па шта је радио — у ложе, је л' те, подметао летке?

— Чини ми се да он одговара за другу ствар — за штампарију.

— То је једно исто, уверен сам.

— Не, ваше превасходство, саучесништво још никако није утврђено... Некако не полази за руком да се кривице прикључе. Две различите ствари.

— Ах, пријане, коме не полази за руком? Потпуковнику не полази за руком? Потпуковник ће вам прикључити шта хоћете. Он вам је као кувар: помеша сирће и масло, па испадне провансалски сос.

Анатолиј Михајлович прште у смех, и његов смех, опадајући уздржано, трајаше све док се на уснама његова превасходства држаше осмех. Затим рече необично поверљиво:

— Помињу и Пастухова.

— Пастухова?

— Да, изгледа да је и Пастухов умешао прсте.

Постојаше неколико тренутака ћутећи. Преко лица су им милеле мале сенке ноћних лептирица, као да одбијају наглу промену мисли. Из одаја продре смех.

— Па како ви говорите — нема ничег новог, — пребаци му државни тужилац незадовољно, прислушкујући смех.

— Немам никаквих поузданих доказа, ваше превасходство. Кажеш нешто, а оно се после не обистини. Испашће — да је Ознобишин натрабуњао којешта. Па мени ни до дана данашњега нису дали да се упознам са записницима саслушања.

— Да, да, рећи ћу да ми још сутра поднесу извештај.

Државни тужилац одмахну неколико пута главом прекорно и погледа испод ока кроз отворена врата у одаје, у којима се још увек орио смех.

— И да вам допусте да се упознате с предметом. Ваља стицати искуство. Ја вас разумем. Упознајте се и онда ме обавештавајте о свему. Откад су ми, драги мој, прописали наочари, кудикамо теже читам предмете. Натакарим ли наочари — одмах ми се спава, замислите. Кад их скинем — ништа не видим.

— Вид, ваше превасходство, — проницљиво рече Ознобишин.

— Да, — потврди државни тужилац. — Он је ваљда модернист?

— Пастухов? — досећаше се Ознобишин. — Па, наравно, модернист.

— У новинама га хвале. А отац му је био непаметан човек. Све је, знате, спљискао. Направио грдне дугове... И син је ваљда, изметнувши се на њ — застрашио. И онда је сасвим природно да ће и књижевник... Да ли ви читате модернисте?

— Покушавао сам, ваше превасходство. Све вам је

код њих некако... са сумњивим циљањем. Покаткад чак и непристојно.

— Да, они допуштају себи... Али неки од њих постижу оно привлачно и, знате, оно лепо. Ја сам некако, пре него што сам метнуо наочари, прочитао један роман... не могу да се сетим како се звахе писац. Један од нових. Али сам запамтио назив: „Чедност“, знате. Нешто врло одважно. И чита се лако, са интересовањем. Тамо, видите, једна девојка...

У тај пар на терасу изиђе раздрагана сестричина државног тужиоца, позвавши их на вечеру, и државни тужилац се упути у одаје, распитујући зашто се сви смеју тако весело.

Седећи, као обично, поред дама, додајући им љубазно, помало неспретно својим ручицама јела и мењајући с њима умесне речи што не обавезују ни на шта, Ознобошин осећаше неку пријатност што узбуђује. Он се надаше да ће после срећног разговора на тераси његови односи са замеником државног тужиоца, који је водно бригу о политичким стварима, ући у ону блиску приступачност, коју никако није могао да постигне. Заменику државног тужиоца није се свидела младалачка ватреност кандидата. Закупљујући врло често Ознобишина, он би га поучавао да ради успешног напредовања у служби испред радозналости треба да иде сталоженост, па му није давао да ради ништа даље од прикупљања тричава материјала. Сада, када је у канцеларији државног тужиоца Апелационог суда требало узети у рад једну ствар о којој се у граду беше подигла прашина, Ознобишин рачунаше на то да постигне што може више користи и познавањем тока истраге и помагањем у састављању оптужнице. Учешће у тој ствари оцртаваше му се као почетак веома значајног, можда чак и отсудног потеза у његовој каријери, и беше му жао што није имао прилике да поразговара раније са државним тужиоцем, и беше му мило што је, на једвите јаде, поразговарао. Као већину младих људи, јела га је неутољена жеља да нечем промени облик, да нешто усаврши и мислио је да ће сви пасти на теме, када увиде како је он открио много ствари што раније ником нису падале у очи. Он уопште није желео да по-

колеба машину судског поступка, напротив — све му се чинило да ће она, кад га пунте ближе њој, почети да ради својим брзим споредним деловима тако да ће чак и стари чиновници зинути од чуда и да ће је обожава-ти још више. Главна ствар о којој је он сањао, — би-ла је да види окривљене живе, и душа га болела што заменик државног тужиоца није хтео да поведе рачуна о његову интересовању за истрагу.

Саслушања су вршена већ други месец. Кроз шаке жандармериског потпуковника Полотенцева беше про-шао приличан број људи, и истрага је обогаћивана по-јединоштинама као дно лађе — шкољкама.

У жандармериску полициску управу беше позван и Меркуриј Авдејевич Мешков.

Он дође очешљан, уредно одевен као да ће на ју-трење. Питања, која су му упочетку била постављена и која су се односила на утврђивање његове личности, беху лака. Он одговараше као из рукава, и сва углађе-ност и пристојност форме успављиваху му страх, тим пре што Полотенцев за све време као да мољаше да му опрости што га је и нехотице узнемирио.

То беше човек са дугуљастом главом што је из-бријана тако да се цакли и с математичком квргом на потиљку, с врло кратким светложутим трепавицама, ко-је као да су удвостручавале танак златан оквир наоча-ра. Он пушташе да му расту бели дугачки нокти и при писању се ослањаше на хартију малићем с нарочито дугачким и нарочито белим ноктом. За рад је облачио блузу без гајтана, па је изгледао путнички, као да пот-пуковник путује у меком купеу и да нема зашто да се цифра, — пут је далек, седи се удобно, саговорници су дивни неки људи, сад ће он да отвори ковчег и да каже: „Е, хајде баш да видимо шта нам је завила за пут наша врло драга женица.“

Тим доброћудним тоном што охрабрује Полотен-цев опомену Мешкова да за лажне исказе сведоци сно-се кривичну одговорност, ако буду ухваћени у прикри-вању истине с предумишљајем или чак у клевети.

— Разумем, разумем, — рече Мешков, стварно очас схвативши да су престала пријатна питања.

Полотонцев упита шта Мешков зна о своме станару Рагозину одонда кад се Рагозин склонио.

— Па како могу ишта да знам о њему, кад се он склонио? — ускомеша се Мешков.

— Али ја ћу вас да питам, а ви ћете мени — да одговарате, — поучно га поправи Полотенцев.

И он неуморно питаше, чинило се Мешкову — о једној те истој ствари на разне начине: ко је долазио Рагозину, кога је Мешков виђао код Рагозина, кога је Рагозин обавештавао, па онда — ко је долазио Рагозиновој жени, куд је ишла Рагозинова жена, на кога је Мешков наилазио код Рагозинове жене?

Меркуриј Авдејевич напрезаше силе своје памети што су страшно замарале да место „не знам“ каже неку другу реч, која би прекинула наметљиво понављање потпуно глупог питања, и у њему се надимаше застрашљиво и болно осећање кривице због тога што свој живот није употребио на тако важну ствар као што је надзор над станарима Рагозинима, већ се бавио бог ће му га знати чиме, и сад је ето, због те неопроствљиве погрешке, увалио у несрећу потпуковника Полотенцева и заједно с њим је осуђен да се петља и да лупа главу питањима на која се не може одговорити. Требало је Меркуриј Авдејевич да каже о Рагозину нешто позитивно, на пример, да је овај брижљиво трошио паре изван стана, као што сад баш Полотенцев поче да га испитује — да није приметио да Рагозин широке руке расипа паре, колико је Рагозин уопште трошио, да није Рагозин имао неких тајних наклоности према расипништву, или напротив — можда је Рагозин био среброљубац и згртао паре?

Испадало је да је Мешков бандоглав човек, да је закопчан, да крије тајну коју зна само он и, наравно, себи треба да упише у кривицу, ако потпуковник Полотенцев ускрати своје расположење и поверење према њему.

— Да ли онда треба да вас разумем да ви не желите помоћи истрази која се води против државног злочинца, коме сте ви издавали под кирију засебну сандучару са споредним просторијама, где је била намештена тајна штампарија? — упита Полотенцев, упиру-

ћи нокат малића у чисти лист хартије да запише одговор Мешкова.

— Допустите, ваше високо благородство, — навали Меркуриј Авдејевич, пружајући руку према потпуковнику као да га моли да причека са записивањем, и бришући другом руком ознојено чело. — Ја сам с радошћу спреман да помогнем законитој истрази, али како ћу кад нисам кадар?

— Па шта ви ту причате — нисте кадри! — узвикну Полотенцев с љубазним прекором и одмаче хартију од себе. — Онда испричајте шта знате о другим својим станарима.

— О каквим другим? Имам још само онога глумца.

— Да, да, да, баш о томе глумцу! — зарадова се Полотенцев. — Како му оно беше име? Томе глумцу?

— Мефодиј... — рече Меркуриј Авдејевич са осећањем врло пријатног олакшања што му се мисли извукоше из ћорсокака, у који их беше сатерало саслушање о Рагозину. — Опростите, молим вас, излетело ми из главе како се презива тај Мефодиј...

— Доцније ћете се сетити, — рече Полотенцев гласом што умирује. — Испричајте шта знате о вези тога глумца с Рагозином.

— Хтео сам да кажем...

— Шта сте хтели да кажете о вези Рагозина са глумцем чије сте презиме заборавили?

— Не о Рагозину, — одговори Мешков очајнички тихо, — не о Рагозину...

— Да, да, да, — трже се Полотенцев, подижући наочари на теме што се лашти и трљајући песницом затворене очи, ја сам се, знате, занео с тим Рагозином. По цео дан и по целу ноћ — Рагозин, Рагозин!! Нећете да говорите о Рагозину већ о његовој вези... с ким оно беше?

— Управо о Мефодију... — одважи се Мешков.

— Да, да, да, тачно. С ким се, дакле, он дружи?

— Он има старог пријатеља из богословије, такође глумца, Цветухина.

— Цветухина, — потврдно понови Полотенцев и

живо се лати хартије. — Љубавник и херој Цветухин. Их, их, их!

— Ви ћете записивати? — упита Меркуриј Авдејевич.

— Не, не, наставите, молим вас. Записиваћемо — доцније, имамо када да записујемо. Само ћемо овлаш, оловчицом. Ви велите, дакле, — Цветухин, који је долазио своме пријатељу Мефодију, где се и састајао с Рагозином, ја тако разумем?

— Не, — одврати Мешков, трудећи се да своме одговору да неку одлучност. — Ја не могу да говорим о ономе што не знам. Мефодију је долазио глумац Цветухин. Једанпут, о Ускрсу, видео сам код њега и Пастухова. Сина покојнога Владимира Александровича.

— Тако, тако, тако. Дакле, код Мефодија су се скупљали... скупљали се... Кога ви теретите?

— Ја уопште нисам тако рекао, ваше високо благородство. Мој станар ме је позаво на Ускрс, просто да му честитам свечаник. И ја сам тада срео код њега Цветухина и Пастухова.

— Цветухин, Пастухов, — понови потпуковник, заокружујући записана презимена. — И ко је још био при вашем сусрету са станаром?

— Не бих рекао да је био при сусрету, већ је прилазио сандучари, завирывао у двориште један дроњавко, из коначишта.

— Из вашег коначишта?

— Да, изнајмљује један кутак у коначишту, има породицу, пијаница је.

— Презиме сте му, наравно, заборавили, — рече Полотенцев потврдно.

— Презива се Рубакин или... опростите, некако обрнуто: Буракин.

— Ништа, ништа, имаћете времена да се присетите. Дакле, ваши станари су се скупљали... — настави потпуковник патенане, извлачећи кружиће и уписујући у њих упитнике.

— Парабукин! — бржебоље рече Мешков, поцупкујући на столици и одједном мирне душе прелазећи на причање.

Ако ћемо право, због чега би Меркуриј Авдејевич

изврдавао да му повери појединости из разговора с развратним људима, с некаквим пеливанима и шкрабалима? Он ће му ипак рећи само оно што се стварно догодило, не додајући нити одузимајући цигле речи. Додуше, ништа се утешно не може казати ни о Мефодију ни о његову пријатељу Цветухину. Људи који су дигли руке од богословије ради дасака и забаве — јесу ли то ваљани људи? А ко је Пастухов? Шта он то пише за позоришта? Безбожник који исмејава своје пријатеље због тога што поштују ускршње стихире. Човек који не плаћа дугове свога оца и — судећи по свему — човек који крије примљено наследство. А шта човек лепо да каже о оном пијандури и препредењаку Парабукину? Са чемером и сажалењем посматра све њих Меркуриј Авдејевич. Бог им судио!

— Да, — одазва се на тај тужни опис Полотенцев саосећајно и чак са болом. — Кад човек промисли, одмах је начисто с тим какву сте невољу навукли на своју главу, Меркурију Авдејевичу, наставивши на своме имању сумњива лица. Али ви, ето, велите — бог им судио. Бог је бог, али и сам покажи да имаш рог. Јер ми смо позвани да судимо на земљи. На небу ће их осудити без нас. А ви чак нисте себи ни поставили питање: с каквим циљем се сумњиви, као што ви велите, људи скупљају на вашем имању и долазе у додир с ниским елементима као што је Парабукин?

— Ја не велим да су сумњиви, али су, што се каже, у погледу морала... — обазриво замумуљи ствар Мешков. — Ти људи су, рекао бих, неморални.

— На вашем језику побожнога човека — неморални, а на нашем јуридичком језику — непоуздани. Шта ипак испада? Од три ваша станара — један је под надзором, Рагозин, други скитница, Парабукин...

— Па откуд је он мој станар? — замоли Мешков.

— Па он ваљда не живи у моме коначишту већ у вашем!

Потпуковник тресну длановима о сто и изненада се диже, уз буку одбијајући ногама гломазну наслоњачу.

— Не, не, цењени господине Мешкове, ви ми нешто....

Он пређе неколико пута по соби, позивајући са очигледном решеношћу живце да се смире. Затим приђе Мешкову, нетремице погледа у њега, скиде наочари и опет протрља очи песницом, као да тера сан што га мори.

— Морам вам признати: најмучније пада човеку кад неочекивано види да се преварио у сведоку. Кад се сведок у једном делу стварно показује као саучесник у томе делу, молим вас лепо!

Он се окрете на другу страну.

— Ваше високо благородство, — с тихом послушношћу прослови Мешков. — Допустите да вас замолим за мало воде.

— Ах, водице! — одазва се Полотенцев. — Одмах ћете бити услужени! — и весело звецкајући мамузама, изиђе на врата.

Заваливши се на леђа столице, Мешков обема рукама покри лице. Он се трудио да чврсто притисне потпетице о под, али су се оне отимале и слабим подрхтавањем лупкарале о даске на поду.

Одједном се врата отворише широм. Онај црни коњички капетан, ушавши изненада у собу, као да унесе са собом хладноћу ноћи и пуне претње сенке жандарма, које су се клатиле на таваници и по зидовима Рагозинове сандучаре, доск је Меркуриј Авдејевич стојао крај довратка као просјак.

— Потпуковник је изишао? — упита коњички капетан.

— Јесте, — гласно одговори Мешков, пренувши се.

— Охохо, отеже с радошћу коњички капетан, — стари познаник!

Он учини два корака као да намерава да стегне Мешкову руку, али чим овај ћипи — стаде на пола пута и рече разочарано:

— Због оне ствари? Да, пријане, обрали сте бо-стан. Сад ће тек да пукне брука!

— Ваше благородство, — поче Мешков.

— Ма не, шта вам је, шта вам је! — одмахну главом коњички капетан. — Како вам се свиди наш потпуковник? А? Бистра глава. Али, знате, он вам — ис-

кључује сваку шалу, не воли да се шали. Категорички не воли, не.

Он се окрете војнички и ишчезну неочекивано као и што уђе.

Опет Меркуриј Авдејевич остаде сам и опет чучну, осећајући хладну језу у ногама и скоро дремајући од отужне малаксалости целог тела.

Потпуковник није журио да се врати. Када дође, он с мрачном енергијом поређа по столу донете предмете у плавим корицама, расече ноктом нов рис хартије, примаче мастизоницу.

— Ја сам замолио да ми се да — мало воднице, — прослови Мешков.

— Зар вам нису давали? Ја сам наредно, — одговори Полотенцев, хватајући перо. — Дакле, да пређемо на записник. Почећемо од ваших драгоценних исказа о Рагозину...

Никад Мешков није могао да схвати откуд се створи у њему снага да се држи на столици и да говори о ствари која му узмицаше из пажње као вода — из проваљена бурета, док је Полотенцев одмерено пунио то буре непрестанце. Да ли је прошло много времена од оног раног часа, када је Мешков пошао од куће у жандармериску управу, није знао. Изгледаше му да је лампа у зеленом абажуру од хартије упаљена врло давно и да је бели нокат малића, који се бездушно мицао по хартији, пожутео од старости. Пред очима му искрсаваше чаша чаја с леним језичком паре, који му јутрос беше сипала Валерија Ивановна. Он је чуо њено наваљивање да попије бар гутљајчић, терао од себе то бунило и одмах га с прижељкивањем изазивао у сећању. Речи за њ беху изгубиле здрав смисао, и кад саслушање би завршено, он је и даље нешто ћућорио.

Љуљајући се, он се некако довуче кроз ходнике до стаклене бране на вратима претсобља и ухвати се за кваку на вратима, али баш у тај пар чу гласан узвик:

— Окривљени Мешков!

Жандармериски подофицир га стиже, трчећи кроз ходник лаганим касом.

— Мешков?

— Ја сам — Мешков, али ја нисам окривљени већ сведок, — промрмља Меркуриј Авдејевич.

— Потпуковник је изволео наредити да се вратите.

Меркуриј Авдејевич пође натраг, држећи се зидова. Полотенцев устаде од стола и пође му у сусрет.

— Опростите, задржао сам вас на један тренутак, — рече он са изразом забринутости и сасвим искреног сажаљсња. — Паде ми на памет једно питање другог реда. Па ваша кћи је, колико ја знам, у великом пријатељству с једним младим човеком који се зове Кирил Извеков. Да се не варам? Је л' те? Па сам желео да знам — тај млади човек није долазио у вашу кућу, је л' те?

Са упорно-трезвеном развојеношћу Меркуриј Авдејевич спази како засја у мраку бела пружница оковратника над кратким квадратним леђима блузе — засја и брзо се изгуби иза вратанаца. И одједном, заједно с том пружницом оковратника, као набрчкана површина промакоше пред очима сјаја плаве пруге Лизине кухне хаљине. И затим — мрка завесица кроз коју пробија сјај на прозору Рагозинове сандучаре и он лично — Меркуриј Авдејевич, који са горњега стубишта испитивачки посматра свој тихи мајур.

Он као укопан гледаше у потпуковника.

Полотенцев ћуташе. Одједном се трже и поче са саучешћем:

— Ја видим, ви сте се страшно уморили, па вас молим да ми опростите што сам вас закупио. А моје питање лепо може да се остави за коју другу прилику. Ја сам само хтео да вам кажем да је баш тај млади пријатељ ваше ћерчице исто тако окривљен за злочин против државе. Зато вас молим да се до друге прилике свакако присетите — да ли је он навраћао у вашу кућу. Да најзад истерамо ствар на чистину и што се тиче њега и што се тиче ваше ћерчице. А сад — у здрављу! Баш сте ми се ви намучили! Опростите ми, опростите — служба то захтева!...

Улицом је Меркуриј Авдејевич вукао ноге као пјаница који се тек отрезнио. Не беше ни трага од његове нагизданости. Жакет му се чудно отромбољио, панталоне му се наклубучиле на коленима. Под изгужваним туђим брковима непрестано је осећао суве испуцале

усне. Дуго му није било јасно каква му се то магла ледуја пред очима. Тек пошто пређе неколико мала, виде да је то рој мушица који га је наметљиво пратио и покрио се бронзаним преливом кад је пролазио поред уличног фењера. Он поче да се брани од роја, али је он, вртећи се, јурио напред као подругљива фатаморгана.

Меркуриј Авдејевич изненада застаде. Првинут у току целог дана осече му се у памети утешна мисао:

— Нека буде прикривање с предумишљајем, нека буде! Али ја нећу одати Јелизавету. Јелизавету ћу ја да спасем...

Он дстера браду, метну пристојније крути шешир, и доби уобичајени ход, скоро с поцупкивањем на прстима.

Једанпут у једном од оних разговора које је Лиза називала филозофским, у Псећим липицама беше се повела реч о томе шта је — судбина. Кирил рече да се том речју, вероватно, назива човекова зависност од догађаја. Лизи се не допаде таква дефиниција.

— А ако нема никаквих догађаја? — одврати она. — Ако се не догађа ништа, већ просто тече обично време, или чак и не тече него стоји, и уопште — буде чама и ништа више. Па шта ћемо онда — судбина ишчежава?

Не, Кирил је сматрао да нема времена без догађаја, да је чама — такође догађај.

— Лепо, — рече Лиза, — нека буду какви му драго догађаји. Али они, разумеш, теку, теку као да их се ништа не тиче. Човек се навикао на њих и можда је срећан. И одједном му све одлети главачке. Шта је то?

— О чему ти то говориш? — упита Кирил. — О личној срећи? Па ти знаш човек је сам — ковач своје среће.

Али Лиза не хтеде ни да чује.

— А шта је оно кад ковач кује у својој ковачници и мисли да је све добро, а ковачница му одједном изгори и он остане на згаришту?

— То је — пожар, — прште у смех Кирил.

Он је волео да удари у шалу, ако не могне нешто да објасни. И затим — он је увек у будућности проналазио срећу. А код Лизе су се често рађала необична предосећања, и сад је она уверена да је она нису преварила, да је у давнашњем разговору о судбини била у праву: све је било обично, и она је била срећна, и одједном је из њена живота истргнут Кирил. Све је било обично и она је била срећна, и одједном је у њеној кући избило на површину име које никад раније ни у сну

није сањала: Виктор Семјонович Шубников. То и јесте судбина...

Град је знао за две фирме — злато на црном пољу: Шубников. Једна беше — на продавници прекопута Горње пијаце, друга — на великој радњи међу тезгама на пијаци, усред ње. И тамо и овде трговали су меком робом. Продавница је држала скупоцене тканине — чоју, сомот, свилу, а радња — јевтине цицеве, памучна лица, сатен. Посао је водила удовица Шубникова, Дарја Антоновна, а помагао јој је сестрић Вићењка, кога је она мазила још од малена и спремала га за наследника.

Двадесетогодишњи младић, који је волео да се лепо обуче, да поразговара у наслоњачи бербернице, док му уврћу ланену косу усијаним гвожђем за кудрављење, да наручи према огласу у новинама некакав брковез из Варшаве или прибор од гутаперке за масажу лица, проналазак неке куће за хигијену из Лођа — Виктор Семјонович је успео да се прочује међу младим људима који се нису замарали великим напорима. Био је спортске природе, нестрпљив, па му због тога није пошло за руком да заврши школовање, ма да се неколико пута живо бацао на науке, прелазећи из једне гимназије у другу, окушавши срећу и у трговачкој школи и у реалној гимназији, правећи за те прилике нове униформе од одличне чоје из своје радње и заменивши најзад колекцију прописних капа модерним ћеленошем велосипедиста.

Велосипед је терао одлично, у стилу правога тркача — полежавши с високога седишта на ниски, извијени у биволски рог управљач са гуменим вршцима. Он се чак вежбао у вожњи на тркачкој стази, мислећи да добије награду на тркама, али је пао на окуци, разбивши колено, и некако се беше надуо на срећније противнике.

Зато у јахању с њим нико није могао да се мери. Он дотера из степе, однекуд из Бухаре, коњића-тркача мрке боје, на око — космато кљусе са светлим очима. О покладама је показивао своју вештину пред љубитељима коња, упрегавши тркача у сићушне, као перце лаке саонице, у које је могао да уђе само један човек, и то — једва једвице. У Великој кострижној улици, у коју су се у породичним санкама с мирном трој-

ком или двопрегом чак плашили и да савијају, а у којој су јурили само чистокрвни касачи, Виктор Семјонович је изводио на своме маломе ђаволу чуда од којих човеку стаје памет. Не говорећи о лепоти и необичној веселости хода његова коњића, који као да се јогунио у бесне-живахном начину касача, сам јахач је изазивао опште одушевљење окретношћу кочијашскога знања. Он се није возио, није јурио, није летео, већ је лебдео негде изван земљина шара, одбивши се са пртине, сав у снежном брашну, и изгледало је — да он не седи у санкама него да је завитлан вођицама што лице на струне, као камен — праћком, у хладни ваздух. Нагнувши се мало у страну, тако да му се санке бежу искосиле на један салинац, гледајући испред себе ушкиљеним очима, бранећи се од ватренога репа са дугачком длаком што се разлетео и ледених грудвица с копита, он је јурио за коњем-метеором и само узвикивао:

— Хеј! Хеј! Хеј!

— Виђуша! Навали, навали! — викали су за њим пријатељи с плочника.

И он је наваљивао и наваљивао, прстижући једног за другим касачке мајсторе и не чујући ништа, сем фијука ветра и бобоњања грудвица о предњи део санки.

Као свака страст, коњске трке су захтевале жртава, и Виктор Семјонович замало не настрада због своје незајажљиве занесености. Један угледни судски чиновник, помоћник државног тужиоца Апелационог суда, прелазећи преко улице за време покладног санкања, паде и повреди ногу баш кад Шубников беше пролетео поред њега на своме касачу. Да је тај чиновник био из неке друге установе, случај не би имао никаквих последица, али јустицији није било тешко да ствар претстави тако као да је тркач оборио пролазника и да га само срећом није убио на месту. Ствар се вукла годину дана. Дарја Антоновна оби и ниске и високе прагове, препоручујући сестрића, док се није отарасила тужбе намирењем издатака за лечење настрадалога. Младаљачка Вићењкина слава после тога порасте још више, и он сашчн кожух од шевиота мрке боје, да би га лакше распознавали на улици као јунака догађаја око кога се беше дигла велика прашина.

Дарја Антоновна је много мазила свога сестрића, ништа му ваљда није одбијала, а мало је захтевала од њега да ради: кад ја умрем — нарадиће се. У кући је за њ била одвојена нарочита половина. Тамо је он скупљао књиге о коњима, о коњским тркама, велосипедском, једриличарском спорту, каталоге новаца и медаља, вешао о дрвене вешалице одела по орманима, навijaо грамофон са сјајним устима као у трубе, стављајући плоче Вјаљцеве и Варје Пањине, изазивао фотографије у купатилу и масирао лице, муку мучећи са бубуљицама.

Летос му пало на памет да оправи своју половину, те Дарја Антоновна оде с њим у радњу Мешкова — да изаберу тапете од хартије за зидове. Меркуриј Авдејевич им понуди столице и лично поче да им показује робу, разастирући парчад тепета, које је стално скидао из рафова и разматавао трговачки помоћник. Купци су били цандрљиви, али је то само распаљивало Меркурија Авдејевича, — он је знао шта вреде Шубникови, имали су право да закерају, — и он се кочоперио својом трговачком вештином као паун репом.

— Или ево вам, молим вас, мустре штампаног цртежа за собу за рад, — говорио је он, дивећи се. -- Ако му додате ево ову плату без сјаја, нешто тамније боје, а озго пустите ево овакав тапан перваз светлије боје, биће врло солидно. Мислите — да је прилично мрачно? Можемо, наравно, да изаберемо нешто створене боје. Али свет увек воли да му одаје буду шарене, како би падале у очи. Узмите ево овај цртеж најновије израде -- наборани атлас. Ако је соба уређена богато, рецимо, модерно... Какав вам је намештај у салону? Није модеран?

— Бечки, са извојницама, — рече Биктор Семјонович.

— Ово ће баш дивно пристајати уз бечки. Погледајте шта ће испасти, ако се тако богата боја опточи широким первазом за венац.

— А шта мислите о таваници? — упита Шубников.

— Само што сам хтео да вам предложим нешто. Добро — јесте ли одлучили да украшавате опшивницу? Нећете? Онда вам је управо потребан оквир за тавани-

цу. Добија се нешто врло релјефно, ако се глатко окречена таваница одвоји од оплата, на прилику, ево оваквим омотом с пределом. Или, још боље.... Пећа, скини биљни украс у свим бројевима!

У јеку врло живог разгледања, кад је глава почињала да се врти од дуга на хартији што су играле пред очима, у продавницу уђе Лиза. Требало је нешто да саопшти Меркурију Авдејевичу од стране матере, и он јој нареди да причека док има посла с купцима. Она оде на касу и рашири на тезги новине. Беше јој свеједно шта ће читати — подлистак о смицалицама власника риболова, расправе о градској управи, хронику о навигацији — све речи су за њу значиле једно те исто. Ма о чему говориле, она је иза њих видела само своју несрећу. Рука јој је превртала страницу, док јој се поглед још није одвајао од незавршених редака, а затим би се, као на нешто ново, враћала на оно што је већ била прочитала.

И, чим се она појавила, у радњи се створио још један човек који није мислио о оном што ради. Трубе хартије и даље су шуштале и одмотавале се, трговачки помоћник је намештао лествице и по се до раfoва, Меркуриј Авдејевич је уживао у своме говорништву, а за Виктора Семјоновича више није било ни тапетâ, ни омотачâ, ни первазâ: од сијасет врста хартије њега су привлачиле само новине, које је на тезги превртала тана, лагана рука. Он устаде, да би му било zgodније да гледа Лизу и повлађиваше Меркурију Авдејевичу баш кад не треба. Уврћући бркове (расле су му беле коврце над крајичцима усана, а испод носа није имао још ништа), мешкољећи се и неосетно поцупкујући ножицама, он је стално чекао да Лиза подигне очи, у које он беше успео да се унесе док је она разговарала са оцем. Али се она није одвајала од новина, и доцније, сећајући се тога изненаднога сусрета, Виктор Семјонович признаваше себи да га је запањила противречност између обрасца девојачке лепоте, каквим му се отпрве учини Лиза, и њена неприродног интересовања за мушки посао као што је читање новина. Да је могао да заподене разговор, он би је, наравно, пре свега упитао — шта ли то она тако дивно чита у новинама? А кад би Лиза чу-

ла то питање, она би се, свакако, нашла у небраном грождју— па зар ја читам новине? Кад би место речитога Меркурија Авдејевича одједном стала Лиза, било би довољно само да она промрси: ево вам сјајних тапетића! — и Виктор Семјонович би сместа излепио тим тапетићима све своје одаје. Али она чак и не погледа у купце, већ, уморивши се од чекања, оде некуд у други крај радње.

Урођена особина карактера Виктора Семјоновича беше нестрпљивост. Дадиље су га звале „Час ово час оно“. А већ кад би му пало нешто на памет, он ноћу не би спавао док му се не би испунила жеља. Још док је био мали, прва реч коју је изговорио свесно није била ни „мама“ ни „баба“ већ — „пустите“. Стално је гурао ручицама дадиље и децу, пробијајући се онамо куд је наумио и стално је шљапутао — пустите, пустите! И Дарја Антоновна, схвативши ствар, само заврте главом кад он неочекивано престаде да се интересује за оправку, и кад поче да тугује, и кад узе да се лицка више него раније, и да се губи од куће, и кад случајно одаде тајну твме што нареди некој Настењки да нађе како зна да зна фотографију Лизе Мешкове. Све беше јасно као дан.

Настењка је сматрала себe за рођаку у кући, па би долазила покаткад на недељницу, на две, пошто би обиграла друге куће својих пријатеља или отпутовала на молитву у неки манастирчић. Умела је да буде пријатна — у разговору, у саосећању, у спремности да учини услугу, ако услуга није захтевала напора. Лице јој потсећаше некако на суву шљиву — изгледало је као да сија од задовољства, у црном младом погледу увек је треперила радост живота, па ипак су је сматрали за озбиљну жену, богомољку, чак и испосницу, ма да нико није био тако лако на нешто укусно као она. Она врло танано, скоро уметнички обављаше вештину скупљања, добијања, примања поклона, тако да је онај који је давао имао утисак као да она даје, а да од ње узимају као од добротворке.

Није јој требало никаквих петљавина да дође до фотографа који је сликао гимназисткиње што су пролетос завршиле курс. Он доби од Настењке сва могућ-

на уверавања да јој је фотографија Лизе Мешкове потребна за најпристојније сврхе, и њему беше мило што му фирма има успеха.

На слици је Лиза била тужна, округлина њена лица беше се сјединила с кругом овлаш очешљане ваздушасте косе. Нешто замишљено не само да је избијало из погледа већ се преносило на целу сличицу чим би је човек узео у руке. И узевши је у руке, Виктор Семјонович осети да његов ранији живот — није ништа више од црне веранде што води у ону миришљаву кућу, у чији је прозор он завирио с језом и у који је хтео да уђе с неподношљивом жељом. Он је и јадиковао, и плакао, и надао у летаргију по цео боговетни дан, ваљајући се на дивану, и захтевао да му врачају, и да се моле богу за њ, и да зову час доктора — да му да нешто против несанице, час кројача да му узме меру за ново одело.

Настењка и Дарја Антоновна марљиво су обављале посао поткопавања, који је код Мешкова одјекивао све гласнијим помињањем Шубниковâ, док даље поткопавање није довело дотле да је Меркуриј Авдејевич саопштио да Дарја Антоновна има намеру да им изволи доћи на чај.

— Због чега ли јој је толико наспело да пије наш чај? — упита Лиза, погледавши у оца као дивља звер.

— Већ смо толике године радња до радње, а још никако се не познајемо ближе, — рече Меркуриј Авдејевич.

— Па шта се сад променило?

— Море, променило се штошта, душо моја. Одем ја јуче у банку да купим менице, стојим пред касом, чекам. А директор банке, пролазећи поред мене, спази ме, стаде и вели: молим вас, господине Мешкове, да се не замарате чекањем, него изволите право у мој кабинет, ја ћу наредити шта треба да се учини за вас, па ће све одмах бити удешено — и затресе ми ручицу! Раније директор банке не би ни обратио пажњу на Мешкова...

Тако се догодило да једног запарног августовског дана, после службе божје, Шубникови, у пратњи Настењке, дођоше Мешковима на недељни пирог.

Виктор Семјонович обуче одело боје кафе с преливима и високо закопчани прслук од пикета. Из доњег џепа прслука висила му је, место ланца за часовник, црна свилена пантљика и на њој — златна плочица што претставља кошуљицу писма с посувраћеним крајичком. На крајичку је сијао рубин.

Била је запара, те је раскопчао жакет. Висуљак за часовник лежаше на прслуку, цаклећи се при сваком уздаху. Виктор Семјонович дисаше убрзано. Он неколико пута започињаше разговор, али Лиза одговараше ћутањем. Све јој се више свиђаше што он запиње на свакој реченици и што већ гледа збуњено и чак молевиво. Најзад јој га би жао:

— На вашем висуљку, изгледа, има неки натпис?

— Да, — рече он, вадећи бржебоље часовник, — то ми је — успомена. Изволите погледати.

Она прочита урезани натпис, сав у завојницама: „Виктору Семјоновичу с поштовањем. Пријатељи.“ И на супротној страни: „Навали, Виђуша, навали!“

— Ово се односи на нешто?

— Успомена на једне трке. Лањске зиме. На коњске трке.

— Дакле, то је — награда?

— Као нека награда. Од другога. Мој коњ је стигао први.

— А шта значи оно „навали“?

— Тек онако. Љубитељски израз.

— И ви сте одавно — тркач?

— Ја нисам тркач. Ја сам љубитељ.

Настењка, нагињући се целим малим окретним те-

лом према Лизи, као да жури да јој помогне, рече надушак:

— Вићењка и велосипед тера и на клизалькама се клиза.

— Па зар ћемо сад о клизалькама! — замоли за опроштај Виктор Семјонович. — Сада је дивно на јахти.

— Вићенка је — члан јахт-клуба, — рече Настењка. — И да видите што има јахтицу, као луткица!

Она је морала да упада место свих, да би испуњавала тајац, па се нагињала час лево час десно, јер јој није давала да види све одједном порцеланска лампа, која је висила тачно напред округлога стола, за који беху сели гости и домаћини.

Ако се не узме у обзир Виктор Семјонович, онда је Валерија Ивановна била на највећим мукама због своје недовитљивости у разговору. Дарја Антоновна, величанствена и благонаклона, у љубичастој хаљини чије су се светлуцаве боре дизале усправно с пода на колена и према пасу и гутале целу наслоњачу, личила је на подражавање споменика. Ма да је њен разговор пошао од домаћих ствари, она га ипак поведе на високој ноти, чак и с неким народно-привредним или економским преливом. То је Валерију Ивановну само могло да препадне. Њени појмови о економији сводили су се на то какав је данас био довоз на пијацу — велики или мали, а због чега и откуд исти тај довоз потиче — ко ће у томе тачно да се снађе! Наравно, довоз се ослања на извесне стубове, на којима почива сав остали свет. Он зависи од мразева, или од Крстовдана, или од раскаљаних путева, од зимског и пролећног Св. Николе. Али то је већ сувише апстрактно. А Дарја Антоновна са довоза не пређе само на жетву већ и на сеоски живот уопште и чак — како се она изрази — на сељачко питање.

— Свеједно што смо ми људи грађани, — рече она, — ипак увелико зависимо од сељачког питања. Узмите наш посао — меку робу. Сељак ти неће узети памучно лице ни за живу главу, само му дај што бољи циц. Сада је село први купац.

За таква размишљања беше дорастао само Меркуриј Авдејевич, али се он није могао одушевити њиховом теориском лепотом и говорити слободно, без увијања.

— Да, — одговори он, размисливши, — село се трепутно дотерује. Али не може сваки специјалитет да се исплати сеоском обновом. Наш, на пример, фланел, као што ранијих година није имао добру прођу, тако је нема ни данас.

— Па како то, — утрпа се Настејка, — шта ви то говорите! А ја стално идем, гледам и само се чудом чудим: у свакој уличици ниче по кућа! Па лепе што те нема! На главним степеницама — машина за пењање, однесе те право на последњи спрат, и нису ти потребне ноге. Место подова — паркет од бетона, као да и није кућа већ саборна црква. Шта су само банака подигли, куд се окренеш — све банка до банке! Па да ли неко меће паре у њих? И све зграде, зграде...

— Да, — рече Дарја Антоновна, — зграда, била велика, била мала, без вас, Меркурију Авдејевичу, не може да прође. Има бар у шта да се завири код вас.

— Па то је — град, а реч је о селу.

— Ма паре су, Меркурију Авдејевичу, било у граду, било у селу — једне исте.

— Нису, Дарја Антоновна, нису исте. Сељак, брате, жешће стиска копјејку.

— Нека је стиска колико хоће, али и сељак мора да украси прозорче, други — да излепи гостинску собу тапетима. А оно — ако се отвара ракициница, ако се подиже среска школа, ако се обнавља црквица, све — вама, па вама.

— Са срезом ја не радим, јер ме школе не занимају, — одговараше Мешков, — подигнуте цркве — такође нису слободне, већ купују где им нареди епархијска установа. А сељак ће пре купити својој снаши непотребан ресл лица него што ће прозорче превући лаком. Испада му да сељак своју кесу истреса у ваше руке, Дарја Антоновна, а не у моје.

„Па видим, видим да си стипса!“ — говориле су трезвене и насмешене очи Шубникове. Она, чим уђе,

опази да су тапетићи на зидовима чемерни, да под одав-
но није обојен: „жао му да троши на себе своју робу“.

— Ја не одричем, — рече она, обарајући поглед на
земљу, — ми тргујемо као што бог хоће. Али је и ваш
посао уносан и ваша роба се троши, Меркурију Авде-
јевичу.

— Роба се троши, али су купци лоши.

— С парама долази и одважност, Меркурију Ав-
дејевичу. Ви сте сами изволели рећи да је сеља данас
кудикамо уреднији.

Разговор је ваљало окренути на нешто друго: На-
стењка се већ осмехиваше сувише проницљиво, —
знам ја, вели, да ће се Меркуриј Авдејевич скупити као
две паре у кеси, да не би ништа обећао у мираз својој
лепотици, а Дарја Антоновна се — држи на цени, да
би осетили да њен соко лебди над златним брдима.

— Да, — рече Меркуриј Авдејевич, проврпољив-
ши се на столицу, — сељама су смањили брзину, они
су прокљували да ће човек вредноћом постићи више
него паљењем имања. Народу је потребна рука власти.

— Село је лакше прикљештити него град, — при-
мети Дарја Антоновна, — сеља је кудикамо плашљи-
вији од грађана.

— Тачно, — сложи се Мешков, напрежући се да
уђе у ствар.

— У граду, ма куда се човек макао — наиђе на по-
кварена завидљивца.

— Широка му је њива за завист, — признаде Ме-
шков без нарочите воље.

— Шта је свакојакога непријатељства око нас!
Живиш, живиш са човеком, показујеш саучешће пре-
ма њему, из невоље га извучеш, а онда...

Дарја Антоновна се одједном навали према Ме-
шкову:

— Онда — трљај главу: својим издашним дланом
загрејао си, може се рећи, отровно гнездо.

— У коме смислу, наиме, отровно? — неверљиво
упита Мешков.

— Па да узмемо, на прилику, вашу непријатност.
Тако ми вас је било жао, Меркурију Авдејевичу, да

баш целу боговетну ноћ нисам могла да тренем. Шта је морало, мислим се, човека да снађе: богобојажљив, цењен човек, ћерчицу има у кући, удавачу, — каква, мислим се, страхота!

— Ви ваљда мислите на... — поче Мешков, намеравајући да одбаци сваку нејасност, али са све јачим немиром.

— Па ја говорим о вашем тајном револуционару, — изјави Шубникова сасвим простодушно.

Она са болом рашири руке, отвореним длановима — према Мешкову, и, искосивши главу, обамре као модел што приказује дирљиво саосећање. Настењка се сва одмах сави у клупко од нестрпљења, и лице јој одлучно беше спремно да направи какав му драго израз, према томе шта ће на крају чути. Лиза и њена мати и Виктор Семјонович гледали су у Мешкова плашљиво и нетремице.

Он се натушти од крви што му јурну у главу и неколико тренутака се не мицаше и не трепташе. Затим палцем диже са уста бркове и размаче браду, тако да му лице постаде јасније и нешто свечаније.

— О моме револуционару? — рече он, оборивши глас. — Код мене није било никаквих револуционара, а није их ни могло бити.

— Па ја мислим на онога што су га укебали у вашој кући, — још више рашири руке Дарја Антоновна.

— Господ је моју кућу сачувао од људи које треба укебати. Бог с вама!

— Ништа, онда ваљда у вашој мали, — па цео град говори о томе.

— Зар се мало проносе сплетке по граду? Из седне сандучаре су одвели неку жену неког бунтовника. Па шта, зар ћу ја да одговарам за њу?

— Па ко жели вас, Меркурију Авдејевићу, да чини одговорним? Ја само велим каква вас је непријатност напала.

— А због чега непријатност, кад се не тиче мене? — пронашавши већ ослонац, поче да диже глас пробуђени Мешков.

— Већ и по томе је непријатност што се зуцка.

— Па оно ви, као моја добра познаница, а од да-

нас — и целе моје неукраљане породице, оно ви, Дарја Антоновна, не би требало да понављате оно што се зуцка, већ да пресечете оне што праве сплетке.

— Шта вам је, заиста, Меркурију Авдејевичу, — рече Шубникова неочекивано заповеднички, љутито поправљајући боре на хаљини што шушти, — зар ћу ја икоме допустити да вас пецне неком подозривом речју или сумњом, шта вам је? Ја само мислим на каквим сте мукама били кад сте узели баш ту бунтовницу.

— Па на каквим мукама, кад ми је савест чиста и пред богом и пред људима?

— Хајде де да сте — сами, али ви имате кћер. Материнско срце Валерије Ивановне цепало се, ваљда, од бола да није можда Лизањка дошла у додир са опасним људима?

— Ах, боље ће бити да се и не сећамо тога! — узвикну Валерија Ивановна из чиста срца.

— Зашто моја кћи има да долази у додир са опасним људима? — с претњом подиже обрве Мешков.

— Па сами сте изволели рећи, Меркурију Авдејевичу, да су бунтовницу одвели из вашег дворишта, — опет упита Шубникова невинно и врло једноставно.

— Макар и из дворишта, — љутито одговори Мешков, — али моја кћи не живи у дворишту, хвала богу, већ у кући и, сем тога — са оцем и с матером, Дарја Антоновна.

— Допустите, ја ћу рећи како је било, — у страху поче Виктор Семјонович, желећи одједном све да измири и скупивши за то довољно одлучности својим ћутањем које га је мучило. — Тетика се беше страшно узбудила кад је сазнала да је у вашем дворишту откривено револуционарно легло. Односно баш у оном смислу како сте се ви, Меркурију Авдејевичу, изразили — зажелела је да сместа пресече ствар. И вели: умукни... ако, вели, не знаш, онда немаш разлога да лапараш језиком... Односно, због тога што сам јој ја причао о томе. А ја сам, право да вам кажем, био чуо само оговарања. Наши трговачки помоћници просто су чаврљали и чаврљали како се, веле, код Мешкова скривао један револуционар, који је тобоже учинио чувен подвиг... да, као што се то данас кр-

сти — који је стекао заслуге девестопете године. Од-
носно, то нису моје речи: о каквим заслугама може
бити говора, ако је то бунтовник? Е, и њега су шче-
пали. И квит. Какве везе с тим може имати Лиза? —
Он се окрете према њој целим телом. — Ако би у
вас могли нешто, опростите, да посумњају, онда ће
то ваљда бити због неког додира... да, као да сте ба-
јаги умешани у ствар омладине. Али онда на сваког...
па чак и на мене може да се баца сумња, — и он учини
покрет којим је свакако хтео да покаже да ће — ако
буде потребно — племенито узети на себе какву му
драго кривицу, само да би је скинуо с Лизе.

— Па шта ви то говорите, Вићењка! — умеша се,
отворивши се некако за тренутак цела, Настењка. —
Ипак се може претпоставити да је у оговарањима, о
којима ви причате, помињано Лизањкино име.

— То уопште не долази у обзир! — прискочи
Виктор Семјонович.

— Па, наравно, не долази у обзир, — отпева
Настењка, с проницљивошћу завирујући у лице Лизе
која одврати главу. — Ко ме ће пасти на памет да чедну
анђеоску чистоту меша са земаљским недаћама? Ви-
ћењка је баш преда мношћом разговарао с тетицом. Да
ли се сећате, Дарја Антоновна, ви сте ме чак, на сво-
јој половини, чистили кавом? И не стиже Вићењка
да јој каже баш те гласове о тајном револуционару,
а Дарја Антоновна ће: доста!

— Ја сам и сада повела реч о томе само да бих из
ваших уста чула да то није истина, Меркурију Авдеје-
вичу, — увређено рече Дарја Антоновна.

— Па шта ћу, — рече Мешков тихо, — ја казујем
оно што јесте.

— Е, баш лепо, све смо истерали на чистину! —
настави Настењка неодољиво. — И онда нам Вићењ-
ка исприча како су у граду похапсили гимназисте и
ђаке техничке школе и да је чак и у богословији било
ученика који су растурали летке по граду против цар-
ске владе. Једном речју, штетна омладина. Дарја Ан-
тоновна се онда прекрсти, па вели: хвала господу
богу, ти ми, Вићењка, ниси такав. Али чувај се, каже,
тако ти бога, да се код твојих пријатеља не нађе

неко ко познаје те што су стрпани у затвор. Ето о чему се водио цео разговор, Меркурију Авдејевичу. Нису прављене никакве сплетке на ваш рачун, а Лизањкино име нико чак није ни поменуо.

Она одједном прекиде своје тртљање. Њен поглед, прхнувши, нежно слете на Лизу, и новим, поверљиво-лукавим гласињем, као да је написала штиво, она прочита:

— Нећу да кривим душу: помињано је, наравно, златно именце, али у сасвим, сасвим изузетном случају. Него нека о томе прича неко други.

Виктор Семјонович се заклати као да тражи изненадно изгубљену равнотежу и чак беше спреман нешто да изустити, али се у тај пар Валерија Ивановна брзо окрете према Лизи и — скоро шапатовом, али тако да сви чуше — упита:

— Да ти није припала мука?

Лиза беше бледа. Из петних жила се упињала да се одржи у оној укипљености, којом сама себе беше оковала, и одједном савлада напор који јој сметаше и диже се са олакшањем.

— Можда ћеш, мама, позвати госте за сто? — рече она.

— Зови, Валерија Ивановна, — трже се Меркуриј Авдејевич, и његов уздах пробуди заспалу узајамну љубазност: клањајући се и захваљујући, сви почеше да устају и да прелазе за постављени сто.

Али чак ни голицљиви мирис врелих пирогоа, ни мирис разних врста слаткога, ни отсјај самовара на коме се као звезде одбијаше рад виљушака и ножева, нису могли да растерају учтиве јаде разговора. Сав је он, као зачаран, почињао нуђењем Валерије Ивановне — „служите се, молим вас“ и завршавао се похвалама Настењке — „ах, што сте ви куварица!“ или Дарје Антоновне — „ја се не сећам да сам јела тесто које се овако мрви и листа!“

Виктор Семјонович, куцнувши се њежинском оскорушовачом с Меркуријем Авдејевичем, охрабри се и покуша да приупита Лизу да неће случајно да сркне са животворнога извора, али се набоду на такав поглед да се још више покуњи.

Он ћуташе за све време доручка, истискујући само из себе „хвала“, а кад се диже, поче да поцупкује, правећи свима пут и узмичући, у ожалашћеној отмености и са слеђеним осмехом на уснама, тако да Лиза не могаше да задржи осмејак. Њега онда напаста нека забуна, он се окрете, гурну округли сто с лампом, хтеде да је зграби, али се још јаче навали на сто и преврну лампу. Стаклени абажур у облику кугле као ништа се омаче на ћилим и, као да уздахну, прште надвоје као лубеница.

Виктор Семјонович притиште судланице на чело. Скоро му се оте некаква реч, нешто као — платићу или оправићу, — али му неразговорно застаде у грлу, и он само избациваше ножицу и клањаше се као лутак на смену. Меркурију Авдејевичу и Валерији Ивановној, не усуђујући се да окрене главу према Лизи.

— На срећу, то је на срећу! — цикну усхићено Настењка, почевши да скупља црепове, док домаћини узеше нешто да мрсе кроза зубе, потсмевајући се несрећнику и умирујући га. Дарја Ивановна узе за руку Лизу и рече јој без икакве збуњености него чак с правим покровитељством:

— Ви ћете, душице, помислити — да је Вићењка одистински таква шепртља да преврће све око себе. Он се то застидео од вас...

— Он је увек тако спретан, тако спретан! — опет поче да цичи Настењка, стижући да гледа у исти мах свима у очи, спремна све да доведе у ред и све да утеша.

Тај мали догађај неочекивано разведри све, сем Виктора Семјоновича, као што нека пошалица разведри зачмало друштво, и опроштај беше срдачан.

Али чим Мешкови остадоше сами, између њих леже мучан мрак. Лиза оде на прозор, леђима осећајући нестрпљиве погледе оца и матере. Празне шоље на столу, обамрли фикус, намештај померен са својих места, разбијени абажур на чаршаву — све као да ишчекиваше неминован закључак онога што се догодило.

И Лиза се, стиснувши снажно прсте на груди подигнутих руку, лагано окрете према матери.

— Ово му дође као неко гледање, мама?

Валерија Ивановна извуче из рукава марамицу. Меркуриј Авдејевич рече изазивачки:

— Па да је и гледање, шта му фали? Нисмо га ми измислили. Предачки обичај. Ни црква га не забрањује. А јесмо ли ми — неверници, је ли?

— Ја сам питала тек онако.

— Ниси питала тек онако. С разметањем си питала. Ти не треба да се размећеш. Видиш ли да су се по граду почели проносити некакви гласови?

— Гласови?

— Гласови о теби, да се дружиш с тајним револуционарима.

— Татице!

— Шта — татице? За шта су се Шубникови распитивали? Мислиш да само ми знамо да си се шетала с каваљером који се нашао иза катанца? Ваља те спасавати док није доцкан — спасавати! Јеси ли разумела?

— Разумела сам, — одговори Лиза. — Почињем да разумевам.

— Заборавила си како се разговара са оцем? Постала си образована? А оно на шта је изишло образовање? У жандармериској управи ме питају: реците ми за шта се интересује ваша кћи? Шта да им кажем? Интересује се за бунтовнике? Ти и твоја мати, као кртице, ништа нећете смислити. А можда ће ноћас доћи и зграбити вас обе. Онда — шта?

— А зашто да нас — зграбе? — препаде се Валерија Ивановна.

— Јеси ли одлазила у позориште са Извековом? Молим лепо. Неће они испитивати. Живот је у озбиљној опасности, па треба, велим, спасавати Лизавету.

— И Шубникова ми одређујете као спасиоца, — рече Лиза као да обезбеђује себе у тој мисли.

Онда Мешков подвикну:

— Ја ћу промислити место тебе ко ће ти бити спасилац.

Метнувши руке на леђа, он ходаше плаховито по соби, неосетно поигравајући на завојицама. Почињала је једна од оних вакела на којима су лежали стубови породичнога живота, и — хвала богу — Мешков још не беше испустио крму из својих руку!

— Спасити те може само послушност, ништа више. Како сам те ја неговао? Да ми не одговараш. Да си се препирала са оцем, ништа не би видела у животу сем несреће. А шта је послушност? Како црква схвата послушност? Један свети отац, желећи да искуша једног сабрата, нареди му да посади у земљу, на високом брду, колац и да сваког дана залива тај колац, доносећи воду из подножја брда. И са брат испуњаваше наређење, не гунђајући и тако смерно да му чак и не паде на памет да обавља глуп посао, заливајући обичан колац. И за своју смерност беше награђен: после пет година заливања колац пусти корен и даде изданке... Наравно, то је била право калуђерска послушност, и ја од тебе не захтевам да будеш таква. Али ја имам права да очекујем од тебе као од кћери да не одговараш оцу, и ти ми то никад ниси ускраћивала, због чега те ја ценим. Ти си увек знала да се све чини за твоје добро. Ти мислиш да ће нам се прилика као што су Шубникови пружити још који пут? Цаба ти посла. Требало је да чујеш шта су ми у банци причали о Дарји Антоновој. Она има такав кредит каква ја нећу видети ни у сну. А наследник је само један. Зар ћу те ја дати лошем човеку? Ти си ми кћи. Ја о твојој срећи и дању и ноћу...

Лиза одједном, не саслушавши га, изиђе из собе. Њено узбуђење беше такво, да Меркуриј Авдејевич не само што прекиде своју говораницу него се и не усуди да задржи кћер ни питањем ни покретом руке.

Он сиђе са спрата, изиђе на улицу. Дан беше мучно-ведар, запара још не беше достигла потпуну силину, сав живот беше замукао, захваћен јаром усижане земље. За таквих дана искрсне понеки тренутак, када време некако обамире у ишчекивању оштре, спасоносне промене, и када изгледа да сваког часа треба однекуда да допре изненадни јаук, или врисак, или

прасак и да дигне из мртвих пригушену, скоро умртвљену природу.

Окречена школска зграда као закрпа од креча беше прилепљена на поззеленело небо, а тополе су се црнеле као непокретни поткресани подупирачи. Осута пукотинама земља одјскиваше под потпетицама. Лиза не убрза корак, али га и не успори — неодлучност, колебања остадоше иза ње.

Она се привипут нађе пред вратима која су одвајала од ње свет у коме је у мислима проводила најлепше тренутке сањарења. И она застаде пред тим једнокрилним вратима, начичканим шеширићима ексе-ра, у увојицама великих баглама и с тешком зарђалом куком. Ту се, у полумрачном трему с подом од опеке, запара расхлађиваше, а неосетна хладовина влаге јасно потсећаше Лизу на намрштену озбиљност старинских зграда, у којима је камење неми сведок људских судбина, и њој се учини да не стоји пред вратима већ пред вратницама, па ако куцне у њих, сва прошлост ће отићи од ње заувек.

Она се дуго не мицаше. Затим опрезно ухвати куку. Врата јој отвори Аночка.

— Како си ти доспела овамо?

— Па ја идем до Vere Никандровне да јој уредим кућу, — рече Аночка тресући хаљиницу. — Ви ћете к њој?

— Је ли она код куће?

— Аха. Хајдемо, ја ћу вас одвести.

Vera Никандровна дочка Лизу на прагу Кирилове собе. Стајале су ћутке, уносећи се једна другој у мисли. Оне су биле сасвим различите по свему изгледу — од кроја тела и раста до боје коже и косе, до најсићушније црте лица, али као да су проналазиле неку врло значајну, скривену сличност у себи, и ватрена жеља да дођу до ње обасјаваше их подједнаким, сливеним и потпуним осећањем патње. Једва пружајући одједном клонуле руке, Лиза полете напред, вриснувши:

— Шта је с Кирилом?

Да је Vera Никандровна не прихвати, она се свакако не би одржала на ногама.

Загрливши се, оне одоше до кревета и гломазно се спустише на њ. Бол беше унаказио Лизино лице, глава јој клону на колена Вере Никандровне. Најпретихо, затим све јаче и чешће почеше да јој се тресу рамена и да јој подрхтава тело.

Вера Никандровна миловаше њену замршену косу, њена леђа и руке мокре од суза, клатећи се неосетно над њом и затворивши очи.

Кад се плакање утиша, она придиже Лизу, одмаче је од себе и лепо јој избрису лице својом марамицом. Приљубивши је уза се, она јој не даде да устане.

— Поћи ћемо, — рече она тихо. — Поћи ћемо одмах.

Она застаде за тренутак, испитивачки погледа Лизу у очи.

— Ти си знала? — упита она тихо.

— За шта?

— Да Кирил држи летке.

— Није ми рекао ни речи.

— Тако сам и мислила, — бржебоље рече Вера Никандровна.

Она снажно ухвати Лизу под руку и изведе је из куће. И Лиза иђаше у корак с њом, потчињена њсној власти што убеђује и умирује.

Аночка, промоливши главу кроз врата, нетремице гледаше за њима својим широко исколаченим очима што се цакле.

Кирил поче да рачуна време од онога тренутка кад се пред њим отворише неприметна вратанца у вратницама тамнице. Вршена је смена страже — било је четири ујутру — и крај стражаре морадоше мало да се задрже: смењени стражар предаваше кључеве заменику и разговараше о неким теретним колима.

Недалеко од стражаре дизаше се усамљена топола. Доње гране јој покриваше једро лишће, а горње, поломљене ветром, беху суве, и по њима су скакутали брапци, с неодољивом брзином чистећи кљунове и чаврљајући, чаврљајући без икаква реда о својим јутарњим необичним пословима. Сунце већ извириваше иза спљоштенога крова затвора и почињаше да загрева. Двориште беше голо, земља — утапкана ђоновима чизама, точковима теретњака, и само се крај самих зидова његова празна мрка ћела помало зеленела.

Кирила проведоше преко те годинама табане тврде земље у друго двориште, из кога, заједно са остацима хладовине у свануће, заудараше смрад из јаме за љубре. Неколико робијаша, у копоранима и округлим капама од војничке чоје, муваху се око теретних кола са бачвицама. На најближем Кирил опази окове: с металног опасача падаше му између ногу лапац што се раздваја на коленима и што је закључан на букагијама око чланака. Робијаш чупкаше коњу гриву, он окреташе главу с великом црвеном мрљом на њушци, а уздица чангрљаше на њему, дозивајући се с тихим звецкањем окова.

Кирил успори корак, али га спроводник овлаш муну у плећку и рече потмулим гласом кочијаша: „очепи!“ Кирил се окрете ћутке и одмах спази зид

поред кога су га водили: ишао је у висину за четири човека, кроз леп су провиривале као лишајеви крупне старе опеке што су се црвенеле на сунцу. Одједном му паде на памет врло слични преградни зид у декору оне претставе, у трећем чину, и цела претстава, и Лиза, и како је ухватила маглу, увредивши се због Цветухина и викнувши због нечега: „опростите нам!“

Није могао да схвати зашто је она молила за опроштај: па он је казао Цветухину своје мишљење, ништа више. И просто да човек не верује: тек што Кирил беше видео такав зид на претстави, а он одједном потегао за њим у двориште затвора, и он више није гледалац већ личност у комаду. Али још више запањује то што су прошла само четири часа (уствари — неколико минута) откад се свршила претстава, а одиграла се таква силесија догађаја, и они су створили такву трку, такав кркљанац осећања да изгледа као да је Кирил био с Лизом у позоришту врло давно, у неком другом животу што се покрио велом прошлости.

Он поче да рачуна време ето од та четири часа и одмераваше га испочетка бројем ноћи и дана посебно, затим — бројем целих дана, затим — бројем недеља. Али, што је рачун испадао већи, он је тим разговетније чуо како се креће, а покатакд замире време у најсићушним честицама, и беше се научио да разазнаје сваки тренутак дана тако тачно као да слуша откуцавање часовника.

Прво откуцавање часовника беше за њ далеки бат копита по прашњавом, меком путу. Бат би прокапљивао кроз мајушно отшкринуту прозорче с решетком и кроз гвоздену врећу што затвара прозор споља и личи на левак цедила — широку озго, уску оздо. Сви звуци, који би долетели у собу из слободе, цедили би се кроз ту црну, зарђалу врећу што скрива светлост и били потмули. Али би Кирил свакога часа хватало све више и више звукова и убрзо је сазнао куда гледа прозор. По звуцима је почео да разликује ветрове, њихов правац, њихову јачину. Западни је доносио уједначене уздахе земље под корацима водова војника. Северни — певање и гунђање трансмисија на

машинама. Топли гласник југа слао би му звоњаву трамваја, покаткад уплашену трубицу велосипедиста. Слух му беше заменио вид као у слепца. Он је гледао ушима. Тачно прекопута прозорчета собе биле су касарне, десно се пружала фабрика дувана, лево су грађени нови блокови универзитета. Пред његовим прозорчетом, иза гвоздене вреће, простираше се прашљиви трг, на који је он одлазио да гледа шатре, некад — са оцем, последњи пут — с Лизом. Он је јео с њом сладолед коштаном кашичицом, и, окружени празничном гомилом, они су посматрали затвор, прозорчиће који су сакривени од светлости врећама и разговарали о оној далекој будућности када више неће бити затвора. С времена на време би поред прозора пролетеле птице. Чешће би то била јата врабаца. Од ситног стреловитог лепета њихових крила ударало му је срце. Сећао се врабаца на тополи. Покаткад би познао голуба — по снажном ударању узмахнутих крила што фијуче.

Ноћу су звуци слободе замирала, а звуци затвора су постајали јачи. Звуци затвора беху кораци кроз ходник иза врата и разговор зида. Лежећи на душеми, Кирил слушао је куцање свога суседа. Ништа није разумео. Само је знао да се с њим води разговор. Одговарао је глупо. Затим се досети да га сусед учи да говори. Али није схватао како се ваља учити. И он је имао свечаник — свечану ноћ победе, када му је одједном кроз главу синнула мисао да му показују азбуку. Требало је да се претвара као да спава, и, бојећи се да се макне, он је плакао од радости. Наредне ноћи је знао да дели азбуку на групе слова, лукавство пауза, ретких и честих удараца, науку затвореника који живе само чулом слуха. Тек што би кораци у ходнику почели да се удаљавају, он би узео да лупа, покривши се ћебетом преко главе. Он од тога тренутка није лежао сам у својој кутијици од камена — могао је да говори. И прво што изговори беше: „разумео сам“.

Дању је ходао, савијајући у једном углу десним крилом, у другом — левим, као што се пише осмица. По дијагонали је соба износила пет корака. Он је

бројао на стотине, на хиљаде корака. Створио је прекиде у ходу — кратке и дуге. То су биле манастирске бројанице од ситних, средњих и крупних зрна. По неколико пута дневно би радио гимнастику. Беше решио да пази и надгледа себе као неки механизам. Пребирајући бројанице корака, он је вежбао памћење обнављањем свега што је некад сазнао. Научио се да прави цртеже у мислима, да изводи у памети формуле из физике, да доказује теореме, да црта карте путовања.

Пре једно осам година, још док је био мали, видео је у школи први биоскоп. На трonoшцу усред дворнице пуцкетао је апаратих, бацајући гасну светлост на платно. Гас је излазио из балона који је притискивао тег од два пуда. Једна слика се звала комична. Фарбар обојно баштенску решетасту клупу, обесио таблу — „Пази. Обојено“ — и отишао. Затим је у врт дошао дебељушни човечуљак с новинама и сео на клупу, забивши нос у неки занимљив чланак. Цела дворница се кидала од смеха, кад је дебељко, читајући и даље, устао и показао гледаоцима своју задњицу с потпуним отиском решетастог седишта. Али то беше тек почетак веселја. Друга слика претстављаше утакмицу пливача. Они су скакали главачке са даске огромне висине. Изводица и таласи беху као у животу. Пливачи су пливали, дашћући. А онда су пантљику пустили у обрнутом правцу — с краја на почетак. И дворница виде необичне настраности: људи су изронили из воде и летели кроз ваздух с петама увис, јурили по дасци с потиљком напред, — све се догађало изокренуто тумбе. Изгледало је да се од општег смеха лелуја тешко водом наквашено биоскопско платно.

Кирил се сети веселе седнице, јер се сети целога свога живота, и нарочито се стараше да у памети пређе све смешне ствари. Он се запрепасти како је било мало смешних ствари у његову животу, како се он ретко веселио. Зар је судбина његове младости била тако намргођена? Он не хтеде то да призна. Био је уверен да је осетио много уживања, заноса и није умео да чами. Додуше, озбиљне ствари су га привла-

чиле, смешне није примећивао. Али је он у озбиљним стварима видео радост сјајнога колебања сунчаних мрља у шуми.

Проверавајући прошлост, Кирил стави себе крај затворских вратница и пође од њих унатраг, окрећући пантљику сећања у обрнутом поретку. Њен ток беше проучен тачније него звуци затвора, него соба, него нокти које је морао гристи зубима, јер није имао чиме да их потсече. У једној мисли Кирил причврсти себе поуздано, као што се на обали причвршћује котва за пристајање: он ништа није знао о учешћу Рагозина, па му је због тога све што је могло бити чак и издалека везано за то име — све било непознато. Он даде себи часну реч — да неће ни у шта да верује, да ће све да пориче.

На првом, врло кратком саслушању, које је обављено у соби убрзо после хапшења и личило на разговор за време обиласка затвора, он понови оно што беше рекао приликом претреса: летке је нашао на улици, ваљали су се сложени у свежањ, а он их је ставио у књигу, у којој су и пронађени. Да ли их је он читао? Да, читао их је. Због чега их није уништио? Мислио је да их уништи кад се буде ложила пећ, али беше лето, а он није журио, јер лецима није придавао велики значај. Али у њима је вређана личност господара цара, — да ли је он то схватио? Да, схватио је, али је мислио да су то стари леци каквих је, како се причало, било много деветстопете године и да их је неко изгубио. То је све. Саслушање је вршио један жандармериски официр који је, улазећи, рекао да се зове потпуковник Полотенцев, саопштио да ће водити ислеђење у његовој кривици, додаде да, ако Кирил намерава да чини неке жалбе, може да их упути на име господина заменика државног тужиоца Апелационог суда, и показа притом погледом на свога пратиоца, који ћуташе неприступачно. Он после саслушања рече да је Кирилу допуштено да се купа и да му се доноси преобука из слободе и да, ако жели да чита, може добити јеванђеље.

Кирил затим понављаше неколико пута сваку реч жандарма, уносићи се у све шкрте преливе питања и

уверавајући себе да — не, тајна не може бити откривена, ако се он буде држао за своју котву порицања. Он са све јачим нестрпљењем очекиваше ново саслушање — њему се чинило — отсудно. Али су пролазиле недеље једна за другом, а у собу није улазио нико, сем стражара који му је досадно и ћутке доносио хлеб, врелу воду и чорбу.

Кад би са оном бледом пругом светлости, која је болећиво падала кроз прозорче, окрњивши своју живу снагу у гвозденој врећи, — кад би с њом продро у собу људски поглед, видео би дечка са усуканим вратом што је измилео из широког спљоштеног оковратника кошуље. Дечак беше неопасан, ушиљио рамена. Одмерено као животиња, он клацкаше из угла у угао свога кавеза или, стојећи наспред њега, дизаше руке више главе равним, али због мршавости лишеним еластичности покретима. Набујала коса му беше потамнела, још непосредније му оцртавши чело, али му се обрве беху издигле више повија као да својим свијутком показују невероватно запрепашћење. Лице му добило боју трулога кромпира, пеге му се сасвим изгубиле и образи му омлитавели. Појачала се жутоћа очију, али му оне нису постале топле него се угљенисале и осушиле. Сам Кирил беше приметио само једно — како му се непријатно перутају усне, и видео своју мршавост, — па је требало да вежба, да му не би спадало одело.

Најзад дође ред на саслушање. То му беше седамдесет први дан затвора.

Кирила одведоше преко дворишта у неукусну кућу с канцеларијом шефа затвора. Због изобиља светлости бучало му је нешто у глави, и, ма да је требало ићи право, све га је нешто терало да скреће ђа десно ђа лево.

У собичку, с решеткама на вратима и прозору, он остаде очи у очи с Полотенцевом, који му се уносио у лице сажаљиво — строго.

— Слушајте, младићу Извекове. Ваша ствар излази на видело. Ваша мајчица ради преко државног тужиоца да ублажимо режим према вама, због стања

вашег здравља. Изгледате, занста, болешљиви. Да ли вам је јасно шта је то режим? Није? Ето какве ствари ви не знате. А били сте намислили скоро цело царство да раздрмате, је л' те? Па ништа, видећемо, ако се медицински утврди да сте болести... Јесте ли раније боловали од чега?

— Нисам.

— А ваша мајница вели да сте патили од шкрофула.

— Можда кад сам био дете, — рече Кирил.

— Ах, кад сте били дете! Е, па то није било тако давно, хм... Није било тако давно, велим ја, је л' те? Ваша мајница тврди као да сте патили од очију. Је ли тачно?

— Нешто су ме болеле очи.

— Од тровања цинком, изгледа, је л' те?

— То је погрешна дијагноза.

— Ах, погрешна дијагноза! Али ви сте се лечили. И помогло вам је. Дакле, није баш тако судбојосна лекарска погрешка, је л' те?

Кирил ћуташе. Од Полотенцева га одвајаше узани сто са државним писменим украсима врло јевтиног мрамора. Из бронзане чаше вириле су оштро зашиљене оловке. Кирил извуче једну оловку у шареном оптоку — одавно није осећао у прстима лепоту те свакидашње просте ствари.

— А сем тога, ви сте сами објашњавали доктору како се израђују ситнице од цинка, је л' те? У историји ваше болести записано је нешто у томе смислу. Не можете да се присетите какве су то ситнице? Да нису случајно типографска слова?...

— Па какве везе ту има? — скоро се насмеши Кирил.

— Ма ја сам неупућен у технику, — такође се насмеши потпуковник. — А ви сте — печени у томс. Због тога вас баш и питам о каквим сте то ситницама причали доктору?

— Не сећам се. То је било одавно.

— Док сте били дете, је л' те? Да ли сте имали

у разреду неког пријатеља — Рудербаха? Нећете да ми кажете чега сте се играли с њим?

Кирил окреташе прстима оловку, не одвајајући погледа са блиставих дуга њене углачане површине.

— Па добро, ја ћу рећи место вас чиме сте се забављали са другом Рудербахом, — рече потпуковник са изгледом наљућене величине. — Ви сте одлазили у штампарију коју је држао његов отац, и си вас је у потаји учио како се слажу слова. Ми све знамо. Рудербах је ухапшен и све је испричао. Нема смисла да се закопчавате. Биће само горе по вас. Шта вам је требало да учите како се слажу слова?

Кирил узмаче раменима.

— У разреду је некако било решено да се издају ђачки реферати. Прво смо мислили — на хектографу. А онда Рудербах вели — ако их слажемо сами, можемо их штампати у штампарији. Али замисао с рефератима није остварена.

— А шта је остварено? — натенане упита Полотенцев.

Он поправи наочари, као да жели боље да пиљи у Кирила, па са отменошћу што потсећа на даме развеза врпцу цицаних корица. Он широм отвори поклопац, па ноктићима разгрну један за другим лаке наслаге картона.

— Остварено је ево ово, је л' те?

Извадивши из корица летке који су били одузети приликом претреса код Извекова, он их примаче према њему.

— Хоћете ли их познати?

— То су — они које сам ја нашао на улици, — рече Кирил, уносећи се у штиво летка.

— Разговараћемо посебно о томе где сте их нашли. Међутим, вашим признањем се утврђује да сте ви учили слагачки посао у штампарији Рудербаха.

— Ја нисам учио.

— На основу чињеница и вашег признања утврђује се да сте, бавећи се слагањем, заразили, из невестине, очи цинковом прашином.

— Ја то нисам говорио.

— Ваља одговорити на питање, — настављаше Полотенцев без колебања, — како је испало да сте се разболели после више од године дана, пошто сте већ били научили слагачки посао. Свакако сте баратали словима негде изван штампарије Рудербаха. И то се безусловно објашњава на следећи начин.

Полотенцев пажљиво спусти поред летака отисак типографских слова на једној страници.

— Сравните ова слова са словима летка.

— Ја нисам експерт, — рече Кирил, — и све се то мене уопште не тиче.

— Ви нисте експерт. Слажем се с вама. Па нико и не захтева да будете експерт. Стручњаци су већ утврдили да су леци наштампани оним истим словима с којих је узет отисак. А тај отисак је узет...

Полотенцев лагано покупи летке у корице, завеза отмено врпцу и опет поправи наочари, управљајући жижу на Кирила.

— Отисак је узет са слова тајне штампарије Рагозина, — рече он тихо.

Кирил испусти оловку и саже се да је дигне. Оловка се откотрља под сто. Полотенцев стрпљиво посматраше како, спустивши се на колена, Кирил пипа под столом, како се диже, седа на своје место, меће оловку у чашу, са оштрицом доле, трпа руке у џепове.

— Хоћете ли одговорити, — упита Полотенцев после неког ћутања, као малочас тихо, — хоћете ли одговорити с каквих сте оригинала слагали летке код Рагозина?

— Ја не разумем ваша питања, — рече Кирил. — Ја никад нисам слагао слова и не умем да их слажем. А ко вам је тај Рагозин, не знам.

Полотенцев му гледаше у очи. Затим се лагано пружи преко стола и извуче из чаше оловку коју догле окреташе прстима Кирил. Графит беше сломљен.

— Сломила се оловчица? — рече Полотенцев, зажмиривши.

— Да, опростите, ја сам је испустио...

— Покажите ми де руку! — одједном викну потпуковник.

Кирил извуче руку из џепа.

— Не, не, другу! Ви сте подигли оловку десном руком!

Полотенцев скочи и направи круг око стола. Цимнувши к себи Кирилову руку, он му пажљиво прегледа прсте. На кажипрсту и палцу бледели су сјајни трагови растрљане мрвице графита.

— Ти си одломио вршак графита. Стрпао си га у џеп. Дај ми га овамо! Иначе ћу наредити да ти огуле кожу с леђа, балавче! Устај! Устај! — викаше Полотенцев. — Изврни џепове, брзо!

Он сам завуче шаку у Кирилове џепове, изврну их и истресе, разјарено га шљапкајући по бедрима. Зној му изби на обријано теме, наочари му се смакоше. Као да надокнађује своју лагану уздржаност, он се трзаше целим телом, избацујући из себе узвике што се отимају као пушчана паљба:

— Пало ти на памет да даш глас о себи изван затвора? Пало ти на памет да нас надмудриш? Тамницу нећеш надмудрити! Тамница тек има да поломи грбаче таквим жутокљунцима! Нашао се — титан! Шака јада. Види се да су те мало лемали. Добро, сад ће овде да ти се наплате. Све ћеш да певаш! Све ћеш да ми играш пипиревку!...

Кирил стојаше, не мичући се, са чврсто зграбљеном зубима побледелом доњом усном. Глава му се беше искосила, као да послушкује једва разговетан звук, попут ловца који очекује да пролети птица из даљине. Неприметно се надизаше на грудима раздрљен широк оковратник кошуље и с времена на време му немоћно подрхтаваху прсти отромбољених руку.

Прекинувши узвик, потпуковник се врати у своју наслоњачу и запали цигарету. Неколико минута трајаше тајац. Под прозором су копали земљу, чуло се како се, пиштећи, углављују шиљци у тле и са уздахом падају тешке грудвице. Нечија турпија тужно је оштрила гвожђе.

— Знате шта, Извекове, — рече Полотенцев гласом човека који је оптерећен земаљским ништавилком. — Даће вам хартије, и ви ћете писмено изнети своје изјашњење о Рагозину и његову и вашем учешћу у

тајној организацији. Искрено признање ублажиће вашу судбину.

— Ја не знам никаква Рагозина, никакве организације...

— Де, стоп, стоп! — прекиде га Полотенцев.

Јурнувши на врата, он кроз решетку нареди стражару — да позове помоћника шефа тамнице. Он ћутећи пућкаше дим и муваше се око врата, док не дође необичан по својој усуканости, као да је сушен на сунцу пегав човек у избледелој униформи тамничара, са сабљом о бедру која је изгледала сувише куса за његову висину.

— Овоме младоме човеку отекао је језик, — рече Полотенцев, не окрећући се Кирилу него само показујући на његову страну раскреченим малићем са дугачким поктом. — Ваља га мало излечити... У затвор! — цикну он пискутљиво, скоро фистулом и упиљи у Кирила тамним, некако задимљеним очима у жутим оквирима трепавица.

Придигавши сабљу, тамничар показа њоме на врата и пође устопце за Кирилом.

Када Кирил прекорачи праг свога новог стана, поче да га гребе у грлу као да је прогутао нешто оштро. У потпуноме мраку напипа зид и свуља се низ њега на под. Он невероватно разговетно виде своју собу — са гвозденом врећом на високом прозорчету, с кога се лила бледа, пријатна светлост дана и где су брујали ветрови, доносећи тако много живота, — и соба му се причини као заувек пропало обећање.

Мисао да потражи неку поуздану подршку у бригама о сину не напушташе никако Веру Никандровну. Али тек што се та мисао заче — оно јутро после Кирилова хапшења, а Вера Никандровна увиде да је живела у потпуној инокоштини: није имала куда да оде, није имала кога да моли. Кирил испуњаваше собом сву њену свест, и, док беше с њом, не падаше јој на памет да у целом граду, у целом свету неће наћи човека коме би могла да се обрати у невољи. Беше јој се учињило да су је бацили у воду и да су јој окренули леђа. Она се ухвати за муњевиту наду да ће наћи помоћи код Цветухина и Пастухова. И, чудна ствар, — смисливши и распаљујући ту наду, Вера Никандровна скоро беше уверена да од варљива плана неће остати ни трага чим буде учињен покушај да га оствари: ишчекивање ће ишчезнути, и неће имати чиме да се замени. Страх да не изгуби наду постаде јачи од саме наде.

— Шта ти мислиш, да ли ће он да се одазове? — с неверицом питаше Вера Никандровна Лизу, држећи је под руку, док су ишле Цветухину.

— Мени се чини да је он — осетљив човек, — одговараше Лиза.

— И ја све тако мислим, — говораше Вера Никандровна неуверљиво.

Одлучност с којом она беше изишла из куће, вукући за собом Лизу, нестајаше све више што су се ближе примицале циљу.

Цветухин живљаше недалеко од Липица, у гостионици чије су се врло беле кућице мирно башкариле у дворишту с травницима и стазицама у асфалту. Одмах ту се дизаше, с необичним капцима на крову;

зграда музичке школе, из које допираше незлобна препирка инструмената, поспрдно пецајући војни оркестар у Липицама. За разлику од великих гостионица, овамо су долазили људи који не воле да се сељакају, и живело се ту пријатно као на одморишту.

Док су Извекова и Лиза пролазиле кроз двориште гостионице алејицом дрвећа с танким стаблима, чуле су неки однеговани глас:

— Да не тражите мене?

Лиза застаде. Кроз отворен прозор посматраше је Цветухин, сијајући од среће. На њему је била поштиркана кошуља с раскриљеним оковратником онога кроја који су помодари Липица називали „Робеспижер“, и он је у белини оковратника изгледао црњи него обично. У подигнутој и избаченој руци држао је отворену књигу, машући им њоме у поздрав.

— Погодио сам, је л' те? Па изволите, навратите, ја ћу изићи пред вас.

Њихов долазак причини Цветухину искрено задовољство. Његов говор, осмеси, љубазност беху весели и нежни. Он одлучи да свакако почасти гошће сладоледом и, ма да су оне одбијале утркујући се, посла гостионичарског слугу у Липице, давши му порцеланску чинију за супу и написавши на цедуљици — какве врсте да узме.

— Али ми смо дошле к вама послом, важним послом, — говорила је, узбуђујући се, Вера Никандровна.

— И уопште се нећемо задржавати, — понављала је Лиза, — остаћемо само неколико тренутака.

— Молим вас, немојте се правдати и изговарати, — одговараше Цветухин, — видите чиме сам се забављао — песмама. И просто бих цркао од досаде да ви нисте дошли. Ви сте ме спасли, на часну реч!

— Али ја се бојим да ће вам наша ствар бити сувише... да ће вас увалити у још већу досаду, — настављаше Извекова нестрпљиво и у исти мах плашљиво.

— Шта кажете! — узвикиваше Јегор Павлович са ганутљивим запрепашћењем, као да је по самој својој природи био спреман да учини за пријатеље све што они зажелу. — Па ја се већ досећам: ви сте свакако на-

чукнули нешто о своме сину, је л' те? Добро, шта је с њим, шта је?

— Тачно, — рече Вера Никандровна врло тихо, и очи јој се засјакише, — ви сте завирили право у моје мисли. А о чему ја још могу да мислим? На жалост, ни дандањи ствар никако да крене. И ја чак и не знам да ли ту има чега? Оно ја сам уверена да нема!

— Наравно, наравно! — ватрено се сложи с њом Цветухин.

— И ви схватате у какву је положају Кирил? Због чега га држе? Зар, ако су код дечка нашли некакве хартијице, које су му доспеле у руке бог ће му га знати како, зар га треба држати и држати ко зна докле у таквим приликама?

— А зар ће он, — упита Цветухин, — зар ће он бити задржан у тамници? Хоћу да кажем — без промена?

— Па у томе баш и јесте ствар! Одуговлаче, одуговлаче истрагу као да је у питању богзна какав злочин!

— Ђаво ће га знати! — рече Цветухин, гледајући у Лизу са изразом дирљива саучешћа.

— Заиста, — проговори Лиза једва чујно и неодважно слеже раменима.

— И, знате, — настављаше Извекова, — због равнодушности чиновника може човек просто да сиђе са ума. Пре шест недеља сам предала молбу државном тужиоцу, и досад сам добила само један одговор: дођите у понедељак.

— Какву молбу? — упињаше се Цветухин да продре у ствар.

— Хоћу да узем Кирила на јемство.

— Ах, па наравно! — одобри Јегор Павлович и додаде: — Код чиновника се, авај, скоро ништа није променило још од Гогољева времена! Да ли се сећате? Хљестаков пита Растаковскога: „А кад сте поднели молбу?“ А овај му одговара: „Ако ћемо по души, не баш тако давно — 1801 године; па ево већ тридесет година нема никакве одлуке.“

Цветухин то изговори глумачки, у два гласа, и насмеши се од задовољства што му ствар испаде као што

ваља. Лиза се такође насмеши и обори очи, да му не би видела лице и да не би ударила у смех. Међутим, Вера Никандровна ћуташе, и, осетивши њен тужни прекор, Јегор Павлович рече бржебоље:

— Ја мислим да га морају пустити на јемство.

— Ја сам уверена да ће га пустити, — узвикну Извекова, — али само у случају ако мојој молби буде указана поуздана подршка. Лиза и ја управо смо и дошле да вас замолимо да нас не одбијете, молим вас.

— Са огромним... управо, сматрао бих за дужност... Али, руку на срце, на који начин бих могао ја... никако ми није јасно, да вам помогнем?

— Довољно је ваше име, ако се само обратите државном тужиоцу...

— Моје име! — тихо уздахну Цветухин, са сажаљењем према себи и као с неким давнашњим умором.

— Шта је вама! — запањи се Извекова. — Ваше име!

— Ваше име! — понови за њом Лиза, наваливши се целим телом напред и одмах задржавши себе.

— Па верујте ми, миле моје, — ласкаво одврати Цветухин, — то је најчистија предрасуда да глумачко име располаже неском чаробношћу. Док смо на позорници — е, нема шта, отворен нам је пут што води скоро у свако срце. Али нека покушамо сутрадан да приђемо човеку, који је јуче у позоришту плакао гледајући нас, и нека га замолимо за шта било, — боже мој! — како ћемо га препастити! У уметности нас гледају са уживањем. У обичном животу је боље да нас се чувају. Ми смо свет сумњив, несталан, хистеричан. Ми увек имамо неких петљавина, свађа, кошкања, русваја.

— Ви пањкате себе, — рече Лиза са увређеним осећањем, — све то није истина, није истина...

— Драга пријатељице! Ви мислите о нама лепше него што заслужујемо. То је — одлика младости. Али замислите, одем ја државном тужиоцу, и њему јаве: дошао глумац! Глумац? — упитаће он и ево овако ће развући обрвицу. — Шта хоће глумац од мене?

— Није дошао просто глумац, дошао је Цветухин! — рече Лиза с пуно побожног поштовања.

— Ох, — рече Јегор Павлович скромно, — ви мало познајете глумце, али видим да су вам још мање познати државни тужиоци!

— Важно је да схвате да за судбину дечка зна јавно мишљење, — рече Вера Никандровна, притискујући уздрхтале прсте на груди, — и кад нас ви ипак не бисте одбили...

— Допустите, — узвикну Цветухин, — јавно мишљење! Па шта може бити боље од Пастухова?! Пастухов — ето то вам је заиста јавно мишљење! Ваља замолити Пастухова!

— Ја сам такође мислила на њега. На вас и на њега.

— Ах, шта вам је — на мене! Можете мислити како ће то изгледати, ако се Александар Пастухов обрати властима: чувен у Петрограду човек о коме пишу новине! То није глумац, то је нешто сасвим друго!

— Али ја се бојим — хоће ли он пристати?

— Наравно, пристаће! Он је по своме позиву... чекајте, како да се изразим?... јавни радник, и просто ће му бити мило што му се пружила прилика да се покаже. Ја сам уверен. И баш сјајно! — ја га оческујем сваки час, обрћао ми да дође, па ћемо одмах...

Замисливши се одједном, Јегор Павлович заустави очи на Лизи.

— Али како ће бити боље да урадимо? Пастухов ми не рече када ће доћи. Ако пођете к њему, можете се мимоићи. Знате, — зарадова се он одједном, — учинићемо овако: ви ћете, Вера Никандровна, отићи Пастухову, а Лиза ће остати овде у случају да се ви мимоиђете с њим. Како било да било, он нам неће умаћи.

Лизу престрави необично остарели поглед Вере Никандровне, и она се не усуди да противречи. Договорили се да се Извекова, ако затекне Пастухова код куће (он је становао у близини), не враћа. Пастухов је испрати с много пажње и нежности.

Донесоше сладолед, па малопосле — тањире с кашичицама, и док је Цветухин домаћински и одушевљено трчкарао, чангрљајући посуђем, склањајући са стола све што је сметало, Лиза је гледала кроз прозор.

Земља је као пре лучила запару што гуши, и по танким, некако замрлим у молби прашљивим границима младог дрвећа видело се како се мучи исцрпена приroda и чека, чека покрет, промену. Лени празнични гласови нескладно су излетали кроз прозоре — грохотан смех, лупкарање кујнског ножа, детињи врисак. Жгега као да је глодала и гутала звуке, не дајући им да се стопе у буку.

— Све је спремљено, изволите, — рече Цветухин.

— Ми смо вас много оптеретили молбом? — неочекивано упита Лиза.

Она се окрете леђима према прозору, и лепо виде Цветухина у блиставој блузи, утегнутој широким — за шаку — опасачем с нашараном металном пређицом и џепчетом за часовник. Пред очима као да јој сину плочица с натписом: „Навали, Виђуша, навали!“, и она се насмеши.

— Ви се смејете? — рече Цветухин узнемирено. — Испао сам неискрен, је л' те?

— Добили смо утисак да нас нисте одбили... али се може догодити да не урадите ништа. Је ли тачно?

— Варате се, уверавам вас! Пастухов ће бити кудикамо кориснији за такав посао. То је — његово поље рада.

— Немојте се љутити, — рече Лиза, коракнувши к њему, — да ли могу да вас замолим још нешто?

— Па наравно, Лиза.

— Обећајте ми да ћете учинити да Пастухов помогне Кирилу. Он вас је увредио онда, у позоришту. Понашао се страшно, страшно. Али он уопште није такав, уопште није!...

Цветухин је ухвати за руку, одведе је за сто, па, посадивши је, и сам седе крај ње.

— Ви много патите због њега? — упита он, нагнувши се мало и завиравши јој у очи.

Она је размазивала на тањирчету отопљени сладолед. Она врло јасно спази за трен ока белу листарску блузу са бакарним дугмићима на оковратнику, ђачки чврсто затегнут кајас и пређицу у којој је треперио отсјај. Затим јој опет паде на памет — „Навали, Виђуша, навали!“, и она погледа у опасач са џепчетом.

— Он вам је вереник? — упита Јегор Павлович.

— Ко? — бржебоље се јави она. — Ја га никада нисам звала тако.

Изненада поцрвеневши, она се неосетно одмаче од Цветухина.

— Ја имам сасвим другог вереника, -- рече она с неусиљеним осмехом.

— Немојте! Ко је то? Тајна?

— Један спортист.

— Спортист? Циркуски борац? Гимнастичар? Јахач од заната? Ви се шалите!

— А због чега?

— Па то је нечувено! Како се презива?

— Шубников.

— Шубников... — понови Јегор Павлович. — Шубников... Допустите. Мануфактурист?

— Да.

— Боже мој!

Он скочи, оде на прозор, врати се, постоја неколико тренутака тихо крај Лизе, уносећи се у њену поваљену главу, па упита:

— Просидба? Је л' те?

Она ућута. Он опет седе крај ње, чупкајући косу и као одговарајући својим мислима честим, испрекида-ним кашљуцањем.

— Чујте, Лиза. Ја, чини ми се, почињем да схватам ствар. Врло обична судбина девојке. Љубав према једном, удаја за другог, је л' те? Не треба то чинити. Не сме се то чинити. Не сме се ићи против себе. То ће се обелоданити доцније, целог живота ће се обелодањивати. Боље је да узме човек сада на себе нешто тешко, опасно, да претрпи неки потрес, па нити да се доцније кида увек, нити да се каје стално, када већ све буде не-поправљиво. Вас терају силом, је л' те?

— Не знам, — рече она. — То се зове некако друкчије.

— То се зове: вама желе добро, је ли тачно? Врло поштовани Меркул Авдејевич води бригу о срећи свога

чеда. Је ли тако? Ох, — с јеткошћу прште у смех Цветухин, — ох, како лепо видим вашег аћау у улози ствараоца среће своје предраге ћерчице! Несреће, велике несреће! — узвикну он, хватајући обема рукама Лизину руку. — У памет се, душице! То не сме бити.

— То неће бити, — рече Лиза, ослобађајући руку, — ако ви помогнете Кирилу. Помозите му, помозите!

Она заклони лице, налактивши се на сто.

— Дајем вам реч, — одговори Цветухин нешто јаче и искрено, — дајем вам реч да ћемо Пастухов и ја учинити све што смо кадри. Али дајте и ви мени реч да нећете непромишљено скрнавити свој живот.

Она поправи косу и испрси се.

— Ви велите да се не сме ићи против себе. Према томе, треба ићи против оца?

— А чиме би вам помогао Кирил? — одједном рече Цветухин трезвено.

Он опет устаде, прође неколико пута по соби, завире у отворену књигу, прелиста неколико страница, слеже раменима.

— Кирил је — још мали, учи школу. Јесте ли приметили како је био љубоморан на вас због мене? — прште у смех Цветухин.

Лиза обори главу.

— Ако хоћете, ја ћу вам рећи ко је Шубников? Тај размажени трговачки дофен, тај сладокусац...

— Не, не! — рече Лиза. — Ја га не знам и не желим да га знам.

Он преврну још једну страницу.

— Да ли ви волите песме?

Она не одговори.

Он прочита сочним, свиластим гласом, повукавши се према прозору:

— Склад да налазимо у нескладној осећања олуји,
Да бисмо по бледом отсјају уметности што струји
Познали живота смртоносни пожар...

— Лепо? — упита он и нечујним корацима приђе Лизи.

— Ја се бојим песама, — рече она.

— Због чега?

— Ја их не разумем и... волим.

Он пажљиво посматраше њено лице.

— Знате шта, — рече он, некако се задовољивши својим испитивањем и прелазећи на потребну одлуку.

— Узмите ме за савезника против вашег оца.

Она се не усуђиваше да подигне главу.

— Ако одустанете од удаје за Шубникова, мораћете да одете из куће. Ја желим да вам помогнем. Ја ћу вас збринути.

Она устаде и, не гледајући у њега, рече:

— То неће бити само против оца већ и против мене саме.

— Хвала, хвала! — узвикну он с веселом безбрижношћу и са оним бучним поузданим смехом којим се смеју добри глумци.

Он промеша кашичицом расплинуту течност на тањирџу и уздахну неутешно:

— Јадан сладолед, јадан сладолед!

— Ја идем, — рече Лиза.

— Причекајте, можда ће још и да наиђе Вера Никандровна. Куда журите, Лиза?

— Не, идем. Хвала вам на обећању. Збогом!

Она му пружи руку и, журећи се, ослободи је, скоро је истрже.

Трећи пут је она одлазила, хватала маглу од Цветухина. Запара је опрљи у дворишту. Врела, непомична, мучно наговештавајући промену, она ју је гушила без милости.

Намештај беше одавно обновљен, орман за књиге и диван стојаху заковани решеткама од летава, ваљало би послати собу за рад у Петроград, али Пастухов још никако не могаше да се макне с места. Требало је да заврши нов комад. Московско позориште га, помоћу телеграфа, час љубазно, час очајнички и чак с претњом опомињаше да не одуговлачи посао, а и њега већ хваташе немир што се ствар примиче јесени. Али две-три личности његова комада не могаху да се довију како да се испетљају из игре у коју их је увалио писац, и он са досадом подешаваше уз њих ликове својих познаника, да би се размрсио чвор који се не да.

Њему беше јасно да се сувише задржао у томе граду памучних тканина, пензионисаних генерала и краљева брашна. Али он исто тако знађаше да, када однесе собу за рад свога оца, неће више имати за шта да долази овамо, под кров свога детињства.

За столом што је још неосетно одисао свежим лаком, пред широм отвореним прозорчетом на коме је дисала отромбољена завесица од муселина, он преврташе у сећању мирисе што су га посетили из оближњег врта, док је он седео ту, гребући хартију и прелиставајући књиге. Он се сети отужне сладости белога багрема — старога дрвета што је сваког пролећа мучило својим опијумом целу малу. Даха божура што удара на земљу и мед и што је са читавим нарамцима чергарио с хладних леја према њему на сто и прозор. Мириса метиоља што удара на сирће и цимет и што је увече потсећао на отворена врата колонијалних радњи. Нежно-девичанскога миомириса резеде што личи на далеко харлијање тек отпочете косидбе. Све то већ беше прохујало, и сада, са сунцем на заранцима, кроз прозор продира-

ше тешка наркоза дувана, која је голицала ноздрве без снебивања као шпиритус.

Да, пре него што ће да се пода првој вечерњој хладовини, август растрзаше земљу својим плодноним мучењем, и све живо се отимаше да скупи у том тренутку непресушности слатке залихе за будућност.

Подрхтавајући ноздрвама, Пастухов усисаваше у себе врелу струју врта и размишљаше о томе да ће свакако да отпутује чим дође време цвећу што не мирише — георгинама и лепим катама; о томе да ли да узме неке простодушне црте Цветухина за једну личност у комаду; о томе да је Балзак, иако је уствари писао лоше, ипак као нико други схватао природу уметности, која лежи у каквоћи утицаја уметникова дела а не у каквоћи обраде самога дела; о томе да је уобразиља, наравно, — божица, али, као свако божанство, она је уствари самовољна, ма да се заснива на реалном искуству; да уобразиља има рођенога брата који претставља виши дар памети — то је предвиђање које носе у себи само аналитички карактери. Уобразиља гледа по кругу, њој је приступачио све, без одабирања, па због тога не може да претскаже ништа; предвиђање иде по правој линији, од узрока према последици, и за њ је будућност само резултат садашњости. Можда — размишљаше даље Пастухов, посматрајући мисаоним погледом шарене људе што се тискају из живота, из незавршенога комада, из отворене књиге на столу — можда међу његовим савременицима који немају уобразиље има пророка којима је већ данас јасна будућност човека, народâ, целе земље. Може човек да замисли, путем уобразиље, свакојаке облике будућности, али да изабере један одређен облик као неминован — кадро је само предвиђање. Нека ипак уобразиља буде немоћнија од предвиђања. Она је слађа од њега. Машта осећа све мирисе света, логика — само најјачи мирис.

Пастухов је сањарио, писао комад и прелиставао Балзака. Све скупа беше уживање. Тако је он некада замишљао своје зреле године — у тој расплнутости чулних осећања и у слободном сукобљавању мисли. Можда ће град, с којим ће се он ускоро растати, некада од града брашнара̄ постати град универзитета̄, и —

већ као академик — Пастухов ће још једном доћи овамо да се сети љубавног језика багремова, резеде и вечерњег дувана, и опет ће му се усковитлати мисли као сада: о надама младости, о студентским шврљањима по ноћним чајџиницама, о првом лупању срца иза позоришних кулиса, о задовољеној таштини после пљескања публике, о свему у исти мах — сем о смрти. Не, не, о смрти Пастухов никада неће размишљати. Зар постоји смрт у уметности?

Пастухов снажно обриса врело лице судланицама, као да спира са себе незвану бригу, и узе да уписује у црвену књижицу подвучена места из Балзака што су одговарала његовим уверењима: „Задатак уметности није у томе да се копира природа него — да се она изражава. Ти ниси убоги копист него песник!... Иначе би вајар обавио свој посао скинувши гипсану форму са жене“. — „Сувишно знање, баш као и незнање, одводи одрицању.“

Он се одједном замисли над сувишним знањем. Да ли заиста треба знати како се ствара уметност? Да ли је то знао Балзак? Да није тајна његове победе у томе што је улио своју душу у две хиљаде својих личности, не полажући себи рачуна по каквим законима их ствара? Да није јалов посао лупати главу у истраживању законâ уметности? Они не постоје. Они су оваллоћени у радњи. Ако је уметност радња, она је законита. Ако је мртва за схватање, какав ће закон моћи да је оживи?

Тај разговор са самим собом, којим се Пастухов занесе, беше прекинут на чудан начин: сенка нечије главе пређе преко завесице на прозору. Преко дворишта је промакао свакако врло крупан човек — прозори су били заиста треба знати како се ствара уметност? Да ли је муза и затим — звонце у претсобљу, као да беше цикнуло непријатељски. Он оде да отвори.

С веранде му се унесе у лице црномањаста жандарм, који засмрде на препечени црвени восак што се просто топио од јаре. На свим зглобовима његова тела што је ижђикало увис молиле су да изиђу напоље огромне цволике. Он отпоздрави, распитујући ко све станује у кући, и даде му писмени позив, ишчеправши га кукастим прстом из зарукавља.

Жандармска полицаиска управа позивала је племића Александра Владимировича Пастухова за данас као сведока. Он жмирну на мрачнога чауша и упита у отменом тону допуштене сумње:

— Да није то нека грешка, пријане?

Не, није било никакве грешке.

— Ипак, поводом чега ме зову?

А то, изгледа, није требало да се зна.

— Па то је просто очигледна грешка, пријане: данас је — свечаник, надлештва не раде.

— Није истина, — срчано одговараше гласоноша, — онај ко вас позива — ради.

— А да ме нећеш... потерати средином улице? — упита Пастухов, прикривајући осмехом крајњу збуњеност.

— Нипошто. Изволите се потписати и доћи сами.

Александар Владимирович се потписа и, оставши сам, опрезно, као на забрањеноме месту, чучну на стари грбави ковчежић одмах ту, у претсобљу. Одвратност му искриви лице. И даље заудараше на црвени восак. Он скочи, оде до умиваоника, изркну се и пљуну, окрете се вратима која не затвори за жандармом, пљуну у њих:

— Пих, ђаволи те трли!

Он обуче плави жакетић, погледа се у огледалу и плави замени светлосивим: то беше тананија боја и независнија. Он наби дувањару цигаретама, али је баци у сто и извади нераспечаћену плехану кутијицу страних цигарета, сву у грбовима, медаљама и монограмима. Узе штапић, дође до врата, али опет пљуну и врати се. Пред огледалом преврну неколико пута бочицу с мирисом, притискујући грлић у задигнуте посувратке жакета. Затим спази своју књижицу, прочита последњу забелешку: „сувишно знање, баш као и незнање, одводи одрицању“, рече гласно:

— Дивота, господо Балзаци! — и стрпа књижицу у фиоку стола. Оцепивши четвртину табака хартије, он написа развучено: „Јегоре, драги мој, ако ме, ђаво да га носи, потпуно поједе помрчина, онда знај да су ме позвали...“ Рука му застаде, затим дописа с притиском: „у тајну полицију“. Он остави забелешку на сред стола, махну руком на свој рукопис што га посматраше из ли-

снице разбацаним посувраћеним крајичцима, у мрљама и овлашним цртежима, и изиђе, осетивши како га нешто поче штипати у грлу.

Улицом се креташе гордо и са отменим држањем, узмахујући живахно штапићем. Никоме не би пало на памет да он не види ништа око себе и да се борио само с једном наметљивом мишљу: појешће ме помрчина! Александра Пастухова ће појести помрчина на правди божјој! Можда и неће да ишчезне са лица земље, али се ни неки сужњи из Шијона и Бастиље исто тако нису створили на другим планетама. Земља је за њих била проклетство. Они су били приковани за њу. Али ко је ништа сазнао о њиховој судбини? А зар су наше тамнице горе чувале своје тајне него Шијон? Александар Пастухов утврдо зна у каквој царевини-кваревини живи. Александра Пастухова ће појести помрчина. Ето, он узмахујући живахно штапићем. Никоме не би пало на јешће те помрчина. Ето, он скаче преко олука, с плочника на калдрму, а у глави тутњи: скочио не скочио, ипак ће те појести помрчина. Их, господа му бога, па то су ипак праве трице и кучине! — мрмори он узбуђено, а у тај пар сам себи узвраћа: па баш у томе и лежи сва страха што ће те појести помрчина због правих трица и кучина!

То је било кошкање с непокретним, надмоћним по снази противника, и, опхрван њиме, он стиже до куће у коју су га позивали. Застаде пред вратима као пред богојављенском рупом у леду — то поређење му за тили час сину кроз главу, и он помисли да би на Богојављење са уживањем скочио у рупу у леду: тамо би га бар сељаци задржали на кајасима, а овде му ипак нико неће бацити ни сламчице.

Он гурну врата с таквом незадовољном одлучношћу као да се запрепасти што му их широм не отвори вратар у медаљама. Одмах га поведоше кроз ходник што заудару на црвени восак у собу за рад потпуковнику. Он уђе к њему отмен, љубазан, задржавајући се са упитним осмехом на два корака од прага, колико да се обазре око себе и да добије одговор — где се овде остављају штапићи и међу панама-шешири?

— Овамо, овамо, молим вас, — рече Полотенцев,

журећи му у сусрет. — Ви нам сад опростите, узнемирили смо вас у свету недељу. Али, знате...

— Потпуно вас разумем, кад је ствар... — одговори Пастухов љубазно и помало с висине.

— Погодили сте, погодили сте. Неодложна ствар. Врло ми је мило што смо се упознали, иако донекле у званичним околностима. А у другим се тешко долази до вас.

— Па ми смо вам, знате, испосници.

Иза стола се подигоше два чиновника у поштирканим белим блузама и кратко се поклонилише. Полотенцев каза имена помоћника државног тужиоца и кандидата за судиско место. Презиме — Ознобишин допаде се Пастухову, и он затрепта очима на младога човека који га посматраше с радозналошћу.

— Њих баш занима ствар, — објасни потпуковник и обрати се помоћнику државног тужиоца: — Ми вам, ја мислим, нећемо сметати?

— Напротив, — рече помоћник државног тужиоца значајно, а кандидат затресе главом у знак одрицања.

— Да не желите пуштити? — предложи Полотенцев.

Пастухов пружи руку да узме цигарету, али с нежњошћу одмакну руку потпуковника, натенане извади из џепа своју кутијицу и, секући етикету ноктом, рече:

— Окушајте моје. Најбоље цигарете у свету. Један мој пријатељ из министарства правде, — он погледа у помоћника државног тужиоца и кандидата, — донео ми их је кад се последњи пут вратио из иностранства. Египатски дуван, белгиска монополска фирма. Изволите.

Полотенцев узме цигарету, а оба чиновника не хтедоше, поклонивши се. Кандидат очигледно понављаше оно што је чинио помоћник државног тужиоца.

Распаљујући дуван што удара на мед, Полотенцев говораше:

— А ви сте одавно у гостима код нас? Знамо, знамо. Стварате, је л' те? Чиме се спремате да нас обрадујете?... Ах, пишете нов комад! Нећете нам рећи о чему?... Ах, нећете? Али ваљда нешто весело, срчано?... Ах, тешко је рећи! Па, наравно, још му није време... Процес стваралаштва. То вам је тајна — своје врсте. Свакако и за вас лично, шта велите? — „И кроз чароб-

ни кристал чак романа ток не беше лак“. Сећамо се, сећамо се још док смо се вукли по пепелу...

Пастухов примети муњевити поглед Ознобишина, бајно се насмеши и рече:

— Врло тачна мисао.

— Зар Пушкинова мисао може бити нетачна!

— Мисао је апсолутно Пушкинова, — потврди Пастухов.

— Ах, речи, речи нису те! — узвикну потпуковник, некако сав срећан због своје досетљивости. — Разумем, ох, разумем шта за песника значе речи! Исказана мисао... Али ви треба да ми опростите. Још из ђачких година ипак је тешко човеку да се свега сећа потанко. Покаткад ми падне на памет да освежим нешто у сећању, да поновим. Али ако ми не треба! Погледајте.

Он тужно пређе руком преко камаре разнобојних лисница пред собом и иза себе.

— И, сем тога, вољом судбина, ми се више и не заносимо питањем форме, питањем формализма, да тако кажем, ох, не, погрешно бисте мислили!

— Ја не мислим ништа, — весело рече Пастухов. — Паде ми на памет једна причица. Једном господину дали чин пете класе. Други му честита и вели: завидим вам, ваше превасходство, на раскошној униформи која вам припада по чину! А овај му одговара: ах, шта ми је униформа, пријатељу мој, важна је са-др-жи-на!

Сви занемеше за тренутак, затим се ускомешаше, па онда Ознобишин рече тихо:

— Односно садржина у погледу плате?

— Врло танано сте изволели приметити: у погледу плате, — одговори Пастухов као осуђеник, уздахнувши.

Онда Полотенцев удари у грохотан смех, понављајући:

— Униформа — није ништа, важна је са-др-жи-на, хахаха?

— Дакле, ако допустите, да пређемо на садржину, — рече Пастухов, смејући се такође. — Ја не бих желео да вам одузимам много времена.

— Да, — трже се Полотенцев, не могући ипак ни даље да заустави смех, — да вам поставим једно пита-

ње које је, тако рећи, створило немир... Шта вам се то догодило, је л' те, молим вас, с тим Парабукином?

— С Парабукином? — запрепасти се Пастухов. — С каквим Парабукином? Ах, са оним... како му оно беше име, гољом што је био пригњечен на пристаништу?

— Да, да, да, али ви сте ипак одлазили к њему у коначиште много раније него што је био прикљештен, је л' те?

— Господе боже! — неприметно одмахну Пастухов главом, љутећи се и смејући се. — Па то су све Јегорове измишљотине! Цветухинове, знате!

— Па разумем, разумем! Проучавање типова, ишчепркавања, тако рећи, јунака будућих ремек-дела. То је и за вас поучно као и за глумца. Али можете замислити шта се догодило: на обали су, међу тим типовима, растурани леци веома, знате ли, одлучне, — Полотенцев подиже прст високо изнад ћеле, — одлучне садржине!

— Ви, дакле, хоћете мени да пришљамчите те летке? — упита Пастухов једноставно.

— Да вам их пришљамчимо, — опет удари у гротан смех потпуковник, — шта нам рекосте! Па како ви то замишљате нашу, тако да кажем, форму?

— Мене не занима форма, — одговори му љубазним осмехом Пастухов, — форма — није ништа!

— Разумем, разумем! — клиберио се Полотенцев. — Ви мислите да ми све то тако: пљуни — па залепи! Опростите. Ми нећемо приписати вама ни циглога ретка, а и не приписујемо, само желимо да нам мало осветлите ствар.

— Шта то управо?

— Па да ли ви можете потврдити да је, када сте позвали Парабукина своје познанику глумцу, пријатељу Цветухина, где је био и Рагозин, обављена предаја револуционарних летака Парабукину?

Пастухов се лагано обриса марамицом, лице му некако беше отекло и постало велико, и он рече намрштено:

— Да вам кажем нешто, господине потпуковниче. Ви постављате питања од којих можда зависи судбина људи и моја судбина. Ја ћу вас због тога молити да пре-

ћете на званични језик и да ме испитујете... као што је ред по закону.

— Ах, бога му, па ви сте, изгледа, прави формалист! — разочара се Полотенцев.

— И да не би било неспоразумâ, — продужаваше Пастухов упорно и некако тупоглаво, одмах ћу вам рећи да презиме Рагозина чујем од вас први пут, а такође и то да је тада код Мефодија обављена предаја Парабукину... чаше монополисане ракије јачине четрдесет гради, коју је он искапио у своје здравље.

— Па што се ви љутите, Александре Владимировичу? — рече потпуковник скоро увређено. — Па ви сте нам управо и одговорили на питање. И то је управо све. Ништа се више од вас и не тражи, верујте.

Он се обрати чиновницима. Помоћник државног тужиоца не прослови ни беле, држећи се равно и право као избрушено парче креде, бојећи се некако понајвише да не изгужва своју као снег белу блузу. Онда Ознобишин, нагнувши се својим кенгуровим телом према потпуковнику, рече опрезно, али с неким победничким сјајем у плавичастом, оштром погледу:

— Ја не мислим да постављам питање, господине потпуковниче, али ћу само, ако допустите, учинити једну напомену: у процесу постоји исказ о сусретима господина Пастухова с Кирилом Извековом.

Једва приметно су му дрхтали женски прстићи, и, да би то прикрио, он је брисао зглобове руку како се они не бришу од летње врућине. Помоћник државног тужиоца га посматраше ћутећи.

— Да ли могу да сматрам да је то питање упућено мени? — упита Пастухов, преносећи поглед са Ознобишина на потпуковника. — Ја сам се сретао са Извековом и чак сам чуо да је ухапшен. Али су ти сусрети били узгредни, ја чак и не могу да их назовем познанством, а његово хапшење ме је запањило, пошто је он ипак још балавац.

— Да, да, да, како је све то... — рече Полотенцев, задржавајући дах са болећивим изразом лица. — Познајете Парабукина, с тим балавцем, с тим поквареним, ваља рећи, балавцем такође сте се сретали... како се све то мучно укршта. Не, не, није мучно за вас него за про-

цес. И ја бих рекао — за нас. И ја бих, верујте, понајмање желео да вас оптерећујем. Али... ви ћете још остати у гостима код својих, да тако кажем, домаћих богова?

— Не. Ја ускоро путујем. Заувек, у Петроград.

— Ма немојте! У Петроград! Е, опростите што је испало тако да смо вам пореметили свету недељу! Ви нам само потпишите, молим вас, ову хартијцу, и то ће бити све.

Полотенцев извуче за крајичак из подметача за писање мали дугуљасте формулар и пружи му га преко стола. Прочитавши штампани текст, Пастухов нагло диже главу: то је била изјава да неће да отпутује.

— Ево овде, доле, — рече потпуковник, придигавши се, отмено показујући на формулар дугачким белим ноктом раскреченог малића. — Као што је назначено: име, очево презиме, сталеж и... шта оно још?

Пастухов га посматраше, напето трепћући зајупуреним капцима.

— Дакле, ви заиста сумњате да сам ја саучесник у делу које ми је непознато? — упита он тихо.

— Шта вам је, Александре Владимировичу! Па то је најобичнија форма, реда ради. Док не распетљамо све те лагарије и заврзламе.

— Али ја могу да протестујем? Коме треба да се обратим? Можда — вама?

Он се окрете помоћнику државног тужиоца који, не мењајући позу него само подржавши за тренутак отворена своја нема уста, стави најзад у покрет своје гласовне споне:

— За промену мера у истражном поступку треба подносити молбу на име његова превасходства господиша државног тужиоца Апелационог суда, — отпева он неочекивано мелодично.

Пастухов се потписа, устаде и поклони се с неосетном гордошћу. Он потсећаше на човека који се преварио у своме рачуну да има посла са светским људима.

— Ја могу да идем? Било ми је изузетно пријатно што сам се упознао с вама, — рече он, развлачећи образе без живота и показујући јаке загасите зубе.

Он још чу како потпуковник, правећи се да се жури да изиђе иза стола и да га испрати, говораше за њим заштитнички-шаљиво.

— Ах, па ја осећам да нас ви само вребате, вребате, па ћете онда одједном да нас узмете и да нас гурнете у неку комедију!

Али он ћутке изиђе из канцеларије, пројури кроз ходник, запушивши марамицом нос, да не удише смрад црвенога воска, и излете на улицу.

Некога је требало кривити за оно што се догодило, али кога — он није могао да буде паметан. Био је упропашћен, и мржња се борила с тугом у његову срцу.

Оглупавели од жеге град одједном га као ам стеже за грло. Све беше сићушно и очајно око њега. Врзине с непоткресаним огумцима багремова што су посивели од прашине, кадива, на угаженим лејама што мирише на поштанске печате, усијани облук у калдрми и кукавно кевтање трамвајског звонцета. Боже, какво очајање! Са децом у наручју и са читавим поворкама деце што су им се начичкала на сукње, вуку се као патке по плочницима свечано одевене жене, застајкујући пред продавачицама семенки или крстећи се на празним папертама цркава. На колико је недеља осуђен Пастухов да посматра тај тужни чопор? Избледела фирма на оној кући на углу „Патрони Катик и Комп.“ и под њом — кљусине што се бране од мува у сламним шеширима на рог с рупама за уши, мртви уморни кочијаши на папучама једнопрега, гомила свежег ђубрета и полицајац што је заденуо два прста за перваз умасларене униформе. Ох, та мртвосана празнина! По чему је она лакша од Бастиље!

Он се једва једвице довуче до куће.

Ушавши у своје двориште, спази на веранди неку жену. Она је с неверицом трзала звонце.

— Нема никога, — извали Пастухов.

Она се окрете и брзо сиђе низ степенице — сред њега раста, с косим, помало мушким кројем рамена, у хаљини од сирове свиле што је закопчана врло крупном дугмади величине сребрне рубље, и без шешира.

— Не можете да ме познате? — упита она, узбуђу-

јући се, али са оном равном спољашњом спорошћу на коју навикавају себе васпитачи.

Он је добро памтио лица и, сем тога, жена беше предала сувише много од склопа свога тела Кирилу Извекову да човек не би могао да је позна, али Пастухов пажљиво одмери њено лице са оспницама на челу, окрете леђа, зажмири и поче да одмахује главом, — не, није се сећао ко је она.

— Ја сам — мати Кирила Извекова. Да ли се сећате, он ме је упознао с вама о Ускрсу, пред шатрама?

— Опростите, — рече он, као да некако не беше кадар ништа да схвати у тим мутним сећањима. — Шта ли вас је довело к мени?

— Па ви ваљда познајете Кирила?

— Кирила?

— Да. Он је ђак средње техничке школе, онако... средњега раста, црномањаст, са оваквим... брчићима. Зове се Кирил.

— Са брчићима... — понови Пастухов, окрећући јој опет леђа.

— Ја се не бих усудила да вам се обратим, да ме није упутио ваш велики пријатељ Цветухин. Ја сада идем право од њега. Он ми је дао много наде у погледу ваше личности. Али се ви... нисте сетили, дакле, Кирила, — додаде Вера Никандровна с неким смиреним страхом.

— Можда ћете ми укратко... објаснити ствар?

— Наравно. Молим вас да ме саслушате. Мој син је ухапшен због потпуно... једном речју, код њега су случајно пронађени некакви леци. Ја сада радим на томе да дечка пусте на јемство. Али само моја настојања, разуме се, нису довољна. Кад бисте ви хтели... кад бисте некако могли да ми помогнете... као човек који је толико познат...

— Причекајте за часак, — прекиде је Пастухов, — за тренутак. Та мисао је, дакле, Цветухину пала на памет? У погледу моје личности.

— Да, он ми рече да ће ми и сам врло радо изићи у сусрет, али да сте ви (и он је апсолутно у праву), да сте ви кудикамо ауторитативнији...

— Проналазач! — изненада прште у смех Пастухов, бришући зној обема рукама. — Проналазач! Ђаво нека му носи његове проналаске... опростите!

Он исто тако изненада дође озбиљан и надувен.

— Видите, ја се, наравно, сећам вашег сина.

— Је л' те? Хвала вам! Била сам уверена! — узвикну Вера Никандровна, поцрвеневши.

— Причекајте за часак. Ја га се сећам, али из тога не проистиче ништа. Ја само знам да је он балавац. Али какав балавац... можда — покварен? Опростите. И није ствар у томе. Ја не могу да користим вашем сину из простог разлога што сам и сѐм, да, што сам и сѐм оптужен због политичке кривице. И можда због исте кривице као и ваш син. За то проналазач Цветухин засад још не зна. И ја вас молим да то заборавите. Нас двоје сада разговарамо, а можда нас већ вребају. Довиђења!

Он јој стеже руку и запрепасти се што јој коштунђави прсти беху хладни и што јој од боје на лицу више не беше ни трага. Оборивши очи у земљу, она рече са осећањем неке кривице:

— Опростите ми, молим вас, — и пође према вратанцима.

Али, начинивши неколико ситних корака, она се окрете и упита:

— Ако вас оптужују за исту ствар као и Кирила, онда ћете ми можда рећи у чему је та несрећна кривица? Само мени... као матери.

Он јој приђе и одједном промењеним гласом, умирено и тужно, рече:

— Ако ваш син не зна ништа о својој кривици као ни ја, онда вам честитај.

Дође му из неких разлога да јој пољуби руку, али јој само још једном стеже хладне прсте.

Код куће се упињаше да схвати шта је хтео рећи својом последњом реченицом, али му мисли беху сувише збуњене. Он се уми, скиде жакет. Спазивши на столу своју забелешку, он је исцепа на танке конце и запали шибицом. Пламен сукну, клону, ружичасте варнице што тињају избраздаше крајеве конаца, они се угљенисаше, затим се претворише у плави пепео. Пастухов дуну, и пепео се разлете немерљиво.

Ђаво ће га знати! Он је малочас уживао у размишљањима за тим столом. Хвалио је машту. Ох, да, он је могао по својој слободној вољи да замисли човека кога невино гони слепи закон! Али зар би он могао да допусти да се кроз неколико тренутака и сам пода гоњењу! Зар је Кирил Извеков у бољем положају? Зар он није онога соја људи који су кадри да предвиде ствар? Али зар је заиста тај балавац већ знао да пут на барикаде води кроз затвор? И како се преварила Пастуховљева уобразиља која је Кирила убројила у њифту, у цртача на станици, док тај балавац сања о подели света! Покварени балавац! Можда је Пастухов забасао у свим својим претставама исто онако као што се вара у Кирилу? Можда је Пастухов — просто шупљоглавац, уображена будала и неспособњаковић? Можда се Пастухов и у своме пријатељу — Цветухину — такође вара?

Пастухов осети потребу за пријатељским саучешћем и би му јасно да сместа мора све да исприча Цветухину.

Већ се хваташе мрак, жега попушташе, овде-онде се осећаше мирис дувана што разгаљује, парови одлажаху у шетњу у Липице. Гостионичарско двориште поливаху из рићег суда од каучука, вукући га по стазицама у асфалту што су се црнеле од воде. Пријатно струјаше влажна топлота земље и окупана зијача травника.

У алејици на коју гледаше Цветухинова соба Пастухов чу виолину. Танано и невино се преливаше Нерудина успаванка. Пастухов завири у отворен прозор. Цветухин је стојао лицем окренут према мрачној соби и, клатећи се, пажљиво вукао гудало. Свирао је ђачки, с нагласком на средини гудала и с лошим легатом.

— Дрвеним гудалом преко кожне виолине, — рече Пастухов у прозор.

Цветухин прекиде свирање, стрпа виолину у футролу и, прикривајући збуњеност, викну што игда може:

— Наврати, наврати, пријатељу! Чекам те цео дан!

Седоше један крај другог на диван, не палећи лампу, тако да им се назираху само бледе мрље лица и руку, и Цветухин одмах упита да ли је Пастухову долазила Извекова и шта јој је он обећао.

— А шта је требало да обећам?

— Ја сам дао реч Лизи да ћемо нас двојица помоћи Кирилу, — рече Цветухин.

— Ко ти је та Лиза? Нека љупка госпођица? Твоја обожаваатељка? Чудан си ти човек, Јегоре. Хајде што проналазиш некакве аероплане од хартије, што циличеш на виолини — то још некако и иде. Али да чиниш добра дела обожаваатељкама! То се баш нимало не слаже с природом глумца и самих обожаваатељки: ти си рођен да примаш, а оне — да дају.

— Ја се не шалим, Александре.

— Ех, драги мој, није ни мени до шале!

— Али помоћ није потребна мојој сбожаватељки већ врло добром, племенитом младићу. Ти то можеш да учиниш. Ако хоћеш — то је твоја грађанска дужност. И затим — традиција...

— Аха, прокљувати сам, прокљувати сам! Традиција руске друштвене савести, је ли? Лав Толстој на гладовању, Корољенко на Мултанском процесу, — је л' да? Да начиним од себе витеза? Зашто? Да бих ценио себе? Зар не? Да би ме ценили други? Је ли? Али, пре свега, ја сам далеко од Корољенка, да и не говорим о Толстоју. Ти мислиш да мени то није јасно? А, друго, данас није деветстопета година. Време је прохујало. Није ти ово, брате, прва Дума. Мој витешки гест, моју жртву или, ако баш хоћеш, херојство — неће запазити ни овдашњи „Листић“, да и не говорим о Столипину. Замисли, грађанска савест — Пастухов! Нека мува је пролетела зујећи! Отераће је у тањир са отровним гљивама и квит.

— Куд си ти забраздио! — запањи се Цветухин. — А ти си деветстопете године био херој?

— Тада нису били потребни хероји: твој Кирил је могао мирне душе делити летке на улици место рекламних објава.

— Ма прибери се! Човеку се ипак не помаже ради геста, ради личне забаве.

— А шта ти хоћеш од мене? Да се вучем по тамницама као утешилац у јадима и невољама?

— Па ствар је кудикамо једноставнија. Нико не

захтева од тебе ни утехе, ни херојство, већ треба само да одеш државном тужиоцу, и то је све.

— Зашто?

— Да кажеш коју лепу реч.

— О коме?

— Шта ти значи то — о коме? О Кирилу.

— О себи, брате, треба да кажем коју лепу реч, а не о Кирилу, — рече Пастухов.

Подигавши се тромо, он добро затвори прозор, стаде леђима уза њ и упита:

— Тебе још нису звали у тајну полицију?

— Шта хоћеш тиме да кажеш? Јеси ли при себи?

Пастухов опет седе, спусти руку на Цветухиново колено и тако је држаше док му не исприча све што му се беше догодило.

Толико се смрче да им се и лица једва осецаху, а предмети у соби нераздвојно се слише у црну тајанствену околину, која као да усисаваше у себе сваку реч и као да беше спремна да упадне у разгвор. У дворишту се једва оцртаваше гранчица с непокретним ситним лишћем на које пада светлост из суседнога прозора, па изгледаше да није везана ни за какво дрво него да се држи у ваздуху сама. Из Липица су допирали одломци духовне музике, негде на крову одјекиваше клопарање потковица по асфалту, али од тих звукова тишина постајаше некако све дубља.

— Да, — рече Цветухин после дугог ћутања. — Да те нисам осећао ево овако поред себе, био бих уверен да чујем нешто у сну.

— Неко нас је оклеветао, Јегоре, — рече Пастухов.

— Али ко, ко?

— Ми не знамо шта је говорио о нама онај одрпацац Парабукин, не знамо како се држи онај покварени балавац, не знамо ко је Рагозин. Ми не знамо ништа. Ми смо — глупи тиквани, Јегоре.

— Не, не! Ја сам уверен — да ће све бити истерано на чистину. Нас двојица ћемо сами све истерати на чистину. И онда — они ће се предомислити.

— Ко то — они?

— Па они. Они што су те данас мрцварили.

— Не, не треба уображавати да ће се они пре-
мишљати. То је за њих исто тако неприродно као... —
Пастухов поче да тражи реч, — као главобоља за де-
глића.

— Па шта мислиш да радиш?

— Мислим да заспим на овом дивану. Дај ми уз-
главље... так осам малаксао, драги пријатељу, да ми је
дошло да се као жена предам својој судбини.

На кров наваљиваше клопарање потковица, све бли-
же, ближе и ближе и одједном се из мрака што беше
загрлио град оте јасан страшан узвик кочијаша:

— Чувај се, хеј!

И, као у одговор на узвик, музика у Липицама ве-
село поче да свира војнички марш.

Тихона Парабукина после оне повреде метнуше у болницу. Беше му се излила крв у слузокожу и беху му сломљена два ребра, опорављаше се споро, од његове дебљине не беше ни трага, те и сам примећиваше да слаби.

— Постоља ми пије снагу, — говораше он своме суседу.

Лежао је у собици с прозором што гледа у врзину, до које је прекопута избијала болничка кујна и од јутра до мрака би се чуло како рибају песком посуђе, просипају помије, цепају дрва.

Парабукин туговаше. Једина му разонода беше сусед, који је волео да поразговара о чудима, али су, уосталом, чуда о којима је он причао такође потсећала нечим на болницу. Он мазаше дугачку косу уљем, суботом потшишиваше бркове, браду и уопште се стараше да изгледа пристојно, ма да његово лице, са испупченим јагодњачама и рапаво, не примаше никакво улепшавање. Он беше црквени звонар и рачунаше живот од свечаника до свечаника:

— Од Преображења до Велике Госпојине имамо десет дана. А данас је Усековање. То значи још шест дана. Ето, дакле, колико ме муче научном дијетом место да ми дају обичну храну.

Парабукин му се смејаше, али беше прожет његовом простодушношћу и неосетно поче да му поверава своје муке.

— Невоља краси човека, — умириваше га звонар. — А наш живот је тако склепан да зло и добро, као добит и штета, иду барабар, па се чак и као браћа шетају држећи се за ручице. Хајде баш да ти испричам каква

се заврзлама једном догодила. Ја сам и онда патрио од стомака, само је то било у Казању, и ја сам лежао сам на клиници. Расекли ме, направили огледне цеви за пролажење хране и, између осталог, мислили да ја то нећу поднети. Студенти ми веле — имао си врло велик премор. И заиста, ја сам ти онда био силно преморен, тежак ми је био живот, али су доктори између осталог признали да је оглед са цевима у моме стомаку изведен са успехом. И, заиста, ја сам до данас некако таворио. Али ја не причам о себи. Баш тако као ти, лежао је крај мене један кењкави човек и стално се жалио да га не показују професору. Ја га умирујем, говорим му — ти, брате, претстављаш мало радозналости за професора: стомак ти је нормалан, лези лепо, одмарај се, здравље ће се вратити на стару меру, исписаће те. А он се љути: још се, вели, не зна ко претставља већу радозналост, ти или ја. И шта мислиш! Нашао је што је тражио! Чим га професор прегледа, одмах ти њега — у засебну собу, те купај га у купатилу, те шишај га, те бриј га. Дадосе му два узглавља, чупаво вунено ћебе и узеше да га хране. Брате рођени, шта му све нису трпали у уста! И хладне, и вреле, и масне, и ко ће му га знати какве ствари. Наиће он на мене у ходнику — не жели човек ни да ме погледа. Видим ја — заоблио се као црквени тутор, па те хвата страх да му приђеш. Е, онда се све разјаснило: професор је, видиш, уочио да му се срце налази на десној страни. И настаде за тога човека потпуна срећа: облаче га, обувају бесплатно, дају му сапуна, дуванца, доносе му чај — шећера колико ти душа жели, па му чак дају и паре. Шта мислиш? А за све то студенти га свако јутро слушају и куцају — то му је сав посао. И он ти поче да води живот. Узеше да га вуку по градовима, из Казања у Москву, отуда — у Харков, и свуда га слушају и куцају. А он — као господин човек — престаде и да се осврће на људе, — око њега ходају студенти. Доцније се пронесе глас да га је од нас откупило иностранство за дебеле паре: тражили тамо некога свога човека, па га нису нашли, али, наравно, није им право — по чему су они гори? Ето ти, брате рођени, био ти је то човек сиромашак, али какав је хук узео! И ја гледам и ми-

слим — ко од нас двојице претставља већу радозналост за науку. И какав ће преокрет да направи наше живовање, о томе ништа није речено у животима светаца...

— Баш умеш да брбљаш, — смешио се Парабукин. Али би после сваке испричане згоде сатима размишљао и нагађао — да ли он може да очекује неки преокрет у животу, чију је сву противречност сагледао у правој боји са болничке постеље трезвеним и заоштреним погледом.

Једно јутро, док су у свим угловима звекетали тањирима, позваше на преглед болеснике из Парабукинове собе, оставивши само њега. То беше обављено у журби и одједном беше створило узбуђење, јер је нарушавало свима до танчина познати болнички поредак. После неког времена на стаклена врата болнице обесише крветски чаршав и место табурета крај Парабукинова кревета метнуше столицу. А већ после неколико тренутака у собу уђе Парабукину непознати доктор са обријаном главом, у златним наочарима, у чистом лекарском огртачу шивеном без мере, пребаченом преко рамена. Пратио га је неки огроман брскоња, који застаде на вратима и пажљиво затвори креветским чаршавом све пукотине.

Док је доктор седао поред кревета, огртач му се смаче с рамена, и Парабукин спази жандармску униформу.

Већ одавно, служећи на железници, Парабукин је добро знао жандармске чиновне. Потпуковницима је припадао купе прве класе — то су били људи неприкосновене висине. Они су се држали као кнежевићи оних нарочитих области, у које је спадала жандармерија у закључаном од великога света саобраћајном царству. Презирући их и прибојавајући их се, саобраћајци, од најмањег до највећег, нису пропуштали прилику да покажу преимућство свога позива над тим страшилима возова. Кондуктери су окретали леђа жандармериским подофицирима, шефови секција су се трудили да не примећују коњичке капетане, шефови мрежа нерадо су одговарали на поздраве пуковника.

Нашавши се лице у лице с Полотенцевом који се створи из докторскога огртача, Парабукин доби утисак да је поново постао контролор брзих возова. Он као да беше отшкринуо врата купеа и открио одвратнога путника. Он беше спреман да чује нешто врло сурово о заборављеним кривицама, које су га отерале са железнице у коначиште.

Он се придиже у постељи, уносећи се ошамућено потпуковнику у лице — омршавео, у набујалој, замршеној гриви увојака.

— Настави лежање, — нареди Полотенцев. — Водећи рачуна о твојој болести, ја сам лично дошао да узмем од тебе исказе који су ми потребни.

Оно што је после тога чуо Парабукин — запањи га кудикамо јаче него сама појава жандарма. Железничарска служба и прошлост Тихона Парабукина нимало нису занимале потпуковника. Он је хтео да зна — зашто су долазили у коначиште Цветухин и Пастухов, шта су тражили од Тихона и у коме циљу је он одлазио к њима у Мефодијеву сандучару.

Тек што отпоче саслушање, а сећање на ускршњу посету необичних гостију доби у очима Тихона боју што засењује. Одједном се обелодани да посетиоци не беху дошли тек онако и, наравно, не са оним намерама о којима су говорили. Они као да су тражили чувене људе из коначишта, обалске знаменитости, и Тихону паде на памет да је Пастухов те људе назвао „лавовима“ (леле мени! — сину Парабукину у глави, — такви ли су вам лавови били потребни!). У томе је, наравно, била главна ствар, па пошто Парабукин није имао шта да крије, он очас реши да свакако сакрије тај главни разговор о лавовима. Неће ваљда сада он, стари железничар, да угађа презреном жандарму!

— Ничега се не сећам, ваше високо благородство, — тврдио је он. — Пио сам горковачу.

— Ваљда ниси био при свести, је ли?

— Ни говора, био сам при свести. Али ипак за време пијанчења.

— Па они су те ваљда наговарали на нешто?

— Тачно, наговарали су ме да им продам неки ко-

стим. Олга Ивановна, моја жена, носила им је у позориште прње. Она скупља прње.

— Можда су ти давали паре?

— Паре? Не сећам се...

— А како си се створио у Мефодијевој сандучари?

— Опростите, отишао сам да се наљољам. Кад ме ухвати пијанчење, догађа се да чак, опростите, некако замолим да ми се удели нека милостињица. Ја сам им се обратило, и они су се сажалили на мене.

— Добро, али су у накнаду за то захтевали нешто од тебе?

— Тачно, захтевали су.

— Шта, шта?

— Пружили ми чашицу, па су онда захтевали да ја, овај, изиђем напоље.

— Баш си ми ти неки! — рече Полотенцев презриво. — Лепо, а сад ми одговори без својих пијаних изврдавања: када ти се оно догодила несрећа, када су те пригњечили на пристаништу, како му је то испало да се крај тебе нашао глумац Цветухин? Па те је чак послао и у болницу, је ли? За какве ли то заслуге?

— Ја тада нисам био при свести, не сећам се.

— Опет, дакле, у развратно пијаном стању?

— Аја! У то време се пијанчење, хвала богу, беше завршило. И ја сам због тешког прелома ребара био шенуо памећу.

— Ти или си препредењак каквих има мало, — рече љутито Полотенцев, дижући се и навлачећи на рамена лекарски огртач, — или си просто одвратна њушка!

— Тачно, — потврди Тихон, начинивши потпуно глупу гримасу, и његово обрасло у браду, изнурено лице постаде неприступачно и дивље.

— Добро, — рече потпуковник, одлазећи. — Кад се опоравиш, ако ти шта затреба или ако те спопадне жеља да пијеш — наврати до мене, у Управу града. Али запамти шта сам те питао. И обавести се на обали ко је тамо код вас растурао летке. Ја вам нећу остати дужан. Јеси ли разумео?

„Одвратан ђаво!“ — помисли Парабукин победоносно. Необично му лакну у души. Веселила га увереност

да је повукао за нос жандарма. Узбуђено и младалачки исцвета његово уображење: па није ваљда забадава дошла к њему тако велика зверка, скоро генерал пред којим се склања у страху перон на железничкој станици. Његово високо благородство господин потпуковник! — није ваљда луд да бије ноге ради некаквих тричарија! Тихон Парабукин је — нешто друго. Тихон Парабукин познаје господина Пастухова и господина Цветухина. А та господа су, нема ту шта, обележена неким вишим прстом, па због тога власт и иде у лов на њих. Ту се свакако и ствара преокрет у животу Парабукина, рађа се његова сјајна звезда и одједном ће залити пред њим светлошћу нови пут.

Он страшно зажеле да подели наде са суседима у соби. Али се они вратише у своје кревете намрштени и љути. Звонар леже окренувши му леђа и згрчи се као да су га савили болови. Парабукин га позва, али се он не одазва.

— Слушај, главо букова, — рече Парабукин. — Што одвраћаш губицу од мене? Кајаћеш се. Мени је управо доперјала срећа о којој си ти причао недавно. Срце ми се нашло на десној страни. Чујеш ли?

Као и пре лежећи окренут леђима према њему, звонар упита:

— То ти је, је ли — долазио доктор за болести срца?

— Него. Стручњак за срце. Професор, — удари у грохотан смех Парабукин.

— Чекај. Сада ће почети да те умивају у купатилу, — јетко рече сусед, и цела соба узе да се смеје и да се дави од смеха. Тихон се увређено окрете зиду. Он је већ чврсто веровао да кад би ствар била вредна потсме-ха, Парабукина не би преграђивали завесама од туђих погледа: креветски чаршав се и даље лелујаше на вратима...

Тога дана Аночка му донесе киселога млека, које беше начинила Ољга Ивановна, и он се обрадова кћери као никада раније. Она је седела на ивици гвозденога кревета, а он је миловао њену танушну руку побелелим од нерада чворноватим прстима и распитивао се за ма-тер, за Павлика, за коначиште.

— Тешко мати излази на крај с вама, — рече он тужно. — Ја нисам живео као што ваља, ћерчице.

— А како ваља? — упита Аночка. — Мама вели, кад само не би пио...

— Нећу пити, — рече Парабукин, промисливши и уздахнувши с неком тугом. — Сада ми здравље неће допустити да пијем.

Он неосетно привуче Аночку уза се и насмехи се.

— Хоћеш ли да твој татица постане чувен човек?

— Како то? — упита Аночка. — Као глумци?

— Какви глумци! Чувен да ме сви знају.

— На обали?

— На обали ме ионако познају. Брига ме за обалу!

— А где још? — рече Аночка, гледајући кроз прозор. — Ипак нећеш достићи глумце. Они су богати.

— Мани га што су богати! Они иду пешице преко железничких прагова, а ја сам, док сам био железнички чиновник, путовао сâм на седиштима са опругама.

— Онда буди опет железнички чиновник.

— Ти си балава, — одговори Парабукин замишљено, — ти не разумеш.

Поседеше неколико тренутака ћутећи, па онда Тихон узне кашуку и поднесе Аночки чинијицу с киселим млеком.

— Једи.

Она поче да одмахује главом и седе мало даље. Он захвати кашуком чврсто кисело млеко и пружи јој.

— Једи, кад ти кажем.

Она олиза кисело млеко, прогута га, затвори очи од задовољства и седе још даље.

— Ипак нећу. То је — за тебе, — рече она, — слатко је.

Она се одједном опет примаче оцу и упита:

— А о чему је генерал долазио да те испитује?

— Ко ти је то натрабуњао?

— Болничарка ми рече. Ја сам чекала тамо, у претсобљу, да ме пусте к теби. И она ми рече.

— Испричај матери како сам ја чувен човек: генерали долазе к мени! — рече он, осмехујући се задовољно.

Она онда прошапта уплашено:

— Он те није испитивао о Кирилу? Немој говорити ништа: Кирил је добар.

— Твој заштитник, — снисходљиво климну главом Тихон. — Не бој се, нећу рећи. Шта ће ми то?

Опростише се као сваки пут кад би Аночка дошла у болницу — тихо и умирено, и он остаде насамо са замршеним, узнемираним и раније непознатим мислима...

Не опоравивши се још потпуно, он изиђе из болнице једног лепог светлог дана. Све му изгледаше обновљено и нежно — опустеле куће са затвореним прозорским капцима због сунца, врели поветарац што с времена на време на малој висини отрзаше с пута суви муселин прашине. Тако се он осећаше врло давно, у детињству — беше запрепашћен сваком ситницом и помало клонуо као да је гладовао.

На раскршћу, крај монополисане ракицинице, он спази два одрпанца. Један је пио из политрењака ракију а други је гледао да ли остаје доста у боци.

— Гледај, мери човек, — рече Пастухов лукаво.

Не обратише пажњу на њ. Он прође поред њих, рачунајући у памети колико времена није пио. Излазило је — више од седам недеља. Он се окрете. Пио је онај други, заваливши главу и сипајући јак сребрнаст млаз у отворена уста. Тихон застаде: проклета постеља — паде му на памет. Осећаше отужну празнину у утроби, па не би било згорега да се поткрепи. Напица у џепу сребро: Ољга Ивановна му баш, заборавивши да донесе шећера у болницу, даде нешто пара. Он уђе у ракициницу и када удахну ваздух засићен алкохолом, колена почеше да му се тресу. Он купи бочицу, изиђе на улицу, изби запушач и, бржебоље изврнувши ракију у грло, пође даље. Али, прешавши две-три куће, реши да донесе натраг боцу, врати се и место да узме паре за боцу, случајно, као за неког другог, потражи још једну бочицу. Стрпавши бочицу у џеп, он заопучи новим, живим и еластичним ходом, размишљајући — како ће у своме запећку, крај чајника, разговарати са женом о уређењу живота који сада ваља да удари сасвим другим путем. Када дође скоро до коначишта, паде му на памет да ће му Ољга Ивановна, ако се појави с ракијом,

можда отети бочицу. Он сврати у вратнице једне камене зграде и испи ракију натенане, подајући се језовитој изнемоглости што прожима цело тело. Кућице на улици почеше пријатно да се премештају пред њим као да поцупкују, и он са одобравањем промрси себи у браду: жив је Парabuкин!

Ољгу Ивановну затече с Павликом на коленима. Она само за тили час одмери мужа узнемираним очима и сместа их затвори.

— Није ти мило што сам се вратио? — рече он потиштено. — Иако сам оронuo, нећу бити готован. Наћи ћу нов посао. Живећемо.

— Боље би било да си остао у болници. Опет си почео по своме: ноге те не држе, — зајца Ољга Ивановна, забивши лице у дете.

— Ех! И то ми је неки живот! — сети се Тихон свога пријатеља из болничке собе. — Не верујеш у мене, је ли? А ја ћу све променити, видећеш!

Под руком осећаше бочицу у цепу, а ту су му биле и паре. Он се окрете и пође. Ољга Ивановна хтеде да му препречи пут, врисну што игда може: Тиша! — али он удари у трк између душама, и иза њега се немирно залелуја завесица.

Он оде на обалу и даде се у пијанчење. У своје староме брлогу — под гредама стоваришта, на рогожинама и цаковима, нађе разумевања и осећања што му недостајаху: сабраћа су жалила ћаћу, једни — говорећи да ће ипак брзо да отегне папке, други — уливајући му наду да свака болест мора да кмекне кад се залије ракијом.

Подбуо, скоро го, он луташе по обали, појављујући се на пристаништима, на рампама, и покаткад би се довукао у коначиште, доносећи у руци поклон Аночки — две маковаче величине прста. Био је мирно расположен, али је трабуњао глупости, пре свега — о глумцима с којима је бајаги био заједно и које је у исти мах — држао у рукама. Час да му племенитост не допушта да умре као тиква без корена, час би претио да за своју кожу захтева велике паре, па би напоследку опет побегао од куће, потуцао се и пропадао бог ће га знати

где, док га несташни ватрени дух туге није довео Пастухову.

То се беше догодило пред мрак. Цветухин је седео код свога пријатеља, водећи лаган, у души осетљив разговор, какав се рађа у ишчекивању вечера међу људима присних доживљаја. И он успе да проведе неко време на саслушању у тајној полицији, и будућност му се јављаше као разбијена и немила. Неучествовање у делу које га гуташе као да га је захватила матица, коју усисава нека огромна глупа риба, гоњаше га стално да истражује кривце за оно што се догодило, па га јаловост истраживања раздраживаше, беше му дојадила. Стање беше слично оном што је осећао Пастухов, па га и то кидаше.

Александар Владимирович, чувши куцање, изиђе да отвори врата и устукну: Парабукин беше страшан — отечена кожа му се тамнела прилично мрко, брада и бркови личили су на гуге коре на коју се нахватала маховина, избледела кошуља беше распарандана на траке од врата до скута, а кроз процепине су провиривале светле чекињасте груди. Он беше бос, и његово табање, када се угура у одаје, посрћући, беше нечујно као да га држаше ваздух.

— Ко сте ви? Изволите се очистити одавде, — рече Пастухов, узмичући у страху.

Парабукин се и даље креташе ваздушасто, клањајући се и неспретно избацујући ногу.

— Чистите се, кад вам кажем! Ви нисте трезни! — подвикну Пастухов, трудећи се да се охрабри.

— Цветухин. Господин глумац. Врло ми је мило, — рече Тихон прилично разговетно, одмеривши Јегора Павловича и наваљујући на њ. — Користим прилику да вам захвалим. За саосећање. За са-жа-љњ-ње према човеку. Врло ми је мило. Захваљујем, нисам се надао, обично се каже. Али ја сам се надао. Баш сам се надао тако племенитом чину. Руци помоћи. Друкчије није могао да поступи човек ваших схватања. Борац за истину и за народ. Разумем.

— Шта ви то трљате? — прекиде га Цветухин.

Тихон хтеде да седне, али Пастухов одгурну наслоњачу.

— Ви треба да одете одавде, јесте ли ме чули? — одреза он отворено, преграђујући сто коме се Парабукин беше упутио. — Ви овде немате шта да радите. Одлазите.

— Забадава кријете тајне мисли, — рече Тихон као да се трезни. — Ја разумем све изврсно. И не берите бригу: у гроб ћу понети тајну. Господин глумац се смиловао на Парабукина који се нашао у невољи. И ја сам му захвалан. Отпратили сте ме у болницу на лечење, јер сте промућурно оценили ствар. Потпуно тачно. Тихон Парабукин је онај лав који вам је потребан.

— Ништа нама није потребно, — праскаше Пастухов.

— Ви сте нешто друго, — окрете се Тихон према њему. — Ви можда имате своје рачуне. Као ваш покојни отац. Ви желите да докажете своје неучествовање. Ви сте — човек шкрт. Штедљив човек. А господин глумац је — душа и чиста племенитост.

— Па шта ви хоћете? Да растерате мамурлук, је л' те? — упита Цветухин.

Парабукин се поклонил, додирнувши даску врховима прстију, и одједном, подавивши колена, седе на под.

— Ђаво ће га знати шта! — узвикну Пастухов.

— Ја нисам достојан наслоњаче и могу да седим на поду, — рече Тихон са осмејком. — Ја сам тренутно човек беднога изгледа, али само тренутно. Тачно. А када ми будете допустили да учиним неку услугу вашој светој ствари, ја ћу онда доћи на своје право место. Ви онда нећете поверовати да је тај исти Парабукин седео пред вама на поду.

— Добро, време је да учинимо крај, — немирно наваљиваше Пастухов, — све смо разумели. Говорите — шта хоћете. И зацело, зацело!

— Опростите, напротив: ја сам баш дошао да сазнам — чиме могу да вас услужим.

— Ништа нам од вас није потребно. Устајте, доста је било!

— Није вам потребно? Ништа? Не-е, опростите. Јасно је мени да ме ви кушате, да бисте сазнали — да ли ми можете поверити тајну или не можете. Можете! — дрекну Парабукин, дижући руке и витлајући њима

више главе. — У ове руке можете ставити своје драгоцено наређење, и Парабукин ће га однети на својим грудима у ћутање гроба. Неће га дати из руку! Не желим да живим узалудно, господо! Хоћу да послужим светој ствари. Поверите се, поверите се Парабукину! Он је онај човек кога сте тражили. Све ћу учинити, на све ћу отићи. Поверите ми се.

— Па кажите нам јасно шта хоћете? — поново упита Цветухин.

— Господине глумче! И ви, господине... Александре Владимировичу! Изјављујем вам као пред јеванђељем, — Тихон опет поче да витла руком, — као пред крстом животворним: посвећујем се заједно с вама служби револуције!

— Глупости! Пијане бесмислице! — узруја се Цветухин, почињући да хода по соби.

— Не верујете? Не верујете у заклетву и поштену реч Парабукина? Парабукин вас је одбранио пред жандармом. Вашу тајну је узео на себе како сте долазили у коначиште да врбујете људе за револуционарну ствар! Ни беле није прословио, већ је све племенито затајио у себи!

Пастухов зграби Тихона за рамена, продрмуса га и повуче нагоре.

— Па ти си, брале, — просто провокатор, — рече он. — Устај и чисти се напоље, док нисам позвао полицајца!

— Не дирајте у моју личност! — цикну Парабукин, скачући на ноге и идући на Пастухова изазивачки.

Цветухин се очас испречи између њих. Тихон науми да га одгурне, али он неочекивано зграби обе Парабукинове руке за доручја и поче да стеже своје прсте са снагом што лагано расте. Лице му се осече оштрије, изгубивши покретљивост, он гледаше у Тихона нетремице. Покушавши да се истргне, Парабукин коракну назад, али га Цветухин не испусти из руку него направи крупнији корак, приђе му, ширећи му руке, скоро дотичући целим телом његово тело и забијајући му и даље прсте у доручја.

— Пусти! Пусти своје канце! Ех, — поче да јечи Тихон, — кревет је исисао Парабукинову снагу!

Он узмицаше и узмицаше све колебљивије, и Цветухин га напоследку одбаци и гурну у врата.

Пастухов посматраше неочекивану сцену као укопан, са свом пожудном али уравнотеженом упорношћу. Он виде како, затворивши врата, његов пријатељ обриси и отресе руке, како подиже главу као да га привлачи нешто на венцу таванице. Свакако беше преживео онај тренутак који је одавно знао по својој пророчанској уобразиљи и — можда — по сновима: сад је, ето, срео злочинца који је дигао руку на њ, и он је зграбно ту руку, стегао је, приморао злочинца да клекне и кренуо даље, слободан, величанствен. Могао је да дигне главу још више, јер није склонио злочинца само са свога пута него и с пута свога пријатеља, који гледаше захвално и мило... не! — који гледаше надувено, са одвратношћу, с потсмехом — да, да, с потсмехом!

Пастухов се смејаше једва чујно, затим јаче, громовитије, док се смех не откотрља у грохот и док се грохот не прекиде. Настаде тренутак ћутања.

— Ти си — позер, Цветухине, — рече Пастухов.

— Не знам. Допуштам. Али ти ниси могао да истераш ону грдобу, а ја сам је истерао.

Као да не чу одговора, Пастухов рече:

— Зар ти нисам говорио да ће тај твој кумир, с којим се поносиш, да нас зграби за гушу? Искијаћемо ми за твоју позу, за твоје истеривање оригиналности. Ђаво те је однео у оно проклето, коначиште!

— Ја те нисам приморавао, Александре.

— Мањ то! Али је све то покренуто због тебе. Због тебе ја седим у овој рупи и не могу да се макнем. Због тебе ћу можда кренути са изгнаничким чопором у далеке крајеве.

— Слушај, Александре, то ме већ вређа. То ме боли!

— Па нека те боли, дођавола! — одвали Пастухов, љутито ломећи незапаљену шибицу.

— Ја одлазим, Александре, — рече Цветухин некако промуклим гласом.

— Изволи.

— И нећу се вратити.

— Биће ми врло драго. Бар ће заборавити да ми се довлаче бедници и сви остали твоји миљеници.

Пастухов седе у наслоњачу, окренут лицем према прозору, пребацивши ногу преко ноге, и не осврташе се док Цветухин, с напором задржавајући корак, трагаше за својим огртачем, шеширом и одлажаше иза врата. Он затим завитла у угао кутију шибица, скочи и поче да јури, да се окреће по соби, узвикујући нешто, мрморећи, кашљуцајући, одједном изгубивши без икаква трага уобичајену спољашњост као на слици.

Цветухин, излазећи на улицу, спази Парабукина, који лежаше на плочнику, с леђима уз ограду, у оној удобној млитавој пози у којој се може лежати на отоману — скрстивши ноге, поднимивши главу руком и замишљено гледајући испред себе. Изгледа да је плакао. На вечерњој светлости његови отечени мрки образи влажно су се лаштили. Можда је туговао што више неће моћи да промени свој живот, што се у његовим грудима које могу много да поднесу срце налази онде где и код свих смртника — с леве стране и што он не претставља за хладни и уморни свет никакву радозналост. Ко ће му га знати? Издалека његово налик на гриву, мутно и овлажено лице изгледаше чак и црвено.

Цветухин га посматраше неколико тренутака, неприметно узмахну огртачем и пређе на другу страну улице.

Најзад Вери Никандровној одредише дан када треба да дође по одговор на молбу. Лиза се реши да на сваки начин пође с њом.

У соби за примање државног тужиоца Апелационог суда вршена је летња оправка, улаз беше отворен из дворишта, публици за чекање беху одредили ходник са дрвеним диванима без тапета. Када отпоче рад, не беше никаквих посетилаца. Прођоше, звиждућући, молери с ведрицама, наиђе послужитељ и промрси им нешто у леђа, пиљећи у ушљискани под.

Вера Никандровна намераваше да уђе у канцеларију, али наиђе на Ознобишина. Он је познаде као сталну гошћу собе за примање, рече да ће јавити помоћнику државног тужиоца и замоли је да мало поседи.

— Дошли сте заједно? — обрати се он Лизи, одједном се задржавајући.

— Да, са мном, — одговори Извекова.

— За исту ствар?

— Не, просто нам је успут, па смо навратиле.

— Оппростите, ви сте, чини ми се — Мешкова? Видео сам вас у гимназији на матурској свечаности.

— Да, — рече Лиза.

Сад ћу ја тебе да разголитим! — говораше разговетни поглед Ознобишина. Додуше, ти уопште ниси крива и заслужујеш саучешће, — одговараху погледу сажаливе борице око усана. Али како је дивно кад човек зна утврдо да је већ одавно ишчепркано све оно што си се ти трудила да сакријеш, — казиваше улагљиви осмех. Ти немаш куд, награбусила си, али се не бој, нећу те дирати, — даваше јој наде и доброћудно јој пружаше утехе благонаклони изглед кандидата.

— Хтели сте нешто да ме питате? — рече Лиза, збуњујући се од те неме игре непознатог лица.

— Ја сам само хтео да знам да ли сте дошли због исте ствари као и госпођа Извекова, — измајмуниса Ознобишин и, бришући своје женствене ручице, оде у канцеларију.

— Баш чудан неки човек! — рече Лиза. — Он ваљда све зна о Кирилу, је л' те? Због чега га нисте упитали?

— Једном сам му се баш обратила, а он ми рече: одговоре на питања о процесима компетентан је да даје господин помоћник државног тужиоца. Ах, Лиза! — уздахну Извекова, приљубљујући се нежно уз њу раменом као да тражи ослонца. — За мене је то — цео живот. А за њих — само процес. Један од стотине процеса.

Иза окуке ходника осу се крештав смех. Два младачиновника лагано иђаху према излазу. Свеже избријани буца причаше усуканом колеги, снажно му цимајући лакат надолу и застајкујући на сваком кораку:

— Па шта онда потеже наш адвокатић? Не трепнувши, он моли претседника суда за реч и вели: што се тиче параграфа на који се позвао господин тужилац, требало би да он обрати пажњу на објашњење сенатске комисије број 1215 од 10 маја 1899 године, у коме се томе параграфу даје сасвим друкчије тумачење. И седа. Суд се повлачи на већање. Тужилац наврат-нанос одлети у библиотеку и — можеш ли да замислиш? — не пронађе човек ни такав број, ни такав датум маја месеца у сенатским одлукама. Он ти онда упадне у адвокатску канцеларију и — разумеш — ван себе од беса изјави да је господин бранилац довео суд у заблуду, јер сенатско објашњење, на које се позивао адвокат, не постоји стварно! Онда му наш бестидник одговори врло прибрано: према томе, ја сам се преварио. Али то је, господине државни тужиоче, требало да кажете суду у судници, а сада је доцкан — ваш темперамент више не може да утиче на процес! Како ти се свиди, је ли?

Опет се заори кроз ходник крештав смех у звонком фалцету, и усукани чиновник напослетку довуче до излаза дебељка, који му се скоро беше обесио о лакат.

Чим се стишаше одједи смега, из окуке ходника, звечећи оковима, појави се неки затвореник у пратњи стражара. Они ћутећи изабраше место прекопута дивана на коме су седеле Извекова и Лиза и седоше мирно, као људи који су навикли стрпљиво да дрежде.

Затвореник беше крупан, с лепим узаним лицем и паметним али уоченим погледом, без кретања у замагљеним зеницама. Мала, правилна, као прецртана са слике уста беху захваћена у стеге тужних бора, сенка необриване браде упадљиво му премазиваше образе модрином. Сеђаше с раширеним коленима, тапак ланац му падаше испод капута, између ногу, разилазећи се у облику бркова према чланцима. Он дотаче под неколиким беочузима. Стражар крај њега беше омален човек. На бедру му се клатио дугачак револвер у црној кеси, на којој се као сало што се лашти у ситницама оцртаваше систем оружја — од ороза и добоша до огромне мушице. Седећи, стражар премести револвер са бедра на ногу, и кеса му допре вршком до колена. Он протрља песницом као слама жуте накомстрешене обрве и одвратно се накашља. Обојица почеше да пиље у жене.

Лизу узбуди поглед који затвореник заустави на њој. Непомична, примамљива, мрачна дубина његових зеница будила је у исто време и страх и неко поштовање. Млад, као што се видело, врло снажан човек о нечем стално размишљао, али његово лице као да заувек беше одбило да изражава ток мисли. Оно не беше мртво, оно беше живо, али живљаше без промена, као што то бива на слици.

Лиза мораше да употреби велики напор да би се истргла од очију тога необичнога човека. Окренувши се Вери Никандровној, она виде да и ова исто тако посматра затвореника и исто тако не може да се истргне. Онда Лиза, са страхом и несавладљивом снагом, опет пренесе поглед на затвореника и изненада примети како његова уста једва видљиво изгубише своју нацртану правилност и како постадоше детињски опака. Она одједном шапну Вери Никандровној:

- Можемо ли нешто учинити за њега?
- Да му дамо нешто? — не схвати Извекова.
- Да, да. Ја немам ништа. Имате ли ви?

Вера Никандровна отвори торбицу.

— Само — ви, ви! Ја не могу, — рече Лиза.

Вера Никандровна опрезним гласом упита стражара:

— Да ли смемо нешто... да му дамо?

— У име Христа? У име Христа можете, — пристаде стражар заштитнички.

Извекова приђе затворенику. Он пружи руку и узне паре, не прословивши ни беле, већ само скупи коленица, и окови као да рекоше место њега, својим језиком, шта је он хтео.

— Колико? — заинтересова се стражар.

Затвореник отвори шаку. Стражар прстом пребрски на његову длану паре и климну главом, допуштајући му да их склони.

— Иди да купиш дувана, — рече затвореник, нерадо мичући уснама.

Стражар се почеша по челу, забадивши капу на платиљак и затим је чврсто углављујући на одређено место.

— А ако нас позову истражном судији?

— Дај боже у подне.

— Ко му га зна, — рече стражар неповерљиво.

— Ваљда нећу да напипам врата без тебе? — рече затвореник, поразмисливши неколико тренутака.

— Ти ћеш их наћи. А за мене ће питати: где је спроводник?

Разговарали су не гледајући један у другога и као малочас посматрајући жене. Стражар придржа једном руком револвер, другом извуче из џепа плехану дувана и лупну ноктом у њу. Отворивши је, он је метну на седиште и заједно са затвореником поче да завија цигарету. Као да ништа на свету није постојало за њих сем пушења: озбиљни су и пуни неког побожног поштовања били њихови покрети, као да им се под рукама налазио жртвеник а не излизана плехана кутија. Кад већ завршаваше пушење, стражар рече врло прибрано, као да разговор није ни прекидан:

— Кад одемо кући — купићемо.

— Кући? — рече запрепашћено Лиза, обраћајући се пола Вери Никандровној, пола стражару.

Он се блажено насмеши, као дед који је шалом претрао дете, и објасни снисходљиво:

— У своју тамницу, госпођице.

Вера Никандровна, као увек — кад је узбуђена, притиште руке на груди и, нагнувши се напред, скоро причучнувши са дивана, рече бржебоље:

— Опростите, хоћу нешто да вас питам. Хоћете ли да ми кажете... Шта треба да значи, ако... Син ми је, знате, привремено у затвору. И досад су ми допуштали да му доносим преобуку. А сад су одједном забранили. Хоћете ли да ми кажете... због чега је то тако?

— Ко ће му га знати, — одговори стражар.

Затвореник га погледа љутито с висине и упита:

— Је ли тај ваш син — политички кривац или злочинац?

— Идите, бог с вама, какав злочинац! — препаде се Вера Никандровна.

Затвореник гледаше у њу, и лице му као малочас беше лепо и помало опако у непокретној правилности црта.

— За политичке кривце — не знам. Али код нас престају примати ствари из слободе кад кога одреде за изгнанички чопор, или ако га баце у тамницу.

— У тамницу — тачно, — потврди стражар.

— Боже мој! — оте се Вери Никандровној, и Лиза у страху заустави поглед на њој.

Неке даме уђоше из дворишта, за њима уведоше неколико затвореника, и зграду испунише бат гломазне обуће, тешки мирис отрцане чоје. Народ је гмизао кроз собе, кроз окуке ходника — кроз лабиринт велике старе зграде. Место оних што су ишчезли наилазили су нови људи, и већ је непрекидно расло кретање за потребе огромне неспретне машине што је почела да ради и што је гутала — место горива — молиоце, оптуженике, сведоке, тужиоце.

Баш у јеку живости, као да проистече из ње, помоли се прилика Пастухова. Ма где да се помоли, Александар Владимирович би одмах обратио општу пажњу својим држањем — неусиљеним, самоувереним као да је оно само себи циљ. Све живо што се налазило у ход-

нику пратило је погледима како он корача, а он ваљда не би никога ни приметио, да Вера Никандровна не устаде као опарена са дивана када он пролажаше.

— Добар дан, Александре Владимировичу, — рече она оним узбуђеним молећивим тоном што код ње све чешће избијаше у последње време. — Будите тако љубазни да ми кажете: јесте ли сазнали — да ли вас узнемиравају због исте ствари као и мога Кирила или због нечег другог?

Пастуховљеви образи се бржебоље скупише, начинивши онај уобичајени непроницљиви, гипсани осмех, и он пренесе поглед на Лизу. Он у исти мах надве-натри стеже руку Извековој и некако с неверицом процеди кроз једва размакнуте зубе не баш сасвим разумљиве речи:

— Да видите чуда. Баш ништа човек не може да докучи. Све ми се чини — да сам се нашао негде у Кини. Клањају се, веле — не берите бригу, али ја не могу да схватим — шта хоће ти људи што изигравају законе? Чињеница је да ме сецају због неке ствари.

Он стално гледаше у Лизу, и она се диже као гимназисткиња.

— Ми се познајемо, — као да упита он, правећи поклон, — овде је врло мрачно. Опростите... Ви ћете — такође помоћнику државног тужиоца?

— Да, треба одмах да ме позову, — рече Вера Никандровна. — Ми смо овде одавно.

Њему беше јасно да ће његов положај, ако оне уђу прве, бити отежан већ и тиме што ће он бити други, и онда ће му лакше одбити молбу. Образи му се дигоше још више.

— Опростите, ви ваљда нећете бити против тога, ако ја уђем пре вас? Очајно ме боли глава. Нисам тре-нуо целе ноћи.

Вера Никандровна пристаде без колебања, чак једва дочека, и он се с великом ужурбаномшћу проби у канцеларију.

Он се задржа тамо кратко и изиђе некако као други човек, беше нестало све оне његове укочености, ишао је спорим, тужним корацима. Он седе до Извекове и уздахну, дашћући.

— Замолише ме да причекам. Причекати — то је уљудност чиновника.

Одмеривши затвореника уморним, али незајажљивим својим погледом, он таче палцем доњу усну и лукаво се насмеши на Лизу:

— Ево овако ће ме оковати у гвоздене окове и потеряће ме Владимирском стазицом. И ништа се неће моћи! Ђаво ће га знати!

— Чиме ви то управо лупате главу? — упита Извекова.

— Треба да скину забрану о удаљавању из места. Па ја не могу ни да се макнем. Везан сам као наћве — за пећ. Дивљаштво! Молио сам да ме прими државни тужилац, они ми одговарају — не иде. А шта иде? Напишите молбу, па ће државни тужилац да извиди ствар. Кина!

— Знате, потпуно сте у праву! — поче Вера Никандровна као запета пушка, спремајући се да посвети Пастухсва у историју својих окапања, али је баш у тај пар позваше у канцеларију.

Ознобишин отпрати Извекову до кабинета помоћника државног тужиоца. Вера Никандровна је познавала ту собицу — с прозорима у платненим завесама, с три наслоњаче нешто даље од њега и с једним чиновником што личи на неразорљив прибор кабинета. Придигавши се, он показа на наслоњачу и седе, не савијајући се. На његовој белој блузи није било ни цигле борице. Чим се Вера Никандровна смести, он рече, заокругљујући једном заувек одабране речи:

— Његово превасходство господин државни тужилац Апелационог суда донео је на вашу молбу ову одлуку: одбијате се од тражења, пошто нема основа за ублажавање истражног поступка.

Он погледа у Извекову. Она ћуташе, пребледевши мало.

— Имате ли шта да питате?

— Сасвим? Дефинитивно?

— Ви сте молили да вам син буде пуштен из затвора на јемство, навевши као основ болест. Основ не постоји. Ваш син је здрав.

— Дефинитивно? — тихо понови Вера Никандровна.

— Како то мислите — дефинитивно? Он је тренутно здрав. Ако се разболи, свакако ће бити створен основ.

— Ја желим да знам — зар заиста нема више никакве наде?

— Држање у затвору остаје на снази до краја судске истраге и пресуде за учињено дело.

— Па шта ћемо сада? — рече она с немоћном једноставношћу.

— Можете молити да га ослободе на залогу.

— Је л' те? — поведе се и сва некако затрепери Вера Никандровна. — Али како, како то треба учинити, будите добри да ми кажете?!

— Написаћете молбу на име његова превасходства.

— Не, хтела сам да кажем да ли су ту у питању — паре?

— Новчана залога.

— Разумем. Али сам хтела да упитам — колико? Колико треба пара?

— Висина залогe ће бити одређена, ако његово превасходство донесе одлуку да се може ублажити истражни поступак.

— Али ја ипак треба да знам — шта је то уствари? Колико треба пара? Неколико стотина рубљи или, можда, хиљаду?

— Ја вам могу рећи само на основу преседанâ, не одређујући ништа унапред. Неколико хиљада. У примени — ретко више од десет.

— Допустите, — рече Вера Никандровна, осмехујући се детињски запрепашћено и поигравајући борицама на челу, — где ћу ја да нађем толике паре? Па ја немам.

Помоћник државног тужиоца се поново придиже:

— Опростите, али питање је толико личне природе, тиче се управо само вас, да ја...

Он цицијашки рашири руке, у исти мах оборивши главу.

— Захваљујем вам, захваљујем, — рече Вера Ни-

кандровна с поремећеним дисањем и ситним, брзим корацима изиђе из кабинета.

Лиза је ишчекивала крај самог улаза у канцеларију. Њих две прођоше поред затвореника и стражара, не приметивши више њихове туђинске очи што их прате. Пастухов беше отишао некуд. Диван су заузели нови људи.

У дворишту беше много света. Унезверено су се вукли на небу ненагомилани облаци што су заостали иза чопора. Њиховој јакој белоћи одговараху на земљи кредом убрљана бурад, носила, огроман сандук с разређеним кречом боје тиркиза. Бели од главе до пета, молери су дизали прашину гипсом, петљајући се својом куванцијом. Одмах ту стојаше ониска скела од дасака. Дошавши до ње, Вера Никандровна и Лиза седоше на даске као да су се раније договориле.

У њихову ћутању, ненарушеном никаквим звуком, налажаше се изразито наслућивање једне у другој страха да признају да се догодила отсудна, — можда — непоправљива промена у судбини посла којим су оне дошле овамо. Мучиле су се ћутањем, па ипак нису говориле, не знајући — како ће боље у томе тренутку да поштеде једна другу. Бела прашина их неосетно обавијаше, оне је гутаху, али им чак и не падаше на ум да се помере, да оду из дворишта, мало даље од те куће која као да беше приковала за себе сва њихова ишчекивања. Оне су посматрале равнодушно лице зграде с правим линијама прозора што су распоређени у подједнаким размацима, али мрка капа да су биле начисто с тим — шта посматрају, као што им није било јасно — зашто седе у прабини.

— Хеј, госпоњице, испрљаћемо вам шешире! — са уживањем викну весели молер, изручивши џак креча у сандук и отскочивши од густог белог облака.

Пренувши се некако изненада, Лиза упита:

— Нешто се догодило?

— Не, не, — бржебоље се одазва Вера Никандровна, — напротив. Напротив! Рекоше ми — да је он потпуно здрав. Хвала богу.

— А шта је с молбом?... Неће га пустити?

— Кирила? Неће. Управо — пустиће га, свакако ће

га пустити, али само не онако... не на јемство него на залогу. Разумеш?

— На залогу? А шта ли треба заложити?

— Не, ти не разумеш као што ваља. Не треба да се заложити ништа. Или — не. Треба заложити паре. Треба дати, платити нешто... извесну суму. И онда ће га пустити, разумеш?

— Пустити га за паре?

— Па да. Треба дати паре. Доцније ће их, наравно, вратити. Разумеш? Када га сасвим ослободе.

— Али зашто да се улажу паре, кад ће их доцније ионако вратити?

— Не ионако. Него само ако... када га ослободе. Па како ти то не разумеш! Траже залогу, разумеш ли?

— Разумем, — рече Лиза помало уплашено и увредивши се. — Ја разумем. Дакле — само на неко време, привремено.

— Па да, — на неко време.

— А за колико пристају да га пусте?

— Ма уопште не пристају, — љутито викну Вера Никандровна и одједном загрли Лизу и припи се образом уз њен образ. Али ти ми опрости, мила моја, опрости ми. То ти је — таква формалност.

— Па ја вам велим да разумем да је то формалност, — одговори Лиза с још већом увредом, али у исти мах дирљиво, осетивши како нешто поче да је штипа у очима.

Оне скоро одједном отпочеше разговор необично трезвено, прибрано.

— Треба написати молбу, — рече Извекова, — и, што је главно — размислити одакле да се узму паре.

— Па хајде да размислимо.

— Да. Ја имам неке ствари. Врло су лепе. Могу се однети у заложну банку. И штошта да се прода. Имам веридбено прстење...

— И ја могу дати прстен. Мој је — са аквамаринном. Ја га ионако не носим, а код куће неће сазнати, — рече Лиза бржебоље. — А доцније ће ипак моћи да се откупи?

— Наравно, — потврди Извекова. — Али је све то ипак врло мало.

— А колико треба?

— Треба поприлично. Господе боже! Шта ја говорим! — врисну Вера Никандровна с неочекиваним очајањем.

Она се налакти на колена, сагнувши се, обуктивши главу рукама што узеше да цепте.

— Па треба много, много хиљада! Где, где човек да их нађе, боже мој?!

— Добро, не узбуђујте се, — задржа је Лиза слабачким гласом, — хајдете мирно да размислимо.

— Ах, рођена моја! Шта ту има да се размишља! То ти је кадар учинити само богат човек. Човек као што је твој отац. Можда — још богатији! Кад би нешто твој отац имао друкчији став према нашем јадном Кирјуши! Кад не би имао ништа против вашег брака. Он би помогао, свакако би помогао — је ли истина? Па ваљда ти није непријатељ, је ли истина?

— Свакако, — рече Лиза некуд устрану, као да одговараше себи. — Али знате ... ја вам нисам причала... он ми спрема будућност на свој начин.

— Удаје те? — упита Вера Никандровна, испривши се и брзо увлачећи косу под шешир.

Лиза климну главом.

— А мати? Твоја мати, — зар и она?

— Мама — не. Али треба знати оца.

— Па њему је познато да се ти и Кирил волите! — рече Извекова са снажном љубомором. — Па како он може да те натерује силом?

— Он увек натерује силом. И себе и друге — све подједнако.

Вери Никандровној се учини да девојка која јој је добро позната, блиска, која је малочас седела крај ње, одједном некуд оде. Она у обамрлом и некако увељом бићу сагледа упорну, неравну борбу за одлуку која није попуштала. Кад би Лизу упитали — за какву се одлуку бори тако потајно, она не би могла да објасни. Знала је да иде ка некој одлуци, али није била кадра да се исповеди да ће је усвојити и да ће она бити остварена пристанком да се уда за човека за кога није желела да се удаје. Њој се пре чинило да усваја обрнуту одлуку — свакако неће послушати

и неће се удати, па пошто је одбаћивала непослушност, било јој је врло тешко да се реши на њу.

— Који је то човек? — упита Вера Никандровна, уносећи се Лизи у лице ватрено, до бола саосећајно.

— Неки Шубников.

— Богаташ?

— Да.

— Баш онај богаташ? — као да не поверова Извекова.

— Баш он, — рече Лиза, и на лицу јој заигра за тренутак кратак као варница дрски потсмех, — сасвим је шенуо због мене.

Она се ужасно збуни и ућута, напето и лагано проналазећи мисао која је сустиже изненада.

Вера Никандровна се онда одмаче, устаде муњевитом брзином и, зграбивши је за руке, поче да их мучи као да се труди да прене иза сна човека који спава мртвим сном. Она је упита сурово, као свога неваљалога ђака који је нешто скривео:

— О чему си мислила? Одговарај. Говори, говори о чему сада мислиш? Говори. Зар те ја заиста погрешно разумем? Ћутиш?... Дакле, погодила сам ти мисли...

Не пуштајући јој руке, она опет седе.

— Слушај, мила, мила моја, — поче она нежно, — лудице моја луда... великодушна девојчице! Ако си за тренутак могла претпоставити да се у моју болесну главу такође ушуњала очајничка мисао која је теби пала на памет, онда ти дајем реч да то није било. Кунем ти се, кунем ти се животом Кирила...

Она причека неколико тренутака, затим помилова и лако потапша по судланици Лизу.

— Ако се удаш само због тога што ти наређује отац, то ће бити ужасно. То ће бити страшно и непаметно. Али ако је у питању — нешто друго... ако се удаш да би помогла Кирилу... Јер ти си малочас размишљала о томе... Ако ти то учиниш ради оне несрећне, неостварљиве залогe, онда ће то бити несавесно и срамно. Ја такве паре... не, такве паре ја нећу узети од тебе. То не може бити, не може бити! Бог с тобом, гушчице!

Лиза јој одједном окрете леђа. Дуго се нису мицале. Затим Вера Никандровна рече тоном матере:

— Дотерај косу. Ево иде Пастухов...

Александар Владимирович беше већ близу, примичући се вратницама својим уобичајеним независно лаким ходом. Он пријатељски и без околишења климну главом Лизи и Извековој чим их спази. Кад изби на њихову висину, он коракну према њима, али застаде на извесном растојању, да не би мислиле да има намеру да се задржава.

— Видим, видим, — рече он и сажаљиво поче да врти главом, — друге у несрећи! Одбили су вас? И мене! Их, их, све је пропало!

Он пуче језиком дечачки шаљиво, али одмах непријатељски одмери дугим погледом цело лице зграде што се истегло.

— Судске установе, — нагласи он са opakим осмехом, — вешт суд! Шта ћете, упознаћемо се! Ваља се учити. Ваља упознавати ствари.

Он љубазно подиже образе.

— Шта ћете овде — у оволикој прашинетини? Пих, просто ми изгризла нос! Опростите, ја одлазим. И вама препоручујем да одете — на свеж ваздух, рецимо — у Липице. Да очистите мозак од овога смеглица!

Он показа главом на кућу и отмено придиже панама-шешир.

Улица му се учини пријатно обојена, он намерно бираше појединости што умирују и задржаваше на њима пажњу, — Кинеза што клима главом у излогу продавнице чаја, невероватне судове на прозорима апотеке, напуњене сјајним течностима, шарену изложбу памучних тканина у Базару, госпође са птицама на огромним шеширима.

Али он беше бескрајно тужан. Комад му није ишао од руке, беше изгубио вољу за њ. Сезона је била упропашћена. Москва прекиде телеграфске јурише, заменивши помаму љубави равнодушносту. Још је само требало да му позориште затражи оштету за прекршено обећање. Пастухову се чињаше да је осуђен на заборав. У глави му се врзаше неки бесмислен сан,

који би се ноћу прекидао по неколико пута да би се поново отегао у тешкој несвести. Некакви ковчези су стојали по целој соби, и Пастухов је требало да жури. Он се упињаше да завуче у џеп са стране кутију с прибором за цртање, а она му се стално измицаше из руку. Студент кога одавно познаје, презива се Карлсон, беше поред њега — го до појаса, румен, пун у телу, с малим оковратником од чипака као у Пајаца. Глумица с мастиљавим колотовима око очију пушила је цигарету, ваљајући се на постељи. Карлсон леже крај ње, а њен муж — плашљив, дирљив човек у униформи саобраћајног чиновника, објашњаваше Пастухову нешто о дечјем врту. Заиста, у суседној соби су се вртела у колу деца. Беше их сијасет, и Пастухов требаше за њих нешто да учини, али не могаше, јер ће задоцнити за воз, а кутија с прибором за цртање стално му испадаше из џепа. Он ју је хватао, трпао натраг, под жакет, али му је она опет падала. Онда му мирни саобраћајни чиновник даде нечији чешаљ, и он узме да се чешља. Чешљао се тим туђим чешљем, вукући га према потиљку, уз косу, а коса му се спушташе доле, на чело, и Карлсон-Пајац се смејаше, вребајући га безбојним, стерилизованим очима, и то се отезаше као гладна година, а Пастухов ће задоцнити и жури, жури, у ужасу осећајући немоћ својих руку пред ковчезима што су се умножили у соби.

Тишташе га чак и сећање на ту глупост, и он осети како му лакну када га у Липицама, куда беше одлутао, позва Мефодиј. Блистајући осмехом својих дебелих усана, он пође поред Пастухова, весело говорећи да се нису видели толико година, толико зима, да је протекло много воде — и друге трице и кучине. Пастухов га прекиде:

— Слушај, маторко. Да немаш ти сановник?

— Охо! Спао си на сановник! Легао си на руду! — церекаше се Мефодиј. — Немам сановника. Али могу да те одведем једној баби што врача.

— Стварно, шта значи кад човек сања кутију с прибором за цртање? Не знаш?

— То ти је, брате, ово, — рече Мефодиј, прела-

зећи на озбиљан тон Пастухова. — Када дуго не пијеш алкохол, почињу ти се јављати у сну научни инструменти. То ти интелект побеђује људску природу. Кутија с прибором за цртање — то ти је нека невоља.

— Ја и сам видим да је невоља. Али се бадава потсмеваш празноверицама, богослове. Сви богослови су циници, — то је одавно позната ствар. А, видиш, Владимир Соловјев је целога живота носио у цепу шишарку, јер је био уверен да шишарка радикално лечи шуљеве.

— Догађа се то филозофима.

— Е, убрисаћеш се — он није филозоф него уметник! И то какав уметник! Славуј! Левитан! Јеси ли чуо? Имао је проширење аорте. Због тога је глину трпао на груди. Читав џак.

— Убедио си ме, убедио си ме, — рече Мефодиј, послушно обарајући главу. — А баш ме забадава грдиш због цинизма. Ја ти одистински верујем да је кутија с прибором за цртање — нека невоља: када Цветухина спонадне проналазачка стихија, он стално бунца о механизмима.

— Мани, молим те, свога Цветухина, — с потцењивањем прогунђа Пастухов.

— Стидиш се? — пребаци му Мефодиј. — Видим да се стидиш. Да се ти посвађаш с таквим пријатељем! С таквим човеком! Цветухин је, море — геније!

— Будала је он а не геније.

— Једно другом не смета. Али ти ја унапред могу рећи да ће твој биограф, када дође до места како си отерао из своје куће великога глумца, назвати то црном мрљом твога живота.

— Пљујем ја на биографа.

Заставши оштро, Пастухов викну искрено:

— Па хајде, хајде нека дође к мени твој геније! Немам ништа против! Али му га ја мајци први — нећу крочити!

— Он је — горд, он неће доћи, — одврати Мефодиј чак с неким страхом. — Па ти си њега најурио, а није он тебе.

— И ја сам горд.

Пастухов повуче Мефодија на клупицу и посади га, гломазно седајући заједно с њим.

— Ђаво ме је везао конопцем за тебе и Јегора! И сад не могу да се отарасим идиотске изјаве о ненапуштању града! Престао сам да радим! Позориште сам довео у незгодан положај! Седи овде и чекај! Шта, шта чекам, да ме пита човек?!

— Жао ми је, — мирно одговори Мефодиј. — Али зар је Јегору и мени боље? И ми патимо. Јуче наврати к мени Мешков и изјави: кроз недељу дана изволи се чистити из сандучаре. Због чега? А он, видиш, жели да сруши све дворишне зграде, неће да се петља са станарима. Не желим, вели, да се излажем непријатности. Ја — окрени-обрни! Он ни да чује. На вас, вели, сумња полиција, а ја с тим нећу да имам никакве везе. — Ја опет навалим да побијам његово тврђење. Али хоћеш! Власник куће!...

— Па куда ћеш сада?

— Можда и у коначиште!

Пастухов затрепта очима, уздахну, откиде границицу са багремова грма, поче да чупа листиће.

— Кад ја отпутујем, можеш се преселити у мој стан, док се кућа буде водила на моје име, — понуди му он с много срца, али одмах плану опет. — Како ћу, како да отпутујем, то је оно! Слушај, богослове. Ти си — паметна глава. Посаветуј како ћу ја, како ћемо сва тројица да се испетљамо из прогонства?! Савила ме таква туга да не умем да ти је опишем!

И он заиста с неодољивом тугом погледа у госпођице које се појавише из леја с цвећем.

Мефодиј промисли неколико тренутака, зажмири, рече:

— Ту не помаже памет. Ту не треба баратати логиком него некако трансцендентално.

— Сановником? — насмеши се Пастухов.

— Некако непромишљено. Мало глупље. Знаш, брате, као што то чине кувари. Они ти имају неке загонетне стварчице. На пример: ако хоћеш да ти се добро скува матора кокошка, треба је кувати с кристалним запушачем.

— Батали! — рече Пастухов с неодољивим интересовањем.

— Кад ти кажем! Исти запушач помаже да се раскува пасуљ или грашак.

— Па то је, дођавола, дивота! Ја нисам знао.

— Да нам је, дакле, да нађемо такав кристални запушач. Онда би можда ствар кренула набоље.

Пастухов оживе. Он гледаше у Мефодија пожудно и, као балавац, са усхићењем. Свидео му се тај феномен, са бразготиним на носу што, изгледа, њуши као пас. Пастухов прште у смех.

— Хајдемо, — рече он кроза смех, не могући да се смири. — Хајдемо, овде близу се точи свеже жигулевско пиво. Потражићемо кристални запушач!

Он загрли и диже с клупе Мефодија.

У брдима, ако се с висине гурне камен, он ће у своје залету одвалити други, трећи, они ће повући за собом неколико десетина, које ће срушити стотине — и онда се читав усов камења, гомила и грудви земље строваљује у провалију са брзином што све више расте, и тутњава се пролама по брдима, и прашина као дим прекрива стрмине, и као грмљавина лута по кланцима страховит одјек. Страшно је обурвавање у брдима, и кад једном почне, доцкан је да човек жали што је бацио први камен.

Тако једна одлука, кад се очас усвоји, увлачи човека у десетине, стотине неминовности, и оне везују људе, хватајући се једна за другу, и стварне неминовности се обавијају око замишљених, и често замишљене господаре јаче него стварне, као што одјек изгледа страховитији од звука који га је створио.

Никад улица у којој су становали Мешкови не беше видела тако сјајан догађај као што је Лизина свадба. Величанствена поворка кола — на челу с неприступачним мрким колима којима су одвезли Лизу на венчање и којима се доцније вратио из цркве млади пар Шубникова, комешала се по улици, окрећући се, уређујући се под конац, потискујући фијакере изврсних кочијаша, ишчежавајући из неких разлога и враћајући се одједном у пуном трку на раније место. Час би сва кола обамирала свечаније од артилерије на паради, час би одједном почела да се комешају и да се крећу, огледајући сјајем својих углачаних површина гомилу зајавала на плочницима.

Беше увелико новембар, али још дуваше топли ветар, у кући Мешкова умираху од запаре, и прозори беху широм отворени. Цела улица имађаше жељу да

продре кроз те прозоре, да се прогура до стола за којим се чини гозба, да се увуче у све тајне свадбе, у цепове Шубниковâ, у сандуке Мешковâ, чак и у душе младе и младожење — и грљавиница сплеткарења, оговарања, препричавања лепршаше с једне стране улице на другу страну, улеташе у двориште, пробијајући се у кујну и, као промаја, опет се извијаше на улицу.

Све беше познато неугашљивој људској радозналости. Чак и то да је мало требало да се свадба сасвим поквари, јер Меркуриј Авдејевич, шкрт као што га дао бог, није хтео да дâ уз кћер никакав мираз. И то да је Виктор Семјонович наваљивао на своју тетицу да се одрекне гордости, и она се одрекла, пошто се — ако ћемо право — не живи с миразом него са човеком. И то да је Мешков место мираза пристао да направи свадбу и сад је бацао у очи праšину богатој својти. И то да младожења не очекује душу од младе, а млада не спава ноћу од туге. И одмах, наравно: кад навикну једно на друго — доћи ће и љубав. И сијасет других изрека. А наизменце са изрекама: колико су платили за свећњаке, колико су дали епископском хору, па како је ко био обучен, па ко је први стао у цркви на ћилим при венчавању — младожења или млада, и ко ће, према томе, водити прву реч у браку — муж или жена, па шта је пропуштено од обичаја, па како ли се тек свадбовало у старе дане, па да ли је проводачки припало много свилених окрајака. И — господе боже! — нема у животу случаја који би језицима задао толико посла колико га даје свадба. Требало је само да се појави на прозору накинђурена девојка што се хлади лепезом, па да се на плочнику заподене живо нагађање — каква је лепотица? Са чије стране — младожењине или младине? Довољно је било да продре кроз жагор неки нарочито звучан глас, па да отпочне запиткивање — ко то виче? да није случајно стари сват? или можда — пријатељ? или можда — девер?

А шта је тек било у самој кући, шта је било у кући Меркурија Авдејевича, где се од света није могло наћи слободнога кутка, где из руку домаћина

беу ишчупали сву власт, главни кувар, куварски помоћници, слуге, где је трештање музике замењивала пуцњава затушача, а пуцњаву запушача — протођаконова здравица, где се ковитлала мирисна пара што голица у носу и где се преливало с брда с дола одушевљено „живели“!

Достојанствени поредак беше одавно потиснут веселом анархијом, и свако је желео да тера кера на свој начин.

Настењка се једнако упињаше да пренесе весеље на старовремске обичаје. Сркнувши некакву шљивовицу, она би грлато почела да извија песму за игру. Али нико није умео да прати старе песме, музика би брзо прекидала певачицу, и она би, замахнувши марамицом, отишла да трупкара између столица, слатко стрелајући својим лакованим очима, нагињући се час пријатељима, час младенцима да им шапне нешто пријатно.

Пријатељи Виктора Семјоновича — у реденготима и фракковима, у високим оковратницима с посувраћеним крајичцима — редом су држали здравице и, разумевајући се већ рђаво у тананим производима првога куvara, захтевали су од слугу купус и компот од јабука.

Младожењин девер, с лицем што личи на загорелу с крајева лепињу, са залисцима и са уврнутим коврцама, истуривши поштиркане груди ишаране ружицама, трудио се да изгура до краја говор, не обзирући се на жагор.

— Сетимо се, Вићуша, детињских година, — узвикваше он, клатећи се и ширећи руке као да се спрема да спасе свога пријатеља смртоноснога корака. — Нашег немирлука. Нашег несташлука. Мани! Све је то тако близу. И где... Из године у годину расло је наше пријатељство. Баш је то дирљиво, тако ми бога! Ми те већ гледамо као велосипедиста. Вића! Како то човек да заборави! Или јуриш на своме тркачу! Какав немирлук! Ко ти није завидео кад си гутао отстојање? Лако као поветарац! И гледај, молим те, ти си већ престигао све нас и на животном путу. Побеглао си нам за целу дужину. Али, Вића, ми ти не кажемо —

збогом! Ми ћемо се срести с тобом и у жењеном облику као што смо се сусретали у детињству и дечаштву. Сада је пред тобом пукло ново поље рада, које још није засејано цвећем. Засеј га, пријатељу, засеј га дивним ђурђевком и љубичицом! И живи на своје задовољство и на задовољство своје необјашњиве лепотице, супруге Јелизавете Меркурјевне. Допусти да је назовем оним именом, којим је ти називаш када прислониш уз њу своју главицу — уз драгу своју Лизу. Лиза, драга моја. Живите, живите у потпуној срећи са златним човеком на кога сте наишли на свом животном путу. Волите га као што га сви ми волимо. На часну реч! Нема таквих људи. Он је човек изван ценовника. Он нема цене... А теби ћемо, Вићуша, ми, твоји другови до гроба, викнути својски. Викнућемо ти као свом чувеном окретном тркачу: навали, Вићуша, навали! Живео!...

По десети пут гости опколише младенце, грлећи их, љубећи се једни са другима, плускајући вино, заглушујући узвицима себе саме.

Погледи туђина нису се одвајали од Лизе целог свадбеног дана — код куће, на улици, у цркви. Почевећ да јој изгледа природно што је сви мере испитивачким, радозналим очима каквим су је пред венчање мерили модисткиње, кројачи, бербери, другарице које су звали „пратиљама“, тетке, баке, Валерија Ивановна која беше ошамућена од узбуђења.

Лизина коса беше ваздушаста као никада. Живе мрље боје претрчавале су са образа на слепоочице и подбрадак. Она први пут беше ставила женски накит — огрлицу коју јој даде на ударје Вићуша, бурму са дијамантом. Веренички прстен је носила већ више од недељу дана. Сем тога, имала је лепезу од нојева перја. Имала је плетену сребрну торбицу, у којој су се налазиле сићушна бочица с мирисом и марамица опточена млетачком чипком. Она је могла имати све што је хтела. Једино што није имала довољно времена да остане сама.

Оно што се с њом догађало нимало није потсећало на стање човека који је изгубио неку драгоцену ствар и сад је тражи немирно, с надом. Не. Кад је хтела да

нађе име своје осећању, падала би јој на памет једна реч: неповратљивост. Све је било неповратљиво. Рекавши једном: нека буде шта буде, она се некако беше одрекла прошлости и видела себе као нову, другу Лизу. Зрнасти, сјајни камичак блисташе на прсту те, њој самој непознате, друге Лизе, лепеза се час раствараше час склапаше на коленима, и заједно с лепезом би се одједном појављивала мушка рука и важно лежала на колену, загревајући је кроз танку свилу хаљине. Некадашња Лиза свакако не би поднела ни лепезу ни мушку руку на својим коленима, а тој другој Лизи лепеза изгледаше богата, лепа, космате беле длацице њена перја беху нежне, а мушка рука је помало примораваше да окреће главу на леву страну и да пиљи у човека са чудним именом — муж. Некадашња Лиза би можда брзо окренула леђа човеку у реденготу са бодљикавим увојчићима бледих брчића над крајичцима усана и с јуначном светлом ђубом напред чела, а та друга Лиза се уносила у ситне, оштре зенице влажних очију и осмењивала се самилосно, скоро тужно. Усред помахниталих узвика гостију Вићуша је неколико пута пољуби, бришући се претходно поштирканом салветићем. Она примети да он има млитаве усне. Али она не мућну главом — да ли јој се то свиди или не. Она просто ништа није могла да промени: све што се одиграва било је неминувано, све што се догодило — неповратљиво. Са жеђу младости — да буде срећна, она очекиваше шта ће бити даље.

Тек кад се гозба стиша и кад се старији, поштована достојни гости разиђоше на разне стране, испијајући пред одлазак у претсобљу „каленицу“ пенушава вина и бацајући на послужавник слуги у напојницу сребрне рубље, а за столом су завршавали жагор око последњих боца Вићушини пријатељи, Лиза неопажено изиђе на стубиште.

Далека брда су се обавијала мраком. На самом њихову овршју светлуцаше, као подлога за истицање опрштајна пруга светлости што трне. Што су ниже падале низ искосице градске куће, тим су се гушће сливале у мрачну масу. На њеној пепељастој позадини као тужни подупирачи дизале су се три познате тополе у облику

пирамида. Дневни ветар још не беше сасвим легао, обрајући с времена на време са топола ситне прегршти црног мртвог лишћа што се несташно распршавало и нестајало у помрчини. Пред школом не беше никога, пред вече улице постајаху хладне, јесен се примицаше ужурбано. Да ли ће сада Лиза убрзо опет да угледа окречену кућу и њена три висока стражара што отпочетка верно чуваху њену наду, сада — сећање на њену несрећу? Када ли ће она поново да стане испред тих прозора — којима је поверила сва своја размишљања, сва ишчекивања? Или она можда сада, у овом притајеном тренутку, у венчаној хаљини, с листићима мирте на глави, треба да каже кроз та стакла последње „збогом“ свему што је било, да се више никад не би вратила овамо?

Тако је она стојала, не осећајући жагор за столом, скоро додирујући лицем хладно стакло. Затим је задрхтала и одмакла се с прозора: прилазио јој је, неравно поцупкујући на прстима, блажени наћефлејисани Меркуриј Авдејевич.

— Терчице моја, — рече он, пажљиво извијајући искрене, нежне ноћице и трудећи се да не преврће слогове, — једина, мила! Одлете ми ти из гнездашцета! И ја више нећу чути твоје ћурликање. Ђурли-ћурли! Где си ти?...

Он је загрли, заплетавши се прстима у танани тил вела, и прислони разбарушену главу на њено раме.

— Ти мислиш — да је проста ствар растати се са ћерком? Ни теби није потаман, а како ли је тек оцу и матери? Ђурли-ћурли! Ех, Лизањка! Шта ли ћеш ми рећи? Шта ли ћеш рећи оцу на растанку, врапче моје?

Она с пуно поштовања придиже и одмаче његову главу. Поправивши вео, устукнувши за један корак, чврсто стиште обрве, пренесе поглед на прозор.

— Хвала ти, — рече она дубоким гласом. — Ја ти нисам кварила вољу. Учинила сам како си хтео. Али ја сада имам једну молбу, татице. Молим те...

Она застаде мало и ослони се руком о прозор.

— Молим те да се смилујеш на мене, — рече она одједном јаче. — Ја ипак не одлазим сама из куће него по твојој вољи. Зашто онда говориш... коме је теже,

коме потаман? Излетела сам из гнездашцета! Нећемо никад говорити о томе. И замоли маму да не плаче. То је сурово. Ја не могу. За сузе има времена. За несрећу... има времена!

Меркуриј Авдејевич је посматраше отрежњеним очима, поводећи се неприметно напред и назад, преплећући прсте обе руке на леђима.

— Нема смисла, — рече он, и Лиза чу како се он загрцну кратким јецајем. — Нема смисла и није лепо да се тако одговара оцу. Ти мислиш — да те отац не жали, па због тога ни ти не желиш да пожалиш свога оца. Пребацујеш ми због моје воље. А заборавила си да ниједна длака не опадне човеку са главе без воље оца небеснога? Све што се одиграва — одиграва се по његовој вољи. Заборавила си? И запамти још и ово: живи с мужем угледајући се на своју матер. Она се за четврт века ниједном није оглушила о мене.

— Ох, што се није оглушила само један једини пут! — узвикну Лиза. — Зар бих ја данас била овако усамљена!

Она испусти лепезу, стаде на њу белом ципелицом. Отац се гломазно сави, извуче јој лепезу испод ноге, отресе и исправи перје, па онда рече:

— Буниш се против здрава разума. Треба да будеш срећна што се господ смиловао и на тебе и на твоју матер и мене. Да ниси постала Шубникова, можда би данас жипчила за оним...

Он прекиде себе, али Лиза већ гледаше на њ у страху.

— Шта ти знаш о њему? Реци ми, реци... и ја ти дајем реч да никад више у животу нећу заподенути разговор о њему!

— Не знам ништа. Али захваљујем богу што те је спасао несреће. А што ти потајно мислиш о њему, иако си се већ венчала са другим човеком — то је велики грех. Утуви да смо ми послани у овај живот да испуномо своју дужност.

— Ах, ко ће му га знати зашто смо ми послани у овај живот! — опет узвикну она, снажно притискујући судланице на чело, и баш се у тај пар заори Вићушин глас:

— Лизањка! Лиза! Време је да се иде, треба се опростити!

Он трчаше према њој, и пешеви реденгота му се делујаху на бедрима.

— Тражим те по целој кући! Нешто си ми пометена? Шта ти је?

— Није нимало пометена, зашто би била пометена? — умири га Меркуриј Авдејевич, озаравајући лице усхићеним осмехом. — Ја јој дајем благослов за пут којим треба да крене. Живите у миру, у пријатељству, драга децо моја! Хајдемо да се опростимо!

Он нежно састави руке младенаца.

Сви се искупише у гостинској соби, направивши полукруг, а у средини беху — Лиза и Вићуша. Приђоше благословеној икони матере божје „Утоли моју тугу“, прекрстише се. Валерија Ивановна загрли кћер и удари у плач. Није могла да говори, објашњавала се сузама. Лиза, са ужагреним очима, ћутке одмаче њене руке. Девер са залисцима ганутљиво узнема икону и непоуздано пође према вратима, испред младенаца. За њима кренуше свадбари.

Мрка кола с неодређеним монограмом на вратанцима по трећи пут у току дана примише Лизу у своје опружно-сомотско наручје. Вићуша седе поред ње, загрли је око паса. Успут су се смејали деверу: он је седео прекопута, држећи на коленима икону, брзо га беше успавала вожња, поче да побада нос, Вићуша га подупираше слободном руком у прса и притом би преломљене поштиркане груди бобоњале као добош истегнутим звуком.

Нова кућа дочека Лизу са два богата стола. Један беше прекривен винима и колачима, а на другом Шубникови беху разастрли дарове. Ту су биле хрпе сребра, порцелана, бронзе, у којима практичност Дарје Антоновне, која беше нагомилала кашике, чиније, судове за сос, ножеве и виљушке, избијаше наизменце с лакомисленошћу Вићуше који беше згрнуо глупе подметаче, висуљке, чашице и фигурице. Тетица је, као искусни капетан, снабдевала лађу за далеку пловидбу, а сестрић се осећао као слободан путник који полази на путовање да се разоноди.

Он је уопште схватао људски живот с лаке, пријатне стране, као сваки човек коме је живот допао шака наготово, створен рукама претходника. Он није волео старинску прорачунљивост и ценио је обичаје ако су му они пружали нека уживања. Обичаји новог времена имали су за њ већу вредност. Иако стари људи нису имали биоскоп, они нису знали шта је грамофон, нису веровали да човек може да лети на крилима. Кад би обавили свадбу, затварали би се по гостинским собама и не би силазили са банка. А Вићуша, човек сасвим савремен, одлучи да по сваку цену оствари свадбени пут, на пример, на Крим, кад је најлепше време, или у Петроград — у град чудâ, у коме се приређују трке на скетиг-рингу — на оном летњем клизалишту и са острва са уживањем посматрају сунце што тоне у море. Он беше саставио програм провода пре него што ће поћи на пут, за читаву недељу дана, запамтивши уздуж и попречно огласе у свим новинама. Једном речју, он је спадао у људе који умеју да живе.

Отменост је захтевала да изласци свакако почну од градскога позоришта. У њему је, сутрадан после њихове свадбе, игран „Хамлет“. Вићуша је као гимназист у два маха покушавао да чита „Хамлета“, али је оба пута почео да куња чим би се изгубио Дух. Међутим, било му је незгодно да иде у Популарно позориште, ма да је и тамо игран комад под врло пристојним страним именом — „Гаудеамус“, што се није могло рећи о позоришту Очкина, у коме су давали „Минуло доба“ и чак „Робијашицу“. Било би необично, стварно, скоро одмах после венчања гледати „Робијашицу!“ За Лизу то питање није постојало: испало је да она обожава Шекспира, на Вићушино запрепашћење, који просто није поверовао да неко може да воли такву гњаважу. Уосталом, он признаде да сцене са Духом, заиста, остају у сећању. Зато за њ није долазио у питање други део програма. На тркалишту — по жељи Аероклуба — требало је да се одржи „свакако последњи лет у висину“ авијатичара Васиљева („Кишовито време неће сметати. Свира оркестар који је позвао Аероклуб“). Француски циркус приређивао је одлучну неограничену борбу четири пара рвача. У дворници Музичке школе

певала је позната певачица руских песама, љубимица публике — Нађожда Васиљевна Плевицка. Ни лет, ни рвачи, ни Плевицка не наиђоше ни на какво противљење Лизе, — она је за свога Шекспира, изгледа, била спремна да иде и путује куда му драго.

Цео тај план уживања појави се пред њеним очима у свом обавезном сјају када она, рано ујутру, први пут изиђе из собе за спавање свога мужа у трпезарију.

Она седе у наслоњачу. Виђуша још спаваше. Његово дисање се чуло кроз отворена врата. Оно потсећаше на пућкање лулице с неосетним шиштањем. Светлост беше мирна, драперије на прозорима јој не допуштаху да продре, она сиротињски распоређиваше отсјај на сребру и бронзи дарова. Лиза је уморно преносила поглед са голуждравих, танано извијених увис жена од порцелана на препеличара са дугачким чекињем, на коњску главу, на ластице што су обесиле репиће својих фракова с порцеланске вазе. Није имала воље да приђе и да изблиза разгледа сву ту зоологију раштркану по пепељарама, лисницама и пехарима. Чинило јој се да гледа те ствари поодавно и да ће јој оне убрзо дозлогрдити, као беспослицење, као претерана доколица. Цела соба јој беше као нека давнашња познаница, и Лизи паде на памет да ће сада, макар отишла не знам куда, — на летење, у позориште или просто на улицу, отаљавајући неки програм уживања, — она морати увек да се враћа својим псима, коњским главама, женама од порцелана са истегнутим савијеним телима. То је њена будућност. Она јој је унапред нацртана, припремљена као неминовност. И пред њом је један једини пут којим може да иде — пут помирења са оним што је снашло.

Она затвори очи, да не би гледала сто са даровима. Одједном јој дође пријатно — што је сама, што је нико не дира, што је не дотичу. Она скупи ноге у наслоњачу, уви се мало боље у кућну хаљину, лагано се завали и кроз неколико тренутака заспа.

Увече се бежу извезли колима. Виктор Семјонович, уморивши у току дана Лизу својим углађеним понашањем, пред одлазак у позориште доби некако свечан изглед. Није жалио снагу док се пресвлачио. Огледало виде на њему једну за другом збирку машини што су

везиване на траке, на лептире, на чворове. Он је ходао по собама са брковезом и лично на зеца коме су отсекли уши. Пробајући прслукe, он је питао Лизу:

— Да овај сувише не дречи?

Он натера Лизу да промени три хаљине, док најзад не беше пронађен склад: боја пролећне салате њене свиле изврсно се слагала с кавеним преливом његова одела за излаз. Ухвативши Лизу за руку и прислонивши уз њу главу, Вићуша постоја пред огледалом као да чита молитву.

— Треба овако да се сликамо, — рече он, — диван смо пар! Ја сам срећан.

У позоришту заузеше ложу у средини, познату под именом „губернаторске“. Око њих су били свечано одевени пријатељи и другарице. Тешке драперије од црвенога сомота падале су у наборима са обе стране ложе, окићене озго градским грбом — три сребрне јесетре на плавом штиту. Публика поче да се осврће и да шапуће. Да је Виктор Семјонович нешто старији, могао би се провући и као губернатор, — тако се правио важан.

Цела дворница лежаше пред Лизом на длану. Она лако преброја редове и нађе места на којима је седела последњи пут у позоришту — с Кирилом. Тамо су се белели округли ваљци фризура двеју седих дама. Лиза је пиљила у ложе, подизала главу према галеријама, разгледала у ситницама познату слику на завеси, али ју је стално нешто вукло оним седим фризурама. Чинило јој се да је ваздух испуњен сањивим крепом што се пресијава, и у том крепу је она осећала себе као неку успомену. У бескрајно далеко доба она је била онде где се сада налазе оне седе даме. И она се, против своје воље, држала као те даме — испршена, стегнута чврстим стежњакom, непомична, с високим ваљком око чела. Можда је она — седа баш као и оне? У сваком случају, она — није Лиза. Она је — госпођа Шубникова, супруга чувенога у граду мануфактуриста. Она седи — у губернаторској ложи. О њој шапуће позориште. Сва прошлост се изгубила у забораву.

И одједном — као да се под њом сломи фотеља с танким ногама — она као у сну, неодољиво полете доле и опет постаде Лиза.

Опет између ње и позорнице не беше никога, као да је претстава играна само ради ње и као да нико није могао да види како је олуја трагедије односи и гута. Опет пред њом искрсну Цветухин, кога је познавала само она — нико више и нико боље од ње. И он опет беше оно нарочито, неизгладљиво из душе привиђење — са огртачем преко рамена, с ваздушастом кичицом руке на балчаку мача — онај анђео што је стојао крај прозора, у бујици сунца, и говорио Лизи: бојте се позоришта! Као благословени суд за воду, текла је у њу нотица за нотицом његова зејтињавога гласа, и она није схватала — ко је осваја! Краљевић Данске или Јегор Павлович Цветухин.

Виђуша јој сметаше разговором. Он не могаше да савлађује своје утиске, и што се Лиза шкртије одазиваше, тим упорније се појачаваше његов шапат. Он за време одмора покуша да је разоноди планом путовања и нађе се увређен што му то не пође за руком. Он је за време сцене глумаца с Краљем и Краљицом јео чоколаду, шушкајући хартијицама, и Лиза заустави енергично баратање његових прстију прилично хладном руком без љубави. Он поче да гледа глумце с надувеном озбиљношћу, одлучивши да докаже Лизи да је његов став према Шекспиру прилично дубок, а разговарао је само због тога да њој не би било досадно. И стварно, од таква писца би практичан човек могао штошта и да научи.

— Видите ли онај облак? Личи на камилу, — говораше Хамлет.

— Кунем се светом службом божјом, права камила, — одговараше Полоније.

Хамлет. Мени се чини да личи на твора.

Полоније. Леђа су му баш као у твора.

Хамлет. Или као у кита?

Полоније. Прави правцати кит.

— Ала је вешт! — шапну Виђуша усхићено.

— А онај старчић.

— Полоније?

— Аха. Он је паметнији од свих.

Лиза рече да јој се нешто врти у глави. Виђуша скочи, али га она задржа и изиђе из ложе сама.

У пустом чудно-тихом фоајеу са утуљеним светиљкама она седе на диван. Скоро одмах јој учтиво приђе разводник и упита — да није она случајно госпођа Шубникова.

— Шубникова? — понови Лиза с таквом збуњеношћу као да се говорило о нечем сасвим непознатом.

— Имам за вас писамце од глумца Цветухина.

Она отвори хартију, поцепавши је надве-натри, и дуго не могаше да разабере развучени рукопис. Тек када се унесе у потпис — Ваш Цветухин — она навикну очи на слова што су бежала једно од другог и прочита реч по реч:

„Дознао сам да сте Ви — у позоришту и хоћу да Вам честитам догађај о коме се јуче сазнало у граду. Желим вам врло, врло срећну будућност и честитам! Поводом тога свечаног тренутка играм у Вашу част. Мило ми је што гледате претставу и страшно сам узбуђен шта ћете рећи?“

Шта би она могла рећи! Зар то да је излетела за време чина због тога што јој је муж сметао да гледа? Или то да, ако би Хамлет и даље терао своју игру мачке с мишем и ако би миш била она, Лиза, а не Полоније, онда би се она, баш као и Полоније, слагала са свим оним што говори Хамлет, јер не би могла да одоли његовој дражи? Не, не! Она би рекла нешто друго! Она би рекла да не верује у његово писамце, да не може да верује у његово честитање, да неће да верује да је он био неискрен када ју је одвраћао од тога брака. И још: она би му рекла да је ово вече у ложи за њу било опроштај са оном Лизом за коју је позориште било чудо неког другог света — машта, потајна жеља, и да она никад више неће гледати Цветухина некадашњим очима.

Она је седела, држећи на коленима раширено писамце, у сјајној празничној хаљини, с накитом на грудима и прстима, с косом ћудљиво завијеном у ваљак, као да је изнета на изложбу. Ништа јој није сметало да размишља. Покаткад би продро кроз врата пригушени глас, и њему као да неко одговараше плашљиво на обесачима, или одважније — у бифеу. Затим се опет све стиша.

Изненада се појави из ложе Вићуша.

— Теби није добро! Ја видим, — рече он са узбуђењем. — Хајдемо онда кући.

Он се наже, пружи руке према њој и тако и застаде, гледајући у писамце.

— Писмо?

— Да. Честитка, — одговори Лиза и склопи листић по прегибима.

— Од кога?

— Од Цветухина.

— Глумца? Ви се познајете?

— Помало.

Он јој истрже из руку писамце и покуша да га прочита.

— Ти си разумела?

— Да.

— Да бог сачува! Прочитај, молим те.

Она му прочита све, сем потписа. Он поново узе писамце и разгледа га.

— Ваш Цветухин? Због чега?

— Шта — због чега?

— Због чега — ваш?

Он пажљиво стави писмо у џеп од прслука.

— Ти си имала нешто с њим? — упита он.

— Ја не разумем.

— Шта ту има да се разуме! — рече он, дујући се. — Укратко, да се то више не догађа. Дописивање. И уопште. Он је велики ветрогоња. А ти си... — удата жена.

Вићуша се озбиљно наљути, поче да пипа машну.

— Још једном предлажем да идемо кући. Нема смисла да се мучиш ради Хамлета. Ми стварно нисмо за Хамлета.

— Добро. Само ми, молим те, донеси воде, — замоли га Лиза, наваливши се на леђа дивана.

Он кашљуцну, приневши врхове прстију уснама, рече љубазно: бићеш услужена! — и у потпуној равнотежи осећања пође у бифе. Али, спазивши разводника, предомисли се, дотаче брчиће и рече поуздано:

— Слушај, најдражи мој: чашу воде!

За тмурних ветровитих дана позне јесени Пастухов је излазио ретко. Он пронађе куварицу, која је дуго служила код његова оца, и с неким уживањем старе ленштине, претрпавши се књигама, ратујући с јунацима свога комада што му није ишао од руке, справљаше резанца, ваљушке, пире од кромпира — једноставне производе руске кујне, а ради разноврсности лично куваше турску каву и вино. Као никада, он је ослушкивао штимунг самоће, обојен полутоновима неухватљивога бледога колорита, као на сликама Француза с краја века, које је он волео да посматра и које су изазивале у њему неку нарочиту, тужну љубав према животу.

У тако закопчаном, помало разнеженом расположењу он изиђе да прошета док још није пао мрак. Сува од ноћних раних мразева калдрма још увек беше препуна летње прашине, и она се окреташе у жутим купама ковитлаца, дижући се изнад кућа, превлачећи видик непријатном мутноћом. Трљајући очи марамицом, Пастухов се довуче до главне улице, нађе је жалобитну, без игде икога и хтеде да се врати кући, кад спази гомилицу људи крај прозора „Листића“. Он мало читаше новине и одлучи да дозна неке новости.

Пролазници су се тискали, нагињући се стаклу, иза кога су висиле раширене стране последњег броја. Преко укочених глава Пастухов виде оквире огласа познатих радњи, позоришне објаве, слике нових чланова градске управе. Међу њима се издвајаше врло дебео, богињав трговац, који на улицама дозлогрди својим достојанственим ставом човека радника, због чега су га и изабрали као природенога оца града. У новинама не беше ничег занимљивог, ма да се читоци беху при-

љубили уз стакло, упињући се и даље да разаберу у све већем мраку неразговорна слова.

Одједном засветлеше прозорске сијалице, и на пружу што засја жутом светлошћу Пастухов прочита натпис што се ничим не разликује од осталих: „Нестанак Л. Н. Толстоја“. Поглед брзо зграби прве реченице: „Дирљиву вест је донео телеграф. Нестао је из куће незнано куда велики писац земље руске...“ Пастухов протрља очи мало јаче. Беше се нахватало много прашице, она је гребла очне капке, суза је навирала све више и више. „...као што се види, морила га је мука што је морао да живи у извесној противречности са својим учењем, на шта су многи указивали прилично неразмјетљиво. Осетљива душа Толстојева морала је због тога да пати...“

— Шта? — рече Пастухов, наваљујући се целим телом на нечија леђа и прелазећи напрегнутим погледом преко редака што су играли пред очима. „...Од специјалног дописника... Место боравка је непознато. Прва истрага је била без резултата... Грофица Софја Андрејевна је покушала да изврши самоубиство... наредио је да се упрегну коњи и... Вечерњи телеграми. Јуче у 1 час после поноћи искупила се цела Толстојева породица... Несрећа породице, нарочито Софје Андрејевне, не може се описати...“

Неко крвнички гурну Пастухова у раме и, подајући се туђем кретању, он пође даље. Ноге су га водиле онамо куда је ишао пре него што ће застати крај новина. Он је ипак осећао да се над њим врши насиље, да се он мора држати друкчије, јер уопште није мислио о ономе што га је занимало пре неколико тренутака. Он се брзо окрете и поново приђе оним људима крај прозора, пробијајући се сурово према стаклу.

„...Један земљопоседник из Одојевскога среза видео је Толстоја у возу Рјазањске железнице, између Горбачева и Бељова, на путу у Оптину пустињу...“

— Допустите, — рече Пастухов, не обраћајући се ником, у узбуђеној недоумици, — који је данас датум? Па ово су — старе новине.

— Јучерашње. Данас нису изишле, — јави се неки човек питома изгледа, отмено уступајући своје место.

— Данас се свакако зна шта се догодило? — гласно упита Пастухов.

— Ви говорите о Толстоју?

— Па да. Шта ово значи? — опет говорећи са свима у исти мах и већ се окрећући од прозора, рече Пастухов.

Он спази врло различита лица, од којих му је свако на свој начин ћутке одговарало, — неког сјајно избријаног, у борама, сладуњавога дугајлију што личи на архиепископскога појца, затим — брижљиво закопчаног накривог старца у новом шеширу, одмах до њега — младића без бркова који је гледао с крајњом суровошћу, два гимназиста, и између њих — очигледно строгог радника у ватреном паперју одавно непотшишане косе који изазива, и најзад — оног човека питома изгледа који је потсећао на достојнога хвале банкарскога чиновника који му уступи место. Одговарајући Пастухову испуњеним животом час лукавим, оштрим, час потајним, потсмешљивим или самилосним погледима, ти људи су ишчекивали када ће да се заподене прави разговор.

— Па ако сте пажљиво посматрали, онда, наравно, знате да животиња, на пример, мачка, када осети да јој се примиче смрт, напушта кућу и тражи место на коме може на миру да умре, — рече нахерени старац у тону врло равнодушног објашњења.

— Откуд сад одједном мачка? — прекиде га Пастухов.

Гимназисти ударише у смех, а дугајлија их одмери с висине.

— Отуд, — стрпљиво настављаше старац, — што утолико пре — човек, биће узвишено, чак можда најузвишеније у целој природи, жели да умре негде далеко од бесмислених, бесциљних интереса.

— Не знам, — рече Пастухов, замисливши се.

У њему као да ишчезе она његова уобичајена незајажљива радозналост за спољашњи свет, заменивши се упорним, јединим питањем које је он постављао самом себи, ма да не би могао тачно да изрази то питање.

— Шта ту има да се разговара? — немарно одврати главом онај сурови младић. — Просто излапео старац, а овамо се о њему два дана испредају приче.

— Паметан је он! — рече онај ватрени човек изазивачки кратко.

— Ја мислим, — умеша се човек питома изгледа, тихо додирнувши прстом Пастуховљев рукав, — да је Љов Николајевич отишао, на крају крајева, и од мене и од вас.

— Није Љов него Лав, — рече један гимназист.

— Због чега — од мене? — незадовољно упита Пастухов.

— Не од вас лично него од мене и од вас, — објасни човек и пређе тужним погледом цело друштво.

— И ја бих такође отишао од вас, — рече онај сурови младић, окрете се и широко поче да корача преко улице.

— Кад би те отерали, ти би отишао, — благослови га на одласку онај ватрени човек.

Пастухов неспретно разгрну људе рукама и оде у страну. Прочитавши на стакленим вратима велики бели натпис: „Уредништво“, он из све снаге отвори улаз и, прескачући по две-три степенице на степеништу, устрча на други спрат.

У соби, за пултом, претрпаним влажним тракама новинских стубаца, стојаше коректор — тршави плавојко са цвикером на стегнутом црном гаџтану, с мирисном лулицом у устима, у старом богословском реденготу испод кога су се назирале искривљене ноге.

— Ја сам — Пастухов, — рече Александар Владимирович, скидајући шешир.

Коректор извуче из уста лулицу, обриса цвикер и отпи из чаше велики гутљај хладног чаја што је поцрнео од стојања. Очигледно раскрстивши на тај начин с неким узбуђењем, он изрази жељу да сазна чиме може да га послужи.

— Шта се зна о Толстоју? Је ли пронађен?

— Болестан је. Сишао је с воза у Астапову.

— Где је то?

— На нашој прузи. Није тако далеко.

— Има ли појединости?

— Слажу се. Сада ће донети траке. Цела Русија пише само о Толстоју. Ако желите за то време да прочитате, ово ће све изићи у сутрашњем броју.

Он изабра неколико трака и метну их на округли сто иза ограда што је делила собу надвоје. Пастухов оде за сто.

Он спази пре свега три слике Толстоја — отиске сјајне чађи што је светлuczала, с које је свеже ударало на петролеум и апотеку. То су биле слике које је знао из детињства — по школским читанкама, по шареним корицама на књижицама од једне копјекке, по еластичним прилозима уз велике, неокретне књиге. На једној од тих слика Толстој се учини Пастухову нарочито жив — глават старац с врло великом бујном брадом коју као да је ветар шакачке одбацио у страну, с продорно-светлим погледом испод обрва и с разбарушеним ретким прамењем косе на темену. Старац је размишљао и неприметно се нешто љутио. Необичне су биле боре на челу што је узлетало изнад обрва — као да је неко по великој њиви с муком истерао ралицом бразду за браздом. Седина је била чиста као морска пена, и у морској пени је мирно сијало лице земље — Човек.

Пастухову се прекиде дисање. Он одједном схвати да се с тим Човеком родио, растао, живео из дана у дан, не примећујући га, не мислећи о њему, као што се не мисли о ваздуху. Обујми га застрашљиво запрепашћење, слично запрепашћењу детета које је изненада изгубило оца, иза чијих леђа се живело несмишљено и просто. Он гледаше и гледаше у старчеву главу. Чудно су му летеле мисли. Некако се највише сећаше детињства и неке увреде коју су му нанели одрасли људи и коју они не разумеју. Затим је размишљао о томе да сада ваља променити живот, почети га друкчије — почети с необичном јасношћу. Затим му се учини да га ваља почети бежањем, бекством, као што нови живот почињу робијаши, бежећи с робије. Он потом рече себи да су све то — глупости, и лати се трака.

Чланак уредништва, под насловом „Велика савест“, почињаше речима: „Велика душа великога старца није могла даље да поднесе оно обично битисање, ону

лаж времена у којој је она морала да се мучи и да дршће..." Пастухов не могаше да се прибере и отимаше очима одломке штива одакле стигне. „Условљеност и извештаченост тзв. „цивилизованог друштва“, које се оградило кинеским зидом од престога народа..."

Он одмаче једну траку, па узне другу. „Он је отишао и немојте га тражити, — саопштаваше други чланак. — Он је отишао! Узео је ковчежић са омиљеним књигама, обукао радничку блузу, обуо сељачке чизме и отишао... Он се сада одвојио од света не само да би слободно живео него и да би... ко зна? — слободно умро. Ако му досад није пошло за руком да створи живот као што је желео, зар нема права да захтева да му се да да умре како жели?... зар он није желео да га сахране по сељачком „адету“, — на простим саоницама, на тарницама, у необојеном сандуку?..."

— Дођавола! — узвикну Пастухов, одбацивши траке. — Лупају главу његовим правом да умре! Али ко им је дао право да сахрањују жива човека?!

У соби не беше никога. Он опет примаче к себи траке хартије и поче да чита: „Не само велики људи него и најобичнији, осећајући да им се приближава смрт, често траже самоћу. Они се склањају од породице, од пријатеља и моле да их оставе на миру... Немојте га, дакле, тражити! Он и сам моли да га не тражите и да га оставите на миру. Зар није наша дужност да свето испуњавамо вољу оних који одлазе од нас на пут с кога нема повратка? Толстој није забладава рекао да се неће вратити. Он је отишао, али се не трудите да уђете у траг старчевим ногама. Не бојте се! Он неће умрети, неће настрадати! Дајте му сада мира, а он ће живети вечито.“

Дође коректор са свежим тракама.

— Слушајте, — обори се на њ Пастухов, -- разумете ли ви ишта? Ја ништа не разумем. Је ли Толстој жив?

— Жив је.

— Па због чега му онда певају опело? Ово је већ — даћа!

Коректор натаче и одмах скиде с носа цвикер, па пућну неколико пута на угашену лулицу.

— Па наравно, — одговори он, жмирећи са збуњеношћу кратковида човека и клатећи се, — наравно, ствар је донекле противречна.

— Донекле? Ех — да је само донекле!...

— Знате како је — глас народа. Народ разуме тако као да га је — позвала смрт. А што се тиче противречности — шта ћете? Ја читам све по два, по три пута и чудим се. Заклињу: оставите га на миру, не тражите га, не узнемирујте га, не сметајте му, поштујте његову вољу — сви веле једно те исто, ево вам, погледајте.

Он пружи траке.

Пастухов одједном са устрепталом радозналошћу поче да гута, један за другим, телеграме који су саопштавали појединости о бекству Толстоја од куће, о трагању за бегунцем по железницама, на станицама, по манастирима, препричавања по казивању очевидаца и родбине, претпоставке, гласове, разговоре. Он је читао и желео да сазна све више, све обимније, као да му је проницање у далеку, загонетну, пуну стрепње судбину могло угасити неку усијану потребу. Он је читао, а неразумевање догађаја расло је у њему све мучније.

Он обриса влажно хладно чело.

Он је већ разговетно видео у мрклој ноћи ниску окречену зграду дворишта за стоку, у коме на брзу руку прежу изведене из коњушнице коње што фркћу. Уплашену светлост фењера у коју дува ветар. Ковчег насумце гурнут у кола. И малога старца нешто даље — у кишном огртачу с капуљачом, испод кога вири згужвана, бела као пена, брада. Брже, брже, — наваљује старчић, пиљећи у мрак, онамо где се иза зида густога парка што јечи на ветру скрива господска стара, отсад заувек остављена, напуштена кућа. Брже, брже — могу да га ухвате, да га не пусте, да га задрже сузама, јауцима, врискањем. Брзо.

— Али зашто, зашто? — гласно упита себе Пастухов.

И одмах, као да му одговарају, његове очи извукоше из малог ступца шттива тужну реченицу, што отрешњава: „...Тако је, уосталом, у животу увек: када учинимо најружније ствари, свима то изгледа најприрод-

није, а када учинимо оно што треба, — сви се запање и не могу с тим да се помире...”

Он устаде и пође према излазу.

— Опростите... ја сам рекао да сте ви овде... — поче немирно коректор, одвајајући се од свога пулта, — најлепше вас моле да дођете у уредничку собу, свакако желе да вас виде...

— Доцније, доцније, доцније! — брањаше се Пастухов, све брже и брже јурећи надоле.

Он је журио улицама — не знајући куда. Сишавши преко рампе, он сави натраг, у брдо, и одмах се опет упути доле, скоро до саме воде. Мрак обавијаше Волгу. Изгледаше да кукавни сигнали плутача умиру од немоћи. Светиљке пристаништа беху расплинуте. Шум таласа се разметаше својим свемоћним господством. Сипала је као пшенично мливо ситна киша.

У влажној магли Пастухов стојаше на неком високом клизавом плочнику, натукавши на главу мокри шешир, завукавши руке дубоко у џепове. Он осећаше своју потпуну самоћу, али не више у оним врло тананим преливима што су доносили тужно уживање, већ у бездушном, суровом тону мрклога мрака што све прелива собом. Он већ беше уверен да одлазак човека, који неочекивано завлада и кичмом његове свести, није просто одлазак него одлазак-смрт. И као што су обично у овом свету одистински важни догађаји непоправљиви, тако и овај догађај беше непоправљив до очигледности.

Киша отера Пастухова кући. Обесивши покисло одело преко столица, он се зави топлије у кревету и заспа непријатним сном што гуши.

Ујутру се опет нађе у уредништву. Све што је синоћ читао беше наштампано у новинама. Са слика гледаше, некако љутитије него јуче, живи старац. Његов поглед се учини Пастухову сељачки паметан. Испод бркова избијаше лукавство заједно с прекором и потсмешљивим преимућством над таштином живота.

Уредник, налик на угодника Николаја — са округластом брадицом, са белом споном косе око ћеле, — не спаваше три ноћи, и беоњаче његових очију беше

замутило зарђало црвенило. Жмиркајући и шичући на нос, он рашири пред Пастуховом последње телеграме.

Земљина кугла изгуби своју тежу. Земља је хрлила ка малој станици чије је име за један дан постало друго име Толстоја. Нико није требало да зна куда се сакрио старац гоњен високом жељом — и цео свет је сазнао где је он. Нико није требало да зна намере његове душе — и цео свет је био посвећен у његову тајну замисао. Никога није требало да се тиче његово лично осећање — и цео свет је почео да води бригу о његовој температури, кркљању у грудима, варењу и билу. Свима беше јасно да је дошао тренутак када се треба уклонити и ућутати — и сви су се тискали, досађивали, удежавали вреву и брбљали, брбљали, брбљали. Нико не имађаше снаге да се обузда, сви истрчаваху на циновску, отворену на све четири стране пијацу света.

Из престоничких новина телеграф је сипао чланак за чланком. Сви су они почињали и завршавали се речју — отишао је. Отишао је, отишао, отишао! — понављале су новине, као да су до тога тренутка сви били срећни и мирни једино због тога што Толстој никуда није одлазио из своје Јасне Пољане, и изгубили су мир и срећу чим је он отишао, — „...отишао је од света као што је отишао на измаку дана својих легендарни пророк Мојсије, као што је отишао Буда, који је објавио милионима људи своје учење...“

— Од кога је отишао Буда? — упита Пастухов.

— Од супруге своје Јасодаре, — одговори уредник.

Он чкаше док Пастухов не заврши читање, и, чим се овај одвоји од телеграма, обрати му се, говорећи, по навизи коју су усвојили уредници, у своје име у множини:

— Ми вас молимо да нам напишете чланак о одласку.

— Ја немам никаквих мисли. Немам ничега сем пометње.

— Напишите нешто о пометњи.

— Зашто? — искрено се запрепасти Пастухов.

— То је преко потребно. Да и не говоримо о гласу који уживате, ви сте — наш земљак.

— Мучно да ће ме то ослободити обавезе да пишем само онда када имам мисли.

— Доста ће нам бити ваша осећања. Појава вашег имена у новинама значиће да штампа саосећа с вама. Па у граду се зна да сте ви упетљани у неку политичку кривицу.

— У политичку кривицу? — још више се запрепасти Пастухов.

— Немојте крити. За нас нема тајни, — улагљиво рече уредник, и његов изглед претстави светачку тугу што све разуме.

Осмехнувши се несташним осмехом, Пастухов рече:

— Добро. Покушаћу. Али ја ћу писати о животу, а не о смрти. Писаћу о живом Толстоју.

— То је дивно! — уздахну уредник, дремајући од умора.

Што се ближе примицаше Пастухов кући, све дубље се удеваше у њ силовито узбуђење. Снага му навираше на душу, одвлачећи је, мамећи је на велику ствар: његово осећање ће се стопити са осећањем света, његов глас ће грмнути у општем плачу, — не, не! — у општем узношењу! Он ће написати, написаће нешто о неизмерном срцу света, о срцу Русије!

Он насече хартије на четвртинице и седе. Хтеде да каже да срце Русије није могло пустити преко својих граница човека, који је припадао њему као и тајна живота без које нема срца. Човек је хтео да оде у неизвесност, али та намера је неприродна, јер део не може да оде од целине. Природа се дигла против побуне и задржала оно што је њена својина. Човек је заустављен онде где је увек био и где ће увек бити — у срцу Русије. Астапово се освежава оним ветровима што дувају у Јасној Пољани. Унаоколо — увек иста сељачка Русија, земље Пензе и Тамбова, земље Вороњежа и Саратова, Туле и Рјазања. Оне су родиле тога човека и задржаће га у своме наручју заувек.

Пастухов прочита нашкрабане четвртинице. Учини му се — да се мисао своди на то да је човеку припремљен гроб онде где је живео и да он — Пастухов —

кличећи копа, заједно са осталима, тај гроб. Он прецрта написано штиво и прошета се мало по соби.

Друга мисао му паде на памет, и он се опет даде на посао. Учини му се да је култура закључан ланац присилнога кретања. Он ту формулу узео из механике, која је тако дивним речима одређивала појам механизма. Цео живот мисаоног човечанства пуче пред њим као бескрајна трансмисија зупчаника. Он се сети да је Пушкин тек писао „Капетанову кћер“, а млади Херцен је већ био отишао у изгнанство. Херценова будућност је прихватала кретање точка који је убрзо требало да се заустави. Колика се силесија зубаца додиривала с точком Толстоја! Ко ће да ухвати његово кретање? Да није Пастухов осећао у себи честицу оне снаге коју је тај велики живот предао људима?

Он прецрта и те ретке, насмешивши се: да стопи себе чак и из даљине с размишљањима о Толстоју учини му се плитко. Он одлучи да скува каву. Отворивши орман за посуђе, он удахну горки, наљутано-нежни, нагорели мирис зрневља каве и осети освежење. Имао је чуло мириса муве и оживљавао је од мириса као да је додиривао радосни смисао постојања. Он самле зрневље у воденици, стиснувши је коленцима и ослушкујући вруштаво чангрљање зупчаника као музику. Исправши лонче за каву, он запали шпиритусну машину. Док је вода врела, он је пушио. Мисли су му наваљивале на разне стране као на врата. Врата су била широм отворена, али су водила у празне собе. Он помисли да би Толстој сада свакако са уживањем попио јаку каву, а њему дају чорбуљак од овса куван на води: у једном телеграму се јављало да је појео чорбуљак од овса. Пастухов метну каву и пусти је да узаври. Пекући се, он испи шољицу сићушним гутљајима. Глава му се разведри, он постави себи питање: шта је главно у Толстоју? — и очас одговори: главна је — љубав.

Он отрча за сто, усувши другу шољицу каве.

Он описа Дрво убогих, познато Русији. Над чистином пред јаснопољанском кућом раширило гране старо дрво. О њега је обешено звоно. Свако коме је потребна помоћ, ко хоће да чује добру реч, може да приђе др-

вету, да удари у звоно и да чека у хладу лишћа, на клупи, када ће да изиђу из куће. Под Дрветом убогих наћи ће се места за све који верују да је човек човеку — брат. Можда је мали број уморних људи успео да осети одмор под његовим шатором. Али свако живи са са знањем да у мучном тренутку несреће, очајања, невоље може да крене под тај шатор, да дигне руку ка звону и да позове у помоћ. Чим умре онај који је наместо испод дрвета клупу и обесио звоно, угасиће се нада очајника, ишчезнуће заштита бедника. Увенуће дрво, умукнуће звоно. Русијо, куда ћеш поћи за речју љубави?

Пастухов престаде да пише и подаде се оној укочености у којој обамира мисао. Затим баци хартију на под очајничким замахом руке. Не! Он је хтео да пише узвишено, а оно је излазило нешто плачљиво. Он је против своје воље размишљао о смрти, само о смрти, и ма шта почињао — смрт га је вребала упалим очима. Он исправи леђа, приђе постељи, чучну, наслони се на узглавље и неочекивано преспава цео дан и вече до поноћи.

Сутрадан оде у редакцију да призна своју немоћ. Још раније беше смислио изговор: он је — само позоришни стручњак, уметник, он познаје свој запећак, не влада језиком новина. Али сањивога уредника нимало не наљути његов неуспех.

— Није важно, — рече он. — Ми смо одлучили да вас замолимо да отпутујете у Астапово као наш дописник. То би тренутно за нас било драгоцено, а за вас, наравно, примамљиво.

— Ох, разуме се! Али је то неизводљиво из разлога који сте јуче сами навели, јер ја сам упетљан у политичку кривицу и везан забраном о ненапуштању места.

Пастухов изговори то гордо и чак донекле свечано.

— Не мари, — утеши га уредник с проницљивим изразом лица, које је казивало да је он навикао на то да књижевници тврде себи пазар. — Покушаћемо да вам помогнемо. Седите, пишите молбу државном тужиоцу Апелационог суда и однесите му је сместа. А ја ћу

покушати да поразговарам с канцеларијом државног тужиоца телефоном.

Пастухов се узбуђено даде на састављање молбе. Он осети како му издалека допре мирис слободе. Један за другим искрсаваху му пред очима планови о томе како ће да учини крај одвратном неспоразуму и да се ишчупа из паланке што му је дојадила. Његови дописи из Астапова привући ће на себе општу пажњу, и престоничке новине ће одмах испословати да пређе у Петроград. Или, још боље, он ће се разболети у Астапову, а болест захтева да се лечи у московским клиникама. Или, просто, он ће без икаква допуштења отпутовати из Астапова у Петроград и лично ће предати тужбу против јавне безбедности министру унутрашњих послова. Укратко, Астапово је — ударје судбине, кристални запушач без кога не може да проври, на крају крајева, онај расхлађени грашак, у који је Пастухов улетео као мува у сурутку.

Светлост оживе у његовим очима док је ишао према кући судских установа. Силовито му је махало оголело дрвеће из Липица, поздрављајући његову млађану наду. Народ је журио улицама, задовољан што фијуче ветар који ковитла над крововима сиве облаке. Гимназисткиње су се освртале на Пастухова као на неку знаменитост, и он је чуо како оне шапућу: гле, кренуо је Пастухов! Он путује у Астапово! Јесте ли читали шта је написао о Толстоју? Нема шта, давно се већ не беше тревно тако срчан, тако звучан дан.

На самом улазу у собу Пастухов сретe Ознобишина. Одевен јесење — у црно — кандидат у вишем степењу учтиво скиде капу и врло танано — тако да ни пошто не западне у неугодан положај — успори ход, наговештавајући да је спреман да стане. Пастухов се поздрави.

— Дошли сте к нама? — скоро радосно приупита Ознобишин.

— Да, имам молбу за господина државног тужиоца. Треба хитно да отпутујем у Астапово.

— Већ знамо. Помоћнику државног тужиоца јављено је телефоном из уредништва, и он је обећао да вечерас поднесе извештај његову превасходству.

— Вечерас? Али ви сами видите — да ми је скуп сваки тренутак. Јер Толстој...

— Зар је тако очајан положај?

— Имамо вести које нас бацају у страшну бригу, — рече Пастухов.

— Да, — с предахом се сажали кандидат, — несрећа света.

— Ја видим да вам је она на срцу, — рече Пастухов захвалним тоном. — Ја вас молим да учините шта треба да бих могао да отпутујем.

— Допустите да узем вашу молбу, ја ћу је предати помоћнику државног тужиоца. Нема смисла да се мучите.

Бржебоље пришавши Ознобишину и узевши га под руку, Пастухов отпоче разговор као да су давнашњи познаници, и не обуздавајући више надахнуће измишљања што навали на њ:

— Рећи ћу вам свој план. Астапово је — на нашој прузи. Њоме иду, један за другим, специјални возови. Пруга је спремна да учини све. Наша штампа мора да да најтачније појединости о ономе што се догађа крај самртничке постеље. Част града. Ми ћемо претећи престонице. Ако кроз један час будем имао у џепу допуштење да путујем — отпутоваћу специјалним возом у току дана, и бићу преконоћ у Астапову.

Жмиркајући, он гледаше у Ознобишина нетремице.

— На жалост, његову превасходству се пре мрака не може поднети извештај, — рече кандидат.

— Боже мој! — гласно узвикну Пастухов. — Помислите ипак — Толстој!

— Ја схватам, али... његово превасходство... — насмеши се Ознобишин, правдајући се.

— Ала је неокретна та ваша установа! — развлачећи усне, загрме Пастухов.

— Не установа него суд, — примети кандидат као у шали, али ослобођавајући своју ручицу из руке Пастухова. — И чак није толико неокретан.

— Ах, нећу ни да чујем за то! Како вам је име, очево име? Анатолиј Михајлович? Немојте да причате, Анатолију Михајловичу!

— Па због чега, Александре Владимировичу? — не осећајући се нимало постиђен, напротив, с неким каћиперством испољи радозналост кандидат.

— Па што ме питате? Врло глупа смицалица са мношвом отеже се ево већ читав месец, и стално ме држите на ланцу као пса што чува двориште, — рече Пастухов, увређено.

— Ах, шта вам је! — збуни се Ознобишин. — Могу вас уверити — да се ствар примиче крају.

— Не верујем, — окрете леђа Пастухов.

— Ја немам право да говорим потанко о стању ствари, али се то питање решава данима.

— Не верујем, не верујем! — у очајању се брањаше Пастухов.

Онда већ кандидат сам узе сасвим поверљиво Пастухова под руку и, склонивши га са улаза на коме су стојали, рече дубоким гласом:

— Нека остане међу нама. Строго међу нама. Судска истрага се одуговлачи једино због тога што не можемо да уђемо у траг једном окривљеном. Ви знате — коме?

— Откуд ја могу знати? Какве везе ја имам с некаким трагањем?

— Непронађени је можда најважнија личност процеса — Рагозин, — тихо рече Ознобишин, уперивши у Пастухова укочено окце и успоравајући ход. — У отсуству не може бити изречена пресуда у тако важном процесу, и због тога је ислеђење трајало дуже него обично. Ипак...

— Ах, госпoде бoже! Који ће мени, опростите, ђаво све то? — прекиде га Пастухов плачљиво и с побуном. — Ја желим једно — да скинете забрану с мене!

— Брзо ће бити! — прошапта кандидат с неким братским саучешћем.

Пастухов застаде, проницљиво одмери Ознобишина и, ватрено зграбивши његову женску руку, продрмуса је тако снажно да кандидат искриви уста.

Предавши му молбу и још једном узевши обећање да ће већ данас добити одговор државног тужиоца, Пастухов оде да лута, наслађујући се још јаче набујалим

уживањем због срчаног ветра, раздрманих пролазника, чангрљања трамваја, несташнога клопарања касача.

Ручао је у ресторану, кувао код куће каву, слагао ковчег, отресајући одела, преврћући у памети — како ће се обући у Астапову, ако буде потребна црнина, и какву ће кошуљу обући, када, у Москви, оде у позориште да разговара о комаду. Пред мрак оде у уредништво, али, дознавши да се одговор државног тужиоца очекује тек око једанаест, цело вече није могао да се скраси, клатећи се по граду.

Он залута у биоскоп. Клавирист импровизоваше на пијанину драматичне доживљаје, и платно се лелујаше од експлозија његових неодољивих акорда. Бујна, крупна Џени Портен — плавуша са избуљеним молећивим очима Брунхилде, страшно је патила на платну. Светлост је дрхтала, и њен сноп је често преседала велика унезверена јесења мува. „Санта Лучија, санта Лучија“, — орио се пијанино, и Џени Портен је јецала.

На улици беше тихо, изгледаше да се ноћ притајила у ишчекивању новог ветра, који се спремаше да замени дневни ветар, негде далеко, иза Волге. Светилке у кућама беху ретке. Престајаху да лупају вратанца, и Пастухов обиграваше читаве мале, не срећући ни живе душе.

Он пређе преко прага уредништва после поноћи, једва владајући собом од нестрпљења. Уредник диже главу са стола и, не чекајући питање, рече:

— Драги мој, нисмо успели. Државни тужилац нас је одбио.

Пастухов лагано клону у наслоњачу.

— Али то — авај! — сада више није важно. Добили смо извештај да је Лав Николајевич...

Он се придиже са обореном главом и заврши, стојећи:

— ...умро.

Пастухов осети да исто тако треба да устане, али не могаше и само се наже трупом напред.

— А ви нисте знали? — упита уредник. — Глас се већ пронео по граду, публика наваљује на наш телефон. Чекамо само потврду телеграфске агенције.

Пастухов ћуташе. Све унаоколо беше непотребно и некако варљиво — уредни ступци на столу, дебела црвена оловка, велики абажур лампе и — у мраку — ћела што се мртвачки беласа у сцени седе разбарушене косе.

— Све има свој крај на овом свету, — измучено прошапта уредник.

Пастухов му пружи руку у знак опроштаја.

Запрепасти га тишина што владаше у свим угловима. Али, пролазећи кроз узани трем, он чу изненадно оштро зврјање телефона и, као да је ослобођен, слете низ степениште.

Утрчавши у гостионицу, Пастухов поче да куца у собу. Нико се не одазиваше. Али он куцаше и куцаше. Беше му преко потребно да разговара, а разговарати је могао само с једним човеком, само би тај човек схватио његову забуну и одазвао би се као пријатељ.

Пастухов се окрете леђима према вратима и узе да удара у њих потпетицом. Он чу како испаде и звонко отскочи на поду кључ. Затим се врата неочекивано отворише широм, и он спази Цветухина у преобуци, са голим грудима, боса. За тренутак су ћутали. Цветухин га лагано и нежно ухвати за руку и увуче га у собу.

— Откад се нисмо видели! — рече он срећним гласом. — Баш је било глупо, тако ми бога.

— Глупо, наравно, — одговори Пастухов с тренутним олакшањем и тако просто као да се уопште ништа није догодило међу њима.

Они се пољубише три пута и, загрливши се, потапшаше један другог по леђима.

— Јеси ли чуо, а? Оде нам Толстој, — рече Цветухин.

— Ти већ знаш?

— Знам.

Нису се пуштали из загрљаја, стојећи насред тесне собе, са оделом пребаченим преко столице, са два развашарена кревета, и Пастухов осећаше судланицама кроз танку кошуљу врела, витка, дубоко раздвојена ртењачом Цветухинова леђа, и опет их потапша с љубављу.

У исти пар чуше гласни шапат што шишти:

— Царице небесна! Мати божја! Каква дивота!

— Мефодиј. Тикван, — насмеши се Цветухин, гле-

дајући преко Пастуховљева рамена на отшкринута врата.

Мефодиј с тутњавом упаде у собу.

— Мили моји, рођени! — цикну он, млатарајући рукама и трчећи с поцупкивањем око пријатеља. — Каква дивота! Паметне главе, златни моји! Срце ми се следило од радости! Једва једном, брате, једва једном! Ниње отпушчајеш! Морамо прославити, прославити! Је ли, Јегоре? Александре Владимировичу! Морамо прославити победу разума људскога над тврдоћом срца. Окупати у вину смртни грех непријатељства и огорчености!

— Па ти си се, видим, окупао, — рече Пастухов.

— У предуживању, у предосећању радости! — мрмљаше Мефодиј, хватајући пријатеље, трзајући, мувајући их, одмичући се да би их боље загледао са стране и поново наваљујући на њих.

— Па доста, ђаво да те носи — наређуј, — са уживањем допусти Цветухин.

Мефодиј из све снаге поче да притискује дугме звонцета, помоливши у исто време главу кроз врата и вичући у ходник:

— Дениска! Дениска!

— Шта ти је? Хоћеш да узнемириш целу гостионицу? — пресече га Цветухин. — Иди сам у бифе, па уде си ствар.

После четврт часа Мефодиј — самозабораван, као да служи службу божју, притајен — помоћу неспретне Дениске чангрљаше посућем, постављајући сто. У ћутању сви очекиваху да боце заузму место у средини и, окружујући их као што башта с цвећем окружује постоље споменика, да се поређају као леје тањира у разним бојама.

— Со страхом божијим и вероју приступити, — прошапта Мефодиј.

Соба беше доведена у ред, Цветухин се обуче, све доби достојанствен изглед, и — са узајамним поштовањем, чак и с пуно обзира — другови поседаше за сто.

— Па шта је ово, — рече тужно Пастухов, — парастос?

— Да, стварно, — као да се трже Мефодиј, — шта је онда ово? Како ћемо сада, а?

— Ево овако, — одговори Цветухин и насу ракије.

Заложивши се натенане, са очима које су меркале тањире, они уздахнуше један за другим, и Цветухин понови полупитање:

— За покој душе, према томе, а?

Попише још по чашицу и zaloжише се рибљим пихтијама с лимуном.

— Покојник то није одобравао, — рече Мефодиј, лупнувши тврдим ноктом о боцу и вртећи главом са жаљењем. — То је у његову корисном раду једина погрешка. Може му се опростити. Али је поповима очитао добру вакелу!

— Да, ви сте добили своје, — примети Пастухов.

— Због чега — ми? — увреди се Мефодиј. — На нашим ногама није остало чак ни прашине од поповштине. Ми смо протестанти. Раскрстивши са богословијом, ми јесмо помогли велико дело великога Протестанта!

— Ви јесте помогли, — с потсмехом отеже Пастухов и примаче празну чашицу. — На ти, реторе, сипај.

Они се весело куцнуше, и већ са ужагреним погледом, али оборивши главу, Пастухов рече врло тихо:

— Ја видим шта нас чека, — климну он главом на боце. — Због тога, док се још нисмо напили, хоћу да кажем коју о ономе који се више неће вратити, — начини он тајац. — Ја стално мислим: због чега је — побегао? Због чега — ноћу, с фењером, са буктињом, по мраку? Због супруге своје Јасодаре? Какве глупости! Да није због времена у коме је све — против њега? Да га није време ишчупало, изгњечило као нешто старо себи, противно своме бићу? Јер он није отишао од нас сам. Он је однео са собом нашу прошлост. Да ли само деветнаести век? Више него деветнаести век, више него, рецимо, хуманизам. Он није повео са собом у гроб само, рецимо, енциклопедисте. Можда се најзад све оно најбоље што је било у хришћанској ери изразило у њему самом и с њим одлетело заувек. Такав човек се више неће појавити. Вечан му спомен међу нама — и то је све...

Пастухов разбаруши косу и поново ућута.

— Ко ће сада доћи место њега? То је загонетка. Али његово оружје више неће ваљати. Његова распра ће бити настављена сасвим друкчијим окршајима. И ми ћемо свакако, пријатељи моји, на крају свога живота доћи до уверења да ће, исто онако као што је трајала вековима ера коју је он завршио, и друкчија ера што иде за њим трајати — вековима.

Пастухов брзо погледа у Цветухина.

— Дубоко сам потегао? — упита он иронично.

— Мили мој! Дубље, тако ти свега што ти је свето — дубље! Колико ја то обожавам! — замоли Мефодиј преклињући.

— Престани, — прекиде га Цветухин и спусти руку Пастухову на раме. — Дивно, Александре! Настави.

— Не, то је све, — уморно се одазва Пастухов. — Ја нисам пророк, не желим да проричем. Рећи ћу само једно. Он нам је оставио правило, просто као пасуљ. Ево вам земље. Ево вам човека на земљи. И ево вам задатка: створити на земљи живот који ће бити благословен за човека.

— И ако ценимо себе, — рече Цветухин, настављајући говор свога пријатеља, — ми немамо права да мислимо ни на шта друго до на то правило. Ако почнемо учити у животу — биће некаква смисла. Као што је он учио. Као што је он стварао ради живота а не ради зачкољица. Ако не, онда ћемо остати зачкољице... заједно са својом уметношћу!

— Куд си ти забраздио! Ко о чему, баба о уштипцима, — затрепта очима Пастухов. — Али тачно, тачно. После њега — нема шале ни у животу ни у уметности. Срамота је.

— Срамота, ех, каква срамота! — са сузом узвикну Мефодиј. — Одосмо! Златни моји, одосмо даље! Не смемо тапкати у месту!...

Они слошки испише, и главе им се, као да су с том чашицом доживели ударац што све руши, ослободише окова и спона, и они насумце почеше да ходају кроз неки привлачан град без плана, у коме се улице преплетаху као конци клубета које је замрсило маче. Ту се

све судари и измеша — сузе, хуљење и радост, француска револуција и забрана о напуштању града, Столипин који се изјаснио против Толстојева искључења из цркве, свети синод који је одлучио да то не допусти, непогрешност хришћанскога ока када оно посматра проклијавање, права грађанина и човека, кристални запушач Мефодијев, песме Александра Блока, Кирил у тамници, рано јутарње небо иза прозора, харингин реп у чаши, пољупци, грдња, празне боце, непротивљење злу, — док се све заједно није претворило у ретку кашу и док се није одвукло у сан.

Домаћин положи Пастухова у своју постељу, а он и његов нови станар — Мефодиј легоше заједно, и не чуше како оживе, како заграја и како опет поче да се смирује хладан непријатан дан.

Пренувши се, они осетише преку потребу да доведу у ред здравље и послаше по вино Мефодија, који беше понајвише искијао. Али тек што успе да изиђе, он дотрча натраг, шиштећи преконоћ упропаћеним гласом:

— Жив! Жив! Жив!

Он махаше над креветима дугачким листом хартије.

— Устајте! Дижите се! Он се предомислио! Он се зауставио!

Чупави, у раскопчаним кошуљама, они навалише на лист, цепајући га скоро на комаде. Ванредан додатак листу почињао је масним словима: „Журимо да порекнемо вест о смрти Лава Николајевича Толстоја, која је раширена прошле ноћи, — Лав Николајевич је жив.“

Нису се гледали у очи. Мефодиј се мало стиша. Немичући се, они су с напором читали нанизане у малим ступцима телеграме — збрку нескладних речи које су потврђивале оно у шта нико није веровао и порицале оно — у шта су сви били убеђени. Пастухов обеси листић о зид. Цветухин отвори гвиру. Узеше да се облаче и да уређују собу.

— Ја ипак мислим — да није на дуже време. Није се задржао на дуже време, — рече Пастухов.

— Зар наслуђујеш? — плашљиво одврати Мефодиј.

— Старчић је врло снажан. Одолео је времену старчић. Можда ће издржати.

— Не лупај, — смркнуто рече Цветухин, — гледај свој посао.

— Па разумем: тако благословен разлог! — обрадова се Мефодиј, изгубивши се за трен ока иза врата. — Очас ћу ја то!

И он, уистину, долете натраг тако брзо као да се окренуо око себе на једној ножици. Опет седоше за сто. Лако као што се деца скривају у јаругу, они се смомитљаше у бучну пометњу из које тек што их беше на једвите јаде извукао пијани сан.

Два дана и две ноћи једно за другим изгледали су себи час неизмерно срећни, час несрећни. Чак и кад би хтели, не би могли да се сете којим су редом ишли пивница, позориште, кувано вино и ноћиште у Пастуховљевој стану, чорба од кечиге у крчми, буђење у Цветухиновој соби, палачинке на зејтину од конопље у прчварници на Горњој пијаци. Све им дође налик на љуљашку што је или узлетала у небо или их уљуљкивала као успаванка. Одједном би однекуд продро улични разговор коме су одређивали смисао немир и бол:

— Шта је, још је жив?

— Ако бога знате! Пре два дана је умро.

— Шта рекосте? То је побијено, читао сам својим очима.

— Према томе, пожурили су?

— Да хоће што пре да издахне, зашто да се мучи? Намучио се, доста му је...

Час се неразговорно, као на страници поливеној мастилом, расплињиваше у памети писање некаквих депеша на пошти — у Москву, у Петроград. Депеше су цепане, преписиване, неочекивано понављајући телеграме из Астапова, и пошта се стапала са уредништвом новина, одакле је памет опет износила с јасношћу што запањује тек отштампане редове: „Вечерас, нешто касније, температура износи 36/6, било 110, дисање 36. Болесник је мало јео.“

И, ето, после глупих мотљања по магли, Пастухов виде себе ујутру на улици, као неочекивано уздарје — испавана, са осећањем човека који је дошао на неко

ново место и зарадоваo се самоћи. Нико му није висio у наручју, није му говорио у уши глупости, није му се примицао да се љуби. Он је био свој газда и ћутао је са уживањем. Осећање жељене трезвености било је скрпачено из пријатних ситница: он је био избријан, пресвучен, руке су му мирисале на сапун, вид је изразито одвајао предмет од предмета, као да је све око њега било избрушено.

Он издалека спази људе пред уредништвом, али не убрза корак него се примаче прозору уздржано и прибрано. Два артилерца, намирисани колоњском водом, одмакоше се од гомиле, и сасвим млад потпоручник блажена лица обрати се својој другој:

— А он је ипак заплакао и рекао: а сељаци, брате, како умиру сељаци!

— Ти ваљда мислиш да се он бојао? Па он је Севастопољац.

— Али им је ипак позавидео.

— Старци теже умиру: много знају.

Пастухов спази стакла обешену високо изнад глава дугачку траку додатка броју у широком црном оквиру. Озго је гледао у људе живи старац. Пастухов примети да он има детињски увојите длачице на слепочицама и лагано прочита оне речи које с поузданошћу очекиваше да ће наћи: „6 ч. 50 м. ујутру (од нашег специјалног дописника). Данас у 6 часова и 5 минута изјутра тихо је умро Лав Николајевич.“

Он затим пређе летимце очима преко наслова: „Опасан положај“, „Последњи тренуци“ и још једном прочита од речи до речи: „Данас у 6 часова и 5 минута...“ и потпише петорице лекара. Затим поче да истрже одломке: „...Дописници су кренули на телеграф, не желећи да верују у неминован крај... Ми, дописници, преживљавамо свом душом и срцем последње тренутке великога човека... Плачи, Русијо, али се и поноси!... Око паћеникова стана тихо дефилију дописници...“ Али не прочита ништа до краја и опет се врати на оне ретке: „Данас у 6 часова и 5 минута...“

Одмакавши се, он одлучи да треба да иде кући. Кретао се оним уједначеним темпом којим је одлазио у шетњу. Чинило му се — да се и даље наслађује осе-

ћањем трезвености. Као и пре је видео сваки предмет с јасношћу што запањује и изразито. Навршила се недеља дана откад је оно мислио о смрти коју су ишчекивали сви, и он је био уверен да је успео да се навикне на њу и да она више није могла да га запањи. Помало га запрепаћиваше стрмоглављивост мисли. Некако су му се врзале у глави једне исте неповезане речи: од супруге његове Јасодаре тихо дефилију дописници. Он је терао од себе ту кукавну бесмислицу и трудио се да мисли прибрано, али му није полазило за руком.

Код куће беше влажно и удараше на ноћиште пијанца. Он отвори прозор и димњак пећи. Умазавши се гаром, он пристојно опра руке и са убрусом преко колена приђе столу.

Испревртан рукопис га потсећаше да је покушао да чита одломке из свога комада својим пијаним друговима и да је Методиј викао да је он — геније. Он пажљиво сложи листиће. Једна реченица се постепено слеже у његовој свести, и он не знађаше да ли је она његова или му се увртела из прочитаних чланчића у току недеље: кад би становници других светова упитали наш свет — ко си ти? — човечанство би могло одговорити, показавши на Толстоја: то сам ја.

Прибрано, са увереношћу схваћене правичности, Пастухов поцела на парчад рукопис, и промаја захвати и разнесе по поду лаке отпакте хартије. Са гримасом презрења и бола он се окрете од стола, пође према кревету, постоја неколико тренутака као укопан и одједном се сруши на постељу. Забивши лице у убрус, он поче да плаче јецајући, као што је плакао у тој соби када га је — док је био мали — неправедно и сурово кажњавао отац.

Меркуриј Авдејевич се пењаше уза степенице коначишта, испитујући оком контролора овештало степениште. Надзорник коначишта — ислужени војник из доба Скобељева — иђаше иза газде. Мешков показиваше штапом с јабуком на дршци на натруле даске, ексер што стрчи, сломљен стубић браника и округаше се према војнику, приморавајући га без речи да гледа куда показиваше штап. Војник постиђено одмахиваше главом. Тако се њих двојица довукоше до собе са душемама, у којој становници коначишта, јежећи се од зиме, обављаху јутарње послове пре него што ће крснути у град у своју неизвесну дневну зараду.

У углу, близу завесице Парабукиној, тршави дрводеља у годинама брусио је длето.

— Да је среће да узмеш секирицу, па да оправиш степениште, — обрати му се Мешков. — Главу човек да сломи — док се пење овамо к вама.

— А шта се то мене тиче? Ваша је кућа, и ви је оправљајте сами, — лако одговори дрводеља, не дижући руке са бруса.

— Јеси ли ти — у селу? Ако није мој пут — онда не смем проћи њиме ни пешице ни колима. Зар степениште није — општа својина?

— Ето ти сад, кад се скупљају паре, онда је — твоје, а кад ваља да се оправи, онда је — општа својина! Испадосте му ви као неки Толстој. Задругар.

Суседи се насмејаше на душемама. Кроз узану раселину завесице помоли се Парабукинова глава са изоштраним од мршавости цртама лица и отеченом свежом модрицом испод ока.

— Много ти знаш ко је Толстој, — рече Мешков помало збуњено.

— Знамо, — умеша се Парабукин, кашљуцајући. — Не читате само ви новинице.

— А ти си овде, је ли, отворио недељна читања? — упита Мешков. — Толстојевштину, можда, проповедаш? Колико пута ти је речено да ослободиш угао? Чекаш да те исели пајкан?

Он се окрете надзорнику:

— Шта ти гледаш? Речено ти је — да очистиш угао.

— Тачно, Меркуле Авдејевичу, нема дана да му не кажем — одлази, одлази! А он ми вели — куда ћу, по цичи зими, са дечицом да одем? Прави магарац, тако ми бога.

— Ја ти, Тихоне, говорим лепим. Немој ме љутити, тражи други стан, — рече Мешков. — Нису ми потребне сумњиве личности. Зар за тобом трага полиција, а ја да те држим? Да ми овде Толстојем заводиш људе?

— Добро вас је поткечио Толстој! Ваљда вам је мило што је дао богу душу.

— Његова душа није потребна богу.

— Јеретик? — насмеши се Тихон.

— Ти се ту правиш као неки судија?

— Па ко ће судити, ако нећемо ми? Он се ослањао на наш суд.

— На какав то — ваш? Он је био против пијанства, а ти си пијаница. Гле, спљескао ти неко њушку, да је гадно човеку да те гледа.

— Он је био против пијанства — то је истина. Али није био против савести.

Меркуриј Авдејевич се накашља, обрве му сиђоше на очи, и он упита озбиљно:

— Шта хоћеш да кажеш о савести:

У тај пар се размаче завесица, и Ољга Ивановна се појави иза леђа свога мужа. Задевајући за појас сукње ружичасту цицану блузу у цветићима — што се слаже са завесицом, — она поче брзо као што зна:

— Тачно, Тиша, што је тачно! — тачно! Он је био савестан човек. Граф Толстој није кињио сироте људе, већ их је помагао целог живота. Он не би истерао на цичу зиму матер са децом, него би имао сажалења.

— Па што ниси отишла к њему по сажалење? Мо-

жда би ти нешто уделио? А ти си се ухватила за њега кад је умро. С њим је сада доцкан да се манипулише. Из гроба ти, не бери бригу, неће помоћи тај твој троф.

— Топите се од пакости што је јеретик умро, — понови Парабукин са заједљивом надмоћношћу, као да расте изнад Меркурија Авдејевича и да узима у заштиту Ољгу Ивановну.

— Говориш глупости, — прекиде га Мешков врло строго. — Срамота је да се хришћанин радује туђој смрти. Мени је жао, а не радујем се. Жао ми је што је старац умро без покајања, јеси ли разумео? Није се очистио од греха пред црквом, него је умро у гордости, као безбожник, као отпадник од вере!

— Наравно! Безбожник! Анатема! Гришка Дроња! Мањ то! Он је чистији од тебе! Чистији од целе твоје кеновије са свећицама и с тамјаном. Али кеновија зна да свака праведна реч прогања.

— Не прогања реч, брбљивче, већ чува реч. Она реч која је бог. То не годи твојој њушци.

— Многе ствари годе мојој њушци, Меркуле Авдејевичу. Баш кад ме одаламе по њушци, онда ми то не годи. Али се у расуђивању разумем бар као и ти.

— Ја те нећу одаламити по њушци. Ту модрицу ти нисам ја прилепио.

— Таман посла! Ви сте чикица опрезан, знате ко ће да отрпи шљакавицу по брњици, а ко ће и да одговори на њу.

— Претиш? Пред сведоцима си наумио да ми претиш?

Мешков се обазре око себе. Око њих су стојали становници коначишта, очекујући на шта ће да изиђе кошкање. Детињска радозналост их озарила пожудним осмесима, као да су се скупили испред кавеза крај кога неки ђилкош задиркује прутићем разјарену и смешну птицу.

— Па то он, море — против газде диже људе? — рече Мешков надзорнику, закопчавајући горњи капут на сву дугмад, као да се одлучио да сместа оде некуда по заштиту.

— Ти... то претиш... ветрогоњо! Завежи, море, језик! — рече војник.

Ољга Ивановна заклони телом свога мужа.

— Ћути, Тишењка, ћути. Неће они схватити твоје речи. Нас двоје смо сиромашни, несрећни, нико неће да нам се приближи. А вама је, Меркуле Авдејевичу, ваљда незгодно: он је болестан, кукаван човек, шта вам је остало неподељено?

— Толстој нам је остао неподељен, — опет се охолосмеши Тихон.

— Не дирај Толстоја! — подвикну Мешков, мало се застидевши Ољге Ивановне, али цептећи и даље. — Његово име не смеш изговарати забадава! Он је познат као ванредно даровит човек, а ти си — одрпанац, и ништа више.

— Лепо певаш! Ванредно даровит човек! Изгледа да ти немаш ништа против даровитости, јер би је приграбио за себе, у свој иметак. Али, на несрећу — он је отпадник од вере. Неваљалац је, према томе, добар, могла би се видети од њега нека корист, али има бубе у глави, дигао је руке од цркве, због грехова не може у рај. А мени он није — ни род ни помозибог, и ја не могу да схватим његову памет, али га славим. Због тога што је звао човека истини. Да ли га је звао по законима или противно законима — мени је то свеједно. А људи су се освртали на њега, без обзира на то да ли се слажу или се не слажу. Ето, и ти си се осврнуо, Меркуле Авдејевичу, ма да се свађаш. И у теби је он покренуо човека.

Ухвативши Ољгу Ивановну за рамена, Парабукин је неосетно одмаче и коракну напред. Говорио је тихо, тужним гласом, као да се застидео мржње, и обраћао се већ само становницима коначишта, заобилазећи погледом Мешкова, који је гледао даље, преко глава људи.

— Немојте да показујете главом на моју модрицу испод ока: свако може да се потуче. А ја сада не пијем и због тога схватам шта значи бити — несрећник. Ољга Ивановна говори истину. Жао ми је што не служим на својој железници. Путовао бих с возовима, отишао бих на станицу Астапово — колико пута сам био на њој у своме животу? — отишао бих и постојао неко време крај оног прозора, крај оне куће у којој је он умро. Постојао бих, помислио: видиш, ја сам један од оних

неваљалаца у које си ти упирао поглед, Лаве! Ех, шта ја ту причам! Директор железница му је послао на гроб венчић од железничара. Да је тренутно Тихон Парабукин са службом на железници, ваљда би и од њега у том венчићу био неки листић или влат траве. А ја сада, чини ми се — нисам више ни за шта. Ех, Парабукине!

— Такве речи би можда за њега биле утешније од венчића, кад би их чуо, — рече Мешков умирено, — шта ће му венчић?

— Шта ће му венчић! — рече Тихон његовим гласом. — Ти мислиш да му није потребан. Ти би му јасиков колац забио у леђа.

Меркуриј Авдејевич се споведе, таче уздрхталим прстима војникову руку, тражећи ослонца, шиштећи узе ваздуха, али не викну него рече са стењањем, као да диже нешто тешко са земље:

— Ех, Тихоне! Сам си крив за своју судбину. Ја сам хтео да се сажалим на твоју дечицу, али ти си кадар да разјариш и божјег угодника. Купи прње! И да ми више ниси присмрдео овде! А ја ћу — право у кварт! У полицији ћеш ти друкчије почети да певаш! Тамо неће трпети твоје смицалице са грофом.

Он размаче људе, који су га посматрали намрштено, и пође између душама, с пуно претње лупкајући штапом о под.

— Збогом пошли, збогом пошли! — рече за њим Ољга Ивановна у срећан пут, — ништа боље нисмо ни очекивали од вас!

Њене исколачене очи се замаглише, крајичак усана, упавши дубоко, трзаше се, широко чело се покри ружичастим шарамма. Бујица неодољива узбуђења обухвати њено мало тело — она се баци на сандуче, које је служило Аночки као кревет, диже поклопац и поче да избацује напоље крпе помешане са оделом, једнако говорећи:

— Није свет без добрих људи. Сажалиће се на сироте црвиће. Нећемо се смрзнути. Аночка, обуци Павлика. Ево му чарапица. Не, беле ће бити лепше. А и ти се обуци. На, узми. Обуци блузицу. Не мари. Нећемо умрети. Вежи му чарапице пантљиком, навуци их, навуци

мало више. Кад смо живели досад, живећемо и отсад. Ево ти — појасића, опаши Павлика.

Она хваташе час једну, час другу ствар, разгледајући је на светлости, одбацујући је у страну, пробајући је на себи и на Аночки, налазећи у тужним, давно олињалим хаљинама неку лепоту помешаних боја која је само њој позната.

Парабукин ћутке стојаше крај завесице. Лице му беше непокретно, он посматраше своју жену слећен од страха. Одједном, погледавши у њега, Ољга Ивановна прекиде говор, брзо коракну према њему и притиште образ на његове груди — још увек широке и велике.

— Не бој се, Тиша, — рече она, ухвативши и стежући његове руке, — немаш чега да се бојиш! Ја сам размислила о свему. И разговарала сам с ким треба. Хајдемо сви заједно. Обуци се и ти.

Она му даде чисту везену кошуљу, коју је за црне дане сачувала у сандучету, и он послушно скиде блузу и обуче прошивени риђи жакет, скрпарен неуморном бригом женином.

Ољга Ивановна, истресавши и натакаривши на теме спљескани шеширић од плаве клобучине с канаринкиним криоцетом, уздрхталим прстима намаче гумицу под смотуљак косе на потиљку и, узевши у наручје Павлика, пође напред. За њом — узнемираним, ситним и озбиљним корацима — крете Аночка, и смирено се упути за њима муж. Коначиште их испраћаше озбиљно, као да схвати да је смешни празнични накит жене извучен из старог гвожђа као последње оружје убоштва против суровости света. Тек кад је донела животно-важну одлуку, Ољга Ивановна је могла да се обрати за потпору својој срећној, али већ заборављеној прошлости. Нико не прослови ни беле док су Парабукини корачали између душама. И тек када се њихови кораци изгубише на степеништу, дрводеља, стрпавши у сандук своје ренде, длета и сврдла, уздахну:

— Увалиће се сада у велику невољу наш ћаћа!...

Парабукини се попеше уз рампу и савише за угао. Недалеко од вратанаца школе, Ољга Ивановна спусти Павлика на земљу, поправи блузицу на њему, заглади му светлу, као у оца гргураву косу што му је изишла

из капице коју му је сама сашила и узе га за ручицу. Он је већ ходао. Клатећи се, преплећући једном ножицом, он се искосице вукао за матером.

Кад избише на висину капије, Парабукини не уђоше у двориште него, учинивши још два-три спора, непоуздана корака, застадоше пред вратницама што су стојале широм отворене.

Поред стана Вере Никандровне кочијаш теретних кола завршаваше утовар намештаја и завежљаја. Обавезно овршје таквих кола — самовар — вели сијаше међу ножицама преврнуте столице. Кочијаш пребациваше преко гомиле натоварене старудије конопац и затезаше га, провукавши крај под осовину кола и упевши се ногом о точак. Вера Никандровна изиђе из куће са двама лампама у рукама. Није могло бити сумње: она је одлазила из стана.

Ољга Ивановна плашљиво погледа у мужа. Он већ погађаше њене намере и схвати да су насели, али ћуташе. Она просто полете, вукући за собом Павлика који је заостајао.

— Мила моја! — узвикну она, климајући главом Вери Никандровној са узбуђеном љубазношћу, — а ми смо потегли — к вама!

Она издиже испред себе Павлика, некако уверена да ће управо он — у капици и појасићу од пантљика, на својим непоузданим, још неисправљеним ножицама — дати исцрпно објашњење о свему што се догађало.

— Ми смо потегли — к вама, опростите нам, молимо вас! Ја се нипошто не бих усудила. Али ви сте ми у разговору — сећате ли се? — рекли да ћете нам, ако нас већ отерају из коначишта, помоћи да се некако окућимо. Па ето, мила Вера Никандровна, Мешков нас је избацио, као несрећнике, на улицу, овако како нас видите.

Она пређе руком од Павлика до Аночке и до мужа и онда поправи на деци хаљетке и дотера свој шеширић што се накривио.

— Па ви ваљда видите, — рече Извекова у забуни, показујући очима на лампе, које је неугодно стезала уз слабине.

— Да! Шта је то? Куда ћете? — трудећи се да претстави неразумевање, питаше Ољга Ивановна.

— Мене су, право да вам кажем, такође отерали.

— Па ко се то усудио?

— Ах! — насмеши се Вера Никандровна! — Све је тако просто! Окружни просветни инспектор је наредио да ме преместе у другу школу. Ја прелазим на крај града, у Војничко предграђе.

— Господе боже! Па како је то могућно?

— Због чега би било немогућно? Мој син је у затвору — какво им ја могу уливати поверење?

Она то рече с понизном горчином и тако уверено да јој Ољга Ивановна и нехотице пружи руку, погледајући у исти мах у мужа, као да га позива да јој изјави саучешће.

— Тиша! Па ми бисмо могли помоћи Вери Никандровној да се допетља у нови стан, је л' да? А зар смо и ми у бољем положају! На калдрми, нашли смо се управо на калдрми!

— Па шта — ако смо на калдрми! — презриво рече Парабукин. — Треба да се навикавамо, је ли?

— Али ипак — деца, деца! — викну Ољга Ивановна молећиво.

— Не, не, хвала вам, не узнемирујте се, ја ћу сама, — рече Вера Никандровна, тешећи их и као молећи их да јој не замере.

— Изгураћемо, није нам првина, — одједном гласно отеже кочијаш и трже с коњскога гребена крај вођица. — Да кренемо, газдарице!

Аночка неочекивано долете до Vere Никандровне и, ухвативши се за подножје лампе, поче да мрмори ужурбано као мати:

— Ја ћу вам понети, дајте ми, дајте! Ја ћу вас отпратити. Ја ћу поћи с вама. Дајте, па дајте, молим вас!

Она је вукла и вукла лампу, упињући се да је истргне, а Вера Никандровна је све јаче и јаче стезала лампу уза се, гледајући у девојчицу ужагреним, ватреним погледом. Нагнувши главу, она пољуби Аночку у чело и шапну с нежношћу:

— Немој. Пусти. Остани с мамом. Хоћеш? А доцније ћеш некако доћи к мени.

Она се бржебоље обрати Ољги Ивановној:

— Опростите ми што не могу да вам помогнем: у новом стану имам само један собичак. Али ако желите, Аночка може да пређе к мени. Ја ћу је узети с радошћу.

— Ах, шта вам је! Па како то може бити? — зацилика Ољга Ивановна, бришући песничницом очи на које су навреле сузе. — Ми уопште не желимо да вам будемо на терету. А зашто? Па Ансчка је — моја једина помоћ, како бих ја онда — без ње?! Него да ли бисмо се, с вашим допуштењем, могли доселити дотле овамо, у овај ваш стан? Док не нађемо неки кутак. Верујте! Бар на једно два дана. Док је стан празан, је л' те?

— Овај стан није празан: данас ће доћи овамо нови учитељ.

— Ах, госпoде бoже! Како је све то... цела истина!... Добро, а шта ви мислите, — упита Ољга Ивановна са оживелом бујницом одлучности, — шта мислите, да ли би било добро да одемо са својом невољом до ћернице Мешкова?

— До Шубникове? Па зашто питате? Она је добра душа. Свакако отидите.

— Сувише си се распричала, газдарице, — поново је закупи кочијаш, поведе коња за узде и поче да окреће кола што затандркаше свим стварима.

— Баш дивно, баш дивно! И како ми то одмах није пало на памет? — тртљаше Ољга Ивановна. — Тиша, узми Павлика у наручје. Хајдемо, Аночка. Ти ваљда знаш Лизу? Хајдемо? Она је сада — госпођа, богата, срећна. Лизавета Меркуловна. Она ће нам помоћи. Хајдемо брзо!

Сви кретоше за коњем и прођоше кроз двориште уз непрекидно гунђање Ољге Ивановне што се устумарала. Док је кочијаш затварао вратнице што шкрипе, они су се праштали, изражавајући једно другом свако добро и срећу. Затим Парабукини кретоше једно за другим, на челу са Ољгом Ивановном, а Аночка, осврнувши се, намигну Извековој као другарици и Павлик, клатећи се у очеву наручју, дуго, пажљиво гледаше у коња преко очеве широкога рамена.

Вера Никандровна се сети како је заједно с Кирилом посматрала необично ходање Парабукиниа по дво-

ришту, када се први пут упознала с том чудном породицом, и дође јој тешко. Она пренесе очи на школу. Три оголене тополе клањале су се ветру и лупкале сувим гранама. Између кућних зидова, пробијајући се кроз отворене гвире, поче да звони грлато звонце, и одмах се испрплетеше у несташни хор пискутљиви узвици ђака: свршио се час.

Преко двадесет година је провела Вера Никандровна међу тим зидовима, и то грлато звонце, ти несташни детињски узвици постали су нераздвајни састојак њене крви. Ту је почео пут којим је она носила своју слободу, своју љубав, своју невољу. Ту се родио Кирил, и док се она мучила на порођају, то исто грлато звонце одјекивало је по кући, и она се трудила да броји часове — први, други, трећи — и с последњим, четвртим часом дошло је на свет дете, и његов писак новорођенчета стопио се с веселим криком дечака што су се валили низ степенице одлазећи кући. Муж Вере Никандровне приђе к њој, клече и пољуби је у чело покриврено хладним знојем. Ту, на тавану, у шумору и фијукању голубињих крила, текле су детиње игре Кирила, и — већ као младић — пео би се онамо с неком омиљеном књижицом, седећи крај баце коју је називао својом вилом. Ту, у тој кући, провео је он свој последњи дан у слободи, и одатле су га одвели ко зна куда.

Цео тај пут, кога се сећа са болом, прекидао се сада као путељак што је, изгубивши се у обалском коровљаку, дошао до понора. Све што је остало у животу од прошлости налазило се сада на колима, и Вера Никандровна је кренула за тим колима.

Кола су трангељала по облацима, а кочијаш је, идући поред кола, вртео у ваздуху крајичком вођица и завлачио с времена на време под конопац леђа неке столице што се измигољила. Отегле се улице, испрва — неме, с мало света, за њима — бучне, с тандркањем лакких кочија, клопарањем трамваја, затим поново — мирне и ћутљиве. Помоли се далеко, тужно огледало сиве реке с непримамљивим песком. Калдрма је престала, и точкови су без икаква звука почели да се котрљају по прашљивој колотечини међу цомбама смрзнутог блата. Вера Никандровна је ишла и ишла поред кола, стежући

на груди, као неку драгоценост, лампе што су ударале на петролеум, гледајући у катраном умазану чивију задњега точка. Није било ни умора, ни жеље да што пре дође до циља, чак ни сећања што су некако остала иза ње заједно са белом кућом, оградом и оним трима тополама што су се љуљале на ветру.

Нови стан Извекове — сандучара са два прозорчета — налазио се у дугачком низу кућерака налик један на други, на једној огромној чистини. Иза чистине су лежала скретишта теретне станице и назирали се гарави блокови стоваришта. Као игле оштро пиштање локомотива или отегнуто јаукање сирена час су долетали на чистину и орили се по крововима сандучара, час су одлазили далеко према брдима и тамо копнели у тишини. Ноћу би се разговетно чуло љутито фрктање паре, звонко ударање чекића о гвожђе, испрекидано цвокотање одбојних тањира што је преносило од вагона до вагона опомену: држи-држи-држи-држи! Све је било наметљиво — ново за уво.

Вера Никандровна се још не беше навикла на нови стан — не беше оуглала да одлази с ведрима на бунар са сантрачем, да затвара врата катанцем, резом — прозорске капке, да лужи каљеву пећ што се ћудљиво дими — кад неочекивано, касно у ноћ, неко куцну у њен прозор са улице.

Откад су одвукли Кирила, она је непрестано чекала неки изненадан, страشان или радостан долазак, који је требало да учини крај заморној тузи и да јој донесе потпуну промену у судбини. Покаткад би јој се учинило свеједно — да ли ће то бити повратак на неку још црњу несрећу од оне коју је носила у себи, или — на неко олакшање и мир. Али је ишчекивање било оштро, запаљиво, подривало је снагу, и било је све теже подносити га.

Куцање у прозор ноћу, у малој, још увек туђој, изгубљеној на чистини сандучари, уплаши Веру Никандровну. Она се зави марамом, али не изиђе и не упали светлост него, прилазећи зиду, узе да чека да се куцање понови. Дувао је ветар, и у жлебовима кућерка свирале су пискутљиве флауте Локомотива, писнувши, гурну воз празних, звучних вагона. Композиција беше ду-

гачка, и негде врло далеко одјури, стишавајући се, немирно: држи-држи-држи-држи! Затим се понови куцање у прозор. Оно беше упорније, али се у његовим ударцима скриваше нешто што није сасвим поуздано, нежно. Вера Никандровна се реши да изиђе у трем. Тамо је било бучније — флауте су пребирале своје језичке одважно и срчано. Вера Никандровна притаји дах и чекаше. Онда се разговетно разлегосе три корака: неко пређе од прозора до врата, и врата одмах зајаукаше под ударцима песнице.

— Ко је то? — упита она, загрцнувши се.

— Да ли ту станује Извекова, учитељица? — чу она тихи мушки глас.

— А ко је то? — понови она, осећајући и даље како јој се стеже грло.

— Ма не зазирите, нећу вас изиграти, — одазва се глас с таквом срдачном прибраношћу да се њој скиде камен са срца и она се мало прибра.

— А шта сте хтели?

— Треба да вам предам писамце, тиче се једне стварчице.

— Реците — од кога је писамце и каква је то стварчица.

— Ми то не знамо, — одговори глас тише и, оклевајући неколико тренутака, додаде упитно: — али ако сте ви заиста Извекова, онда се можда та стварчица тиче вашег синчића?

Њој се гласно оте из грла:

— Одмах ћу да упалим лампу.

Али место да оде у собу по лампу, она што игда може обема рукама лупи оздо куку и отвори врата.

Једва одударајући од пакленог мрака, у трем уђе човек који јој се учини необично висок. Оборивши главу, он коракну, осврћући се око себе и као навикавајући се на тескобу.

— Где је писмо? Дајте! — затражи Вера Никандровна шапатам, као да се препала буке коју је створила куком, и већ заборавивши свој тек претрпени страх од дошљака.

— Мораћете да дунете у видело, — рече он, — торба ми је дубока, нећу га напипати.

— А ви ме не варате?

— Зашто сада да вас варам: врата су отворена широм!

Он је говорио са осмехом, али тако нежно да је она — не назирући му ни лице, ни очи, ни да ли је држао нешто или су му руке биле празне — већ по његову говору схватила да је то — старац, па му се поверила. Она је врло дуго пипајући тражила шибицу — на огњишту, у опећку, у фиоци кујнскога стола. Гост онда, причекавши стрпљиво, плесну себе по бутинама, тражећи кутијицу, и, нашавши је, упита:

— Где вам стоји лампица?

У све јачој светлости Вера Никандровна спази мршаво, не баш потпуно превучено збрчканом кожом лице са белом брадицом истераном на шиљак и ушкиљеним очима. Опасан ременчићем капутић од чоје на старцу светлуцао је црним мрљама машинскога уља што су се упиле у тканину и који је, као што се видело, био крут као кора у дрвета. Он скиде исто тако умасларени качкетић, спутивши га на сточицу, и наслони се на довратак, дохватајући седом главом пречагу на њему.

— Елем, ви треба лично да будете Извекова?

— А шта ви мислите? Зар бих вас ја пустила, кад бих била још с ким?

— Питам вас — да можда не станује ко с вама?

— Не, ја сам сама!

— Тако. Елем, Вера Никандровна?

— Ама да се ви не шалите?

— Посао је ноћни. Није за шалу. Питам ради провере.

— Па да, да! Ја сам — лично та Вера Никандровна, Кирилова мати, ако тражите матер Кирила Извекова. Имате од њега писмо, је л' те? Па дајте га, дајте, — скоро наређиваше она, пружајући руке и прилазећи старцу.

Марама спаде с ње једним крајем до пода, показавши ноћну блузицу са умецима, на којој лежаше на брзу руку уплетен таман курјук.

Старац слеже раменима у повлад и обори обрве, премести качкетић са сточице на сто, чучну и рече с лукавошћу деке:

— Од кога је писамце — прочитаћете сами. Ми ћемо га, док дланом о длан, извући из торбице.

Држећи се за крајеве столице, он испружи једну ногу, потури пету прашљиве чизме под табан друге ноге, одгурну наглавак, узе га, нагнувши се, у руке и лагано скиде с ноге саре. Затим извуче из чизме подметач и овлаш га отресе, вртећи главом, очигледно — незадовољан његовим похабаним изгледом. Затим опет завуче руку у чизму и поче нешто да ишчепркава из врха.

— Ах, откад ви баратате! — не издржа Вера Никандровна.

— Не иде друкчије, — мирно повлади старац. — Што га даље метнеш — то ти је ближе руци.

Он најзад извуче савијено у штипаљку, у облику кљуна, спљескано писамце и даде га Извековој.

Она разви писамце, одврну светлост у лампи и, стојећи, поче да чита ситно, али пажљиво исписана слова у писму.

„Поштована Вера Никандровна. Пише вам пријатељ вашег сина. Ја сам, додуше, старији од Кирила, али он мене зове својим другом и ја њега исто тако. Пишем вам да вас утешим у вашој забринутости за њ. Јер се његова ствар није свршила баш тако лоше, напротив — кудикамо боље него што сте могли очекивати. Ви можда већ знате, а ако не знате, ускоро ћете сазнати да је Кирил осуђен на три године прогонства у Олонецку губернију. Крај није сувише опасан, ма да је на северу. Он тамо неће бити сам. Има тамо поштена света, па ће му помоћи. Ја вам могу обећати да ће у прво време Кирила збринуту храном и у погледу стана. Парама исто тако. Моћи ћете тамо да му шаљете пара, када сазнате тачну адресу. Он ће вам и сам писати. Наћи ће се и књига, тако да му неће улудо пролазити дани. Тамо има образованих људи, у погледу науке неће заостати, него ће узнатковати. Вера Никандровна, хоћу још да вам кажем да је Кирилу јављено да сте ви здраво. Насигурно вам не могу обећати, али можда ће ми поћи за руком да му пошаљемо писмо. Ви га стога спремите, али да не буде велико. И још ћу вам рећи да не треба да губите наду у свога сина. Он је млад по годинама, али и

старијима може да служи за пример. Казна ће проћи брзо, и Кирил ће вам бити ослонац, какав можда нисте очекивали. Немојте жалити што је он на вашу грбачу свалио искушење, а њему ће то искушење користити као здравом човеку. Рећи ћу вам на крају да је он потегао у велики живот и да исто тако никада неће зажалити, јер је потегао снажно. Остајте здраво. Спремите писмо. А ово што сам вам написао, чим прочитате, одмах уништите да не буде никаква трага.“

Вера Никандровна скупи мараму, зави се, окрете се старцу. Он се беше обуо и држаше качкетић на коленима. Упорни, некако заштитнички, танани његов поглед изражаваше задовољство. Она се трудила да погоди у том погледу све што је старац могао знати и већ јој је било јасно да је он као створен да под образном доброћудног осмеха, иза лукавости ушкиљених очију скрива све што зна. Али је она морала да упита што јој је у тај пар изгледало најважније:

— А од кога је ово писмо?

— Зар није назначено? — запрепасти се старац и сажаљиво одмахну главом. — Ето ти сад!

— Ви не смете да говорите, је л' те? Али ви ваљда знате ко вас је послао, је ли тако?

— Па зашто ће ме слати? Имаш ноге — па пут за уши. Нећеш да запиткујеш — зашто и крошто.

— Али чекајте, чекајте! Да ли могу да одговорим томе човеку? Врло кратким писамцетом? Ви ћете му га предати?

— Зашто да пишете, драга Вера Никандровна? Још ме није издала памет, поновићу што ми будете рекли, од речи до речи.

— Само неколико редака, просто — да му захвалим, — рече она нежно.

— Па добро, пиши, — одговори он с пређашњом љубазношћу. — Не могу много да чекам...

— Одмах ћу, одмах!

Она отрча у собу и очас се врати, у ходу истржући из школске свеске лист хартије. Одмах — не седајући, нагнувши се према лампи, поче да пише оловком, и марама опет узме да јој се смиче с леђа.

„Ви нисте хтели да знам од кога сам добила тако

тужну вест о своме сину. Али видим, ви сте — његов пријатељ и, према томе — мој пријатељ. Хвала вам, драги пријатељу, на помоћи коју сте обећали моме дечку и на саучешћу у мојој невољи. Ја исто тако верујем, верујем да ће он поднети патњу са оним достојанством којим се он, чини ми се, издваја од осталих. Али колико га опасности чека на путу, колико опасности и мука! Помозите му, кад сте га већ научили да зове себе другом и кад већ вас зове тим именом! А што је главно, не оставите га онда када буде рђав, када му људи окрену леђа због његове слабости или малодушности, у часу умора, очајања или гадног искушења, ако дође такав час. А ја вам обећавам да он неће чути од мене ни речи горчине и да неће сазнати ни за једну моју сузу. Јер ја сада знам по вашем казивању да је он сам изабрао пут којим иде, и нека му ја будем штап а не врећа камења на томе путу. Помозимо му да створи велики живот, ако је осетио у себи снаге да га створи. Још једном — велико вам хвала, непознати мој пријатељу и друже. Ако му будете писали пре мене, напишите му да га благосиљам својим материнством.“

Она пажљиво сави писамце у цевчицу, као што је било завијено писмо, и приђе старцу. С величанствености човека који је свршио узвишен посао и с погледом који уме да проникне људе, она се унесе у његово лице.

— Ево, — рече она тихо, — предајте ово...

Она застаде и одједном, скупивши ваздух, заврши одлучно:

— Предајте Рагозину.

Старац брзо навуче качкетић на очи, устаде и задену прсте за опасач.

— Сами му, душице, предајте, кад знате боље од мене, — одреза старац.

— Па ја не знам боље, — рече она, смешећи се. — Ја сам само чула да постоји такав човек, па мислим да ми је он послао ово писмо.

— Али твоје глупе мисли не вреде ни луле дувана. Ја морам да идем.

Он стојаше, не извлачећи руке из ременчића, а она — пружајући му писамце.

— Боље ће бити да урадиш онако како је он оно наредио, — рече он бездушно.

— Ко — он?

— Добро, а шта ти је он ставио у дужност?

Старац коракну према столу и узео писмо.

— Шта ви хоћете? Немојте! То је — моје! — скоро писну Вера Никандровна. — Дајте ми овамо!

Марама јој паде на ноге, курјук јој се расу у праменове, она навали на старца, трудећи се да му истргне писмо. Он је одгурну заповеднички, приђе пећи, баци писмо на огњиште и извади из џепа шибице.

— Јеси ли га прочитала? — упита он сурово и сам одговори: — Прочитала си га. Јеси ли га запамтила? Запамтила си га. Доста. Ради на моје очи како ти је наређено. Јеси ли разумела?

Он кресну шибицу, запали писмо и мирно сачека док пламен, извивши се радосно, не клону и не изгуби се. Он узео пепео у прегршт руке и растрља га судланицама.

— Дај ми овамо своје писамце, како ли ти се зове, — промрси он мекше.

Она му даде писамце и неочекивано, с неким захвалним сјајем на врелом лицу, рече:

— Причекај.

Она отвори вратанца орманчића у столу и извади боцу затворенозеленог, сјајног стакла. Покушавши да извуче запушач, она сломи нокат и узео да тражи извојач.

— Немој да се петљаш, — очински је заустави гост.

Он мрким искривљеним прстима зграби запушач као клештима и без по муке га извуче из грлића. Вера Никандровна напуни чашицу зејтињаве црнориђе ракије. Старац скиде качкетић.

— А себи? — рече он.

Она насу чашицу. Он обриса кажипрстом лепљиву кап што се гломазно свуљала са боце, олиза прст, придиже чашицу, неприметно намигну ситним ушкиљеним оком, па упита:

— У здравље, је ли, твога сина?

— Ти га знаш? Да?

Не одговарајући, он искапи ракију до дна, зажмури и затресе главом.

— Вишњевача?

— Шљивовица. Знаш, дакле, мога Кирила?

Никако не размичући чврсто стиснуте капке, он застења:

— Ала реже-е! Права — престоничка, тако ми бога!

Затим једва једвице отвори очи и још једном на-мигну:

— Сина, је ли?

Он обриса уста, једним покретом зграбивши у пеницу и повукавши шиљак браде.

— Личи на тебе...

— Да, да, много личи! — заносно прихвати она. — Где си га видео? Када?

Срећна, узнемирена нестрпљењем, она очекиваше да он развезе причу, али се он одједном намршти, пажљиво завуче писамце у саре, диже се пословно, пружи јој руку:

— Захваљујемо вам на части. Морамо да идемо.

Не погрбљујући се сасвим спретно, он изиђе у трем, и она се тамо више не усуди да понавља своја питања. Он се изгуби у оном истом мраку из кога се појавио, ћутљивији и изненаднији но што је дошао.

Вера Никандровна не леже да спава. Она сеђаше на постељи докле год праскозорје не исцрта врло праве линијице у продеринама капака. Она изиђе на улицу.

Јутро беше новембарски мргодно, беличасти облаци падаху на земљу, а са станице се тремо дизаху према њима густе, лагани стубови дима. Они као да се утркиваху у разноврсности боја — сивкасто-плави, злаћано-риђи на шинама, ватрено-црвени, као вишња црни над одељењима стоваришта, они су, као плетенице — пантљикама, били испреплетани млечним млазевима паре што су их гонили пругом према небу, где се све стапаше у општу пучину чађи.

Вера Никандровна дуго стојаше, гледајући непознату борбу стубова дима, која као да је претила да захвати читав свет. Мириси угља, нафте, прегорела олаја

и боја ваљаху се с времена на време преко огромне, прашином прекривене чистине. Множили су се, ширили се, расли гвоздени ударци и шкрипа.

Али јутарња светлост продираше и продираше незадржљиво, и њој се учини — да она више не може да се одвоји од мале неприметне сандучаре у којој је дочекивала то јутро и која је сада задуго постајала њена нова кућа.

Она отвори капке на прозорима.

Убрзо после свадбе Лиза доживе срећан дан, као да јој се створи у рукама изгубљена карта из давно одиграног шпила. Било је решено да се промени цео предвиђени програм уживања и да се начини излет јахтом.

За крмом је седео Вићењка, на једрима су се мењала два његова искрена пријатеља, а Лиза се смести на кљуну. Дувао је бочни ветар, пловили су наизменично десно и лево, описујући криву линију од плићака према обали и натраг према плићацима, и Лиза је цикала на окукама, када би пребачено једро поваљивало јахту сад на једну сад на другу страну. Лиза се није плашила, она је цикала од уживања и због тога што је то веселило чланове јахт-клуба и што су се они смејали. Јахта је била обојена белом бојом с плавим пругама и звала се „Цветни листић“. И заиста, врло послушна, она је летела по зеленим као боца крљуштастим таласима, а њено једро је личило на посувраћени крајичак цветнога листића.

Када избише на одређено место, Зелено Острво пуче пред њима свом ширином својих изданака. Они већ беху добили јесење боје — проређено сребрно лишће ива беше скоро прогутано као лимун жутим тоном, местимично — у мрљама дуванскога прелива што се нежно слио с напуљском жутоћом песка.

Пенушаво се заби кљун јахте у благу обалу острва, и шуштаво пуцкетање грана огумасте иве што су шибале једна другу испуни собом цело пространство између реке, земље и плавога неба.

Сви искочише на обалу, захвативши ципелама сипкав, танан песак. Раширише, место ћилима, велико једро, поређаше посуђе, а Вићењка поче да проба свој

тенор. То беше глас невешта певача који воли да слуша себе, он се изви високо и брзо се стропошта, као запаљена слама, и Лиза истеже врат у чуду, откривајући у своме мужу непознату и прилично озбиљну особину. Пошто се напише вина, покушаше да отпевају нешто у хору, али нико ниједне песме није знао до краја. Понајскладније су им полазили за руком студентски куплети, којих се такође нису сећали јасно, али су их зато понављали са уживањем:

Од зоре до зоре,
Док фењери горе,
Студената се смуца дугачак ред.
А Харлампјј свети,
С ореолом, лети
На прозор, па их озго посматра блед.
Он би с њима чио
Ноћ васцелу пио,
Али се не усуђује што је сед.
Јест, но грех га жари,
Те се реши стари...

Даље је испадало нешто нехармонично, ма да је свима било јасно да је старац сишао са својих висина, осладио душицу са студентима, па га због тога немилосрдни небесни савет искључио из сталежа светаца.

Из неких разлога се и Вићуша, и — нарочито — Лиза сневеселише, отпочевши разговор о безбрижном студентском животу. Стварно — судећи по причама — баш су дивна ствар московске ноћне чајџинице, у којима кочијаши једу кајгану и стругане ротквице; баш је пријатно седети на булевару, прелиставајући извод из предмета, а покаткад и дремуцкајући на рамену свога пријатеља; како морају увесељавати човека потуцања с корпом рубља, узглављем и смотуљком књижица од једне газдарице до друге; баш су поетични излети на Брапчја брда, с којих се виде стотине гасних уличних фењера и ватромети народних весеља; баш је занимљиво кад студенти један место другога одговарају расејаним професорима или када иду сви редом у једној те истој униформи на вечерње седељке!

— Штета је само што ти студенти завлаче нос у политику и кваре свој весели живот, — рече Вићуша.

— Да, — сложи се један његов пријатељ, — баве се скупљањем пара за изгнанике, набављају оружје, затим праве нереди. Овде, на острву, има једно место на које су студенти долазили да уче гађање. Хоћете да вам покажем?

— Није далеко?

— Ено онде где је оно велико дрвеће.

Одлучише да оду да виде. Огума ста врба се размичаше еластично, пропуштајући дошљаке који су се вукли један за другим, и одмах лагано враћаше натраг своје пруже за сваким понаособ, тако да изгледаше као да кроз изданке мили огромна змија, растежући и стежући пршљенове свога једночланог тела. Овде се човек губио као игла у стогу сена, и није Зелено Острво било забадава омиљено прибежиште свих оних који су тражили поуздану самоћу — рибара, донжуана, тајних револуционара, самоубица, ловаца, бегунаца. Природа је штитила подједнако све, кажњавајући људске страсти ројевима мушица и комараца, награђујући их лепим пределима, купањем, пријатним одмором на врелој плажи. Шаренилом својих одеа острво је одговарало најтананијем сну грађанина, и сада су, у јесење доба, језерца, фабрике, вињаге, шумарци и усамљено дрвеће уједињавали у себи умирење и уживање после бола, као осећање матере после порођаја.

Изиђоше на пољану, окружену белом врбом и јовом, међу којима се дизаше бледо, нахерено стабло тополе. Слика већ беше спремљена за прелаз у зиму — збрчкано суво лишће на земљи било је бледожуте боје, дрвеће беше оголено и небо се јасно пробијаше кроз мрачну мрежу његова грања.

Дебело стабло тополе на висини од појаса до главе човека беше потпуно огуљено и његово бело дрво претворено у решето траговима дубоко заглављених зрна. Виђуша успе да ишчакча ножем једно спљоштено зрно, и пријатељи се споречкаше око тога — од каква је оно оружја.

— Наравно — од браунинга, — говораше Вићењкин пријатељ, — јер сада устаничка дружина има само браунинге. Ја знам.

— А како ћеш знати, кад је оно било испаљено?

— Јер зрно није могло да зарђа. И јер је остало на самој површини. Стара зрна се заривају у дубину, а нова остају на површини. Шта ти мислиш? Цело стабло је кроз изрешетано оловом. Видиш да се дрво осушило.

Он повуче надоле велику сасушену грану која прште.

— Као суварак. Шта мислиш? Можда је у ово дрво пуцала чак и сама Перовска. Она је долазила овамо на збориште.

— А ко је то? — упита Вићуша.

— Ако будеш много знао, брзо ћеш остарети. Видиш, они наши дечаци, које су летос стрпали у тамницу, знали су врло много. Они су пролетос исто тако долазили овамо са браунинзима, ја сам ловио рибу, видео сам их.

Лиза слушаше са уживањем и тако пажљиво посматраше тополу, као да хтеде заувек да понесе у сећању сваки иверак њена разнесенога стабла, сваку рупицу осмуђених трагова пуцања.

Вићуша, привукавши се, одједном је снажно уштићу двапут за ногу. Она врисну.

— Шта ти је? — упита он у недоумици. — Неко те је ујео?

Она не могаше ништа да одговори: његово лице изражаваше сасвим невин немир. Али он одмах рече с настраном досадом:

— Е, доста смо се нашврљали. Треба да идемо кући.

Покушаше да га одврате, али се он заинтачи: заболела га глава, свакако — од сунца, и увераваше их да ће сада, наравно, лећи у постељу.

На повратку не хтеде ни да управља, ни да држи једра, него се угнезди на кљуњу, заузевши Лизино место, и промрси само једну реч крмару, када се овом, на једној окуци, омаче рука и када је мало требало да се јахта напије воде:

— Шепртљо!

У јахт-клубу, оставши насамо с мужем, Лиза упита шта је то с њим, а он се направи као да око њега нема ни живе душе. Она је ишла за њим са осећањем

кажњенице. Он узе фијакер и одвезе је кући, не проговивши ни беле.

Он се закључа у своју собу и не јављаше се да је жив до мрака, док не дође Дарја Антоновна, којој се кроз врата пожали да му нешто није добро. Лиза је морала чути тетина пребацивања: како је могла, заиста, да не поведе рачуна о младоме мужу? — можда му треба ставити облогу на чеоце или грејаличицу на ноге, а можда треба послати по доктора? Стојећи пред вратима што су нашарана као да су од храстовине и искосивши главу да боље чује болесникове одговоре, Дарја Антоновна је водила преговоре:

— А ниси стављао топломер?

Не, види се да Вићењака није стављао топломер.

— Али зар се болест може замислити без топломера?

Изгледа да се може замислити.

— Добро, а да се не знојиш?

Није било никаква зноја.

— А можда те хвата језа?

Не, ни малчице се чак није најежио.

— Е, ако те боли само глава, онда ипак треба нешто да попијеш?

А Вићењака баш ништа није хтео да попије. Он је потпуно хтео да се преда муци, кад су га већ дотле дотерали.

— Ах, дотерали те? — претрну Дарја Антоновна, управљајући прекоран поглед у Лизу. — Али ево баш и Лиза стоји овде крај врата и исто тако се мучи. Онда би можда било боље да патите заједно, — ипак би вам било лакше, је л' да?

Али се Вићењака на такво лукавство уопште не одазва.

Тек касно увече, док је Лизу хватао сан, он се појави крај њене постеље — у домаћој хаљини и меким папучама. Брчићи му се чак беху одврнули и отромбољили, а лице му се озбиљно усукало и подбуло као од претерана спавања. Да није он стварно спавао целе вечери? — помисли Лиза. Али не, Вићењака је у исто време невероватно одударао од човека који се тек пробудио: дисао је као тркач после огромнога јурења.

— Ако ме сматраш за идиота, онда се вараш! — извали он разјарено.

— Па реци ми због чега си се одједном променио? — узвикну Лиза са искреном тугом. — Каква те мисао мучи?

— Желиш да сазнаш моју мисао? Рећи ћу ти. Ионако бих ти је рекао. Ја не волим да прикривам ствари, ја сам отворен. Али немој ни ти да прикриваш ствари: за мене је то — оштар нож, јеси ли чула?

Он се наже преко постеље.

— О коме си оно мислила на острву, када си стојала крај дрвета? О коме? Кад смо разгледали зрно, — о коме?

— Ја... о коме? — понови питање Лиза, придигавши се на лактове и неосетно се одмичући. — Ни о коме.

— Не, лажеш! — рече он, пратећи њене покрете, тако да она све ближе осећаше његов дах.

— Ја никада не говорим лажи.

— А ето говориш! Нећеш да признаш да си мислила о своме Извекову? Па ја знам шта си ти имала са Извековом! Тутиш? Па мени су све испричали, све одреда!

Он и даље беше нагнут над њом, и Лиза не могаше да га позна: пола се он претвараше у бебу, пола малаксаваше очигледно, и остареле усне му дрхтаху од увреде. Он се затим испрси, уверивши се некако победоносно да је створио неопходан утисак, и рече гласом судије који чита пресуду:

— Ако мислиш да ћемо отићи на свадбени пут, онда се вараш. Пута неће бити.

— Ја те не приморавам.

— Ти немаш права да ме примораваш!

— Лепо. Ја те не молим.

— Аха! Увредила си се! Према томе, ја сам те разголитио! Да сам се преварио у погледу Извекова, ти се не би нашла увређена. Имај у виду: ја читам твоју душу кроз!

Он неочекивано поче да јеца и, погрбивши се, изиђе из собе за спавање, вукући пришивен за домаћу хаљину дугачак појас са црвеним кићанкама.

Лизу запањи ефектно, скоро глумачко извођење породичне сцене, али јој беше жао Вићењке и она испрва беше спремна да некако што пре изглади свађу. Он јој се учини врло млад, кудикамо млађи но што се она осећала. Недостајаше му снажнога утицаја, као размаженом детету, и Лиза озбиљно размишљаше — одакле да почне, па да постепено поправи његову ћуд? Њено осећање према њему, наравно, није било слободно. Она због тога осећаше слику и прилику своје кривице пред њим и скоро наслућиваше да он мора да доживи разочарење. Можда јој га због тога и беше жао. Он очекиваше од ње страсти, и она такође сањаше како ће му поклонити своју нежност, али се још бојаше да призна дефинитивно да би је у потпуности могла поклонити само неком другом. Њој беше јасно да ако би хтела искрено да се објасни с мужем, онда би морала да говори о најважнијој ствари, а она је најважнију ствар била приморана да прикрива. И она угуши жељу да што пре изглади свађу. Једно би од њих ипак морало да моли за опроштај. Ако би почела молити она, значи да би признала да је он у праву. Али ако би требало то да призна, онда би се неминовно повео разговор о најглавнијој ствари, о ономе што је она прикривала. Она одлучи да чека да он замоли за опроштај, јер би у том случају правда била на њеној страни, а тако је стварно и било: јер, ако се не рачуна она најглавнија ствар, онда је био крив управо он, — због своје суровости, лукавства, детињске разуларености. Као увек у младим браковима, она је још била убеђена да се не може живети удвоје у свађи и није сумњала да неспоразум, вређање, мучење ретко сметају људима да се клацкају у породичном фургону до гроба. Она учини први корак у преваспитавању свога мужа: поче да очекује његово кајање.

Али Виктор Семјонович није журио с поправком своје пољуљане среће. Његова природа необично лако надокнађиваше штету новим набавкама. Већ првих недеља после женидбе, на Лизине очи, он очас замени једно уживање другим. Час га напонадеше нумизматика: ишао је у цркве и замењивао у кутијама за свеће петаке, новчиће од три копјејке, грошчеве и новчиће од

четвртине копјејке. Правио је познанства са ктиторима и доводио кући просјакe, који су му доносили, не без користи за себе, старе бакаруше. Имао је читаве кесе позеленелих новчића, па би забио нос у њих, да пронађе по каталогу неки примерак из доба Очакова и заузећа Крима. Час је бацао парице, набасавши у своје столу на стари албум поштанских марака и одмах обновивши заборављену љубав према филателији. Место просјакâ, к њему би поврвели ђаци, и из дана у дан би се ишло у потеру за маркама земаљске поште и мењао би се Трансвал за Колумбију или Сијам за Канаду.

— Посредници моји, гимназисти су — образован свет, — говораше притом Вићењка, — јер марке проширују видик!

Он поклањаше све слободно време својој омиљеној забави, а пошто је био позван да ствара себи онолико слободног времена колико је хтео, онда је увек био заузет забавама.

Он уведе у кућу телефон и увек питаше госпођицу телефонисткињу — колико је сати.

— Је ли то централа? Дobar дан, госпођице. Овде Шубников. Реците ми, молим вас, колико је сада сати?

То је било у моди — да се не гледа у сат него да се пита телефоном станица. А време је требало знати због тога што је, сем службених забава, које су се мењале, било много сталних: билијар, берберница, коњи, пријатељи.

Ето због чега се Лиза брзо увери да сва тежина свађе лежи на њој: Вићењка није имао ни тренутка времена за чамотињу, а она није ништа радила од зоре до мрака. Сем тога, Вићењка је изврсно владао оружјем ћутања. Он је могао певушити кроз нос неку песмицу Вјаљцеве, сањалички гледајући у славину самовара, и да уопште не чује чак ни најупорнија питања. Он је лично на човека који се одрекао света у име песничког унутарњег живота што ствара срећу, и та образама замишљеног, донекле суманутог ћуталице била је његова надмоћност над ближњима. Наравно, Лиза такође покушаваше да ћути. Али за њене женске руке то оружје беше прилично тешко, као сабља детету. Она га се час лађала, час га одбацивала у страну, час би га поново

узимала, да се надмеће док не победи, пружајући своме противнику спортско уживање својом слабошћу.

Крај свађи није учинило Вићењкино кајање него његова изненадна великодушност. Он одједном ујутру изиђе пред Лизу, као да ништа није ни било — љубазан, мио, предусретљив до галантности, као да је преспаво све непријатности и да није кадар да поверује да је тако срећан пар као што оу Лиза и он могао и за цигли тренутак да растави неспоразум.

Наново је био израђен програм забава. Вићења се више није претварао да га занимају озбиљне ствари. Волео је отворену сцену, не разликујући се ничим од старог и младог трговачког сталеза, који је дао тако много плаховитих глава у славу шансонета из Очкинове зимске баште. Од Нижњега до Астрахања причало се о теревенкама код Очкина, и откуда све нису долазиле овамо бекрије да искапе у друштву пола туцета шампањца и да се испроводе с лепотицама тако да се после сећају све до смрти.

Лиза је слушала о отвореној сцени као о забрањеноме месту и сећала се да су се њене другарице, када су у гимназији изговарале реч — Очкин, погледале значајним муњевитим погледом и да су брзо обарале очи. Али она је била дама, и у друштву мужа било јој је допуштено да посећује све јавне приредбе. И, обукавши се свечано, као пријатељи који путују заједно, Шубникови одоше да гледају певачице.

У башти Очкина високе палме спуштале су мртволаковано прстасто лишће налик на лепезе преко водскока, чији је басен био осветљен црвеним сијалицама. Угојене кечиге црних леђа стојале су окренуте шиљастим носевима према струјама воде што се сливају или су се лагано шеткале по кругу, лено мичући перајима. По алејицама су исто тако лено као и кечиге кружиле дебелушне Немице у деколтованим тешким хаљинама са брошеvimа и лепезама на дугачким позлаћеним ланчићима. Њихове беле руке биле су обележене, као боце коњака, трима звездицама калемљења, а у ваљцима косе блистали су лажни брилијанти. Оне су скупљале скутове и, начинивши два-три корачића, опет су их шириле по асфалтној стазици. У лијандерима су горели

лампиони. У пећинама од шупљикава камења обавијена бршљаном, на диванчићима, ћаскали су млади парови. Гудачки оркестар свирао је руковет из „Травијате.“

Лиза први пут откри како много може значити људски поглед: очи су овде одузимале првенство језику у змиској савитљивости изразâ. Оне су се преливале, бацале варнице, замагљивале се, обамирале, откривале пучине без дна, врцале ватром и стрелама, поливале леденом водом, издизале на такве висине на којима никада нико није био, тражиле и одбијале, узимале и давале, привлачиле, обећавале, превршивале се молбом и нестрпљењем, немилосрдно мучиле, биле спремне на све и све одрицале. Ох, очи су биле кудикамо богатије од кукавна људскога говора, — оне су свакој мисли придавале неизбројне преливе и просто „да“ казивале у свакој боји, од небесно-плаве до црне, од боје смоле до мрке, од боје пепела до црне као мастило, и свако то шарено „да“ сијало је на свој начин у очима мушкараца и на свој — у очима жена, и свако „да“ носило је у себи „не“, свако је скривало, као сумњу, „али“, и звало, и одбацивало, уживајући у својој неисказаној снази!

Тај неми разговор погледâ тако је узбудио Лизу да су њене очи, када је села за сточић у великој дворници, не одговарајући никоме, такође говориле о збуњености, о радозналости, о стиду, о уживању, о детињској ушепртљености и тренутној женској довитљивости што све разуме. Вићењка се препороди и развесели, као мањић кога су дуго држали у ведру и кога су одједном пустили у пространство плаховита потока. Он је разгледао по страницама јеловника привлачна јела и, облапорно зграбивши плен, стављао га у живинарник — у бележницу главнога келнера који је примао поруџбину.

Дадоше им вечеру, па поче претстава. Лиза је седела окренута лицем према сцени. Кинез је изводио смицалице копљима и мачевима, опсенар је претварао голубове у траке, воду — у дим, а партерски акробат описиваше смртне скокове у ваздуху. Појави се на просценијуму певачица — плавуша у црној хаљини, која је покриваше тако брижљиво као да се плашила да покаже и најтричавију мрљицу свога тела: оковратник јој беше подигнут шипчицама чак до ушију, скут јој

обавијаше стопала, а црне рукавице од псеће коже покриваху јој руке више лаката. Метнувши судланицу на судланицу, она стезаше доручја на груди и с мучним напором се упињаше да их раздвоји, и никако не могаше, и мучила се све више и више, прелазећи преко сточића очима пуним суза и певајући тужним дубоким алтом:

Жалосно јеца ветар јесењи,
Ковитла се увело лишће.

Сменивши се с њом, изиђе на рампу, уз тандркање клавира, певачица сасвим супротна темперамента. На њој не беше никакве хаљине, а оно што је било, како је изгледало, беше јој сувише тешко, не даваше јој мира ни за тренутак, и она је стално желела да стресе са себе наборан појасић од газе у облику свежња, па је због тога избацивала ноге тако високо да су јој ципелице за све време промицале поред лица, и она је своје нестрпљење објашњавала силовитим усклицима:

Због Кине с ума сићох ја!
Збиља је чудна земља та!

Сви сточићи су пљескали и захтевали да отпева „Командира пожарне чете“. Она отрча иза кулиса, поново излете, опет отрча и, вративши се, отпева „Петлове“. Због тога сточићи још упорније, још жешће захтеваху „Командира пожарне чете“. Она одјури иза кулиса три пута и, на једвите јаде, испуни жељу дворнице. Њено одушевљење због „Кине“ и „Петлова“ није уопште могло да се упореди са оним заносом који је будио у њој „Командир пожарне чете“. Она је просто врела, кркљала, извијала се, показујући гледаоцима сву своју неизмерну слабост према ватрогасцу.

Вићењка пљескаше у дланове, не заостајући за публиком, и преврну чашу вина.

— Ово је баш дивна стварчица! — узвикну он, бришући се салветом.

Али, погледавши у жену, примети да она не дели његово одушевљење. Лизини образи су горели, обрве су јој се грчиле, она је гледала у свој тањир.

— Није ти се свидела? — с тугом упита Вићуша.
— Ово ти је тек шансонета!

— Ти мораш да се окрећеш, — рече Лиза. — Хајде да променимо места.

— А зашто? Па одавде се види лошије.

— Мени ће бити пријатније — да окренем леђа сцени.

Седоше на нова места, а Вићењка рече пријатељима:

— Она ми је још дете.

Сви почеше да се смеју, мољакајући Лизу да се окрене чим би се појавила нова шансонета.

— Де, погледај, погледај, — наваљиваше Вићуша, донекле напиг, — де, ова је сасвим скромна!

— С њом се може ићи на службу божју, — певушио је један пријатељ.

— Чак јој се ни коленца не виде, — брижно објасни други.

Вићуша одједном спази у Лизиним очима необично комешање, као да су оне лагано мењале своју светлу зеленкасто-плаву боју у тамну и шириле се, расле. Он се узврпољи, накомстрешивши се, обазре се око себе и међу непознатим главама, за једним удаљеним сточићем, ухвати лепо однеговану фризуру Цветухина што се преливала као црно перје. Поново погледавши у Лизу, он виде како она ужурбано поправља своју ваздушасту косу што се скоро распада. Њему се учини — да јој цепте прсти. Он се наже и рече тихо:

— Ето због чега ти је требало да промениш место!

Она само успе да подигне обрве. Он је удари под столом вршком ципеле у чланак на нози, тако да се она намршти од јаког бола. Он се куцну с пријатељима, дижући високо чашу:

— Другови моји! У здравље светих жена! У здравље оних које не могу да подносе лаке сцене!

Они не стигоше да искапе чаше, кад се пред њима створише Цветухин и Пастухов — у вечерњим оделима, са белим лепим катама у рупицама капута, пушећи необично дугачке цигарете. Стиснувши Лизи руку, они се поздравише са друштвом.

— Упознајте се, — рече Лиза потмуло и с неверицом, — ово је мој муж, Виктор Семјонович.

Вићењка и за њим његови другови с неком озбиљношћу се подигоше и климнуше главама.

— Хоћемо да вам предложимо, — рече Пастухов без икаква околишења, — да седнемо за један сточић. Ви сте весели, а Јегор и ја много вам завидимо. Ако хоћете — отићи ћемо к нама, ако нећете — ми ћемо прећи овамо, одавде се боље види.

— Не, — одговори Вићуша, — моја жена је први пут код Очикина. Она се каје што је пошла. Она не подноси отворену позорницу. Она воли позориште.

Он закачи Цветухина летимичним погледом.

— Врло лепо, — озбиљно повлади Пастухов, — хајдете мало дубље да испитамо тај проблем уз боцу депреа.

— Па ви сте — спортист, — рече Цветухин, осмехујући се Шубникову, — сада ће извести француско рвање.

— Моја жена не може да гледа чак ни голе жене, акамоли — мушкарце. Она хоће кући. — Вићењка се поклони озбиљно.

— Баш нам је жао, — рече Цветухин Лизи, — мислили смо да проћаскамо с вама. Останите.

— Не, она неће нипошто да остане.

— Ја видим да је воља супруга — закон, — рече Цветухин опет са осмехом.

— Да, молим вас, закон, као што сте изволели рећи, — начини поклон Вићењка и обрати се пријатељима. — Платите, па ћемо се доцније обрачунати. Хајдемо, Лиза.

Он јој показа пут театралним покретом руке, она се опрости и пође напред између сточића, а он крете — иза ње, претстављајући целом својом приликом беспрекорно предусретљива и послушна кавалера.

Он се опет закопча на сву дугмад. Али, дошавши кући, он као да очас збаци своја одећа неприступачне ћуталице, и дугмад поотпада: Виктор Семјонович Шубников се створи поново у свој потпуности свога природнога изгледа.

Он се сручи у прву наслоњачу на коју наиђе у го-

стинској соби, врисну женским гласом и поче да плаче. Цептале су му руке, ноге, тресла му се глава, врпољио се, обливајући се сузама, час бацајући се на леђа, час падајући на колена и ударајући се лицем у меко седиште тако силовито да су звониле опруге.

Лиза посматраше мужа са бездушном непријатношћу, али се затим препаде од помисли да је он — падавичар. Она отрча по воду и принесе му чашу, али је он одби, испљуска воду и поче да вришти још продорније. Постепено се цела кућа диже на ноге, и тетица дотрча из своје половине. Вићушу некако одведоше у постелју, где се и даље ваљао по перинама до потпуне изнемоглости. Када дође доктор, он је лежао као свећа и лично на мртваца. Тетица је тихо плакала, доктору је беше жао, али одреди неутрално лечење: одољенове капљице ако се понови плаховитост, а уосталом — мир, обична храна и купатило са двадесет девет степени.

Тих двадесет девет степени (не тридесет и не двадесет осам) нарочито забринуше Дарју Антоновну: очигледно, са болешћу се није смело шалити, а пошто се до женидбе Вићењки нису дешавале сличне ствари и пошто би му приметно било горе када би му Лиза изишла на очи, узрок несрећи ваљало је тражити у несрећном браку.

— Шта је, душице, ходаш по собама скрстивши ручице! — рече Лизи некако сутрадан ујутру Дарја Антоновна. — Ко зна када ће Вићењка да се опорави, а посао не може да стоји. Иди лепо и поседи мало за касом у радњи на пијаци. Ја не могу да се растржем сама.

И ма да је Вићењка понајмање водио бригу о послу, од Лизе почеше да захтевају тако много као да је он радио не дижући главе, и она узе да проводи време у трговини луксузном робом, недалеко од очеве радње, где је тек недавно првипут срела свога сућеника.

Када су изговарали реч „пијаца“, Лиза се сећала давнашњег детињског страха од једног просјака који је скупљао милостињу на Пешки. Седео је на земљи, кезећи зубе као коњ који се труди да истера језиком неугодни ђем, и сваки најсићушнији делић његова лица трзао се, надмећући се у ужасној игри са главом, раменима, целим телом. Мати јој беше рекла да он нема све четири у глави и наредила да му увек даје по две копјејке. Она му их је давала, али је сваки пут, бацивши бакарушу у шарен дрвен чанак, који је просјак држао међу ногама, хватала маглу и залазила мало даље у народ, да не гледа играње страшнога лица. Она је због тога заобилазила пијацу што је могла даље.

Додуше, на Пешки је био један пријатан кутак — неколико сводова старога Базара, где су трговали ловци птица. На опалим зидовима споља и у самим сводовима висила је силесија кавеза и замки за хватање начичканих стотинама штиглица, сеница, зимовки, чије је цвркутање издалека личило на вергл с поломљеним псковима. Од трговаца јој се свидео старац-птичар што потсећа на Њекрасовљева чика-Власа. Он је учио певању младе славује што су чучали у врло ниским кавезима затвореним ланеним платном. Она би застајкивала крај Власа, пиљила у његово лице са широким носем, овче боје, под кудравим шипражјем браде и бркова, са сићушним пукотинама место очију, и није могла чудом да се начуди, кад би у пукотиницама одједном почела да блистају два пламичка величине чиодних главића, а из грмља браде да се извија пућпурикање, трилер, звиждукање и сомотско извијање славујеве песме. На Благовести је долазила овамо да пушта на слободу сенице, држала у шакама врло топла птичја тела са гу-

стим перјем, бацала их увис, гледала како би, фијукнувши као стрела и описавши два-три круга у ваздуху, сенице слетале одмах на надвратак Базара и дуго чистиле и расправљале крила што су се одвикла од летења. Она би доцније често у сну гледала како сама узлеће на рукама необично лако, брзо, некако нетелесно и како слеће на плехани кров Базара.

Горња пијаца беше оштра, ненасита, донске немилосрдно-очајна, разуздана. Гомила је киптела подвалацијама, ђилкошима што играју у три карте и напрстак. Тукле се пијандуре, хватали су и намртво лемали лопове, полицајци су на све стране дували у пиштаљке. Унаоколо се јело, мувало, ждрало. Продавачице су трљале лојем у шакама кобасице — да би им истерале сјај, пржиле палачинке у сунцокретову уљу и правиле од њих камаре, куле и брда. Лукави сељаци-пеливани показивали су панораме, завлачећи гледаоце испод неке црне завесице, где је било загушљиво и где су се осећале петролеумске лампе. Сеоска руља се у глупим чопорима мувала по продавницама, чврсто се држећи за кесе с парама. До несвестице су се бусали у груди за цену Татари, клеле се и богорадиле старице, изигравали убоге Лазаре слепци, а сиромашни старчићи, начичкани венчићима лука, пискутљиво су звали муштерије — хеј, жене: лука, лука, лука!

Лиза је сатима посматрала кроз дућански прозор ускомешану гужву пијаце.

Једанпут, једног тужног, хладног поднева она spazi високога сељака с навиљком плавих увојака, који се, држећи у наручју дете, пробијаше кроз гомилу људи према једном подвалацији који је играо у сличицу. Игра се састојала у томе што је подвалација стављао на простирку табле чоколаде с лепотицама прилепљеним на омоте. Табле су стављане са сличицом оздо, и сваку је од њих требало открити као карту за играње. Ако би играч ухватио лепотицу за главу, добио би чоколаду, али ако би је ухватио — за ноге, платио би шта стаје. Све је извођено поштено: подвалација је показивао како држи таблу врховима прстију за један крајичак, и сви су видели — где је глава, где су ноге лепотице; он би затим бацио таблу, и она би, за трен ока описав-

ши лук и преврнувши се неухватљиво, пала на простирку. Играч би се скоро насигурно варао и губио. Али је подвалацијин помоћник, који је кришом радио с њим ортачки, добијао таблу за таблом наочиглед публике и распаљивао у простакá страст за коцком.

Док се сељак са дететом провлачио кроз гомилу, с леђа му прискочи девојчица, такође светле косе као и он, и повуче га за жакет.

Кроз отворену гвиру Лиза чу упорни гласић:

— Татице, еј татице! Немој, море, немој!

Сељак се окрете, рече:

— Играћу на тебе и братића, причекај, — и опет крете, размичући људе.

Он се за тили час врати поново, са искривљеним грешним осмехом на упалим образима:

— Изгубио сам. Стани, још једном ћу окушати срећу.

Али само што он полете према подвалацији, када дотрча ситна жена у шеширићу с канаринком и зграби га за жакет заједно са девојчицом.

Он се одбрани, удари их по рукама, викну окренувши се упола:

— Ма оставите ме! Нека Павлик повуче, Павлик на своју срећу! Вуци, Павличе!

Он спусти дете на земљу и, нагнувши се, поче да га гурка напред, уз весело одобравање зазјавалá.

За то време жена и девојчица, шапућући забринуту, стадоше крај прозора с профила, и Лиза познаде Ољгу Ивановну и Аночку. Она им куцну у окно, али је они не чуше, јер сељак поче викати радосно:

— Добио сам! Павлишкина срећа ме није изневерила!

— Е, лепо, хвала милом богу, и доста је, и хајдемо!
— осу паљбу Ољга Ивановна.

— Ма стани, — рече сељак помирљиво-доброћудно, — па ја сам сада само на своме: једном сам изгубио, једном добио. Нека Павлик повуче још једном. Он ће добити, он је срећне руке!

— Добио си, и лепо, и доста је!

— Не жваћи, велим ти. Нека Павлик извуче себи чоколаду. Ако добије — онда ће нам твоја госпођа помоћи.

Народ већ врло радо пропусти њега и Павлика, кога је он опет гурао напред. Подвалација бржебоље баци табле, сви салетеше дете, вичући сељаку:

— Немој га гуркати! Не дирај га, нека узме сам! Узми, шврћо, бонбоницу, узми!

Павлик зграби таблу и понесе је право у уста, али се према њему одједном пружи силесија руку, отеше му таблу, завирујући за који је крај ухватио, а он удари у гласан плач.

— Изгубио сам! — одмахну главом сељак. — Нећемо имати среће са госпођом. Е, још једном ћу, вала!

Он потеже руком у цеп по паре. Али Ољга Ивановна зграби уплаканог Павлика, предаде га Аночки и обеси се мужу о руку:

— Хајдемо, хајдемо!...

Лиза зажеле да се свакако умеша — да купи Павлику поклон, да га помилује, и она истрча иза тезге. Али баш у тај пар цела породица Парабукина лагано уђе у радњу, њој у сусрет.

Ољга Ивановна пружи Лизи ручицу, често и са препашћењем климајући главом, — у своме шеширићу што се трза на слабој гумици.

— Опростите нам, мила Лизавета Меркурјевна, што смо сви одједном банули к вама! Ово је — мој муж. А нашу Аночку већ познајете. А ово је Павлик, моје мезимче. А шта је теби, Аночка? Поздрави се, као што је ред. Спусти Павлика на ножице, избриши му носић. Ми смо се, знате, Лизавета Меркурјевна, усудили прво — да одемо право вашој кући, а тамо нам веле — да се ваш мужић нешто разболео и да чак уопште и не устаје из постеље, а да ви, место њега, седите у дућану? Због тога смо и дошли овамо к вама, опростите нам, тако вам бога. Шта је то с вашим мужићем? Па он је тако млад! Павличе, извуци прстић из носића, немој више да ми плачеш, ено онај чика ће те узети, ено онај иза тезге! Али ваљда није ништа, поправиће се, је л' те? А ви — као што сте били врло млада девојка тако сте

и остали. Као да се нисте ни удавали. Је л' да, Тиша, да сам ти причала — каква је лепотица Лизавета Меркурјевна?

— Па пређи већ, море, на ствар, — рече Парабуккин, — не одуговлачи.

Он застаде на довратку, збуњено прикривајући прстима модрицу на оку, а другом руком придржавајући мали лакат Аночки, која по реду узе Павлика за ручицу. Пред тим лествицама се издизала Ољга Ивановна, која је стојала насред радње очи у очи с непомичном и сплетеном Лизом.

— Просто не знам како да почнем, — гушећи се од ужурбаности, ћућорила је Ољга Ивановна, и очи су јој се упињале да погоде шта мисли Лиза, и колутале су се, шкиљиле и поново се исколачивале до болесно-огромне своје величине.

— Ви ваљда знате да ми станујемо код вашег татице, у коначишту. Елем, ко ће му га знати зашто и крошто, и како је то испало, тек татица није заволео мога Тишу — мужа мога — он је сада с нама. Није га заволео, није га заволео и, знате, наредио нам да се чистимо из стана. Не верујете? Ни ми, знате, испрва ни пошто нисмо хтели да верујемо. Али смо данас, хтели не хтели, поверовали, јер нам Меркуриј Авдејевич прети полицијом и неће ни да чује што ми имамо деце и што смо без икаквих животних намирница, и што је Тиша, муж мој, сасвим болестан човек после осакаћења на послу, — погледајте га, — зар је то неки радник? И, ето, сада нам је једина нада ваше добро срце, мила Лизавета Меркурјевна.

— Господе боже, шта вам ја могу! — рече Лиза, и нехотице погледајући у трговачке помоћнике што су с радозналошћу пратили сцену. — Наравно, колико могу...

— Злато моје! — узвикну Ољга Ивановна и пљесну рукама од ганутости. — Па ви сте сада таква бога-ташица! Па ваљда ће се наћи код вас неки тричав собичак! Кутак неки, макар био не знам колико кукаван. Јер нама, тако ми бога, не треба много! Ми смо се поодавно помирили с тескобом. Гледајте како било, молим вас!

— Ја управо не знам... како ће мој муж... какве су тетине могућности, хоћу да кажем — у погледу стана, — рече Лиза. — Ја мислим да би можда било добро да поразговарам с татицом?

— Ах, шта вам је, шта вам је! Он неће штети ни за живу главу.

— Ипак, ако га ја лепо замолим...

— Мила, мила моја! Па ви сте сушта доброта, ја видим! Али зар ће он пристати? Он се већ тако наљутио на нас! Неће ни да чује! А куда ћемо са дечицом? Да није њих, па зар бисмо Тиша и ја ишли од човека до човека да богорадимо? Па и ми смо некад живели пристојно. Тиша чак није био нимало прост чиновник... Можда бисте га чак ви примили у службу?

— Доста, доста, — грмну Парабукин.

Лиза погледа у њега, затим — с мучним, непоузданим сажаљењем — у децу, и Аночка, ухвативши њен поглед, изиђе напред и рече, на глас матере, збуњено, надве-натри:

— Заиста! Заиста! Реците да нас не дирају. Молим вас. Оно ја се не плашим. Живећу на улици. Такође и мој татица. Али Павлик је мали, њему је хладно.

Лиза јурну к њој и загрли је за рамена.

— Ах, боже мој! — зајеца потресена Ољга Ивановна, упињући се исто тако да се баци Лизи у загрљај, али се врата отворише широм, скоро пригњечивши Парабукина уз довратак, и Виктор Семјонович Шубников, крочивши у радњу, одмери све редом погледом што тражи да му се положи рачун.

— Шта је, ти се грлиш? — упита он Лизу. — С рођаком, је ли, својом?

За трен ока наста тајац, нико се не маче.

— Ко ли то долази по тебе да те тражи! Какви су ти то састанци, у радњи?

— Опростите нам, — дошавши к себи, рече Ољга Ивановна, и поклони се, и поправи шеширић, и начини скоро приметан корачић назад, изражавајући отменост из прве руке. — Дошли смо вашој супрузи, пошто смо је познавали још док је била девојка. За-

молили смо је, а она је тако добра да је обећала да нам помогне у нашој невољи око стана.

— Штета што вам обећава оно што не може да испуни без мене, — рече Виктор Семјонович, пиљећи у Ољгу Ивановну као у свога личнога непријатеља.

— Баш тако смо, опростите, и мислили — да замолимо вас преко ваше супруге, која познаје и мене, и ево ову моју ћерчицу Аночку. Али пошто сте ви били болесни...

— Изванредно сам здрав, што желим и вама, — прекиде је Виктор Семјонович. — Али није лепо да се скита по радњама, да се проси и да се богоради.

— Њихова молба се тиче мога оца, — рече Лиза.

— Па што су се довлачили к мени?

Ољга Ивановна бржебоље пружи руке према Лизи:

— Ја вас преклињем — немојте нас одбити! Немојте одбити своју добру намеру!

— Не брините, учинићу што сам вам обећала, — одговори Лиза прилично сувопарно, али јој глас задрхта, и Ољга Ивановна се од тога препаде.

Одједном се нагнувши према Павлику и привукавши га к себи, она га одмах гурну према Лизи и паде на колена. Сузе почеше да јој цуре низ лице с неким детињским лаким изобиљем. Гуркајући Павлика испред себе, она је милела према Лизи с пригушеним јауком:

— На дечицу, на дечицу се смилујте, срдашце моје златно! Немојте се предомишљати! Помозите нам, мила моја, помозите! Немојте се предомишљати!

Прилазиле су јој у исти мах и Лиза и Аночка, трудећи се да је дигну на ноге, али се она споведе и паде. Смотуљак фризури на њену потиљку се растури, и шеширић јој се обеси о косу. Забивши лице у руке, раширене на поду, она је дрхтала и избацивала из дубине груди неразумљиве, врло кратке одломке неких речи.

Парабукин се на једвите јаде отрже од довратка, који као да га није пуштао за све време. Лако подигавши Ољгу Ивановну, он је окрете к себи и спусти на своје груди њену главу што цепти. Аночка подиже с пода шеширић и приви се уз матер одостраг, доти-

чући јој образом леђа и гледајући у Виктора Семјо-
новича строгим укоченим очима.

— Ваља завршити претставу, — ово овде није по-
зориште, — рече Шубников, окрећући главу и одла-
зећи за тезгу.

— Отићи ћемо, немој да се кочоперниш, — потму-
ло рече Парабукин.

— Ако не одеш, онда ће те замолити да одеш, —
довикну Виктор Семјонович, а у лице као да му не
навре крв него јака малинова боја.

— Вређај, вређај још више, — одазва се Пара-
букин. — Када ме вређају, ја се не бојим ни кусога.
Нећеш ме застрашити. Аночка, узми Павлушку. Доста
смо обигравали око госпођа, клањали се. Нећемо по-
цркати ни без њих.

Он отвори врата и, не пуштајући ни даље са груди
Ољу Ивановну, тихо је изведе на улицу, у гомилу.

Лиза лагано и чврсто пређе судланицама преко
слепоочица. Она малаксала погледа посматраше Виђу-
шу. Он прелиставаше неку канцелариску књигу за
касом.

— Све је то неподношљиво бездушно, — рече
Лиза после дужег ћутања.

— Ти имаш сувише душе... према другима, — одго-
вори он, не прекидајући прелиставање.

— Ти је уопште немаш.

— Када је потребно, имам је.

— Ја мислим да је она потребна увек, — рече
она и, одједном подигавши главу и изговоривши једва
чујно: збогом! — чврстим, некако туђим корацима
изиђе на врата.

Она је скоро трчала преко пијаци — у богатој
светлој хаљини, гологлава. Свет се освртао за њом.
Узвици, дозивања, преливи свађа људи који пазаре час
као да су јој препречавали пут, час као да су је го-
нили да трком тумара кроз народ.

Стигавши до радње свога оца, она се издува
и уђе.

Меркуриј Авдејевич је поздрави осмехом, али је
одмах узубуђено одмери од главе до пета.

— Дошла си? Навратила си да завириш у радњу свга оца, сусетко мала? — упита он некако нежно, али већ озбиљна лица. — Баш дивно! А што се ниси обукла, кад је оваква хладноћа?

— Дошла сам, — рече Лиза, гломазно седајући на столицу. — И више се нећу вратити онамо одакле сам дошла.

Меркуриј Авдејевич се наже к њој преко тезге и следи се. И учини му се да тога тренутка све око њега поче лагано да се леди — трговачки помоћници, шегрти и сви намештени, раширени, подељени по врстама тапети у рафовима.

Друштво за помагање васпитних установа под покровитељством царице Марије приређивало је у Племићкој скупштини књижевно вече са балом и лутријом. Судиске госпође лутале су по граду, скупљајући у богатим кућама прилоге у стварима за лутрију и примамљујући угледне људе за суделовање у вечеру. Супрузи помоћника државног тужиоца Апелационог суда пала је у део дужност да посети Шубникове. Она дође у пратњи Ознобишина и прими је Дарја Антоновна. Раскошна гошћа у јесењем шеширу с црним нојевим перјем говорила је благонаклоно-нежно. Ознобишин јој помагаше с пуно поштовања. Она хтеде исто тако да поразговара и са младом Шубниковом (с Јелизаветом Меркурјевном, — додаде Ознобишин, да би од ње добила пристанак за испомагање у прављењу лутрије, али се испостави да ова није баш свим здрава и да не може да изиђе у гостинску собу. Ознобишин се распита врло сажаљиво — да није болест Јелизавете Меркурјевне озбиљна (он је још једном назва пуним именом) и рече да Друштво свакако жели да је види на вечеру за лутриским точком. Дарја Антоновна обећа да ће саопштити младом брачном пару ту жељу гостију који су им навратили, и они одоше, задовољни посетом.

Изненадна посета тако угледне личности дала је повода за ново саветовање између тетице и сестрића о томе шта да се ради док се о Лизину бунтовном бекству није почело ударати на велика звона? Било је решено да тетица оде Меркурију Авдејевичу и да захтева да очински посаветује своју кћер, па ће онда Вићењка да се упути Лизи, да се помири и да је врати у своју кућу. Наравно, то је било врећање самољу-

бља, али би самољубље ипак настрадало још више, ако догађај не би остао само међу трговачким помоћницима који су били његови сведоци. Ваљало је заташкати бруку, док није узела маха: зар је шала ако се у граду пронесе глас да је Шубникову побегла жена, не саставивши с њим после свадбе ни два месеца?

Лиза је већ четврти дан проводила у својој девојачкој соби. Необично осећање није ишчезавало код ње: просто није веровала да се наставља онај исти давнашњи живот што лагано тече у непоуздану будућност, која је ћудљиво звала к себи у магловите снове или у празан непромишљен тренутак лености. Није могла да здружи себе са оном девојчицом која је некад лењирићем равнала ево ова позлаћена леђа књига на полици. Ништа се није променило ни у једној стварцици — порцеланска мастионица с преломљеним репићем у врапца, врпца за причвршћивање отворене гвире — али је осећање друго, као да се између прошлости и садашњости испречио неки неразумљиви човек и смета великој Лизи да пружи руку малој. И само је мати сваком својом речју, сваким случајним додиром уверавала да тече, да расте, да се испуњава невољом и да чезне за срећом онај исти цео целцат живот једине Лизе који се одупире сваком рушењу.

Валерија Ивановна је собом поновила судбину оних матера које удају кћери с незаштићеним поштовањем строгих обзира само због тога што је удаја неминуовност, а брак у коме се очекује изобиље — бољи од брака који обећава сиромаштво. Она је поновила ту судбину на тај начин што је, удавши кћер само због тога што — нема смисла да буде неудата и лунесрећивши је, доцније почела да тугује њеном тугом и ватрено стала на њену страну у непријатељству према младоме мужу. Она као да је испаштала за своју кривицу тиме што је учвршћивала, неговала у својој кћери, као болничарка, непријатељство према постојању за које кћи не би знала кад би јој га мати не би допустила. Она се љутила истим срцем као и кћи на невољу коју је навлачила својим подавањем судбини и истим сузама као и кћи оплакивала ту невољу.

У дубини душе Лиза је била потресена што ју је мати без противљења предала њеној судбини. Она се није само помирила с тим него је са старом и још бујнијом снагом заволела матер, чим је схватила да је својим бекством од мужа ослободила не само себе већ исто тако и њу. Јер се Валерија Ивановна, запрепастивши се за тренутак због бекства, одмах обрадова бекству и одушеви се као да је нашла дете за које је мислила да се изгубило без трага и гласа.

Поново, као што је било целог живота, оне су причале, причале увече, дуго не свдећи очију, ујутру и у току дана, грлећи се, покаткад тихо плачући, а час би одједном са женском прорачунљивошћу и стрпљењем претресале најситније доживљаје за време свога тобожњег двомесечнога растанка и отуђености, када су мислиле да међу њима неће више бити нежне близине, која их је чинила, рекло би се, једним човеком.

Сви разговори су се сводили на то да је немогућно живети с Виктором Семјоновичем, и ако се догодило да је Лиза отишла од њега, да му се сада враћа — то би била непоправљива погрешка. Да Лизин одлазак од мужа није наилазио ни на какве сметње, кћи и мати решиле би ствар без одлагања, и више не би било неке нарочите потребе за разговоре што трају часовима, за интимна седења на постељи, са загрљајима и сузама. Али је на страни мужа био закон, и није се знало — да ли ће Виктор Семјонович искористити своја права. Није се знало, сем тога, какву ће одлуку донети у погледу кћери Меркуриј Авдејевич: он је ипак могао да је отера из своје куће, пошто је она потценила кућу свога мужа. Али је главна неизвесност лежала у ономе о чему су мати и кћи понајмање разговарале, али о чему су непрестано размишљале у току ових дана, узнемирене као што могу бити жене, схватајући једна другу узредним погледом, питајући и одговарајући ћутке, само променама расположења. И када је оно што је Лиза могла очекивати било за њу цела истина, обе су увиделе да је скоро донета одлука о одласку од мужа наишла на такву препреку коју је немогућно уклонити: четвртог дана гостовања у својој

девојачкој соби Лиза рече матери да и она треба да постане мати.

Праскозорје тога дана беше сасвим зимско — натмурено, сиво. Цвеће на прозорима и фикус са лишћем као шапе изгледали су пепељасте. Осећао се помало мирис овлажене иловаче наложених пећи. Мачак се на дивану савио у клупче, забивши њушку у задње шапе.

Лиза изиђе на стубиште у марами од паперја — да се надише ваздуха. Она првипут после свадбе погледа кроз прозор са густим шипкама у ћерчивима. Брда јој се учинише врло далека и као посута пепелом. Дворишта се припила једно уз друго и смањила се — у нејасној, дрхтавој као магла, густој светлости. Школа беше изгубила своју белину, њене контуре су осиромашиле и чак се некада високе тополе крај ње смањиле, расплинуле.

Беше врло тихо, и све као да се беше повукло у даљину. Лиза се такође стиша. Не гледајући више кроз прозор, држаше се врховима прстију за танке шипке ћерчива. Од зиме заспали бумбар — неранцастоцири као трака св. Георгија — лежаше на прозору са шапама увис. Паучина је као мали цртеж оловком висила између прозорске багламе и довратка. Већ беху заборавили када су отварали прозоре. Јесен се завршила.

Лиза неочекивано уздрхта: на стубишту се појави отац. Ишао је право к њој, неосетно поцупкујући на прстима.

Откад му се кћи беше вратила кући, Меркуриј Авдејевич занеме. Он некако не могаше да се испетља из слећености, која га снађе када чу од Лизе да је напустила мужа. Не разговараше ни с њом ни с Валеријом Ивановном, и то наговештаваше нарочито страшно и нарочито дугу олују. Он припремаше себе за тај догађај, проучавајући поуке испосника Теофана, чија дела скупљаше у својој полицици за књиге и сматраше за изистинско благо душевног усавршавања. Он састави у главни цео разговор са уводом, излагањем предмета и закључком и, тек када осети да се припремио као што ваља, владајући свим душевним моћи-

ма, одлучи да се баци на посао, да га једном заувек истера на чистину.

Увод Меркурија Авдејевича требало је да садржи кућење празних мисли, шупљих мисли и уопште свакога маштања у сну и лутања мисли. Излагање предмета односило се на то како се у души и телу рађа потреба за нечим, како се после првога, каткада случајнога задовољења потребе ствара жеља која увек има неки одређен циљ, и како се после налази све више и више таквих циљева, тако да од жеља човек више не види потребе. Шта душа треба да ради с тим жељама? — упитаће Меркуриј Авдејевич. Остаје јој да бира — коме ће циљу од оних које је пожелела дати превагу. После избора долази одлука — да се учини или да се употреби оно што је изабрано. После одлуке се изналазе средства и одређује се начин остваривања. После тога долази најзад посао у своје време и на своме месту. Закључком разговора Меркуриј Авдејевич је мислио да начини прелаз са стања општега спасоноснога карактера на садржину Лизина живота. И онда би било објашњено да је избор извршила Лиза, пошто је од свих циљева које је жежелела — превагу дала Виктору Семјоновичу Шубникову. Одлука да се употреби оно што је изабрано била је донета на тај начин што је Лиза пристала да сједини свој живот са животом Виктора Семјоновича. После одлуке био је нађен начин извршења — направљена је свадба. И после тога је, на крају крајева, дошао посао личне природе у своје време и на своме месту.

Па како је после тако правилне слике акција могао да се одигра догађај који се десио? Он се одиграо услед разоравања духа. И ту је Меркуриј Авдејевич требало да се појави као обновилац изгубљене равнотеже и да упути стопе своје кћери на пут истине.

Тако темељито наоружан, Меркуриј Авдејевич се упути према кћери ради објашњења. Он се запањи што нађе Лизу опет крај оног прозора, крај кога је она стојала на дан свадбе и скоро у истом положају. Он виде у томе рђав знак.

— И даље тераш инат? — упита он, прилазећи Лизи.

— Чиме?

— Тиме што, као и пре, гледаш у забрањеном правцу.

Он показа главом кроз прозор. Лиза не одговори.

— Забатаљујеш своју дужност у корист глупог маштања у сну?

Лиза се тихо насмеши и рече необично равним гласом, као да су трагања што су је мучила — већ одавно била намирена:

— Ах, не труди се, татице! Ти хоћеш да ме увериш да треба да се вратим мужу? То је решено. Ја се данас враћам.

Њене речи изненадише Меркурија Авдејевича. Он се беше припремио за тако високу препону, да га залет у ветар просто обори на земљу.

Он окрете главу и притиште судланицама лице, да би угушио узбуђење. Затим, оштро погледавши испод издигнутих косматих обрва што су изгубиле застрашљивост, диже руку — да помилује кћер по глави.

Када, дотакавши га се, бржебоље прекрсти њено чело, она му лако задржа руку.

— Хоћу да те замолим за несрећне Парабукине, којима си отказао запећак: остави их, они — имају децу.

Меркуриј Авдејевич се насмеши, овлаш шмркнувши:

— Бог те је углавном наградио памећу, али ти је оставио и нешто глупости. Нашла си о коме ћеш водити бригу. Нека станују, када ти молиш. Зар сам ја — бездушник, је ли? Али ме ипак послушај: не мешај се у њихов живот. Они су људи прости, неће схватити. А онај дроњавко је — непослушан горопадник. Сажалење према њему је — отров.

Он одмахну руком и загрли кћер.

— Па нека их. Нека станују...

Лизина одлука скиде с његова срца камен, па и цела кућа одмах оживе, као да јој с неба дође мир. Почеше да ишчекују када ће да наиђе по жену Виктор Семјонович, и необично се устумараше, спремајући се да га дочекају, као да је требало да се исправи кривица што је свима нанела срамоту.

Лиза отрча да исприча Парабукину новост. У оној

истој марами од паперја коју је бацила преко главе и у старој врло тесној гимназиској хаљини она је журила преко изривена плочника од опеке, присећајући се познатих кућа, ограда, јендека пред вратницама, клупа поред вртова испред кућа и тек упола верујући да је земља може носити тако вољно.

Пред самим коначиштем спази Аночку, која у два скока скочи с камене веранде, млатарајући празном боцом на краткој узици. Лиза викну за њом. Она застала и устезаше се неколико тренутака, али, познавши Лизу, дотрча к њој.

— Ви сте опет као некад, — рече она, обухватајући лаганим својим очима Лизину хаљину и чудећи се своје открићу.

— Је ли ти мама код куће?

— Мама је отишла на Пешку. А тата лежи, нешто му није добро. А мени је мама наредила да тркнем у радњу по зејтин од конопље.

Она завитла боцу и онда, још једном одмеривши Лизу и затим — себе, истеже ниско оклембешени по-сувратак старога капута и похвали се:

— Ја сам — у мамину капуту. Само ми је мало шири, је л' те? Она ће ми га преправити.

— Ја сам хтела да дођем к вама, — рече Лиза, — али сада није потребно, пошто сам видела тебе. Реци мами да и даље можете становати као раније.

— Можемо становати?

— Па да.

— Како то?

— Као што сте раније становали.

— Када раније?

— Реци мами да вас нико неће дирати и да треба да останете овде, у овом стану. Јеси ли разумела?

— Разумела сам. А да ли може тата?

— Цела ваша породица. Јеси ли разумела? И ти, и твој братић.

— Не, не! Треба да кажем мами — то сам разумела. А да ли могу да кажем тати?

— Ах, шта ти је, девојчице, разуме се само по себи!

Неосетно чучнувши и метнувши једну ногу на степеницу веранде, Аночка бржебоље упита:

— Па када могу — ја ћу онда одмах да му кажем, је л' те?

— Наравно, можеш, трчи. Збогом!

Као да нешто опругом одбаци Аночку са земље, — она скочи на веранду и главачке поче да јури уза степениште, у коначиште.

Лиза постоја неколико тренутака у неодлучности. Хтела је да примора себе да се врати кући истим путем којим је и дошла. Али, слегавши раменима, она рече гласно: зар није свеједно? Она ће ипак доћи кући, ма куда да иде, ипак ће се данас вратити мужу, — све је решено дефинитивно и ништа се неће променити тиме што ће она успут пажљивије да завири! кућу која ју је привлачила — као што јој се чинило — само као прошлост, не више.

Она заобиђе угао и поче да се пење уз рампу. Што се више приближавала школи тим је лаганије корачала, — не због тога што је тешко било ићи, не, она је хтела што може даље да пролази поред камене ограде, поред ниских прозора што су заграђени решеткама. Она је скоро застајкивала с времена на време и чак је додирнула зид зграде, — метнула је шаку на хладан, рапав креч. Нова, дотле никада недоживљена душевна тишина напе њена осећања, и у ње не беше ни горчине, ни увреде што јој све унаоколо одговараше некако равнодушним ћутањем.

Дошавши до вратанаца, она се спреми да завири у двориште, и у тај пар до ње допре бат брзих ногу што се примиче: Аночка је сустизаше са свом живахном лакоћом детињскога трка.

— Ви сте отишли, — викну она, дојуривши и зауставивши се из залета.

Она је бурно дисала, лице јој је сијало од среће, али су огромне влажне очи одавале забуну и преплашеност.

— Ви сте отишли, — понови она, хватајући празну боцу час једном час другом руком. — А ја сам заборавила да вам кажем — хвала!

— Шта ти је! Па ја сам видела да ми ти захваљу-

јеш, — насмеши се Лиза. — Трчала си са уживањем! То те је ваљда отац послао?

— Дошла сам сама. Помислила сам — када дође мама, одмах ће ме питати: јеси ли рекла — хвала? И полетела сам трком. Ви се не љутите?

— Не, не, све је дивно, — рече Лиза, уздахнувши и спутивши руку Аночки на раме, — све је дивно.

Она завири у отшкринута вратанца. Двориште беше празно, а врата Извекова стана — закључана.

— Јеси ли видела скоро Веру Никандровну?

— Она више не станује овде, — весело одговори Аночка, — она је сада у другој школи, врло далеко! Баш кад смо ишли к вама, били смо код ње, ја сам лично видела како се селила теретним колима.

Лиза устукну, прислонивши се леђима уз довратак вратница.

— Далеко? Ти знаш — где?

— Не. Упитаћу маму, и она ће ми рећи.

Лиза причека неколико тренутака.

— А ниси чула нешто о Кирилу?

— Нисам. Хоћете да се распитам? Тркнућу до Вере Никандровне, па ћу онда доћи к вама и све ћу вам испричати. Хоћете ли?

— Хоћу, хоћу! — брзо прихвати Лиза, узевши Аночку за руку и ватрено је стежући уза се. — Тркнућеш да се распиташ, је ли? Је ли?

— Чим ме мама пусти, тркнућу.

— Дивно, баш дивно, — мрмљаше Лиза, вукући за собом Аночку и одједном застајући, — али што те ја вучем? Ти мораш у радњу, иди, иди!

Оне се опростише, и Лиза пође брже, придигнутим над земљом ходом, узнемирана изненадношћу оживекао да промени своју равнодушност у давнашњи тајни ка да промени своју равнодушност у давнашњи тајни договор с њом, којим је она живела овде раније.

Код куће је дочека Вићењка који беше дошао. Он јој полете у сусрет, љубазан, свечан: све се догодило без његова петљања и тако извршено како је он могао само да сања.

— Ја сам знао, ја сам знао, — тврдио је он, увдећи Лизу у њену собу, где су већ биле раширене ства-

ри коју је он донео — јесењи капут, и шешир, и рукавице — па Лиза је отишла у једној хаљини!

— Мила, драга моја! — узвикиваше Вићењка, љубећи жену, загледајући је као да су се растали бог те пита кад. — Знаш, сликао сам се! И дивно је испала слика! Нашао сам чаробан рамчић и метнуо сам ти га на огледало. Прво сам хтео нешто да ти напишем, знаш ли — шта? Не, нећу да ти кажем! Написаћу шта ти будем хтела! Ти ћеш ми говорити. И онда ћеш се и ти сликати и написаћеш ми оно што ти ја будем говорио, да ли пристајеш? И ја ћу те метнути на свој сто. Откада те нема, ја сам стално пиљио у твоју сличицу, у ону, знаш, коју ми је врло давно набавила Настењка, — ти си на њој као гимназисткиња. Ах, Лиза!

Она је пресвлачила хаљину, он је седео поред ње, овлаш заломивши преплетене прсте и говорећи с кајањем:

— Па наравно, — ја сам ћакнут. Тетица ме такође грди, вели: Вићуша, то је све због твога рђава васпитања. Ја јој велим: а зашто ви то мени набијате на нос? Ви сте ми га дали, и ја сам га узео. Али, одистински, Лизања: ја ћу себе из корена да прерадим, и нас двоје се ниједном, тако ми бога, ниједном више нећемо посвађати! Зар ја нисам мушкарац? Обуздаћу се, па квит!

Он нипошто не хтеде да остане за чај, ма да су га мољакали како су стигли, напротив — он наваљиваше да Мешкови дођу увече Дарји Антоновној, где ће бити прослављено помирење. Он намерно посла коње кући, да би ишао са женом пешице и свакако — врло живим улицама, да сви виде како су они срећни.

Ишли су руком под руку, не журећи, застајујући пред изложима, разгледајући фотографије, поштанске марке, модерне зимске шешире, па чак и каљаче фирме „Спроводник топлоте”.

— Знаш, — говораше Вићуша, задовољан што се пролазници осврћу за њим и за његовом женом, — по тебе је долазила жена државног тужиоца, звала те на вече. Биће отмено вече у Племићкој скупштини, отићи ћемо, је л' да?

— Да, да.

— Ти ћеш сашити нову балску хаљину: ваља им показати ко смо! Ти ћеш играти на лутрији. Знамливо, је ли?

— Да, да, — одговараше Лиза на све.

Она беше прибрано-тиха, и њена необична уравнотеженост некако не даваше Вићењки мира, и он је стално желео да је раздрма.

Код куће је водио по собама, и они су одабирали ствари које се могу поклонити за лутрију. Он извуче на средину гостинске собе сто за те ствари, а сам оде у тетичину половину — да се спрема за дочек Мешкова.

Лиза дуго, с неком млитавом леношћу разгледаше тричарије, скидајући их с вајкадашњих места и односећи их на сто. То су биле одвратне ствари, које су носиле у себи укус који јој је био наметнут готовом, туђим рукама уређеном кућом. Али оне су већ носиле у себи сећања на оно што је преживела, биле су случајан део онога о чему је размишљала међу тим зидовима и, додирујући њих, Лиза као да је завршавала поверења онога што је могла рећи само себи. И када је она угледала сто, претрпан пепељарама, чашама, вазама, и оне порцеланске, посребрене савијене жене, и бронзане сетере, и птице с мртвачким отвореним кљуновима, она се разговетно сети првога свога јутра у тој соби и своје помирености са оним што се догодило. И она исто тако седе у наслоњачу крај тога некако намерно обновљенога свадбенога стола са даровима.

Али постепено чудан осмех поче да обасјава њено лице — замишљен и у исто време отсутан, срећно-празан, као да је Лиза остављала све што је било око ње — да буде онакво какво је, ослобођавајући га се ради онога што је назирала пред собом као неко привиђење.

Тако је затече, узнемирен трчкарањем, весели Вићуша.

— Што ти тугујеш? — упита он забринуто. — Жао ти тричарија? Нећеш да се растанеш од њих, је ли? Какве глупости! Ја ћу ти купити лепше! Купићемо их заједно, хоћеш? А ово ћемо све поклонити. Ти си

— у два маха држали у затвору. Њој лично је приписивано у кривицу саучесништво, које је било доказано тиме што су јој се пред носем — у кујни и у подруму — налазила штампарска слова и машина на којој су, очигледно, штампани леци. Али она не одаде ниједног тајног револуционара, прећуткиваше, вероватно, трагове свога мужа који се крио и које је она знала, а док њега не пронађу, нису могли донети пресуду. Претње нису утицале на њу, покушај да јој ублаже тамничке услове такође није имао успеха, и, на крају крајева, Полотенцев смисли да ће бити добро да је остави природном току ствари, тј. мукама, глади, незвесности.

Порођај поче у хелији, без надзора, и тек ујутру пренесоше Ксенију Афанасјевну на носилима у болницу. Она беше изгубила тако много крви да бабица, која је примила дете, док не дође акушер, сматраше да је брига о матери излишна.

Али новорођенче дође на свет здраво. То беше мушкарче црвене коже у мермерним жилицама са смутуљком слепљених мрких маљница испод темена, великих уста, са стиснутим песничницама и привученим на стомак љубичастим коленцима. Очи му беху потпуно затворене, уши спљоштене уз главу и крајичци шкољки су се белели као напудровани. Није врштало сувише гласно, кривећи у страну уста, окружена старачким борама. Окупаше га, намазаше му очи и нос лекаријама, због чега поче да вршти мало јаче, превише му пупак и однесоше га, у умиваонику у коме су га купали, у собу крај породилишта.

Ксенија Афанасјевна беше врло болесна, али ипак, када је прегледа акушер и нареди да је метну у засебну собу, замоли да јој даду дете. Донесоше га умотано у болничке пелене мрке као дим и спустише га поред матере тако да би могла да му да сису. Али нису могли да јој изазову млеко, и дечак је узалуд подврискивао и мљацкао устима. Свакако од глади, он одлепи, најзад, капке и у млечно-белој скрами пукотиница мати ухвати његов залутали, несвесни поглед.

— Кестенасте! — прошапта она немоћно-срећно.

То је била боја очију Пјотра Петровича.

чак мало скупила. Ја ћу наћи. Нека знају ко су Шубникови, немој да жалиш!

— Ја не жалим, — рече Лиза врло тихо.

— Лепо, па шта ти је онда, шта ти је?

— Хоћу нешто да ти кажем...

— А шта то, шта? — наваљиваше он.

— Ја ћу имати дете.

Вићењка занеме. Пренувши се, он се испрси, кашљуцну, уштину увојке бркова.

— Не ти него ми, — поправи је он новим, озбиљним гласом. — Ја и ти. Ја, Шубников, имаћу сина Шубникова!

Он потскочи, рашири руке, полете на Лизу, извуче је из наслоњаче и, прснувши у смех, подиже је, скоро је баци у ваздух.

35

Потпуковнику Полотенцеву јавише увече телефоном да истражна притвореница Ксенија Афанасјевна Рагозина умире у тамничкој болници после порођаја и упиташе — да неће бити неких наређења?

— Јели она при свести? — постави питање Полотенцев, и добивши потврдан одговор, рече да ће доћи.

Он се баш спремаше за добротворни бал, по столицама му беху разбацани реденгот, рубље, дугмад за кошуљу, још не беше готов са дотеривањем ноката, — и баш у тај пар зазвони телефон. Он беше љубоморан на службене послове, у Рагозинову процесу претрпе неуспех, не могаше да пропусти прилику да последњи пут саслуша Рагозинову жену, и то још у такву тренутку — пред смрт. Он нареди да му позову кочијаша.

Створ, од кога би истрага могла добити више него од неког другог, беше незаштићенији од осталих: бременитост до извесне мере чуваше Ксенију Афанасјевну од пристрасности с којом су вођена обична саслушања, ма да су је — због упорног одбијања да даје исказе

Узеше јој дете, рекавши да ће га дојити при-
маља. До подне му нађоше дојиљу-сељанку — у за-
једничкој женској соби робијашнице. Болничка нуди-
ља му привеза за ножицу пантљику са дрвеном дугу-
љастом дашчицом, на чијој једној страни беше испи-
сано мастилом — „Рагозин“, а на другој — „крштен
у тамничкој цркви... назван...“ За име и датум беше
остављено празно место.

Покривши бебу сивим затвореничким капутом, ну-
диља, у пратњи позваног чувара, понесе је кроз дво-
риште у женску зграду. Падао је први, плашљив,
оштар снег, шарајући капут влажним тамним мрљица-
ма, и нудиља је са женском болећивошћу покривала
оно место на коме се налазила детиња глава. Чувар
је ишао напред тужним ходом ислуженога војника,
придржавајући сабљу. На улазу у тамницу стражар,
отворивши засовницу решетке, прште у смех, рече с
халабуком:

— Срећан приплод!

И нешто даље други стражар, отварајући решет-
ку у ходнику, прихвати његов смех и туробно се на-
смеши у одговор.

У соби, на последњој душици до прозора, једна
крупна затвореница, раздрљивши оковратник на ла-
неној кошуљи, дојила је дете. Нудиља спусти поред
ње новорођенче, разви капут.

— Ево ти посвојчета, нека ти је са срећом!

Жене, дижући се лагано са душама, почеше да
прилазе ближе, правећи полукруг око дојиље. Она
отрже са сисе дете, спусти га на узглавље и узе к себи
место њега донету бебу.

— Биће лакши од твога, — рече једна жена.

Затвореница угура у тужна зинута уста мокру бра-
давицу своје сисе, али новорођенче немоћно мљацкаше
и с вриштањем гуташе ваздух. Она стеже његова
усташца рапавим прстима око брадавице, и оно поче
грчевито да запиње сићушним подбратком и да јој
дува у сису.

— Повукао је! — одобри нудиља.

— Да ли му је мати још жива? — мирно упита
дојиља, попљескујући слободном руком дете које поче
да вришти иза њених леђа.

— Засад је жива.

Све су ћутке гледале како се учи да сиса нови становник собе. Свакако је почео осећати неко уживање, јер ослободи из пелена ножицу са дашчицом и полако је трзаше. Одјекнуше два-три уздаха. Једна врло млада затвореница обриса лице рукавом и оде у страну.

— Ја немам чиме да га повијам, — рече дојиља.

— Али умреће му мати, па ћеш узети од ње што остане за ношење, — посаветова је нека жена.

— Ти види, — рече дојиља нудиљи.

— Видећу, — обећа ова и опрости се, — збогом остајте...

За Ксенију Афанасјевну се стварно могло рећи да је засад била жива. Полотенцев, улазећи у њену собу, помисли да је дошао већ доцкан.

На светлости убоге лампе, која је висила иза узглавља, округло чело Ксеније Афанасјевне, врло шиљаст носић и слепоочице беху светложути као липов мед. Сенке, које су покривале очне дупље и придигнута уста, лежале су као укопане, у мраку се једва назирао усукан танак врат. Уста су јој била отворена, беласала се пружница горњих зуба, и пошто јој замршена коса беше широко просута по узглављу, изгледало је да цела лобања заузима врло мало места и да је као у детета.

Полотенцев седе испред кревета, нагнувши се и поднимивши подбрадак песницама. Као лекар, он посматраше како се болесница бори за живот. Он би јој свакако ослушнуо било, али је она држала руке под њебетом. Он убрзо донесе одлуку да она не спава, — ваљда је приметила када је улазио.

— Воде, — чу он прилично јасно.

Он узе бокал са сточића и принесе га носићем уз њене усне. Она повуче гутљај, отвори очи, и он осети да га она види.

— Да ли ме познајете? — упита он.

Она не одговори.

— Како се осећате?

— Добро ми је, — рече она, и капци јој се поново затворише.

— Али је ипак ваш положај прилично опасан. Ви сада имате сина. Ви сте дужни да промислите о њему.

Она поче да дише с кркљањем, извуче руку напоље, преврну доручје са судланицом увис, оборивши га на ћебе, и рука дође налик на дугачак немоћан чунић што је избачен на обалу.

— Ко ће место вас да поведе бригу о детету? Само отац. Али он чак неће ни сазнати да има сина. Од кога може да сазна?

Ксенија Афанасјевна покуша да се придигне.

— Не, лезите мирно. Ви ме ваљда разумете? — упита Полотенцев.

Он се примаче ближе. Она га сада посматраше погледом у коме су расле све силе њена уташена живота — укоченим, ужагреним зеницама искошених крупних очију.

— Ја видим да ви схватате о чему вам говорим. Ваш муж вам неће бити захвалан, ако дете настрада. Реците ми ко може јавити Рагозину да је добио сина?

Он овлаш стеже и затресе њену руку.

— Говорите. Иначе ће бити доцкан. Ко може рећи Рагозину да има сина? Па говорите!

Она испружи руку и неосетно отрже главу са узглавља, али не могаше да је одржи. Полотенцев скоро спусти уво на њено лице. Чуо је како јој цвокоћу зуби од језе. Она прошапта неочекивано јасно реч по реч:

— Хоћете да мучите мога мужа као мене.

Он се одмаче.

— Ви нисте при себи! У питању је ваше дете! Прво сте изгубили, па хоћете да изгубите и друго?

— И сина ћете ми мучити, — додаде она последњим напором.

Он устаде и упита са узбуђењем:

— Још једном: реците име онога коме се може јавити да сте добили сина?

Она окрете лице према зиду. Он гурну столицу, одмаче се за корак, размисли неколико тренутака, па упита да га чује цела соба:

— Каква је ваша последња жеља? Ја одлазим.

Хватала је све јача језа — ћебе је цептало на њој. Одједном, окренувши се, она скоро јекну:

— Нека му надену име Пјотр!

— Другога Пјотра Петровича желите да нам оставите у наслеђе? Другога Пјотра Петровича неће бити! Зваће се уобичајеним тамничким именом — Иван-

Он нестрпљиво поцупка у месту и напусти собу љутитим кораком.

— Ђаво ће га знати! — рече он помоћнику управника тамнице, који га је пратио преко дворишта до вратница. — Некако сасвим бездушан свет!

Он оде кући и поче да се облачи натенане. У ципелама са сребрним мамузама, у реденготу преко колена, он огрну у претсобљу зимски шињел с пелерином и јаком од дабровине, када га опет позваше на телефон. Не скидајући с рамена шињел, он се врати у кабинет. Канцеларија тамнице јављаше да дежурни лекар из болнице саопштава да је умрла Ксенија Афанасјевна Рагозина. Он одговори једном речју: „Добро!”, — и оде у Скупштину.

36

Вече су почели са закашњењем — у дворници је извођен књижевни део. Половину фоајеа били су заузели изложбом ствари, које је требало играти на лутрији. Даме-добротворке још су трчкарале, улепшавајући украсе на полицама и столовима. Крај тоčkова су стојале девојчице у увојцима и плавим хаљиницама, буцмасте као Мурилови херувими: оне су имале да извлаче срећке. Даме су с времена на време поправљале на девојчицама машнице и увојке. Услед изложбе блистала је у позлаћеном раму слика главнога згодитка — планинска крава. Руковет хризантема дизала јој се испред носа, одређена за срећника који извуче згодитак. Унаоколо је све светлuczало, преливало се, просипало варнице — самовари, мастионице, татарске папучице, боце шампањца, грамофонске трубе, будилници, мандолине, машине за сецкање меса. Ту би свачији укус пронашао за себе мамац, па се чак ни обо-

жаваоци Надсонових песама, ни познаваоци кактусâ не би могли пожалити да су заборављени.

Око лутрије били су подигнути павиљони: једна лепотица, у страшно разјапљеној чељусти тигра величине једнога хвата, одевена као циркуска укротитељица, продаваше крчажиће, а под циганским шатором у шареним закрпама друга лепотица, задружна и угојена, у костиму Циганке, сеђаше с папагајем, који је вадио кљуном из кутије хартијице с прорицањима среће. Изнад шатора је висио натпис: „Ако немаш шта да метнеш у уста, почећеш да врачаш“.

Када су се даме увериле да је све спремљено, отшкринуте су врата што воде у дворницу и почеле слушати концерт.

Лиза се намести испред свих, поред самог отвора, и лепо је видеела естраду.

Јегор Павлович Цветухин, у фраку, рецитоваше „Бити или не бити“, и дворница га слушаше с прибраношћу пуном поштовања, као да су се сви чиновници, официри, трговачке жене у деколтеима и госпођице из света скупили овамо да натенане и дефинитивно усвоје оно решење вечнога питања живота и смрти које ће им предложити глумац. Цветухин рецитоваше једноставно, али његова једноставност беше изврсно направљена и, према томе — театрална, — он је сваком речју, сваким покретом руке хтео рећи: гледајте како је дивна, како је чаробна моја једноставност! Пљескали су му врло захвално, — његова слава беше неоспорна, нико је не побијаше.

Али када после њега изнесоше сточић и наслоњачу и када се пред публиком појави Александар Пастухов — настаде она колебљива, жива радозналост, с којом се дочекује непознат, али потпуно уверен у себе глумац. Видите, — као да говораше Пастухов, помало аљкаво и удобно седајући у наслоњачу, — ја не мислим ничим да вас изненађујем, али када сте ме већ изволели позвати, имам један поприличан одломчић из комедије, отприлике — ситница, и прочитаћу вам га, као што бих га увече прочитао у некој вили, уз чашицу пића, — ево, брате, слушајте. И он без киданџа, као за своју душу, поче да чита с неких

хартијица, не помишљајући ни за тренутак да ће му неко сметати, или да ће му се глас слабо чути, или да се некоме неће свидети његов начин понашања, већ с потпуним, природним уверењем да чини баш оно што од њега сви очекују с нестрпљењем. И слушали су га, прво осмехујући се не приметно, затим — пригушујући смех, па најзад — не могући да се уздрже и смејући се да се ори дворница и плашећи се тек одједном да ће у грохотном смејању да им промакне нешто још смешније и занимљивије. И када је Пастухов завршио читање и почео да излази на позиве, он се такође смејао — весело и помало с висине, препоручујући свим својим сјајно-снисходљивим изгледом да он ипак — боже благи! — ни малчице није сумњао да је све то страховито смешно и неодољиво, иако је, наравно — плунута глупост, и да он није ни мислио да им показује себе у правој боји! Ако баш хоћете да се насмејете мало — хајде да се насмејемо мало, господо, — али ви и сами схватате да уопште нема смисла дизати толику прашину!

Његовим тријумфом био је завршен књижевни део, публика поче да излази из дворнице, и неустрашљивим позивом „Тореадора“, што долете са капеле, беше отворена лутрија. Са срећака поскидаше печате, точкови почеше да се окрећу, плави херувими спустише у њих пуначке ручице, вадећи пресавијене хартијице, даме почеше да траже на полицама згодитке, пружајући их публици са заносним осмесима.

Омладина се размицаше, правећи пут Цветухину и Пастухову. С њима беше Мефодиј у старинском фраку из позоришне гардеробе, неспретно-пријатан, срећан што мала силесија погледа, које су привлачили његви познати пријатељи, с времена на време падаше на њ. Сва тројица приђоше точку за којим је стојала Лиза. Правећи шале, као сва публика, на рачун планинске краве, коју је пре требало играти у виду сладоледа од шљива или преврела рокфора, почеше да купују срећке. Мефодиј извуче свежањ чачкалица за зубе и рече да му сада треба бифтек, тј. опет она иста крава. Цветухину дођоше пет празних хартијица. Он уздахну:

— Одавно видим да сам изгубио вашу наклоност. Чак ми нисте ни одговорили: да ли сам вам се свидео у „Хамлету“? Бог ће вам судити! Али сам бар данас био бољи од овога неподношљивог кумира гомиле — Пастухова, је л' те?

— Немојте се љутити, — осмехиваше се Лиза, — ма да су то неупоредљиве ствари, али је Александар Владимирович тукао вашег Шекспира!

— Склони се, — рече Пастухов, немарно заклањајући собом Јегора Павловича, — твоја звезда је зашла. Сада сам на коњу — ја! Будите љубазни (показа он Лизи све своје здраве зубе) да ми својом рођеном ручицом извучете — десет комада!

Необично озбиљно су све четворо развијали срећке које је извукла Лиза, док није испао згодитак.

— Боже, шта ли то може бити? Ја нећу издржати! — извали Пастухов врло брзо и ухвати се за срце!

Лиза је дуго ходала од ствари до ствари, тражећи по натписима извучени број, а пријатељи су пратили њене покрете, погађајући и добацујући у нестрпљењу: — шерпења! — сунцобран! — шиваћа машина! И одједном зинуше сви у исти пар: — боца!

Лиза је носила позамашну кристалну боцу необичних фацета и блистава раскошна цртежа по сјајним заравнима што се црвене као шипак. Пастухов је узе као да врши службу божју, прегледа погледом пуним дивљења, па онда закључи проницљиво:

— Увредљива, понижљива погрешка фортуне: ова ствар треба да припада, према великим заслугама његовим за Бахуса, нашем пријатељу коме нема пара!

Он принесе боцу Мефодију и поклони се.

— Стој! — заустави га Мефодиј гануто, али у природном узбуђењу. — Не кушај судбину! Видиш ли?

Он извуче из боце запушач и принесе га Пастухову под нос:

— Схваташ ли ти, безумнице, шта ово претставља?

Пастухов заустави поглед на запушачу, зачепи судланицом уста и у страху заврте главом.

— Препао си ме! Схватам. Схватам.

Он узе запушач, врло значајно га стрпа у фраковски џеп и, пружајући боцу Мефодију, нареди:

— А ово сецај ти!

— Симбол! — рече Цветухин.

— Тајанствена чаролија! — рече Пастухов застрашљиво и начини неколико смицалица хипнотизера на Цветухина и Лизу.

Они су се смејали, а публика се згртала око лутрије, сабијајући пријатеље у страну, и Лиза је морала да оде од точка, да би чула шта јој говори Цветухин:

— Ја сам остао у бубњу! Ви ми морате надокнадити губитак првим валцером.

Она поче да га уверава да га је већ обећала, очигледно се бојећи да јој неће поверовати. Он је посматраше са уживањем, — свидело му се њено узбуђење, њена младост је још живела у њој нетакнута, тек улепшана првим женским цветањем.

— Па добро, верујем, верујем. Е, онда — ако не можете валцер, да ли ми бар обећавате — неку отрцану игру?

— Отрцану — да.

У њихов шаљив разговор умеша се Мефодиј: он неприметно повуче Цветухина за пеш и промрси узнемирено:

— Хајдемо брзо, претстављају нас државном тужиоцу Апелационог суда!

Ознобишин, поносећи се својим познанством, већ беше привео Пастухова супрузи државног тужиоца, и она изливаше своје одушевљење, уверавајући да никад није слушала такве рецитаторе и да јој није ни падало на памет да у граду живи човек који пише тако занимљиве, тако слатке комедије. Пастухов слушаше, неосетно искрививши главу, задовољан похвалом, са својим осмехом победоносног и поузданог савршенства.

— Ви сте освојили просто све, и ја вам захваљујем у име нашег друштва! Хвала, хвала!

— Д-да, д-да, захваљујем вам, — говораше државни тужилац, стежући Пастухову руку, — ви сте, такорећи, алфом сазвежђа обасјали нашу досадну скуп-

штину. И како вас није грехота да, живећи овде, скривате од нас своје надахнуће, свој дар?

— Видите, ваше превасходство, — рече Пастухов са чаробном неусиљеношћу давнашњег познаника, — ја никада нисам мислио да могу да вас заинтересујем у том свом својству.

— Али допустите, допустите! Зар ви претпостављате да ми баш никада не узимамо књиге у руке, да не завирујемо у позориште, да се не интересујемо... како да кажем, појавама...

— Не, не, — пожури Пастухов, — ја само претпостављам да вам је ваше интересовање за нека привидна, сумњива моја својства сметало да учите у мени нешто друго.

— Сумњива? Па ми смо увек сумњали у вама управо на талент!

— Међутим, висока установа, којој ви стојите на челу, није ме пуштала да вас уверим у то, је л' те?

— Нису вас пуштали к мени? Ах, да, да, да! — радосно се трже и тобоже се одједном свега сети државни тужилац. — Ви говорите о оној петљавини?! Е, па ви ме приморавате да откријем све наше карте! Изволите! Ми вас намерно никуда нисмо пуштали, док нас не обрадујете својом сјајном јавном појавом!

Пастухов пређе руком преко лица, смичући израз чаробног лукавства, и, прснувши у грехотан смех, дође као препорођена, весела душа друштва, скоро као да се тек испило.

— Замислите, замислите! — узвикиваше супруга државног тужиоца, прекидајући разговор свога мужа с Пастуховом. — Ваш пријатељ је извукао боцу без запушача!

Мефодиј и Цветухин неодлучно очекиваху како ће Пастухов да изврне ствар, када Александар Владимирович, смешећи се од задовољства, поуздан у сваком покрету, извуче из фрака запушач и затресе га пред носем узвишенога пара.

— Ја сам сакрио запушач — пошто на глумце човек не може да се ослони, они су страшни занесеници и расипници. А мени је запушач потребан да проверим један у вишем степену научни оглед.

— Како, ви се бавите и науком? — рече супруга државног тужиоца.

— Да ли ви волите грашак, ваше превасходство? — упита Пастухов.

— Грашак? — ужасно се запрепасти погођени државни тужилац, уосталом — с пристојним изразом лица и радозналошћу.

— Французи једу чорбу од грашка када су мамурни. Као лековито средство. Нисте чули? Од срца вам га препоручујем. И, знате, када будете кували, да би што пре стигао, спустите у грашак кристалан запушач. Мени је то рекао један велики гурман, и ја ћу сада сам да проверим.

— Боже мој, како је то занимљиво! — смејући се са свима, говораше супруга државног тужиоца, запањена необичном шалом: пред њом нико никада није говорио да државни тужилац може бити мамуран.

Вртећи и даље запушач у руци, Пастухов се мало примаче државном тужиоцу и рече скоро поверљиво:

— Према томе, сада, ваше превасходство, када је остварен лукави план и када сте ме задржали до данашњега вечера, ја се могу надати да вам више нећу бити потребан у граду?

— Како — нећете ми бити потребни! Па ми смо вас тек упознали! — побуни се државни тужилац у навали неодољиве срдачности и само што не загрли Пастухова. — Тек сада се указала права потреба да вас задржимо! Нећемо вас пустити док нам не изволите — прочитати нешто у уском кругу!

— У апсолутно уском, интимном кругу, — повлађиваше супруга државног тужиоца, — и ви нам одмах, одмах обећајте!

Изгледало је да све тече изврсно — сви су се најљубазније осмехивали, и ударали петом о пету, и клањали се, али Пастухов није испуштао запушач из руку и одлучио да се примиче циљу, презревши пристојност.

— Ипак, ваше превасходство, ако не говоримо о ждралу на небу него о оном врапцу у руци...

— Ма о какву ви то врапцу? — подиже обрве државни тужилац.

— Ах, шта — врабац! — говораше Пастухов. — Ја се осећам као бубашваба у кутији за шибице.

— Врабац! Бубашваба! После онаква урнебеса! Па ви сте размажени! И допустите... ако ви опет о...

— Да, ваше превасходство, ја опет о томе, — настављаше Пастухов.

— Ах, опет о вашој непријатности? Али, господе боже, сутра ћу издати наређење и... изволите: вините се у небеса као ждрал или као светли соко и летите куда вам је драго!... Драги Ознобишине, молим вас да наредите да ми се сутра донесе онај предмет... па тај неспоразум са господином Пастуховом.

— И са Цветухином, — добаци Пастухов.

— И са господином Цветухином. Молим лепо. И онда — један тренутак — чија ли је оно ћела тамо, крај лутрије, да то није — потпуковник? Замолите га, драги мој, да дође овамо...

— Е, — уздахну с великим олакшањем Пастухов, — е, ја сам сада спреман не само да читам на естради него — ако вам је по вољи — да се накитим као Шпањолка и да играм с кастањетама!

— А ми ћемо вас и натерати, и натераћемо вас! — смејучкаше се државни тужилац, опраштајући се и одлазећи за својом дамом.

Пастухов стојаше као ошамућен победом у некој славној бици, — ноздрве су му се мицале, усне су му биле чврсто отшкринуте, као да је у устима држао невидљив плен. Оба пријатеља су пиљила у њ с пуно побожног поштовања.

— Јесам ли ја у праву? — појудно упита Мефодиј.

— Ти си — пророк! — великодушно га поздрави Пастухов и свечано наби запушач боци у гроце. — Чорба је скувана. Он ми више није потребан.

Он ухвати другове под руку.

— Лево крило напред! У бифе напред марш!...

Било је, наравно, глупо маршовати, — ваљало се пробијати, гурати кроз ројеве публике што зује. У бифе беху потегли сви, онај што је добио на лутрији да „покваси“ згодитак, и онај што је изгубио — да сркне нешто од муке, и онај што уопште није играо,

већ је више волео да спљиска паре, не помрачујући уживања настраностима судбине.

Виктор Семјонович Шубников припадале оним људима који су радили насигурно. Окружен искреним друговима, он проведе за сточићем све време, док су у дворници рецитовали глумци, и не помишљао да мења место. Хтеде само да погледа шта ради Лиза, — како изгледа у новој улози, поред дама из друштва. И, купивши се из бифеа, он постоја неколико тренутака недалеко од лутрије, прикривајући се између људи и посматрајући жену. Да, он је могао рећи себи да је дефинитивно срећан: Лизина хаљина беше најбогатија, украси на њој — неупоредљиви по сјају, њена фризура — много виша од осталих, можда — највиша на балу. Око њена точка врзало се понајвише публике, она се осмехиваше најчаробније, креташе се лакше и лаганије од осталих дама, од додира њених руку ствари као да су добијале већу вредност, — не, није она забадава носила презиме Шубникова!

— Видим да ћеш брзо распродати робу?

— Корисно ми је послужило седење у радњи, — одговори она весело. — Јеси ли пио?

— У кругу пријатеља, у кругу пријатеља! Чекамо те.

— Не могу. Видиш шта се ради, — рече она и исто тако весело, узгред додаде: — ти немаш ништа пртив? — Цветухин ме позвао да играмо.

Њему се чак свиде то изненађење, — великодушност разблажи сва његова осећања, женин успех учини му се као његов лични успех.

— Ако ме будеш питала, увек ћу ти допустити!

Он се не одазва него се само још живље устумара, поредећи извучене срећке с натписима на стварима: трчкарања је било, заиста, необично много.

Вићењка се врати у бифе као очарани обожава-лац. Успут му је врачала Циганка. Папагај му извуче из кутије корисно правило живота које се слагало с његовим уверењем: „Запињи упорно и убрзо ћеш постићи што желиш. Знај да ти људи завиде“.

Он спази Цветухина и Пастухова, који су тражили слободно место. Пролазећи поред њих, он се поздрави

с Јегором Павловичем и предложи да седну за његов сто.

— Ви сте ваљда онда код Очкина помислили да сам ја неки особењак. Али, знате, расположење је било тричаво! А данас је симпатично вече, зар не? Моја жена вели да ћете играти с њом?

— Валцер је свакако обећала вама? — упита Цветухин.

— Уступам вам га! — рече Вићуша врло издашна срца.

Он хтеде да се поздрави с Пастуховом и запрепасти се што га овај просто не запази, као да је Виктор Семјонович својом личношћу припадао особљу електричара, ништа више. То беше толико преко јего да се Јегор Павлович збуни бар као и Вићуша и покуша да забашури увредљиву неспретност, и чак повуче пријатеља за рукав, али од свега упињања не испаде ништа, Вићуша оде шупља носа.

Александар Владимирович с необичном чак и за њ напетом гледаше у угао у коме се беласаше потиљак и светлуцаху наочари Полотенцева. Потпуковник разговараше са државним тужиоцем. Пастухов је пратио и најтананије промене на лицу његова превасходства, преливе и варијације његових покрета, као да чита издалека све замисли државног тужиоца, и мучно да би сазнао нешто више из тога краткога значајнога разговора да га је слушао стојећи крај њих.

— Бог с вама, — говораше државни тужилац с подбодљивим осмејчићем, — ви сте намртво намучили наше послужнике муза! Видесте ли какви су то дарови, је л' те? Гордост и слава, је л' те?

— Наравно, ваше превасходство, — повлађиваше потпуковник, — али мени се и даље чини да они не служе само музама већ помало и неком лажном правцу.

— Чини вам се! — пребаћиваше му државни тужилац. — То је прилично мало, признајте. Ту ипак нема, као што сте ме обавештавали, никаква кривичног дела? Не, не, хајдете лепо да пустимо њихове душе да се покају!

— У томе баш и лежи несрећа, ваше превасходство, што они не намеравају да се покају.

— Е, али ако ипак немају због чега, је л' те?

— Сваки човек има макар нешто због чега би могао да се покаје.

— Макар нешто! — поново му пребаци државни тужилац и већ с нестрпљењем.

— И онда ће то ипак да им користи, ваше превасходство.

— Мислим да им неће штетити. И ви сте можда по праведности у праву. Али по закону — нисте. Молим вас лепо да прикупите материјал, и ја ћу прекинути истрагу.

— Читава ствар, ваше превасходство, приводи се крају: данас је умрла Рагозина.

— Од болести? — потврдно и оштро упита државни тужилац.

— Од порођаја.

— Па шта онда?

— Није порицала да јој је муж био вољ.

— И можда још нешто није порицала? — заинтересова се државни тужилац, посматрајући и даље с напетом пажњом потпуковникове наочари.

— Није порицала оно што, према очигледности дела, није требало порицати, — одговори Полотенцев донекле загонетно и протрља свој математички оток.

— Е, молим вас, мене чекају партнери! — заврши државни тужилац. — Опростите, узнемирио сам вас у забављању. Али све због глумаца. Какви таленти, је л' те? Јесте ли извукли нешто на лутрији, нисте? Не иде вам од руке? Немојте! Вама све иде од руке! Краву вам желим, краву!

Он оде у дворницу за картање, а Полотенцев пође према излазу, прошавши крај самог Пастухова и не јавивши му се: прво, није волео да броји у познанике оне људе с којима се упознавао на службеној дужности, а друго, на поздрав жандарма могло се и не одговорити.

Пастухов пропусти потпуковника, с напрегнутим уживањем пушећи цигарету, и онда се његова обла рамена, стомак и груди почеше све чешће и чешће трзати од негома смеха. Он загрли Цветухина, озарен задовољством и безбрижношћу, и одведе га за сто

за који већ беше сео Мефодиј. Они наручише да им се малчице загреје бордо и да им се напуни добијена боца. Ћаскали су, враћајући се на разне начине на оно што их је подједнако занимало у тај пар: после сусрета државног тужиоца с потпуковником, који је Пастухов убедљиво протумачио у своју корист, донедавне муке су претваране у занимљиву причу, и ваљало је само ударити у пиће.

Игранка већ беше почела, певање ливеника допираше као гласни уздаси, Цветухин се једнако упињаше да оде, али боца беше позамашна, вино га чињаше тешким, пријатељи измишљаху здравицу за здравицом, док најзад Александар Владимирович не рече, као да прашта грехе:

— У здравље оне које нам је поклонила амајлију. У здравље јадне Лизе (она зажмири на Цветухина), у здравље Јадне Лизе и у здравље Ераста!

Јегор Павлович искапи чашу стојећи, послушно примивши ново крштење, и, одлазећи, направи лице кобнога заводника.

Он се налазио на оној лествици на којој хмељ што се вије у небо прави своју прву завојицу и с које све у свету почиње да изгледа лако као етар и приступачно. Он је желео да буде стаситији него што је био, да корача отменије својим ходом, да гледа ватреније, да се осмехује сјајније, да говори лепше. Чинило му је уживање што се једва пробијао, што је нежно закачињао туђе лактове, молећи углађено за опроштај и благонаклоно праштајући другима.

Учинило му се да га је Лиза освојила и да га је одједном подигла за лествицу више, где се хмељ савијао у другу завојицу — још не безочан али већ врло одважан. Јегору Павловичу као да не беше првина да држи Лизу испод руке, крчио јој пут кроз свечано одевену гсмилу, уводио је у блиставу дворницу, стављао у црно-бели ред парова, потчињавао је себи и потчињавао се заједно с њом заповедничкој музичкој забави.

Отрцана игра, коју он, наравно, спомену, испаде валцер у четири корака. Окретали су леђа једно другом, обраћали се једно другом лицем, вртели се и опет

окретали леђа, и та промена кретања раздвајала их је у секунд тачно, да их затим за секунд споји, и они су час гледали једно друго у очи и нешто отпочињали разговарати, час су прекидали говор и смишљали — шта ће рећи када се почну вртети, и све се то понављало, понављало, понављало и постајало све лепше и лепше, иако се ритам уопште није мењао него се само убрзавао дах и желело кретати све даље и даље. И ма да су били отсечени позади и спреда поворком парова баш као што су и они, имали су осећање да су они — једини пар и да музика строваљује с капеле своје громове само на њих.

Речи које су измењивали њих двоје дотицале су се Лизине свести с таквом овлашном лакоћом као да је пролетео, слетео на вршак тршчице и поново летео даље прозрачни вилин коњиц. У сећању је остајало само комешање, траг расечена ваздуха, пламичак светлости, ништа више.

Али одједном Цветухинов говор поче да чини сметње празном лету мисли, да га задржава, отежава. Оркестар се распаде на поједине инструменте, полијелеји — на сијалице, игра захтеваше мало више пажње.

— Шта? Шта сте рекли? — упита Лиза у последњем окрету. Они окретоше једно другом леђа, затим начинише два корака, гледајући се у очи, затим му она спусти руку на раме, и он понови јасно:

— Ви сте већ бежали од мужа?

Срећом, окрети су текли без задржавања — трећи, четврти и — већ је опет ваљало окренути леђа Цветухину и могло се размислити.

— Ко вам је рекао?

— Мени се просто чини — да ћете свакако побећи.

Како је ипак тешка та игра, како су непрестано повезани њени глупи делови, како човек брзо малакше!

— Ви желите да ја побегнем?

— Ја желим да будете срећни.

Неко гурну Лизу, она закасни, беоцузи поворке иза ње се стегоше, стадоше јој на хаљине, и она ухвати Цветухина под руку:

— Уморила сам се.

Он је изведе из дворнице, она пође према лутрији, али је он задржа. Зајапурен, с влажним лицем што се лашти, он дисаше кратко, често стављајући склопљену марамицу на подбрадак, слепоочице и врат.

— Треба да радим, — насмеши се она, показујући на точак што се окреће.

Он упита упорно:

— Јесте ли ви срећни?

— Да. Наравно, — одговори она озбиљно и затим, погледавши у њ са отвореношћу човека који је спреман да брани себе по скупу цену, рече још једном: — Да, наравно, срећна сам. И ви не треба да ме питате о томе!

Она се поздрави и више не виде како се он за тренутак укипи, држећи марамицу у непомереној руци.

Она проведе читав час у читању срећака и натписа, бркајући бројеве, грешећи у издавању ствари, док јој једна од дама не рече шаљиво и саосећајно да се уморила и да треба да се одмори.

Она оде у бифе. Око два уједно састављена стола, жагорило је, удруживши се, друштво Виђуше и Цветухина. Грохотом су се смејали причама Пастухова. Он је седео као да се разгранао у својој наслоњачи, и по његовим очима, скоро слепљеним од пијанства, видело се да се пријатно забављао скромношћу друштва што је спремно на смех. Сви устадоше, нудећи Лизи место.

— Какви људи, какви људи! — додаде Виђуша. — Тако ми бога, ти нам нећеш сметати: све је врло пристојно!

— Потпуно стерилно! — увераваше је Мефодиј, који беше понајвише повукао.

Али Лиза није хтела да остаје: није јој било добро, вртело јој се нешто у глави, и Виђуша се неочекивано проже потпуним саосећањем и искрено поче да клима главом, дајући на знање да је уловио неку важну мисао.

Он извади из џепа смотуљак купона и изјави да ће платити за све. Али му рачун испаде рђаво. Пријатељи се латише да му помогну и такође се сплетоше.

Пастухов покупи од свих купоне, згужвавши их у хрпу, и предаде их Лизи.

— Једина трезна душо — пружите нама, поднапитима, руку помоћи!

Она покуша озбиљно да изведе рачун, али се одмах упетља, — једни купони су били у рубљама с копјејакама, други у непуним рубљама без неких копјејака, а што је главно — Цветухин гледаше у њу својим црним ватреним очима, не скидајући их. Она ћудљиво признаде да јој је досадно да се сналази у свим тим процентима. Онда Цветухин рече:

— Упамтите ову реч: нећете бити никаква трговкиња, ако не волите да бројите паре.

— Ех! — узвикну Вићуша, стрпавши купоне на траг, у цеп. — Зашто богаташица да броји? За богаташицу ће избројати неко други. Келнер! Реци бифецији да ми сутра пошље рачун кући. Ја сам Шубников.

Он пружи руку Лизи.

— Данас ме води жена. Ја пристајем. Пристајем.

Он није ишао сувише поуздано и стално је шапутао:

— Ја сам те одмах схватио, — мали Шубников хоће буји-буји. Је ли? Јесам ли погодио? Хоће да паји наше детенце, је ли?

На мразићу се он још јаче разнежи, његово ћућорење постаде неразумљиво, и код куће, свукавши се надве-натри, одмах захрка.

37

Лиза дуго није могла да заспи. Чудно су се понављале пред њом дворнице Скупштине. Пошто би искрснуле, оне су обамирале, и она је могла до ситница да посматра, у преливу светлости, свако лице из гомиле, хаљине жена, руковсти цвећа и оне ствари које је она раздавала на лутрији и које су доцније, као бесмислено бреме, цело вече носили у рукама срећници. Али кадгод би се пред њеним погледом зауставило црномањасто, влажно лице Цветухина, она се

трудила да га заборави и да пређе на неко друго сећање, па да се задржи на њему, да јој што дуже не би падало на памет црномањсто лице. У тој борби би отпочињала нека збрка што исцрпљује, и Лизи би се чинило да никада неће заспати него ће се свуноћ мучити несаницом и пробијати некуда кроз гомиле слика и ствари што јој не дају да трене. Она је бежала од њих, али је њено бежање било врло слабо, желела је да скочи на коња, и она је чак видела коње на којима би се могло побећи. Било је разних коња, и међу њима се клатио час на једну час на другу страну разиграни касач Виктора Семјоновича. Лиза је помишљала да скочи на њ, али се однекуда оте врани касач покривен великом плавом мрежом, и Лиза успе да се ухвати за мрежу и створи се у кочијама. Касач је јурио кроз пусте ноћне улице, кроз мрак, и кроз цео град се орило клопарање његових потковица. Дувао је ветар, и Лиза је дрхтала од хладноће — на њој је била само кошуља у чипкама и на глави ноћна капица, такође сва у чипкама и с машном. У потпуној помрчини кочије се одједном зауставише пред неким огромним споредним улазом, и Лизу неко са обеју страна ухвати за лактове и поможе јој да сиђе. Она отвори тешка врата на улазу, — то је било позориште. Она се кретала између празних редова у партеру, према сцени. На бескрајној висини у полијелеју горела је једна прашљива жута сијалица, једва осветљавајући нему дворницу. Она је ходала боса нечујно, страховито лагано, у својој хаљини од чипака и капици, као — пред саму смрт — Пикова дама коју је она гледала у опери. Она пређе дубоку јаму оркестра преко узане дашнице и прескочи рампу. Завеса беше дигнута. Одједном јој под ногама засја силесија ватара и засени јој очи. Она узе да премерава позорницу корацима. Под беше рапав, пун цепљика, оздо кроз пукотине пробијаше хладноћа. У ширину изброја двадесет седам корака, а у дубину — седамнаест. Можда је у дубину било више, али јој нешто мрачно не допушташе да иде дубље, и она није знала — шта има тамо, иза мрака. Она се врати. Хладноћа пробијаше и даље, дугачак скут кошуље удараше је по ногама. Она

поче да броји сијалице, али оне засветлеше јаче, нешто стаде да је бode у очима, она стиште лице судланицама, и онда нечији пискутљив глас викну очајнички иза ње, из мрака, и Лиза се трже.

Дрхтала је у страху, али је имала зачудо јасно осећање да је сазнала у сну нешто необично ново и као да се и сама препородила. Вићењка хркаше на миру. Лиза пређе руком преко свога тела — зној је проби на кључњачама. Она збаци са себе кошуљу, завитла је у наслоњачу, обуче кућну хаљиницу и приђе прозору.

На улици, већ јутарње живој, лежаше танак сув снег. Црни трагови точкова размимоилазили су се по калдрми као шине. Завејани кровови беху неоклањано-бели, и куће као да се беху поиздигле. Небо беше сасвим сиво. Танки млазеви дима из димњакâ везли су по њему плаве лопте, које су расле, плавеле и сливале се с небом. Саоница још није било.

Лиза изрецитова за себе: „уоставши рано, кроз прозор спазила Татјана...“ — и изиђе у трпезарију.

Скоро у исти пар отворише се друга врата. Собарица-старица, мигољећи обрвама, тајанствено зваше к себи прстом Лизу, прилазећи јој у исто време на прстима.

— Дошла једна девојчица. Тражи вас једна девојчица.

— У кујни?

— Да. Ви сте јој наредили, вели, да дође. Ви је, вели, очекујете.

Лиза брзо погледа у собу за спавање и с неочекиваном за себе поверљивошћу шапну старици да ова припази.

Истрчавши у кујну, она спази Аночку која се шћућурила уз довратак, у оном истом материну још непреправљену капутићу у коме је била прошли пут и у вуненој изношеној марами.

— Добар дан, — тихо рече Лиза, — реци шта си хтела?

— Била сам јуче код Вере Никандровне.

— Па шта је, шта?

— Она се зарадовала.

— Теби се зарадовала?
— Зарадовала се што сте ми наредили да одем к њој.

— Е?

— Она станује у собици мањој него што има одавде до пећи.

— Добро, да ли ти је говорила о чему?

— Читаво после подне стално смо разговарале. Она сада учи девојчице а не дечаке.

— А о ономе што сам те молила — јесте ли разговарале?

— Аха, разговарале смо. Она је стално запиткивала, запиткивала, а ја сам јој испричала све као што јесте, о томе како су мама и тата долазили у вашу радњу, па како сте после ви...

— Не, не. А о Кирилу?

— И о њему исто тако.

— Е, а шта, шта?

— Она ми је дала писмо.

— За мене писмо? — још тише, али с неодрљивим узбуђењем упита Лиза. Она већ стојаше припијена уз Аночку и не испушташе из вида ниједан њен покрет. Аночка раскопча капутић и, ухвативши skut, погледа у Лизу с јасним и лукавим осмехом:

— Вера Никандровна је видела — да ми је постава распарана, стрпала је писмо овамо и онда га сама ушила.

Она прочачка поставу, завуче под њу прстић, повуче га, с пуцкетањем искида шав и извуче ковертић с љубичастим оквиром. На њему беше написана једна реч — Лизи, — али та реч одједном разјасни све: писмо беше од Кирила.

— Причекај... или не, иди, иди! — рече Лиза гушећи се и гурну ногом врата. — Дођи доцније, после!

— На куково лето или пре? — наљутивши се, али без увреде упита Аночка.

— Кад хоћеш, или свеједно, причекај, — не схватајући ништа, рече Лиза, прилазећи прозору и кидајући ноктима надве-натри ивицу коверта.

Парче хартије беше потпуно исписано не баш врло ситно, — лако се могло читати. Лизи је изгледало да не

разуме све речи него само чита почетак и крај реченица, али она не пропушташе ни словцета и схваташе кудикамо више но што је било изражено словима, и појудно је журила да погоди мисао што се скривала иза хартије и што је требало да буде најважнија...

Кирил писао да, ето, на једвите јаде, може да пошаље писмо матери и њој и да је он то чекао већ одавно и да јој је толико пута у глави написао то писмо да га сада сећања доводе у забуну — о чему је хтео да јој пише и да јој можда неће написати о чему би понајпре требало. Откад је оно виде последњи пут, тако се неочекивано много ствари променило у њему самом, да он није баш сасвим начисто у чије јој име пише — да ли у име онога Кирила каква га је она познавала или у име новог, каквим се он сада осећа.

Лиза ту задржа дах и примора себе да чита спорије.

„Ја сам сада у сасвим другом животу што на ранији не личи ни малчице. Моја школа као да није ни постојала најави већ само у сну. Ја сам — у једном засеку каквих нећеш наћи на Волги, са цигло једанаест кућа. До оближњег села има седам часова хода кроз шуму. Људи има мало, мање него у нашем разреду, али су необични. Сада сам почео да увиђам како живе, и, знаш, Лиза, ја сам раније био балавац. Ти ме можда сада не би познала.

Станујем код једне старице са унучићима, која увече пева „Ја већ злато чувам, чувам“. Ја сам је питао, и испало је да она није видела злато откад зна за себе. Овде је чак и сребрно вереничко прстење реткост, сви носе бакарно. Овде ти се већ снег следио чим је пао. Почела је велика руска зима. Код вас ваљда још није хладно? Моја старица прича такве бајке какве код нас људи нису чули. Без бајки се ваљда не би ни могло живети.

Ја пишем о ономе што уопште није важно, али мислим да ћеш тако боље створити слику о томе где ћу се сада бавити врло дуго. Нас двоје се за све то бескрајно време свакако нећемо видети, и ма да ми је врло тешко, ја сам одлучио и знам да могу да издржим. Али ево о чему сам још одлучио одмах да ти пишем. Драга

Лиза! Све ће се то тако отегнути да теби може бити неподношљиво. Онда знај да ја схватам, ако не будеш хтела да чекаш када ће истећи моја казна, тј. три године. Ја ти ово говорим поштено, јер сам довољно размишљао. Ја то нећу сматрати за увреду, дајем ти часну реч. За мене је драгоценија твоја слобода и независност.

И још те молим да ми пишеш и немој, молим те, да се љутиш на мене, ако се варам. Јесам ли тачно запазио твоју наклоност према Цветухину? Ако јесам, онда не могу имати ништа против тога, али ако нисам, бићу само срећнији него некад и надаћу се да ћемо ми ипак бити заједно. Ја сам о свему овоме много размишљао.

То је засад све о теби. Ти ми сама мораш написати о себи више. Ја желим све да знам. Ја сам о себи написао врло много мами и молио сам је, ако хоћеш, да ти она то прочита.

Да, још нешто, између осталог. Када су ме терали овамо, на једној станици су ми купили, место дувана, пошто не пушим, сувих јабука. Биле су у комаду новина. Тако сам дознао да је умро Толстој. Пиши ми како си ти поднела ту смрт и како сте је уопште поднели. Ја сам много размишљао и дошао сам до закључка да се он ипак налази у оном броју мојих Великих људи. Сећам се нашег разговора и сећам се уопште целе, целе тебе! Мами сам послао списак књига које су ми потребне. Пиши. К и р и л.“

Лиза отромбољи руку с писмом. Лице јој беше потпуно обливено руменилом, потамнеле влажне очи су јој гореле, она је гледала не трепћући.

— Па хоћу ли ја да — идем? — плашљиво упита Аночка.

Лиза ћуташе. Цео живот се скупи за њу на таквој дубини душе, о каквој она раније код себе није ни сњала, и њој се учини да јој сада ништа није потребно сем тога плаховитог живота душе који ју је потресао.

Али када у кујну завири уплахирана старица, Лиза у страху сакри писмо у недра и упита шапатом:

— Шта, пробудио се?

— Не знам, душице, смирио ми се нешто Виктор

Семјонич, — одговори старица иза врата такође шапатом.

Лиза онда као да први пут спази Аночку и завитла на њу обема рукама:

— А што ти стојиш? Иди, доћи ћеш други пут!

— Па хоћу ли рећи нешто Вери Никандровној или ћете ви сами? — упита Аночка, увукавши главу у рамена и грчећи се, свом снагом показујући да врло добро схвата у какву је тајну посвећена.

— Ја ћу сама! Ја ћу све сама! — опет завитла Лиза рукама и отрча у одаје.

Она се прикраде до собе за спавање и послушну. Вићењка хркаше, али мало тише. Лиза отшкрину једно крило врата. У соби за спавање беше полумрачно. Муж јој лежаше, раширивши се, с лицем увис. На наслоњачи, са стране, белела се бачена кошуља од чипака: као мртва Пикова дама — сети се Лиза свога сна и, сетивши га се, више није могла да не понови у памети све утиске с којима се ноћас успављивала и опет је спазила црномањасто лице Цветухина, његов смоласти поглед, и хтеде поново да прочита оно место у писму где Кирил пише о њему.

Она врло тихо седе крај прозора и неприметно, у одломцима, наново прегледа цело писмо, трудећи се да се снађе у њему памету што се још није смирила. Она се упињаше да одговори себи што може складније — да ли је крива и да ли треба да осуди себе, али дуго не могаше да састави икакав одговор и појма није имала — о чему то она пита себе. Посматрала је кроз прозор снег, и побркане реченице су се у нереду враћале к њој, изражавајући боље од свих њених питања онај исти живот душе, који је беше прогутао после првог читања писма: почела је велика руска зима — „уоставши рано, кроз прозор спазила Татјана“ — ми ћемо ипак бити заједно — он се ипак налази у оном броју Великих људи — ви ипак нећете никад бити трговкиња — ипак, ипак Пикова дама!

— Боже мој, па шта сам ја крива! — прошапта Лиза и немоћно, као дете, спусти образ на прозорску пречагу.

Она поче помало да овладава својим мислима и с

мучном горчином да схвата да, потчињавајући се својој дужности прво пред оцем, затим пред мужем, бојећи се да не наруши ту од детињства јој утуткану, неприступачну опште познату дужност, она је пошла против оне дужности пред самом собом, која никоме није била позната, али је била неупоредљиво већа и важнија од свега. И ма да је сада Кирил ослобођаваше те дужности — великодушно и колико је могао мужевно — она се осећаше као нарушивачица љубави, јер њена љубав није сада престајала да живи у њој као некад.

Она је ватрено желела да ублажи ту пресуду над собом и знала да се она ублажава или се можда чак и руши пред лицем нове, непознате у њену животу и највише дужности — пред тим што је она очекивала дете, — али јој није било лакше него је само свим чулима, као обнаженим муком, осећала да се више никаквом силом ништа не може променити.

Текле су јој сузе, непресушне и страствене, она их није брисала и лежала је и даље немоћно лицем на мокрој прозорској пречази, не мичући се, стежући на груди изгужвано писмо.

38

С првим саоницама Александар Владимирович Пастухов напушташе родни град. Ствари беху послане у Петроград раније, и он путоваше без пртљага — само с ковчегом и струком.

Кочијаш је возио брзо, чуло се бућкање коњске слезине и лупкање још несмрзнутих снежних грудвица о предњи део запреге. Пастухов се беше зајапурио, а ветар му, као просејаним песком, гребаше пуне образе. У високој шубари од дабровине, али с раскопчаним оквратником, он гледаше око себе с неким олакшањем — стечено осећање слободе одушевљаваше га живошћу и новином. Целом дугачком улицом, која је као затегнута бела трака водила на станицу, могао је да посматра обе стране кућа, које су му биле скоро сасвим познате, и праштао се с њима последњим помало слеђеним од

ветра срећним осмехом. Бог нека се смиљује на његов родитељски дом, — мислио је он, — збогом заувек или можда — до бољих времена. Али је и нехотице у прошлости налазио нешто неухватљиво-пријатно и, радујући се одласку, помало га болело што се више неће вратити оно што је преживео.

Пролазећи поред тамнице, он одврати главу и гледаше на другу страну догод није одмилела бескрајна тамничка ограда. Он се покатакд и сам чудило томе својству своје природе — да се чува непријатних ствари: његове очи ниоу волеле да гледају у оно што је стварало мрак.

Универзитет је упола био у скелама покривеним дугачким утирачима снега. Пред касарнама су војници без униформи, само у кошуљама и шајкачама, звечећи чистили макљама плочник. Испред станице су кочијаши без галаме одлазили са улаза и постројавали мало даље у ред своје коње, чије су се боје на чистом снегу почеле упадљивије разликовати једна од друге.

Пастухов не узе носача и лагано оде с пртљагом у дворницу прве класе. Ту не беше баш тако много света, — официри су пили јак чај за дугачким столом с палмама, трговац је, пекући језик, јео чорбу, даме у широком огртачима узбуђено су се препирале са носачима, нека велика породица беше поседала у круг око отворене корпице, и дадиља је, ломећи на парчад туљски медањак, намиривала њиме децу. Сви су били зимски одевени, и топлота, прожета мирисом ручка и цигарета, још јаче наговештаваше да је настала зима.

Цветухин и Методиј ишли су у сусрет Пастухову, вртећи главама као да му веле без речи: ето, ти нас баш напушташ, издајниче, а ми морамо да останемо и да завидимо твојој срећи. Они му узеше из руку ковчег и струку и сва тројица седоше за један сточић недалеко од огромне фикусима украшене тезге бифеа. Гледали су један у другога, смешећи се, сваки одједном мислећи о себи и о томе шта је могао о њему мислити други. Затим Пастухов обриси лице хладно од мраза и рече задовољно:

— Лепо временце. Дакле? Да тргнемо нешто на растанку?

Цветухин подиже главу према часовнику изнад бифеа:

— Имамо још четрдесетак минута.

Наредише да им донеу њежинске оскорушоваче с пирозима и запалише цигарете.

Прође поред њих жандарм у шињелу до пода, звецкајући мамузама и вукући за собом струју чојано-петролеумског задаха. Пастухов шикну носем, па се опрезно прекрсти скоро више стомака.

— Далеко било!

Сва тројица прснуше у смех и примакоше чашице које им напуни келнер.

— У таквим случајевима, — поче Пастухов, испивши, — уобичајено је освртати се уназад и, што се каже, извлачити поуке. Баш сте ви дивни људи! Жао ми је да се растанемо. Јер ја сам вам, знате, провео с вама време које је довољно човеку да се роди. Заједно смо прошли по самој ивици провалије и нисмо се стрмоглавили. Може се рећи — да смо се уверили да се догађају чуда. Него да ли ми познајемо себе више но што смо познавали до тога чуда?

— Познавати је — мало, — рече Мефодиј.

— Паметна глава, — одобри Пастухов. — Познавати је — мало, али треба познавати. Покаткад сам, у току ових неколико месеца, чуо харлијање црних крила иза свога потиљка. Питао сам себе: па зашто хоће да ме гурну у јаму? И могао сам одговорити само једном речју: случајност. Затим је прошла несрећа. Грбачу моју, као у детињству, запљускује ђувам својих крила бакин анђео-чувар. Ја питам себе — чему таква милост? И опет одговарам: случајност. И ја сада посматрам нас тројицу и мислим: негде у нама лутају нама непознати реагенси. Сјединили се једни — и код тебе су се створиле, рецимо, Јегоре, твоје разбацане хартијице или твоја виолина. Да су се сјединили други — ти би почео да делиш на обали летке. Случајност.

— Из тога излази да сам ја и глумац по случајности? — упита Јегор Павлович прилично мрачно.

— Зацело! — увређено повлади Мефодиј.

— Није ствар у томе што си ти — глумац, ја — драмски писац, а он — појац.

— Због чега одједном појац? — нађе се увређен Мефодиј.

— Добро, де, ниси појац него богослов. То није важно. Важно је — ради чега певамо на све могуће начине нашим козјим тоновима?

— Реци? — тврдоглаво га подбрцну Мефодиј.

— То је оно — реци! Доста си изигравао увређе-нога. Боље нам напуни чаше.

Они искапише пиће и, жваћући пироге, опет брзке и са уживањем посматраху један другог, схватајући да их у тај пар не може разјединити никакав неспоразум.

— Свима нама, — настави Пастухов, — наилазе дан када човек од јутра до вечера тражи чега би могао да се прихвати? И час се бациш на писање песама, час скокнеш до неког пријатеља, час почнеш мало да се замлаћујеш с неком госпођицом. Кад погледаш — време је да се чмава. Покаткад ме обузме страх да ћу тако и да остарим. А негде недалеко од нас неко ствара нашу будућност. Кроз густу ситногорицу, поцепавши се сав, иде ка циљу.

Он застаде, погледа кроз прозор, па додаде:

— Неки покварен дечак.

— Савест је — звер с канџама! — насмеши се Цветухин.

Он такође окрете лице према прозору.

Поче лако провејавање снега, једно од оних што се догађају кад је дан миран, кад ретке пахуљице некако размишљају — да ли да падну или да не падну, па се скоро заустављају у прозрачном ваздуху, viseћи, као изгубивши за тренутак тежину, али се затим с неверицом спуштају на земљу, уступајући место исто тако ћудљивим, исто тако нежним пахуљицама.

— Ја сам размишљао о томе, — лагано рече Цветухин. — Мени се учинило да смо ми подносили ону нашу глупу ствар због које смо оптужени, и тако даље, онако тешко, знаш ли због чега? Да нас нису спетљали погрешно него стварно, за одистинско учешће у кривичном делу, можда би нам било лакше, је л' да?

— Како је то тачно! — запрепасти се Мефодиј.

— Можда је, брате, погрешка лежала у томе што се нисмо бавили оним за шта су нас окривљавали?

Пастухов погледа у Јегора Павловича испитивачки, затим неочекивано прште у грохотан смех.

— Ех, па ти си ушао у своју улогу, глумче! Прекардашио си! И уопште, знаш? — не свидиш ми се. То је за тебе Толстој рекао да човек који је био под судом има нарочито племенит израз лица!

Смејући се, они насуше још пића, и Пастухов подиже чашицу више него раније.

— Ми сувише много, пријатељи, учествујемо у животу свешћу. Ја желим да искапим ову чашицу са жељом да мало мање учествујемо у њему свесно и мало више физички!

Мефодиј први изврну чашицу за ту жељу, али, застењавши после пића, упита дубокомислено:

— Али у коме то, ипак, смислу?

— У томе, богослове, смислу да смо сви ми — левенте, јеси ли разумео? Левенте! Колико би све било племенитије да смо се у току ових месеца налазили у кругу лепих жена! Јер ја, ево, по лицу твоме посноме, Јегоре, видим како ти недостаје неко дивно створење што узвишује!

— А због чега ти претпостављаш — да ми недостаје? — некако сувише озбиљно упита Цветухин.

— Стварно, — рече Мефодиј, — зашто претпостављати тако непромишљено?

Пастухов спусти неискапљену чашицу. Цветухинов поглед му се учини збуњен, чак и уплашен неким сујеверјем.

— Нешто се догодило?

— Стварно, догодило се, — потврди Мефодиј са уздахом.

— Вратила се Агнија Љвовна, — бржебоље рече Цветухин и неспретно, као да моли за опроштај, истеже лице у осмех.

— А што ти ћутиш? — прискочи и одмах гломазно седе Пастухов. — Како је то могућно?

— Нисам хтео да вам кварим расположење, — мрзовољно рече Цветухин, поново се окрећући према прозору.

— И због чега би било немогућно? — настави Мефодиј његовим гласом. — Ваља познавати карактерну глумицу Перевощикову. Дошла је с ковчезима, корпама за шешире, с рибицом сушеном на диму, с медом, са увелим цвећем. Стрпала све на камару, прослинила мало, цмокнула га неколико пута и већ обесила о зид старе позоришне објаве, и већ проба свој дубоки алт, и већ захтева да је Јегор увуче у позориште, и већ истерује мене из хотелске собе. Све као у првом чину неке комедије.

— Дођавола! — тихо га прекиде Цветухин и диже руку да тресне о сто, али стаде, с проницљивошћу узе боцу и погледа у Пастухова питомим очима. — То је дугачак разговор, није станични. Изговори, Александре, последњу лепу здравицу и — крај. Друго звоно.

— Да, друго звоно, — рече Пастухов лагано као да се трудио и није могао да схвати шта значе те речи. — Ја предлагем здравицу на друго звоно: да испијемо чашу у здравље оне жене коју ми тражимо, а не у здравље оне која тражи нас!

— Сурова здравица, — јави се Мефодиј. — Ти ту жену, у чије здравље пијеш, лишаваш великог уживања: да она тражи нас!

Они на брзину изведоше рачун с келнером и у гужви која одједном захвати станицу изиђоше на платформу. Уносећи ствари у купе и погледавши да ли ће путовање бити удобно, сва тројица изиђоше из вагона.

Под настрешницом перона, као залутале, летеле су пахуљице, шарајући својим краткотрајним траговима забринута лица. Трком одвезоше — последњи вагончић поште са уобичајеним узвицима — варда-ај! Изиђоше и отегоше се са обе стране жандарми.

— Мало смо поседели, — рече Мефодиј.

— Чак нисмо ни испили за уметност, — тужно додаде Јегор Павлович.

— Шта уметност? — рече Пастухов. — У уметности никад не може све да се реши као што у љубави никад не може све да се каже. Уметност без неспоразума — то ти је исто што и гозба без пијаних.

— Унеси, унеси то у своју црвену књижицу! — узвикну Мефодиј.

— Мени се често чини да је моја књижица — знање без циља. Ја сада верујем да је најважнија ствар — циљ.

— А ја сада не верујем ни у шта, — опет некако молећи за опроштај, рече Цветухин. — Чини ми се да не верујем да се земља окреће око сунца.

— Да, Агнија Љвовна нас је ранила! — са сажалењем одмахну главом Мефодиј. — Али, драги Јегоре, није на крају крајева ни важно — да ли човек верује да се земља окреће или не врује: то не утиче на стање земље, на човека такође.

Пастухов у одушевљењу цмокну Мефодија:

— Сократе! — дуну он право у његов пребијени нос.

— Глуп човек чешће говори паметне ствари него паметан — глупе, — одговори Мефодиј врло блажено. — Због тога су паметни досаднији од глупих. Једноликији.

Пастухов загрли Цветухина.

— Видиш, Јегоре, немој да будеш сувише паметан! Немој да досађујеш људима!

Он стиже још двапут да пољуби оба пријатеља и — блистајући од среће — скочи на папучу. Сви скидоше капе.

— Чувајте један другог, људи! — викну Пастухов с врата на платформи.

— Ми смо — нераздвојни! — дрекну у одговор Мефодиј. — Имендан нам пада у исти дан — Јегориј и Мефодиј!

— Немој да нас заборавиш! — диже обе руке Цветухин.

— Немојте ни ви мене да заборавите, људи, — узмахну својом тешком шубаром Пастухов.

Мефодиј се обриса марамицом и искоси главу. Локомотива већ сакриваше у космату белу бунду вагон за вагоном. Пастухов се изгуби у њој. Мефодиј истрже капу из руку Јегора Павловича, намаче му је на црну, у пахуљицама, фризуру, неосетно га окрете и поведе.

Погодише се с кочијашем да их одвезе — до позоришта. Мефодиј притиште уза се Јегора Павловича, ухвативши га брижно за леђа. Успут немирно гледаше

испод очију, надајући се да ће у погледу свога пријатеља прочитати макар и најмању промену душевног стања. Али Цветухин размишљаше само о једној ствари.

— Занимљиво је Пастухов рекао оно о уметности, — реши се да заподене разговор Мефодиј.

Јегор Павлович не одговараше.

Возили су се побочним, опустелим улицама, подижући с пута јата чавки и врабаца. Кучићи, излетајући из вратанаца, потезаху за саоницама и, полајавши на њих, без беса, по осећању пријатне дужности, перјаху натраг. Кућерци од балвана разних боја што су се распламтеле на снегу брзо се ваљаху спреда и пролетаху поред њих, као да се склањају у страху од трка касача што фијуче.

— Шта ти оно рече? — неочекивано упита Цветухин.

— Ја... овај... — не снађе се одмах Мефодиј, — о Пастухову. Лепа му је она реч о уметности.

Цветухин опет ућута, завукавши уста у оковратник, и тек када се помоли Позоришни трг, пренувши се, одједном рече, као да наставља разговор:

— То је стара Александрова мисао. Он ми је тако некако објашњавао разлику између звонаре Ивана Великога и кутије за шибице. Наравно, вели, без кутије за шибице се не може, а од Ивана Великога нема никакве користи — пећ њиме не може да се наложи и њиме се не може запалити цигарета. Али, ето, нека ма који човек у свету погледа у Ивана Великога и одмах ће рећи — то је Москва, то је Русија. А кутију ће да затресе — да случајно у њој не лупкарају шибице? — па ако их нема — бациће је.

Он откопча крзнену опаклију, изиђе из саоница и, улазећи у позориште, заврши одлучно:

— Градићемо нашу звонару.

Али одмах уздахну:

— Штета, Александар оде баш сада. Он би ми био велика помоћ.

— А ја? — скоро полете на њ Мефодиј. — А ти и ја? Зар нас двојица нећемо савладати твоју невољу?

Цветухин га стеже за лакат.

— Хвала ти, богословче!

Они одоше иза кулиса, загрлише се.

На позорници је текла проба — уводили су нову глумицу у „Ану Карењину“. Редитељ, такође нов човек, пргав, ватрен, решен да ухвати бика за рокове, викаше незадовољно. Завеса беше подигнута, дворница се црнела расхлађеном првим мразевима, осетљивом и помало загонетном својом празнином. Нешто је запињало, глумци су понављали и још горе кварили своје излазе.

Одједном се редитељ окрете према дворници и викну:

— Ко је то тамо?

Сви ослушнуше, пиљећи у помрчину.

— Ја сам рекао да се нико не мотља по дворници!
— опет викну редитељ и опет ослушну.

— Ма учинило вам се, — лено рече трагичар.

— Ви мислите да сам ја — пијан? Чуо сам кашљање у дворници!

Опет сви умукоше, и очас из редова допре врло слаб, некако из све снаге пригушен кашаљ.

— Ја нећу допустити да се са мном тера шега за време рада! — зајаука редитељ и излете с позорнице.

Одједном се са обеју страна појави неколико глумаца од оних што су нешто млађи или нешто живљи, и сви они пођоше између седишта један другом у сусрет.

— Ено, ено! — заори се неки бучан глас.

— Ма нема никога, глупости!

— Ено где се крије!

— Да, да, да, гледајте — у четвртом реду!

— У петом, у петом! Испод седишта, видите ли?

— Дајте светлост! Светлост у дворницу!

Сви већ уочише белу мрљу усред реда и — разгаљени неочекиваним љубивањем — с циком и буком, почеше да праве обруч.

— Аха-а! — загрме неко дубоким басом.

— Аха-а! — одговорише му разни гласови.

— Аха-а! У-хва-ти-смо те! — затутњише сви страховитим хором.

Затим се бучан грохот изви у висину дворнице што

се разлеже, и гомила повуче према излазу ухваћену жртву.

— У-хва-ти-смо те! — викаше и завијаше, забављајући се, весела руља, не разваљујући узани обруч, већ гурајући се тако кроз враташца што су водила из дворнице на позорницу.

— Не видим ништа смешно, господо! — рогушио се редитељ, покушавајући да раздвоји обруч и да завири — шта он скрива.

— Шта је то тамо? Шта?

Онда глумци одједном ућуташе, одмакоше се, и пред њим се појави девојчица са снажно приљубљеним шачицама на лице, са беличастим курјуком, с хаљиницом до колена, са смакнутом црвеном вуненом чарапом на једној нози.

— Ко је то? — дрекну запањени редитељ.

— Па то је Аночка! — ганутљиво рече једна стара глумица.

— То је наша Аночка! — почеше да говоре и да узвикују глумци. — Аночка, наша потркуша! Курир-добровољац!

— Свеједно, па да си не знам ко, — рече нестрпљиво редитељ, — ти немаш права на нарушаваш ред. Позориште није играчка. Запамти.

Он пљесну у дланове и окрете јој леђа:

— Да почнемо, господо, да почнемо!

— Сада смо пронашли тон! — у повлад отеже трагичар, одлазећи са осталим глумцима на позорницу.

Цветухин приђе Аночки. Она још не беше кадра да отргне руке с лица и стојаше као укопана. Раменца јој с времена на време подрхтаваху.

— Па да ти случајно не плачеш? — упита Јегор Павлович, нагињући се и грлећи та њена шиљаста и уздрхтала раменца. — Де, шта ти је, немирушо, па то не личи на тебе! Чему то, је ли?

Он је одведе у страну и, чучунувши на гвоздену стеницу степеништа, узео је међу своја колена.

— Шта ти је, је ли?

Ухвативши је за руке, он их тихо рашири. Лице јој не одудараше од плаве косе, чак јој и усне беху беле, као да се загњурила у хладну воду.

— Де, шта ти је?

— Уплашила сам се, — проћућори она без гласа.

Он се насмеши, гледајући у њене троме, крупне очи, опране сузама до дубоке, блиставе модрине. Он је помилова и потапша по леђима.

— Ах, ти, сирено!

— Ја нисам сирена, — одазва се она одједном.

— Зар се сећаш?

— Сећам се.

— Могу мислити да се сећаш, — смешећи се, одмахну он главом и, поразмисливши, додаде: — ја се такође сећам.

Он је загледа дубље некако незадовољним, испитивачким, прекорним погледом.

— Слушај, — упита он, јаче стежући Аночку коленима, — реци ти мени једну ствар. Зашто се врзмаш овде око нас?

Она не одговори.

— Де, шта ти је, као да су ти уста пуна воде, говори!

Она заби подбрадак у груди.

— Ти треба да учиш, а не да се вучеш овде као мишић. Добро, што ћутиш?

— Ја ћу можда живети код Вере Никандровне, па ће ме она учити, — промрси Аночка себи у груди.

— И онда нећеш више трчати овамо, је ли? Добро, што си опет завезала језик? Можда хоћеш да ја одговорим место тебе, је ли? Да одговорим? Па лепо, одговорићу. Да ти случајно не желиш да будеш глумица, је ли? Јесам ли погодио?

Он завуче прст под њен подбрадак и силом јој подиже главу што се отимаше.

Цело Аночкино лице беше обливано тамним руменилом, и она посматраше Јегора Павловича у очајничком страху. Одједном, наваливши се на њ као да пада, она му скоро додирну образ, али се истрже из његових колена и, прескачући преко разбацане реквизите унаоколо, зажди главом безобзирце.

Она зграби у трку свој капутић, надве-натри га наталанчи на рамена и истрча на улицу. Претрчавши цело позориште, она се окрете, као да је ваљало да се

увери да је нико не гони. Она се обуче, повеза главу марамицом, подиже смакнуту чарапу. Примиривши се, још једном се обазре и онда као да први пут гледа ту огромну, плавичасто-сиву кућу у коју је јурила, не знајући ни сама — ради чега.

Кућа се дизаше иницијално насред белог недирнуто-чистог трга, са својим великим крвнички затвореним вратима, која су висила једна за другима као ни у једној другој кући. Широки балкон покриваше та необична врата, држећи се на гвозденим стубовима, а у сваки стуб беху пободени, као руке савијене у лактовима, двојни фењери. Високо изнад балкона почињали су кровови — врло узан, над њим нешто шири, затим још шири — много разних кровова, — једни налик на штитове за капе, други у облику малих појасева, а највиши — као огроман сунцобран. Сви они беху подједнако завејани снегом, и због тога цела кућа изгледаше врло јасна као да је нацртана на сатинираној хартији. То беше ваљда највећа кућа коју је видела Аночка.

Она удари право преко трга, по снежном пољу, високо дижући коленца, остављајући трагове великих — за мамину ногу — ципела, и, дошавши на средину поља, окрете се још једном и погледа у кућу издалека и закључи дефинитивно да је то највећа кућа. Затим још мало размишљаше и још закључи да је та кућа најлепша.

Више се она не осврташе, већ, прешавши трг, пође таквим кораком каквим иду матори људи, који знају да их чекају неодложни послови и дужности.

1943/45

(Крај првог романа трилогије)

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
"РАДОЈЕ ДОМАЊОВИЋ"

30 СР 821.161.1

ФЕЋИН К. А.

Прве радости

ДЕ СКОВАЊИ

000018495

СОВИСС